МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 20 листопада 2020 року)

Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка

Київ
2020

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 20 листопада 2020 року)

Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка

Київ
2020

УДК 343.2/.7
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шакун В. І., голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віце-президент Академії наук вищої освіти, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор;

Джужа О. М., в.о. завідувача кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Мостепанюк Л. О., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 19 жовтня 2020 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні проблеми кримінального права [Текст] : А437 тези доп. XI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 340 с.

УДК 343.2/.7

© Національна академія внутрішніх справ, 2020

ЗМІСТ
НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Чернєй В. В.
ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО «ЗЛОДІЇВ У ЗАКОНІ»: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ТА СЬОГОДЕННЯ 13
Чернявський С. С.
РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 16
Джужа О. М.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОШИРЕННЯМ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2 20
Шакун В. І.
ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 23
Вознюк А. А.
КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ 26
Катеринчук К. В.
ЧИ ПОВИННІ ЛІКАРІ ВИКОНУВАТИ ФУНКЦІЮ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ? 32
Кузнецов В. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ 33
Осадчий В. І.
ДОЦІЛЬНІСТЬ КОРЕГУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ 38
Савченко А. В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРО ЗАБОРОНУ КАТУВАННЯ, ЙОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ 41
Аблязов Д. Е.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА САМОЗАХИСТ 44
Акімов М. О.
КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ У СВІТЛІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ 47
Бабаніна В. В.
СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 50

Багаденко І. П.
СУЧАСНИЙ СТАН ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ:
ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ 53
Бондаренко М. С.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ
(СТАТТЯ 96-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ) 55
Вартилецька І. А., Микитчик О. В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ
ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ
АЛКОГОЛЬНОГО, НАРКОТИЧНОГО
ТА ІНШОГО СП'ЯНІННЯ..... 58
Волуйко О. М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ
НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ..... 61
Габуда А. С., Єфимчук С. С.
ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО..... 64
Гаркуша А. О., Гаркуша Є. О.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН 67
Дорощук Н. О., Войцех Є. О.
БОРОТЬБА З БАНДИТИЗМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР
У ПОВОЄННІ РОКИ (1945–1953 рр.) 69
Женунтій В. І., Александренко О. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ОХОРОНИ
ТА ЗАХИСТУ МАТЕРИНСТВА
В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 72
Жук І. В.
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РЕКЛАМУ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
АБО ЇХ АНАЛОГІВ 75
Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О.
ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ
ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ..... 78
Зарадюк З. В.
ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 391 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 81

Зеленяк П. А.
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я
ДИТИНИ В УКРАЇНІ 83
Злагода О. В., Пічкуренко С. І.
ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДЕЙ 87
Іващенко В. О.
ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБКУ ГРОШЕЙ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 89
Кісілюк Е. М.
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
«КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»,
«ЗЛОЧИН» І «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» 92
Кривицький Ю. В.
РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ: ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРИЧИНИ
ТА ЗАСАДИ 95
Кришевич О. В., Задніченко С. І.
ПОНЯТТЯ «ІСТОТНА ШКОДА», «ЗНАЧНА ШКОДА»
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ 98
Крутевич М. М.
АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗҐВАЛТУВАННЯ 102
Кулакова Н. В.
ГЕНЕЗИС ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ 105
Кулик О. Г., Наумова І. В.
СУЧАСНА КРИМІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ 110
Кучменко С. В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО
ЗАПОБІГАННЯ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ
НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА УЧАСНИКІВ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНАМИ
УКРАЇНИ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ 114
Ландіна А. В.
СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ:
КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ 117
Медвідь Л. П.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 120
Миронюк Т. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВЧИНЕННЯ БУЛІНГУ 123

Мовчан Р. О.
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 69
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ САМОВІЛЬНЕ
ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ
АБО САМОВІЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО 127
Мостепанюк Л. О., Хабло О. Ю.
ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПРИСЯЖНИХ ЯК УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ 130
Павловська А. А., Матюшенко О. І.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 240-1
КК УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТ,
ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧА, ПЕРЕСИЛАННЯ,
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКА БУРШТИНУ» 133
Пащенко О. О.
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ 136
Політова А. С.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 138
Процюк О. В.
ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО:
УКРАЇНСЬКИЙ І СВІТОВИЙ ВИМІР 143
Рощина І. О.
ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ
ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ
СВОБОД ЯК ДОКТРИНА УДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 144
Симоненко Н. О.
КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗҐВАЛТУВАННЯ 147
Сингаївська І. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ
ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ 153
Смаглюк О. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВЕРБУВАННЯ, ЗАЛУЧЕННЯ
ТА (АБО) ВТЯГУВАННЯ ДІТЕЙ
ДО УЧАСТІ У ВІЙСЬКОВИХ
КОНФЛІКТАХ ЧИ ДІЯХ 156
Ткаченко І. М.
ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА,
ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ КАРАНТИНУ 159

Усатий Г. О.
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛИМ
ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ: КОНЦЕПТ-АНАЛІЗ
ЗАКОНОПРОЄКТУ..... 162
Федоренко О. А.
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРОСТУПКУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ..... 165
Чабанюк В. Д., Маринич А. І.
ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 149 КК УКРАЇНИ 168
Чорний М. В., Терьошина О. М.
ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПО ВИКОНАННЮ
ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ» 172
Шармар О. М.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОСТУПКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ..... 174
Шведова Г. Л.
ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ
В УКРАЇНІ 176
Шевчук Г. В.
ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ ВІД ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 178
Юріков О. О.
ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ
АБО РУЙНУВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ
(СТ. 360 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)
ВІД ДЕЯКИХ СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ 181

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александров В. А.
ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 184
Бабенко В. В.
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ 186

Безгинський Б. Г.
ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ 189

Булгакова О. Д.
ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ..... 191
Вовк А. Є.
ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗВІДНИЦТВА ТА СУТЕНЕРСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН..... 193
Герус Т. С.
ВИНА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 196
Гуменюк Я. С.
ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ, ЧЛЕНА РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ 199
Демчук О. В.
НЕОБХІДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПУСК В ЕКСПЛУАТАЦІЮ ЗАВІДОМО ТЕХНІЧНО НЕСПРАВНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШЕ ПОРУШЕННЯ ЇХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ 200
Євсеєнкова К. А.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ) 202
Заінчковська Ю. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ..... 206
Калашник В. М.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 373 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПРИМУШУВАННЯ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ» 209
Клімова У. Д.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК» 211

Коваленко Д. А.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТА
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 386 КК УКРАЇНИ 214
Конончук А. О.
КЕРІВНИЦТВО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИМ
ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ВОЄНІЗОВАНИМ
АБО ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ 217
Конопацька В. П.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ
ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ 219
Корзун А. С.
ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ 222
Крилач М.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА 225
Кримнюк Н. О.
ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ВБИВСТВА
НА ЗАМОВЛЕННЯ 229
Кулик Л. В.
ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ
ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН 232
Кухта В. К.
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ 234
Кушнір Д. В.
ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ПОТЕРПІЛИХ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 351-2
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 237
Левковець А. С.
СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ 239
Мазенко Н. А.
КОРУПЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ 242
Малиш Д. Г.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧУ,
ПЕРЕСИЛАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКУ
БУРШТИНУ 245

Митник У. М.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОМПАРАТИВІСТСЬКОГО АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 247
Міхно А.
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ 250
Підопригора К. О.
ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ЇХ АНАЛОГІВ 253
Пономаренко О. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ 255
Рукоманова Д. О.
АСПЕКТИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ 259
Самчук С. А.
ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ 261
Скляренко А. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ І МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ 263
Слепко Б. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ 266
Слободяник І. О.
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 269
Стеценко І. М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИДБАННЯ, ОТРИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ЗБУТ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИМ ШЛЯХОМ 271

Ступницький В. П.
ВІДМЕЖУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА
ЩОДО ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА
ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 275
Хандій К. В.
ПОГРОЗА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ОБ'ЄКТИВНОЇ
СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
Ч. 1 СТ. 345 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 277
Чижиков О. О.
ЛИТОВСЬКО-РУСЬКИЙ ФУНДАМЕНТ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ 279
Чумакова Т. К.
ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО
МАЙНА НЕПРАВОМОЧНОЮ ОСОБОЮ
ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 233
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 282
Шигоріна Д. О.
КОЛІЗІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 285
Шкурлей Ю. Ю.
ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ В ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
(ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО
ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 288
Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О.
ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ…290
Грищенко О. В.,
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ БАЛІСТИЧНОГО ТА
ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКІВ У РОЗКРИТТІ ТА
РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ……..293
Романенко Т. В.,
ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ
ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ……..296
Жук А. А.,
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ
І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ…….298

Монастирська В. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ……303
Малюк В. В.
ОСНОВНІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЗЛОЧИННІ СПІЛЬНОТИ»……..306
Воробйова О. Р.
ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ……..309
Зелькіна Т. Є.
ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ НАКЛАДЕННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ……...311
Тихомиров Д. О.
КЛАСИФІКАЦІЯ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ…….314
Сухачова І. О.,
ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ……..316
Іскендеров Е. Ф.,
ЩОДО НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ……318
Савицький О. А.
ОБ'ЄДНАННЯ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ…….322
Комірчий П. О.,
ПРАВООХОРОННА СФЕРА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ……..325
Ганзенко М. В., Стрельченко О. Г.
МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СВІТУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ……...328
Коломійцев П. О.,
ВПЛИВ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА ЗАКОНОДАВЧУ ПОЛІТИКУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ……....331
Беленок В. П.,
ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ……...337

Чернєй В. В.,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО «ВОРІВ У ЗАКОНІ»: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ТА СЬОГОДЕННЯ

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 року № 671-IX започаткував нову сторінку в розвитку вітчизняного кримінального законодавства та водночас викликав чимало питань, які потребують вивчення та пошуку шляхів їх вирішення.

Суттєвих змін зазнали норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Так, після внесення змін до ст. 255 Кримінального кодексу України значно розширився обсяг обов'язкових, кваліфікуючих й особливо кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена цією статтею.

Статтю доповнено частинами 4 та 5 такого змісту: «Створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою» (частина 4) та «Дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі "вора в законі"» (частина 5). Таким чином, у вітчизняному кримінальному законодавстві утвердився інститут «вора в законі».

Водночас Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX доповнив Кримінальний кодекс ст. 255-1, 255-2, 255-3: «Встановлення або поширення злочинного впливу» (ст. 255-1), «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)» (ст. 255-2), «Звернення за застосуванням злочинного впливу» (ст. 255-3) [1].

Поряд з такими вже відомими й сталими правовими термінами в змісті кримінально-правових норм, як «банда», «терористична група», «терористична організація» та «злочинна організація», а також «вчинення кримінального правопорушення «групою осіб», «групою осіб за попередньою змовою» та «організованою групою», у законодавстві з'явилися такі поняття: «злочинний вплив», «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «вор в законі», «злочинна спільнота», «участь у злочинній спільноті».

Перше, що викликає зауваження, це термін «вор в законі», використаний законодавцями для позначення специфічного статусу особи як суб'єкта складу кримінального правопорушення: особа, яка

перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі».

У ст. 255, 255-1 та 255-3 Кримінального кодексу України особою, яка перебуває у статусі «вора в законі», як суб'єкт підвищеного злочинного впливу визнається особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Однак введений до кримінально-правових норм термін «вор в законі» не відображає зміст цього правового поняття, значно звужує можливість кримінально-правового реагування на суспільно небезпечні діяння, суб'єктами яких можуть бути особи названої вище категорії. Таким чином, законодавець спеціально згадує та виокремлює в частині 4 ст. 255 Кримінального кодексу України особу «вора в законі».

Варто зауважити, що, на відміну від поняття «злодій у законі», яке було запропоновано в проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (станом на 4 березня 2020 року), на сьогодні в чинній редакції кримінально-правової норми немає юридичної дефініції терміна «злодій у законі». Нова дефініція створила ситуацію, за якої всі «суб'єкти підвищеного злочинного впливу», а також усі «вори в законі» підлягають кримінальній відповідальності не лише за вчинення ними визначених законом про кримінальну відповідальність конкретних суспільно небезпечних діянь, а й просто за «кримінальний авторитет», «невизначений вплив на інших осіб» і «статус».

Відповідно до нововведеного терміна, «вором в законі» слід визнавати особу, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки, користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, керує, координує та/або організовує діяльність злочинної спільноти чи її частини або є учасником такої спільноти. Запропонована законодавцями та введена до кримінально-правових норм дефініція формально засвідчує, що «вор в законі» за будь-яких обставин автоматично й завжди є «суб'єктом підвищеного злочинного впливу».

Термін «вор у законі» стали застосовувати на території Радянського Союзу з початку 1930-х років. У цей період у злочинному середовищі в установах відбування покарань серед інших категорій засуджених злочинців було виокремлено специфічну категорію – «еліту злочинного світу». У своєму житті, поведінці, спілкуванні та відносинах з іншими особами «вори в законі» почали керуватися розробленими в їхньому середовищі умовними «поняттями», якими передбачено певні правила поведінки, однак такі «закони» не викладені в жодному документі, усі вони неписані, так само не прописана й процедура набуття статусу «вора в законі».

Правила поведінки злочинців передбачали низку так званих «понять», найважливішими з яких були такі: відмова від співпраці з правоохоронними органами, адміністрацією установ відбування покарань і загалом офіційною владою, заборона на службу в армії чи політичну діяльність, саморегуляції в місцях позбавлення волі, пропаганда злочинних цінностей, залучення молоді та регулярні відрахування до «общака» – фонду взаємодопомоги засудженим правопорушникам.

Екскурс в історію кримінального світу та практика протидії впливу «ворів в законі» на криміногенну ситуацію в країні не дає відповіді на питання: як можна схарактеризувати й окреслити межі протиправності діяння за участю «вора в законі», якщо на сьогодні не існує офіційних джерел, документів, засвідчених носіїв інформації, які надали б об'єктивну оцінку поняттям та змісту суспільної небезпечності діянь, надали можливість визначити характер і ступінь їх виявів. Без цього криміналізація статусу «вора в законі» позбавлена доцільності та необхідності. Склад кримінального правопорушення в такій редакції ст. 255 Кримінального кодексу України створює умови для об'єктивного ставлення у вину самого факту визнання особи «вором в законі». Такий підхід порушує принципи справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Науковці зазначають, що оновлення змісту Кримінального кодексу України, яке прийнято українським Парламентом 4 червня 2020 року, встановило кримінальну відповідальність будь-якого «вора в законі», а також будь-якої іншої особи за будь-яку віддалену в просторі й часі та конкретно не визначену причетність (через «вплив і координацію») до вчинення іншими особами будь-якого впливу на будь-яку злочинну діяльність. Чи можна вважати це оновлення Кримінального кодексу України таким, що відповідає вимогам національної Конституції? Питання дискусійне [2].

Важливо в цьому контексті зазначити, що «одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права має ґрунтуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [3]. Позиція Конституційного Суду України з цього питання є виваженою та обґрунтованою.

Звичайно, процес законотворення не можна зупинити. Постійно відбуваються пошуки прогресивніших дієвих способів протидії злочинності, зокрема й шляхом прийняття змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені злочинною спільнотою, загалом. Чи відіграють свою роль у цьому процесі згадувані законодавчі новації? Покаже час…

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 черв. 2020 р. № 671-IX. URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7.

2. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). *Право на справедливий суд.* URL: http://khpg.org/index.php?id=1595421303.

3. Рішення КСУ від 29 червня 2010 р. № 17-рп/ 2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Чернявський С. С.,
проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Належна реалізація кримінально-правових норм неодмінно потребує встановлення реального змісту наявних у них положень. Тому тлумачення норм кримінального законодавства є важливою умовою правильного їх трактування, що забезпечує формування стабільної та уніфікованої практики правозастосування.

Необхідність точного визначення волі законодавця, утіленої в тексті закону, зумовлена не лише потребами правозастосування, а й завданням щодо усунення недоліків законотворчої діяльності. Недостатня системність і скоординованість законодавчої діяльності, а також об'єктивна неможливість законодавця під час розроблення та прийняття нормативно-правових актів урахувати всі наявні на практиці проблеми, актуалізують потребу в їх тлумаченні. Таким чином, інтерпретація судами кримінального законодавства стає важливим, а подеколи – і єдиним засобом його пристосування до динамічних змін у суспільних відносинах.

Офіційне тлумачення законів України, встановлення відповідності юридичних норм (зокрема і кримінально-правових) Конституції України (їх конституційність або неконституційність) є основними напрямами діяльності Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 151-2 Конституції України, рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені [2].

Конституційність положень кримінального законодавства України забезпечують законодавець під час прийняття законів і

Конституційний Суд України під час здійснення конституційного контролю чинного законодавства через конституційне судочинство. Ефективним конституційним контролем за кримінальним законодавством слід вважати досягнення розумного, збалансованого рівня гуманізації кримінального законодавства, що спрямовано насамперед на захист суспільних цінностей, демократичних засад правоохоронної та судової діяльності, а також опосередковано впливає на захист прав і законних інтересів конкретної особи. Саме Конституційний Суд України є єдиним органом судової влади, який має право змінювати кримінально-правову охорону суспільних відносин шляхом корегування певних положень законодавства чи позбавлення їх юридичної сили.

Високий статус Конституційного Суду України як судового органу визначає юридичну сутність і характер прийнятих ним рішень. Вони мають вагоме місце серед інших судових рішень, що є підставою для дискусій у науці щодо питання про визнання актів Конституційного Суду України джерелом кримінального законодавства, а також щодо механізму їх застосування під час кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Конституційний Суд України, вирішуючи справу по суті, розглядає тлумачення нормативно-правового акта, щодо якого здійснюють конституційне провадження, з огляду на сформовану судову практику. Таким чином, зазначений судовий орган, ґрунтуючись на тлумаченні положень Конституції України, досліджує дію та сутність нормативно-правового акта з позиції законодавця та судів, формулює висновок щодо відповідності зазначеного акта Конституції України.

Рішення Конституційного Суду України щодо визнання неконституційними певних положень чи загалом нормативного акта діє безпосередньо й незалежно від того, чи було скасовано зазначений нормативний акт органом, який його прийняв. У деяких випадках виконання рішень Конституційного Суду України потребує певних дій з боку законодавчого органу, що полягає в узгодженні положень нормативного акта з правовими позиціями Конституційного Суду України.

Відповідно до ст. 152 Конституції України, закони й інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнають неконституційними цілком чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо було порушено встановлену Конституцією України процедуру їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші акти або їхні окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено рішенням, але не раніше від дня його ухвалення [2].

У рішенні Конституційного Суду України також може бути зазначено порядок й умови його виконання. Однак порядок або час

виконання судового конституційного рішення чинне законодавство України не регламентує.

Додаткове визначення в рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує та не підміняє загальної обов'язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їхні окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Закони, інші правові акти або їхні окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання, остаточними і не можуть бути оскаржені». Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, що має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів. Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони й інші нормативно-правові акти приймають на підставі Конституції України та повинні відповідати їй. Це виключає можливість органу державної влади, зокрема парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків, коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційним, надалі змінено в порядку, передбаченому розділом XIII Основного Закону [1].

Слід зазначити, що рішення Конституційного Суду України про визнання чинних законів такими, що не відповідають Конституції України, мають таку саму сферу дії в часі, просторі й за колом осіб, як і нормативно-правові акти, прийняті Верховною Радою України.

Основними властивостями рішень Конституційного Суду України є: загальнообов'язковість, безпосередність дії, остаточність, неможливість оскарження.

Рішення Конституційного Суду України здійснюють значний вплив на кримінальне законодавство України, проте можуть бути визнані джерелом лише кримінального права, а не законодавства. Зазначене обґрунтовано тим, що ці рішення виключають можливість застосовувати конкретну кримінально-правову норму – зупиняють її дію (визнають неконституційною), що тим самим формально змінює зміст закону України про кримінальну відповідальність. Таким чином, хоча юридично рішення Конституційного Суду України не виключає кримінально-правову норму зі структури Кримінального кодексу України (на це уповноважена лише Верховна Рада України),

формально її застосування неможливе через визнання її неконституційною, що означає скасування юридичної сили такої норми, припинення кримінально-правової охорони конкретних суспільних відносин чи декриміналізацію суспільно небезпечного діяння. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України, «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України», а отже, єдиним джерелом кримінального законодавства України є Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [3].

На підставі викладеного вище слід зазначити, що питання правового змісту рішень Конституційного Суду України залишається дискусійним. Однак такі рішення не лише містять правові висновки (зокрема, у сфері кримінального законодавства), а й здійснюють істотний вплив на кримінально-правові відносини. Правові висновки можуть міститися як в описовій частині рішення, так і в регулятивній, але їх значення від цього не змінюється.

Конституційний Суд України у своїй діяльності керується загальноправовими принципами (законність, гуманність, справедливість тощо), метою його діяльності є виправлення помилок, яких припустилися під час законотворчості, а результатом – удосконалення законодавства (зокрема й кримінального) та правової системи держави. З метою виявлення помилок законодавця та прогалин у праві слід оптимізувати процес реалізації рішень Конституційного Суду України, передусім – шляхом розроблення механізму їх виконання: визнання недійсними кримінально-правових норм, які були визнані неконституційними; упровадження порядку внесення змін до чинних законів України, положення яких не відповідають Конституції України.

Рішення Конституційного Суду України можуть бути визнані джерелом лише кримінального права, а не законодавства.

З метою підтримання належного конституційного судочинства та порядку створення кримінального законодавства України рекомендуємо:

1. Конституційному Суду України розглянути можливість посилити прикладний та конкретизований характер своїх правових висновків у сфері кримінального законодавства.

2. Акцентувати увагу законодавця на якості й послідовності творення правових норм з огляду на правові позиції Конституційного Суду України та сформовану судову практику.

3. Розробити механізм своєчасного втілення рішень Конституційного Суду України в кримінальне законодавство.

Список використаних джерел

1. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997–2020 роки). *Виконання рішень та висновків Конституційного Суду України*. URL: http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/566-vykonannya-rishen-ta-vysnovkiv-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. (в редакції від 1 січ. 2020 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Джужа О. М.,
в.о. завідувача кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОШИРЕННЯМ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2

Упродовж тривалого часу на території України діють карантинні обмеження у зв'язку зі стрімким поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19). З часу поширення пандемії в Європі українське законодавство почало швидко адаптуватися до нових реалій [7, с. 153]. Для належного забезпечення карантину й дотримання протиепідемічних заходів державні органи влади прийняли низку нормативно-правових актів (законів України, наказів Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України) та управлінських рішень (патрулювання вулиць підрозділами Національної поліції України; перевірки підприємств, установ, організацій, ФОП стосовно дотримання протиепідемічних заходів тощо).

Основним нормативно-правовим актом, що спрямований на запобігання поширенню COVID-19 на території країни, є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [4], у якому визначено засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізації та ліквідації їх спалахів, епідемій. Цей закон встановлює права, обов'язки й відповідальність фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб [5, с. 11; 6].

Однак практика застосування засвідчила, що цей Закон не забезпечив належного запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб людини, попри низку позитивних аспектів, запроваджених ним. Після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року № 530-IX [2] додатковою державною формою захисту населення від поширення COVID-19 стала кримінальна відповідальність за порушення правил і норм, спрямованих на запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам і боротьбу з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, загибель людей чи

інші тяжкі наслідки. Зокрема, ч. 1 ст. 325 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає, що порушення правил і норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Частина 2 цієї статті передбачає, що вчинення тих самих діянь, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років [1; 5, с. 12–13].

Крім того, на нашу думку, кримінальна відповідальність за поширення COVID-19 може наставати й за ст. 130 КК України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» та ст. 131 КК України «Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби». Однак постає питання, чи можна віднести COVID-19 до невиліковної інфекційної хвороби.

Поняття «невиліковна хвороба» в законодавстві про охорону здоров'я України не передбачено, а такий стан хвороби обумовлений рівнем розвитку медицини в державі й стадією виявлення захворювання. З огляду на це, у доктрині кримінального права поняття невиліковних інфекційних хвороб прирівнюють до особливо небезпечних інфекційних хвороб. Однак це питання необхідно врегулювати на законодавчому рівні для усунення спірних правових питань.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року № 1645-III, особливо небезпечні інфекційні хвороби – це інфекційні хвороби (зокрема карантинні: чума, холера, жовта гарячка), що характеризуються важкими та (або) стійкими розладами здоров'я в значної кількості хворих, високим рівнем смертності, швидким поширенням цих хвороб серед населення [4]. Перелік особливо небезпечних інфекційних хвороб затверджений наказом МОЗ України від 19 липня 1995 року № 133 «Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб» [3]. Відповідно до цього Переліку, COVID-19 також віднесено до особливо небезпечних інфекційних хвороб. Саме тому COVID-19 у контексті ст. 130 та 131 КК України за певних обставин можливо віднести до невиліковних інфекційних хвороб.

Отже, зараження людини COVID-19 чи неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи COVID-19, може тягнути тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 130 та 131 КК України відповідно. Розглядаючи питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 130 КК України, слід

ураховувати, що висновок про наявність такої хвороби та її стадію в кожному конкретному випадку слід формувати на підставі висновку судово-медичної експертизи.

Свідоме наражання іншої особи на небезпеку шляхом зараження COVID-19, що є небезпечним для життя людини, слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 130 КК України. У випадку зараження здорової людини COVID-19 іншою людиною, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, а не певними живими збудниками коронавірусу, такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 130 КК України. Умисне зараження COVID-19 здорової людини, що є небезпечним для її життя, слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 130 КК України. Спосіб зараження (переливання крові, повітряно-крапельним шляхом тощо) на кваліфікацію не впливає.

Значною є кількість випадків зараження медиків, які контактують із хворими. Вони обов'язково мають використовувати спеціальні маски, захист для очей і рукавички. Маски також необхідні хворим і тим, хто перебуває на обсервації [5, с. 12–13]. Однак недбале ставлення працівників медичних закладів також може призвести до поширення COVID-19, за що може наставати кримінальна відповідальність.

Відповідно до ст. 131 КК України, кримінальна відповідальність медичних, фармацевтичних або інших працівників може наставати за такі дії (перелік яких не є вичерпним): 1) використання нестерильних чи належно не продезінфікованих медичних інструментів; 2) переливання крові потерпілому чи її компонентів хворого на COVID-19; 3) використання будь-яких біологічних рідин, клітин, тканин або органів без лабораторного дослідження щодо зараження COVID-19; 4) незабезпечення персоналу медичного закладу (чи інших установ, підприємств, організацій), де надають допомогу хворому, необхідними засобами захисту від COVID-19; 5) невжиття заходів щодо тимчасової ізоляції хворого; 6) ненадання невідкладної медичної допомоги чи негоспіталізація хворого; 7) непроведення заходів дезінфікування тощо.

З огляду на викладене вище, слід констатувати, що деякі правові проблеми запобігання пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) спричинені неузгодженістю окремих положень КК України й підзаконних актів щодо основних понять, процедур, що ускладнює кваліфікацію таких діянь. Тому нерідко реєструють лише факти (без притягнення осіб до кримінальної відповідальності) порушення чинного законодавства у сфері недотримання санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Хоча до кримінальної відповідальності слід притягувати винних осіб також за ст. 130 і 131 КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної

хвороби (COVID-19) : Закон України від 17 берез. 2020 р. № 530-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX.

3. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб : наказ МОЗ України від 19 лип. 1995 р. № 133. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95#Text.

4. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квіт. 2000 р. № 1645-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text.

5. Чернєй В. В., Джужа О. М. Кримінологічне та віктимологічне забезпечення безпеки під час карантинних заходів, пов'язаних із поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-COV-2. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) : у 2 ч. Київ, 2020. Ч. 1. С. 10–16.

6. Covid-19: роз'яснення Омбудсмана щодо свободи пересування в умовах карантину. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/press-office/pr/.

7. Dzhuzha O., Veresha R., Tychyna D., Vasilevich V. Criminological policy in the conditions of spread of acute respiratory disease COVID-19. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27, No. 2. P. 142–155.

Шакун В. І.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук
України

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Необхідність офіційного визнання судової практики джерелом кримінального права України зумовлена тим, що всі держави – учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнають джерелом кримінального права (а отже, і судової практики) практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року з такими заявами й застереженнями: Україна цілком визнає на своїй території дію ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

(далі – ЄКПЛ) щодо визнання обов'язковою та без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції [3].

Таким чином, рішення ЄСПЛ є обов'язковим до виконання Україною як державою – учасницею Конвенції, щодо якої воно постановлене з моменту прийняття. Це також підтверджують:

– норми Статуту Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року (далі – Статут): «Пункт 2 статті 2 Статуту встановлює, що всі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права й переваги, що випливають із приналежності до складу Членів Організації» [4];

– положення Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнятої резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року, у якій закріплено, зокрема, такі нормативні положення принципу сумлінного виконання державами зобов'язань, взятих ними відповідно до Статуту: кожна держава зобов'язана сумлінно виконувати зобов'язання, прийняті нею відповідно до Статуту ООН; кожна держава зобов'язана сумлінно виконувати свої зобов'язання відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також міжнародних угод, що мають силу згідно із загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права [1];

– ст. 46 ЄКПЛ: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [2].

Рішення ЄСПЛ позначилися на демократизації країн Центральної та Східної Європи, діяльності ООН (де рішення ЄСПЛ стали предметом ґрунтовного аналізу), судових установ інших регіонів (наприклад, Міжамериканського суду з прав людини), десятків держав поза європейським континентом, де практика посилання на рішення ЄСПЛ стала вже правилом.

Констатуючи ефективність роботи ЄСПЛ безвідносно до українських справ (проваджень) чи справ іншої держави, слід зауважити (і це загальновизнано), що ЄСПЛ: 1) не тільки на європейському континенті є найефективнішим сучасним інститутом захисту прав людини; 2) нині немає жодного регіонального суду (а універсальних у цій сфері немає взагалі), який мав би кращу репутацію, ніж ЄСПЛ; 3) судові рішення ЄСПЛ не просто впливають на практику національного судочинства та законодавства в різних сферах – вони перебудували їх; 4) відбулася трансформація конституційних принципів держав – членів Ради Європи через вплив на них ЄКПЛ і судової практики ЄСПЛ; 5) у низці держав змінилося розуміння судового контролю, який поширився на законодавчу діяльність парламентів наглядом за законністю й обґрунтованістю

рішень, що приймають адміністративні органи влади; 6) гідність людини є незаперечним імперативом, який стає дедалі складніше не враховувати. Головною перевагою є утвердження в судочинстві та законодавстві (і не тільки) верховенства права, пропорційності й інших демократичних принципів.

Норми ЄКПЛ в аспекті їх інтерпретації ЄСПЛ безпосередньо впливають на правозастосовну та законодавчу діяльність органів державної влади України. ЄСПЛ шляхом прийняття рішення за кожною конкретною справою, що стосується порушення прав і свобод людини під час кримінального чи кримінально-виконавчого провадження, формує правові позиції, які позначаються на зазначених видах діяльності. Зокрема, з метою недопущення повторних порушень прав і свобод людини в Україні законодавець вносить зміни в чинний закон або приймає новий відповідно до правових позицій ЄСПЛ. Такі правові позиції у сфері кримінального права ЄСПЛ виносить шляхом тлумачення норм ЄКПЛ щодо основних прав і свобод людини: життя, здоров'я особи, недоторканності тощо. На підставі такого тлумачення Верховна Рада України вносить зміни в чинний Кримінальний кодекс, змінюючи вже наявні норми чи доповнюючи його новими. Аналогічно здійснюють свою діяльність відповідно до практики ЄСПЛ уповноважені органи й особи, які застосовують норми кримінального законодавства.

Урахування практики ЄСПЛ під час законодавчої та правозастосовної діяльності спричиняє певні проблеми, зокрема: 1) систематизації та структуризації значного пласту правових позицій і прецедентної практики ЄСПЛ, оскільки такі акти прийнято в різний час та щодо різних держав з огляду на особливості їхньої національної системи права; 2) систематизації та структуризації новітньої прецедентної практики Верховного Суду й аналізу її на предмет гармонізації з практикою ЄСПЛ; 3) забезпечення правильного тлумачення судової практики та розроблення на цій підставі необхідних законодавчих ініціатив; 4) відпрацювання механізмів корегування національного кримінального та кримінального процесуального законодавства в контексті правотворчих рішень ЄСПЛ.

Однак, попри певні проблемні питання, Україна в умовах сьогодення враховує правові позиції ЄСПЛ, які він виносить у своїх рішеннях, у процесі законодавчої (зокрема під час внесення змін до КК України) і правозастосовної діяльності. Рішення ЄСПЛ, що стосуються порушення прав і свобод людини під час кримінального чи кримінально-виконавчого провадження, не можна вважати джерелом кримінального права. Натомість правові позиції ЄСПЛ, які містяться в таких рішеннях, можна визнати джерелом кримінального права України, оскільки їх використовують для вдосконалення чинного КК України.

Список використаних джерел

1. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных

Наций : принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 окт. 1970 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда : перевод офиц. Текст документа (сверен по) : Организация Объединенных Наций, сборник документов (Москва, Наука, 1981). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

Вознюк А. А.,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

Забезпечення кримінально-правової охорони суспільних відносин від корупційних кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом сучасної кримінально-правової політики в Україні.

З цією метою в законі про кримінальну відповідальність закріплено низку кримінально-правових норм, які визначають види корупційних кримінальних правопорушень, заходи кримінально-правового впливу, що можуть бути застосовані до осіб, які їх вчинили, а також інші кримінально-правові наслідки скоєння таких деліктів.

Системний аналіз відповідних положень кримінального законодавства дозволяє виявити низку вад у конструюванні відповідного механізму кримінально-правової протидії особам, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення.

І. Поняття та ознаки корупційного кримінального правопорушення

У КК Україні відсутнє визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення», що не дає можливості чітко зрозуміти кримінально-правову природу цієї групи деліктів, та, відповідно, встановити, які кримінальні проступки та злочини до них належать. Під час створення цієї дефініції слід врахувати той факт, що вона повинна узгоджуватися із визначенням кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК), корупційного правопорушення та корупції (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.).

У зв'язку з цим не можна виключати ймовірність того, що у разі конструювання дефініції корупційного кримінального правопорушення може виникнути необхідність внесення відповідних змін до визначень корупційного правопорушення та корупції з метою взаємоузгодження цих понять.

У п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1. проєкту Загальної частини нового КК України 2020 р. корупційний злочин визначено як злочин, який характеризується двома обов'язковими ознаками:

а) неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину і

б) способом вчинення злочину, що полягає у незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями [1].

Аналіз цих положень законопроєкту дозволяє стверджувати, що кожна обов'язкова ознака корупційного злочину містить альтернативні елементи.

Перша ознака пов'язана з неправомірною вигодою. Однак в Загальній частині проєкту КК відсутнє визначення неправомірної вигоди, що очевидно слід визнати його вадою, так як це поняття має значення для застосування різних кримінально-правових норм. Його варто було б розкрити у ст. 1.3.1. «Значення основних термінів Кримінального кодексу України».

До речі це проблема і чинного КК, у якому міститься декілька визначень неправомірної вигоди:

– продукти харчування, спиртні напої та тютюнові вироби, незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0,06 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, які на безоплатних або на інших пільгових умовах пропонуються, обіцяються, надаються кандидатам, виборцям, учасникам референдуму або членам виборчої комісії, комісії з референдуму чи одержуються зазначеними особами (примітка до ст. 160 КК; визначення поширюється лише на цю статтю);

– грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав (ч. 2 примітки до ст. 354 КК; визначення поширюється лише на цю статтю);

– грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав (примітка до ст. 364-1 КК; визначення поширюється на ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370 КК).

Визначення, передбачені у ч. 2 примітки до ст. 354 КК та примітці до ст. 364-1 КК, тотожні, а тому не було жодної необхідності дублювати відповідні положення кримінального законодавства.

Концепція проєкту передбачає, що неправомірна вигода як елемент корупційного кримінального правопорушення може існувати в його складі у формі мети, предмету або засобу вчинення злочину.

Прихильник цієї концепції М. І. Хавронюк з цього приводу зазначав, що «у використанні службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей неправомірна вигода є метою корупційного діяння, а коли ця мета досягнута (скажімо, в разі заволодіння службовою особою чужим майном за обставин, описаних у ст. 191 КК) – його предметом.

Якщо службова чи інша відповідна особа приймає пропозицію, обіцянку, або просить чи вимагає неправомірну вигоду, то остання є метою її корупційного діяння, а неправомірна вигода, яку така особа одержує, є його предметом.

Якщо неправомірну вигоду пропонують, обіцяють чи надають (неправомірна вигода-підкуп), то вона як правило, є засобом вчинення корупційного діяння.

Інша неправомірна вигода (яка міститься в словах «вчинення чи невчинення будь-якої дії на її користь чи користь третіх осіб», тобто передбачає послуги чи вигоди нематеріального характеру) – є метою, яку особа намагається досягти шляхом її обіцянки чи пропозиції, а якщо вона її одержує у відповідь, навзамін першої, то предметом; може бути й інша ситуація (неправомірна вигода-винагорода), коли спочатку особа одержує неправомірну вигоду як предмет, а навзамін передає відповідній особі іншу неправомірну вигоду – так само як предмет корупційного діяння» [2, с. 46].

Ознайомлення з цією концепцією наштовхує на логічне питання: як її застосовувати практично? Якщо особа готується до використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою заволодіння певним майном чи скоює замах на таке діяння, то неправомірну вигоду відповідно до цієї концепції, очевидно, слід розглядати як мету корупційного діяння, а якщо особа заволоділа відповідним майном, то неправомірну вигоду слід визнавати предметом. Відтак в межах одного складу кримінального правопорушення, залежно від стадій його вчинення, неправомірна вигода може існувати як мета і як предмет.

Відповідно до цієї концепції, неправомірна вигода є предметом лише у випадку її одержання (ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2 КК).

Неправомірна вигода є метою у зловживаннях владою, службовим становищем чи повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2, 369-3 КК). Хоча якщо бути точним, метою у складах зазначених правопорушень є одержання (отримання) такої вигоди. Йдеться про протиправне використання влади, службового становища чи повноважень з метою одержання неправомірної вигоди. У цих випадках

її встановити найпростіше, оскільки слово «мета» безпосередньо зазначається у диспозиції статті.

Однак дискусійною видається позиція М. І. Хавронюка, відповідно до якої неправомірна вигода є метою у випадках, коли особа приймає пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди, або просить чи вимагає її [2, с. 46]. Певною мірою вчений правий, адже мета у зазначених складах полягає у бажанні, прагненні особи здобути неправомірну вигоду. Однак у такому випадку відбувається конкуренція двох концептуально різних поглядів на тлумачення зазначеної ознаки відповідних складів кримінальних правопорушень: відповідно до однієї це мета, а відповідно до другої – предмет кримінального правопорушення.

Неправомірна вигода є засобом, якщо вона пропонується, обіцяється або надається за вчинення або невчинення певних дій чи бездіяльності (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369 КК). У цих складах вона є засобом схилення особи до вчинення певних діянь.

Вада розподілу неправомірної вигоди на предмет і засіб кримінального правопорушення полягає втому, що він суперечить усталеному погляду на предмет злочину як матеріальні цінності (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння (автори дефініції А. А. Музика, Є. В. Лащук) [3, с. 110]. Візьмемо, наприклад, пропозицію або обіцянку надати неправомірну вигоду. Не виникає сумнівів в тому, що суспільно небезпечними діями в цьому випадку є пропозиція і обіцянка. Зв’язок суспільно небезпечних дій з предметом кримінального правопорушення, зокрема, полягає в тому, що діяння вчиняється з приводу предмета або шляхом безпосереднього впливу на нього. У нашому випадку пропозиція і обіцянка здійснюються з приводу предмета кримінального правопорушення. Натомість видається помилковою позиція про те, що неправомірна вигода в цьому випадку полегшує вчинення суспільно небезпечної дії – пропозиції чи обіцянки, тобто є засобом кримінального правопорушення.

«Оживлення» концепції тристороннього розуміння неправомірної вигоди видається можливим за рахунок розгляду цього поняття у широкому значенні, тобто такому, яке надасть можливість відносити до неї й інші предмети кримінальних правопорушень у разі заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем чи повноваженнями. Однак для цього потрібні відповідні застереження в кримінальному законодавстві.

Як варіант, тристороннє розуміння неправомірної вигоди (як предмета, мети, засобу) можливо трансформувати в конструкцію на кшталт «діяння, що полягають у пропозиції чи обіцянці надання неправомірної вигоди, її наданні, прийнятті пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержанні, проханні чи вимаганні надати». За таких обставин будуть враховані усі можливі аспекти неправомірної вигоди. Водночас її перевага полягатиме в спрощенні розуміння цієї ознаки

корупційного кримінального правопорушення, а відповідно, і в простішому застосуванні на практиці.

Якщо буквально тлумачити поняття неправомірна вигода, то до неї, вочевидь, можна відносити предмети, за незаконні дії з якими (виготовлення, зберігання, носіння, збут тощо) може наставати кримінальна відповідальність, зокрема вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, наркотичні засоби тощо. Безумовно, службова особа може одержати неправомірну вигоду у формі вогнепальної зброї. Адже вона належить до майна і її одержують без законних на те підстав. Однак варто зважати на той факт, що в буквальному розумінні неправомірна вигода, як ознака відповідних кримінальних правопорушень, стосується очевидно лише тих їх складів, в диспозиціях яких вона передбачена. За таких обставин чи можна визнавати неправомірною вигодою предмети злочинів, передбачених ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК у разі заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем? Важливим аргументом на користь негативної відповіді на це питання є той факт, що у визначенні неправомірної вигоди вживається термін «одержання», а у зазначених складах фактично йдеться про «заволодіння», що очевидно не є тотожним.

Другою ознакою корупційного злочину, який пропонується проєктом КК 2020 р., є наявність одного з таких способів вчинення злочину, що полягає у:

1) незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень;

2) впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями.

Незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень охоплює вчинення відповідних злочинів шляхом зловживання владою, службовим становищем чи певними повноваженнями. Однак не будь-яке незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень може бути способом корупційного злочину, оскільки необхідне поєднання такого способу із неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину. Незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень – найбільш поширений спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Він характерний, зокрема, для ст. 191, 262, 308, 312, 313, 357, 364, 364-1, 365-2, 410 КК.

Щодо такого способу як «вплив на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями», то він характерний для випадків пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, а також надання такої вигоди за вчинення чи невчинення певних дій (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369 КК).

Водночас як бути зі прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди, а так само проханням чи

вимаганням надати таку вигоду? До якого способу можна віднести такі випадки? Чи може це бути незаконним використанням влади, службового становища чи певних повноважень? Очевидно, що ні, оскільки незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень, яке полягає у вчиненні або невчиненні певних дій, знаходиться поза межами об'єктивної сторони таких складів кримінальних правопорушень. Це ще одна серйозна вада нової концепції корупційного злочину, яка свідчить про те, що ця розробка проєкту потребує доопрацювання.

II. Види корупційних кримінальних правопорушень

Представлений у примітці до ст. 45 КК перелік корупційних правопорушень[1] має низку серйозних вад, пов'язаних, з одного боку, з тим, що він не охоплює усіх кримінальних правопорушень, які варто відносити до корупційних, а з іншого – містить окремі кримінальні правопорушення, які не слід відносити до корупційних. Видається, що однією з умов формування науково обґрунтованого переліку корупційних кримінальних правопорушень має бути створення дефініції корупційного кримінального правопорушення, а можливо, й розробка їх класифікації, оскільки існують кримінальні правопорушення, які лише частково належать до корупційних. Вони можуть бути як корупційними, так і не корупційними. Тож як бути з ними? Віднести їх до корупційних в повній мірі буде не зовсім правильно. Однак і не визнавати їх корупційними за певних обставин також недоцільно. Очевидно, слід визначитися з майбутньою концепцією корупційних кримінальних правопорушень: надавати дефініцію корупційного кримінального правопорушення без чіткого переліку таких деліктів або ж сформулювати чіткий перелік правопорушень цієї категорії, як це зроблено в примітці до ст. 45 КК.

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України станом на 19 жовтня 2020 р. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf.

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М. І. Київ: Ваіте, 2018. С. 46.

3. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання: монографія. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 110.

[1] Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до КК вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3-369, 369-2, 369-3 цього Кодексу

Катеринчук К. В.,
професор кафедри приватного та публічного права навчально-наукового інституту права та сучасних технологій навчання Київського національного університету технологій та дизайну, доктор юридичних наук, доцент

ЧИ ПОВИННІ ЛІКАРІ ВИКОНУВАТИ ФУНКЦІЮ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ?

Прокурорами спеціалізованого підрозділу з протидії катуванням Офісу Генерального прокурора ініційовано «проект» уніфікованого стандарту медичної документації, яка має забезпечити належну фіксацію у медзакладах тілесних ушкоджень. Документ розроблений за рішенням координаційної наради правоохоронних органів з протидії катуванням, що відбулася під головуванням Генерального прокурора Ірини Венедіктової.

Відповідно даного «проекту» запропоновано: по-перше, фіксацію у медзакладах тілесних ушкоджень, у тому числі тих, що можуть бути ознаками неналежного поводження з боку правоохоронців; по-друге, проект медичної форми містить зображення контуру людського тіла з описом можливих тілесних ушкоджень. Не зрозумілим залишається термінологія – «можливих тілесних ушкоджень», в даному випадку ушкодження повинні бути наявні; по-третє, лікар при огляді постраждалого фіксуватиме їх вид, кількість та місце розташування, а також скарги та результати діагностичних досліджень. До медичної форми додаватиметься детальна інструкція з порядком її заповнення. Така ініціатива стала результатом того, що на думку «законодавців проекту» «нинішня практика визначення медиками тілесних ушкоджень кримінального характеру є недостатньо ефективною, адже лікарі фактично не мають зручних форм медичної документації, де вони мають відображати такі ушкодження за єдиним стандартом. Це часто призводить до неналежного опису таких ушкоджень та, як наслідок, до втрати важливої для подальшого розслідування інформації» [1].

Однак потрібно враховувати реалії сьогодення, студенти-медики вивчають навчальну дисципліну «Судова експертиза», що належить до циклу професійно-орієнтованих дисциплін, яка дає уявлення про предмет судової експертизи, її об’єкт та завдання, про поняття спеціальних знань експерта і суб’єктах експертної діяльності, а також розглядає деякі види експертиз, які проводяться у кримінальних і цивільних справах. Тим самим, не кожен студент-медик стає судово-медичним експертом. Звісно, лікар може залучатися до участі у першочергових слідчих діях, зокрема до освідування потерпілого, огляду трупа на місці його виявлення, як спеціаліст. Разом з тим, лікар виконуючи своє основне завдання-функцію діагностичну, лікувальну тощо, часто забуває описати виявлені

ушкодження, так щоб цей опис був інформативним і відповідав потребам судово-медичній експертизі.

При огляді постраждалого «лікар» підміняє морфологічну назву ушкоджень, яку вони візуалізують у потерпілої особи, клінічним діагнозом. Наприклад, лікар бачить ушкодження – садно, синець і зазначає, що це є забиття (іноді використовують термін «забій», який в даному випадку є некоректний, бо з російської мови «убой» – це забій тварин, з метою їх переробки – примітка автора). Отже, лікар опитує прояви ушкоджень пацієнта, ставить діагноз керуючись суб'єктивними скаргами пацієнта без вказівки на морфологічні прояви даного ушкодження. В примітці до п. 4.6 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, зазначено, що «діагноз забій (м'яких тканин) голови, грудної клітки, живота тощо не враховується при оцінці ступеня тяжкості, за умови, що він встановлений на основі суб'єктивних факторів і не підтверджується об'єктивними відомостями» [2].

Враховуючи вищезазначене, даний «проект», що ініційований прокурорами спеціалізованого підрозділу з протидії катуванням Офісу Генерального прокурора щодо покращення ефективності проведення судово-медичних експертиз суперечить теорії медичної науки та має безліч протиріч.

Список використаних джерел

1. Протидія катуванням – Офіс Генпрокурора ініціює запровадження єдиних стандартів фіксації тілесних ушкоджень медзакладами. Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_t=rec&id=278666&fp=200.

2. Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text.

Кузнецов В. В.,
професор спеціальної кафедри № 2
Управління державної охорони України
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, доктор юридичних
наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Проблема правового регулювання інституту допоміжних репродуктивних технологій в Україні є доволі актуальною, а тому законодавча ініціатива (проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань застосування допоміжних репродуктивних технологій» реєстр. № 3488 від

15.05.2020) [1] щодо її вирішення оцінюється позитивно. Зумовлено це тим, що на теперішній час Україна перетворюється на один із світових центрів сурогатного материнства. «Наразі в Україні розслідується щонайменше 8 кримінальних проваджень, пов'язаних із застосуванням репродуктивних технологій, з яких 7 містять, в тому числі, і кваліфікацію за ст. 149 КК України, а лише одне провадження стосується виключно ст. 212 КК України. Однак жодного обвинувального вироку за вказаною статтею щодо злочинів, які вчинені у сфері допоміжних репродуктивних технологій, не ухвалено. Більше того, Законом України «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами» (Відомості Верховної Ради, 2018 р., № 41, ст. 321) викладено ст. 149 у редакції, яка взагалі виключає її застосування до порушень у сфері допоміжних репродуктивних технологій, оскільки у таких порушеннях, як правило, відсутня ознака експлуатації потерпілого – малолітньої дитини, яка передається генетичним батькам і виховується у їх сім'ї» [2].

У національному законодавстві механізм та умови застосування методик допоміжних репродуктивних технологій врегульовані Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 (Порядок № 787). Вказаний Порядок передбачає алгоритм здійснення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства, процедуру перенесення ембріона в матку сурогатної матері (ембріотрансфер), а також вимоги, що висуваються до сурогатної матері. Аналіз положень Порядку № 787 дозволяє стверджувати, що задля проведення ембріотрансферу має бути обов'язково здійснене попереднє медичне обстеження осіб, щодо яких проводяться лікувальні програми допоміжних репродуктивних технологій, отримана письмово оформлена заява сурогатної матері (у тому числі, й щодо надання інформованої добровільної згоди на проведення відповідної процедури), особливий порядок перенесення ембріона в матку сурогатної матері [3].

Серед нормативних актів міжнародно-правового характеру слід виділити документи, які діють у сфері використання допоміжних репродуктивних технологій, зокрема Декларацію про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру і на благо людства (прийнята резолюцією 3384 (XXX) Генеральної Асамблеї 1975 р.), Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 37/194 «Принципи медичної етики» (1982 р.), Загальну декларацію про геном та права людини (1997 р.). Важливим з точки зору забезпечення належного правового регулювання сурогатного материнства, на нашу думку, є також врахування вимог Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини

та біомедицину (Україна підписала 22.03.2002 р.[1]), зокрема, щодо неприпустимості використання допоміжних медичних технологій для вибору статі дитини, яка має народитись, за винятком випадків, коли це робиться задля уникнення серйозних спадкових захворювань, що пов'язані зі статтю (ст. 14), та заборони використання людського тіла як джерела отримання фінансової вигоди (ст. 21).

Аналізуючи міжнародний досвід застосування сурогатного материнства, варто звернути увагу на те, що ситуація у цій сфері неоднозначна. Так, сурогатне материнство заборонене в Австрії, Італії, Китаї, Норвегії, Туреччині, Швеції, Франції, окремих штатах США (Аризона, Мічиган). У Законі ФРН «Про захист ембріонів» під загрозою кримінального переслідування лікарям заборонено здійснювати будь-які дії, спрямовані на виношування жінкою «чужої» яйцеклітини.

В інших державах заборонені комерційні угоди з приводу сурогатного материнства: у певних штатах США (Нью-Гемпшир, Вірджинія), Данії, Ізраїлі, Канаді. У Великобританії дозволяється оплата поточних витрат сурогатної матері, а в Нідерландах забороняється реклама сурогатного материнства, пропозиції послуг сурогатних матерів і їх підбір. Легалізовано сурогатне материнство в більшості штатів США, Австралії, ПАР, Казахстані, Білорусі та Російській Федерації.

Заборони інституту сурогатного материнства пов'язані з проблемами біоетичного, правового характеру. Вже при зародженні життя дитини від самого початку суб'єктний склад біологічних та соціальних батьків закладається різний, що порушує природні зв'язки дитини та матері. Вважаємо є необхідним вироблення такої моделі організації сурогатного материнства, яка врахувала б всі позитивні та негативні моменти, виявлені під час її реалізації, в тому числі в інших державах, та вищезазначені положення ст. 21 Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р. щодо заборони використання людського тіла як джерела отримання вигоди.

Як відомо, проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань застосування допоміжних репродуктивних технологій» (№ 3488 від 15.05.2020), спрямований на «запровадження кримінальної та адміністративної відповідальності за різні види правопорушень у сфері допоміжних репродуктивних технологій, а також встановлення фіксованої щорічної плати за ліцензію, яка надає право на здійснення допоміжних репродуктивних технологій» [2]. Проєкт пропонує «на основі норм, що забезпечують кримінально-правову охорону суміжних галузей: суспільних відносин у сфері усиновлення, у сфері донорства, передбачити кримінальну відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння як перенесення ембріона людини в організм жінки без її згоди, розголошення відомостей про застосування допоміжних репродуктивних технологій,

[1] URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_529.

порушення наслідування генетичних зв'язків при перенесенні ембріона. Також передбачено адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій або їх застосування без спеціального дозволу або у випадках, якщо спеціальний дозвіл анульовано, або дію спеціального дозволу зупинено. З метою забезпечення реалізації вказаних норм передбачено закріплення базових термінів у Основах законодавства України про охорону здоров'я. Також передбачаються зміни до механізму видачі ліцензії на провадження медичної практики, яка включає в себе застосування допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства. Ці зміни покликані викликати у посадових осіб медичних центрів більш відповідальне ставлення до роботи ввірених їм закладів охорони здоров'я, оскільки передбачено, по-перше, перехід від безстрокової ліцензії до ліцензії строком дії у п'ять років, по-друге, запроваджено досить значний розмір щорічної плати за ліцензію, що становить 1000 прожиткових мінімумів громадян» [2].

На нашу думку, слід в цілому схвалити ідею щодо удосконалення правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій. Однак, вважаємо, окремі положення законопроєкту потребують певного уточнення чи обґрунтування:

1. Пропозиція встановлення кримінальної відповідальності за перенесення ембріона людини в організм жінки без її згоди та розголошення відомостей про застосування допоміжних репродуктивних технологій (ст. 138-1, 168-1 КК), на нашу думку, є не достатньо аргументованою.

У Пояснювальній записці зазначено, що «центри репродуктивної медицини часто опиняються у центрі уваги правоохоронних органів через різні причини – невідповідність ДНК дитини та генетичних батьків, несплата податків, порушення законодавства, що регулює допоміжні репродуктивні технології. Як правило, усі випадки гучно називаються посадовими особами правоохоронних органів «торгівлею людьми», а відомості до ЄРДР вносяться за різними частинами статті 149 КК України. Жодного випадку продажу дитини, народженою сурогатною матір'ю, з метою використання її органів, якими так часто лякають ЗМІ, не зафіксовано як в Україні, так і у світі в цілому. Таким чином, особи, які дійсно вчинили суспільно небезпечні діяння у галузі допоміжних репродуктивних технологій, уникають відповідальності через відсутність відповідного складу злочину» [2]. Отже автори законопроєкту не наводять жодного факту, коли перенесення ембріона людини в організм жінки відбулося без її згоди, або відбулося розголошення відомостей про застосування допоміжних репродуктивних технологій. Вони згадують про «невідповідність ДНК дитини та генетичних батьків, несплату податків, порушення законодавства, що регулює допоміжні репродуктивні технології» [2].

Також розголошення відомостей про застосування допоміжних репродуктивних технологій, яке вчинене загальним суб'єктом кримінального правопорушення, на нашу думку, вже охоплюється нормою, передбаченою ст. 182 КК («Порушення недоторканності приватного життя») або складом незаконного розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК), вчинене особою, якій такі відомості стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, оскільки відомості про застосування штучного запліднення та імплантацію ембріона, а також про особу донора є лікарською таємницею (ч. 1 ст. 48 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»).

Отже виникає обґрунтоване питання щодо доцільності такої криміналізації відповідних діянь.

2. Подібні зауваження слід віднести до криміналізації порушення наслідування генетичних зв'язків при перенесенні ембріона (ст. 169-1 КК). Також цікаво було б дізнатися від авторів законопроєкту, чи можливо взагалі довести відповідний умисел особи і чи є прецеденти такої доказової діяльності. Виокремлення в частині 2 модельної ст. 169-1 такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення службовою особою або працівником медичного закладу, що супроводжувалося підробленням документів, - дозволяє говорити, що діяння передбачене частиною першою може вчинити й не спеціальний суб'єкт. Однак, з відомих причин, це вважаємо неможливим.

На підставі викладеного слід запропонувати такі висновки:

1) правове регулювання інституту допоміжних репродуктивних технологій в Україні потребує удосконалення з врахування положень сучасного законодавства окремих зарубіжних країн;

2) проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань застосування допоміжних репродуктивних технологій» (№ 3488 від 15.05.2020) потребує суттєвого доопрацювання та належного обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань застосування допоміжних репродуктивних технологій : проєкт Закону № 3488 від 15.05.2020 / Дануца О.А. Нечипуренко А.О. та ін. // Верховна Рада України 1994–2020. – 2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68850.

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань застосування допоміжних репродуктивних технологій» (№ 3488 від 15.05.2020) / Дануца О.А. // Верховна Рада України 1994–2020. – 2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68850.

3. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 // Верховна Рада України 1994–2020. – 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text.

Осадчий В. І.,
доктор юридичних наук, професор

ДОЦІЛЬНІСТЬ КОРЕГУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Редакції окремих кримінально-правових норм, як на наш погляд, є переобтяжливими. І в цьому зв'язку потребують перегляду. Продемонструємо це на деяких прикладах.

Так, в чинній редакції ч. 1 ст. 376-1 КК України «Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду» об'єктивними проявами визначені: 1) внесення неправдивих відомостей, 2) несвоєчасне внесення відомостей, 3) несанкціоновані дії з інформацією, 4) інше втручання.

В новому варіанті редакції ч. 1 ст. 376-1 КК «Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя» фактично зазначені ті ж самі об'єктивні прояви.

Що представляє собою такий об'єктивний прояв цього злочину як «несанкціоновані дії з інформацією»? Несанкціоновані дії з інформацією означають, фактично, здійснення всупереч нормативно визначеному порядку користування цією системою впливу на наявну в системі інформацію, скажімо, щоб її змінити або знищити в своїх інтересах чи в інтересах інших осіб. А це є нічим іншим як внесенням неправдивих відомостей.

Такий з об'єктивних проявів злочину як «інше втручання» є фактично всеосяжним. Він може охоплювати і три перші наведені в ст. 376-1 КК України прояви. В цьому зв'язку: чи потрібно було конкретизувати об'єктивні прояви злочину, коли останній з наведених проявів злочину є всеохоплюючим?

Можливо, що доцільніше в ч. 1 ст. 376-1 КК України вказати, що відповідальність передбачена за будь-яке незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, не перераховуючи конкретні прояви такого втручання.

Далі – щодо змісту об'єктивних проявів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зазначених в ч. 1 ст. 209 КК України. Такими визначені: набуття, володіння, використання, розпорядження майном, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження.

Безумовно, що вчиненням таких об'єктивних проявів злочину можна вчинити легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Але визначальним в легалізації (відмиванні) майна, одержаного злочинним шляхом, є те, щоб вчинення злочину відбувалось за умови,

коли особа прагне надати майну одержаному злочинним шляхом, вигляду одержаного законним шляхом. Бо лише це і є легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

І в цьому контексті, чи не простіше диспозицію ч. 1 ст. 209 КК викласти у відповідності до назви самої ст. 209 КК в такій, наприклад, редакції: «Легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом, тобто надання доходам, завідомо набутим злочинним шляхом, видимості законного походження».

Акцентуємо увагу і щодо об'єктивних проявів представництва в суді без повноважень (ст. 400-1 КК України). В ст. 400-1 КК встановлена відповідальність саме за протиправну поведінку при представництві в суді (а не при здійсненні інших видів правової допомоги). В ч. 1 цієї статті наведено два прояви об'єктивної сторони представництва в суді без повноважень: 1) завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді; 2) само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

Другий з наведених проявів — це, по суті, різновид першого. Представництво в суді без повноважень, як закінчений злочин, буде не тоді, коли адвокат не вносить до ордера відомості щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, а коли цей ордер пред'являє суду. Інакше кажучи, пред'являючи суду ордер, в якому умисно невнесено відомості щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, адвокат завідомо неправдиво повідомляє суду про повноваження представляти іншу особу в суді. Це вичерпує об'єктивну сторону злочину, узгоджуючись повною мірою з назвою ст. 400-1 КК – «Представництво в суді без повноважень».

Якщо ж визнати сам факт умисного невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, як закінчений злочин, то як виявити такий злочин без пред'явлення згаданого ордера суду?

Вважаємо, що другий з наведених проявів об'єктивної сторони представництва в суді без повноважень належить виключити.

Зауважимо і щодо ст. 368-5 КК України, в якій передбачена відповідальність за незаконне збагачення.

1. В п. 1 Примітки до ст. 368-5 КК роз'яснюється зміст поняття «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Так, зазначається, що особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». В той же час, в п. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» вказано на осіб, «які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб,

уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування».

Зважаючи, що Закон України «Про запобігання корупції» визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, а також виходячи з вимог положень п. 2 ст. 3 цього Закону, чи не є доцільним корегування кола суб'єктів злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 368-5 КК? Тобто визнавати суб'єктами цього злочину і осіб, перерахованих в п. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

У разі позитивного вирішення цього питання, логічним вбачається і приведення до спільного знаменника розуміння змісту понять: «особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «особа, яка уповноважена на виконання функцій держави» в інших статтях КК.

2. В ст. 368-5 КК відповідальність пов'язується з: 1) набуттям особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів у власність; 2) набуттям активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) можливістю особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Виходячи з етимологічного розуміння змісту наведених термінів, якщо особа набула активи у власність, вона ними володіє, користується і розпоряджається. Тому в диспозиції статті достатнім було б вжити лише вказівку щодо набуття активів у власність. Однак, згідно Цивільного кодексу України, право власності набувається на підставах, що не заборонені законом. Особа ж, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як зазначено в ст. 368-5 КК, набуває активи в незаконний спосіб. Отже, таке набуття відбувається всупереч вимогам ЦК. І, таким чином, ця особа, фактом набуття активів, не може бути їх власником, відповідно до вимог ЦК.

Враховуючи викладене, можливо, слід встановити в ст. 368-5 КК відповідальність особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не за набуття нею у незаконний спосіб активів у власність, а за отримані (набуті) нею активи невідомого походження, вартість яких у визначеному законом розмірі перевищує її законні доходи.

Савченко А. В.,
начальник відділу організації досудового розслідування Управління з організації досудових розслідувань Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРО ЗАБОРОНУ КАТУВАННЯ, ЙОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ

Катування в Україні, рівно як і жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, є забороненими, при цьому за їх вчинення настає передбачена законом кримінальна відповідальність. Такий підхід безпосередньо узгоджується зі світовою практикою та положеннями відповідних міжнародних нормативно-правових документів (зокрема, конвенцій, декларацій, пактів, стандартів, статутів, правил), що спрямовані на запобігання та протидію катуванням, жорстокому (нелюдському) поводженню тощо, а також сприяють їх розслідуванню.

У контексті забезпечення захисту прав людини, наявність і функціонування відповідних міжнародно-правових стандартів у кожній окремій державі розглядається в якості основного підґрунтя для віднесення її правової системи до такої, що відповідає демократичним прагненням розвитку людства [1, с. 9]. Однак, у чинному законодавстві України термін «міжнародні (міжнародно-правові) стандарти» не визначено. На наш погляд, під «міжнародно-правовими стандартами про заборону катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також стандартів ефективного розслідування і документування цих фактів» слід розуміти систему універсальних принципів і норм міжнародного права, яка репрезентована у різноманітних документальних форматах (ініціативах, платформах, програмах, деклараціях, конвенціях, протоколах, резолюціях, договорах, кодексах, стратегіях тощо), що мають обов'язковий чи рекомендаційний характер, а також визначають мінімально необхідний рівень заходів, всебічне забезпечення яких повинна здійснювати зацікавлена група держав за допомогою правових та інших засобів, з огляду на недопущення катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також ефективне розслідування і документування цих фактів.

Натепер катування – один з найнебезпечніших міжнародних (конвенційних) злочинів. Слід зазначити, що акти катування, які вчиняються під час війни, вважаються військовими злочинами та були заборонені ще у 1949 р. Женевськими конвенціями. До останніх приєдналися фактично всі держави світу, тому заборона катувань під час війни вважається універсальною. Поряд з цим, згідно Римського статуту

Міжнародного кримінального суду, катування визнається одночасно злочином проти людства та військовим злочином. В умовах сьогодення заборона застосування катувань і жорстокого поводження є загальною міжнародною нормою, що, зокрема, закріплена у Загальній декларації прав людини від 10.12.1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р., Конвенції ООН проти катувань від 10.12.1984 р., Європейській конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 р., Факультативному протоколі до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 18.12.2002 р. тощо. Проте зазначені документи не охоплюють усіх актів, чинних у даній сфері, що використовуються у світовій практиці, оскільки наразі діють подібні акти галузевого значення, зокрема рішення ЮНЕСКО, ОБСЄ, Європейського суду тощо. Зазначимо, що у межах європейського правового простору питання тлумачення поняття «катування» та суміжних з ним понять дається передусім Європейським судом з прав людини.

Щодо стандартів ефективного розслідування катувань і документування фактів вчинення цього кримінального правопорушення, то насамперед вони наведені у «Стамбульському протоколі» – Керівництві з ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (зокрема, у чотирьох з його розділів безпосередньо розглянуті питання кримінального процесу):

Розділ III. Правове розслідування фактів застосування катувань (у цьому розділі описані принципи, за якими має здійснюватися розслідування можливих випадків катувань, при цьому: а) «основоположними принципами будь-якого життєздатного розслідування випадків катувань є його компетентність, неупередженість, незалежність, швидкість та ретельність»; б) відповідно до протоколу, у випадку, якщо процедури розслідування не можуть відповідати цим критеріям (наприклад, через брак ресурсів, досвіду або через упередженість), держави мають проводити розслідування за допомогою незалежної комісії з розслідування або у рамках будь-якої аналогічної процедури);

Розділ IV. Загальні аспекти, які потрібно враховувати при опитуванні (у цьому розділі автори роз’яснюють практичні аспекти проведення опитувань ймовірних жертв катувань та звертають увагу на можливі психологічні наслідки катувань та ризик повторної травматизації жертви).

Розділ V. Фізичні докази катувань (цей розділ: а) наводить рекомендації щодо медичного документування наслідків катувань, зокрема у документі сказано, що «медичну експертизу з метою правосуддя слід проводити об’єктивно та неупереджено»; б) надає

поради лікарям щодо уникнення медичної термінології під час підготовки своїх звітів («лікар зобов'язаний виявити будь-які суттєві обставини, що, на його думку, відносяться до справи, та повідомити про них, навіть якщо вони вважаються непричетними до справи»); в) описує типові наслідки розповсюджених видів катувань: підвішування, удушення, катування положенням, катування з впливом на зуби, катування електрошоком, сексуальне насильство, завдавання ударів по стопах тощо);

Розділ VI. Психологічні докази катувань (у цьому розділі автори наголошують на можливих наслідках для психічного здоров'я жертв катувань та наводять рекомендації щодо процедур виявлення таких наслідків («одна з головних цілей катування полягає в доведенні людини до стану крайньої безпорадності та душевного страждання, які можуть призвести до порушення когнітивних, емоційних та поведінкових функцій»), при цьому підкреслюється, що психологічні наслідки можуть бути різними для різних людей за різних обставин, але більшість жертв катувань відчувають емоційне переживання і мають психологічні симптоми) [1, с. 28–105].

Цей документ вважається першим набором міжнародних рекомендацій з документування катувань та його наслідків. У Стамбульському протоколі зібрана низка керівних принципів для оцінки заяв про катування та жорстоке поводження, для розслідування справ про катування та повідомлення про зафіксовані випадки цих кримінальних правопорушень судовій владі або іншим органам. Слід зазначити, що розробка Стамбульського протоколу тривала 3 роки силами понад 75 спеціалістів у сфері медицини, юриспруденції та захисту прав людини, що представляли 40 інституцій та організацій з 15 країн світу. Робота з написання протоколу була ініційована та спланована Правозахисною платформою Туреччини (Туреччина) та Лікарями за права людини (США). Серед структур, що брали участь у розробці протоколу, є Міжнародний комітет Червоного Хреста, організація «Міжнародна амністія», Комітет проти катувань, Медичний фонд допомоги жертвам катувань та інші. Особливістю Стамбульського протоколу є те, що він містить визнані міжнародно-правові стандарти та процедури щодо виявлення та фіксації можливих ознак катувань, щоб це могло слугувати доказом у суді, а також рекомендації щодо належного розслідування випадків катувань.

Отже, наведена в авторському баченні дефініція міжнародно-правових стандартів про заборону катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також стандартів ефективного розслідування і документування цих фактів, уточнення місця катування у системі різних кримінально-протиправних посягань, визначення переліку нормативно-правових актів кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру сприятиме систематизації знань юристів щодо заборони катування, його розслідування та документування на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

2. Стамбульський протокол : посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання / Серія публікацій з питань професійної підготовки № 8/Rev.1. ООН, Нью-Йорк і Женева, 2004. 131 с.

Аблязов Д. Е.,
віце-президент Східноєвропейського
університету імені Рауфа Аблязова,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА САМОЗАХИСТ

Право людини на самозахист забезпечується різними нормативно-правовими актами України, у тому числі і нормами кримінального законодавства.

Конституція України, будучи Основним законом нашої держави, є також і основним гарантом дотримання основоположних прав, свобод і законних інтересів людини. У ч. 1 ст. 27 зазначено, що «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини». Держава не має достатню кількість ресурсів для того, щоб забезпечити захист життя і здоров'я кожної особи (громадянина чи іншої особи, яка проживає в Україні на законних підставах). У зв'язку із цим у ч. 2 ст. 27 Конституції зазначено, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Із змісту цієї норми випливає право людини на самозахист у випадку, якщо щось реально створює загрозу заподіяння шкоди її життю, здоров'ю, життю і здоров'ю інших людей. Право людини на самозахист закріплено і у ч. 5 ст. 55 Конституції України, а саме: «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Згідно із теорією про права людини, право на оборону себе від небезпеки, відносять до вроджених, природних права людини, яка отримує таке право від самої матері-природи і яке виходить з самої сутності людини, з розуму, який відокремлює його від усього іншого світу [1, с. 14]. Сутність цього природного права людини – це забезпечення свого права на існування, боротьбою за таке право. А тому природність такого права обумовлює законність вчинення дій в межах самозахисту. Право на самозахист було предметом ретельного дослідження видатних філософів (Т. Гоббса, Дж. Локка, Гуго Гроція, Чезаре Беккарія тощо), які також обґрунтовували свою позицію щодо природності вказаного права. Враховуючи їх позицію, а також думки сучасних вчених, зроблено висновок, що: право на життя кожної

людини є невідчужуваним, наданим самою природою правом, яке має кожна людина з початку свого народження, з самої належності до людського роду; держава повинна визнавати це право за кожною людиною, бути лише владою, яка закріплює право на життя в формі законодавчих актів; невід'ємною складовою частиною права на життя є його самозахист людиною; кожна людина має право самозахисту життя, здоров'я, незалежно від того, що ці блага охороняються та захищаються державою; самозахист є універсальною категорією, яка поєднує в собі право людини власними силами боронити як власне життя та здоров'я, так і майно, житло [1, с. 17].

Згідно з нашого визначення, право людини на самозахист – це невідчужуване природне право людини, яким особа наділена протягом всього життя, гарантоване Конституцією та міжнародними нормативно-правовими актами, вчинювати правомірні дії, спрямовані на захист власних основоположних прав, свобод та законних інтересів від протиправних посягань, що не заперечує моральним та юридичним нормам. Норми КК України, які визначають умови та межі правомірності реалізації такого права. Зокрема, як зазначається у юридичній літературі, право людини на самозахист закріплене у інституті обставин, що виключають злочинність діяння. Виділяють, в першу чергу, серед таких обставин необхідну оборону (ст. 36 КК України) та крайню необхідність (ст. 39 КК України) як специфічні способи реалізації людиною права на самооборону.

Під необхідною обороною згідно із ст. 36 КК України розуміють дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Саме ця норма і регламентує дозвіл на заподіяння значної шкоди однією особою в межах реалізації права на самооборону іншій, якщо остання посягає на основоположні права та інтереси першої особи. Але відкритим залишається питання правомірності обмеження права особи на самооборону шляхом встановлення відповідальності за перевищення її меж. Адже, чи не може це бути розцінено як обмеження певними рамками природного права людини на самооборону? Це питання, як і ряд інших, залишається відкритим і малодослідженим.

Крайня необхідність, в свою чергу, визначається як заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності (ст. 39 КК України). За своєю

сутністю це окремий підвид, форма реалізації права на самооборону, який також визначає правомірність заподіяння шкоди при загрозі правам, інтересам та основоположним інтересам людини. Тут так само виникає питання, чи правомірно обмежувати особу в реалізації свого природного права на самооборону в межах крайньої необхідності, встановлюючи відповідальність за її перевищення.

Також до кримінально-правових норм, що регламентують право на самозахист, можна віднести діяння пов'язане з ризиком, хоча і не повною мірою. Під ним розуміють вчинення діяння, яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ст. 42 КК України). Суспільно корисною метою у даному випадку може бути і захист прав та свобод людини, а реалізуватися діяння, пов'язане із ризиком, може у тому числі і у межах права на самооборону.

Діяння, вчинені в умовах вказаних вище обставин, що виключають злочинність діяння, є самостійною формою реалізації права на захист життя та здоров'я, діями, які мають міжгалузеву юридичну природу, зовнішнім виглядом можуть нагадувати правопорушення та відрізняються правомірністю, позитивним суспільним змістом та користю, усувають загрозу правам та інтересам, які охороняються законом. Такі дії виключають настання для особи кримінально-правової відповідальності (ретроспективного аспекту).

Потрібно пам'ятати, що застосовувати дії у стані необхідної оборони, крайньої необхідності та виправданого ризику правомірно щодо будь-якої особи, яка вчинює щодо іншої протиправні діяння (представників влади, державних органів, службових осіб різних рівнів тощо). Таким чином, у праві особи на самозахист реалізується принцип рівності перед законом. При цьому даний принцип тут має два аспекти прояву: з одного боку, рівність реалізується у праві кожної людини на самозахист, з іншого – як рівність осіб, щодо яких здійснюються діяння у межах реалізації права на самооборону.

Таким чином, право особи на самозахист чітко регламентоване у нормах кримінального законодавства України. Але окремі питання щодо закріплення у КК України порядку реалізації даного права ще далеке від досконалості і вимагає більш ретельного дослідження.

Список використаних джерел

1. Гориславський К.О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань. Дис. … канд. юрид. наук; спец. 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Донецьк, 2003. 201 с.

Акімов М. О.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ У СВІТЛІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

У поточному році чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України [1] зазнав докорінних змін: із 1 липня набув чинності Закон України від 22.11.2018 № 2617-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. Цей закон запровадив нову класифікацію кримінально караних діянь – кримінальні проступки замість злочинів невеликої тяжкості, нетяжкі злочини замість злочинів середньої тяжкості; сукупність же кримінальних проступків та злочинів складає кримінальні правопорушення.

Критерієм поділу останніх на певні категорії, як раніше, є вид та розмір кримінального покарання, що може бути призначене за їх вчинення. До кримінальних проступків (згідно ч. 2 ст. 12 КК України) віднесені передбачені цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

У зв'язку із цим варто зазначити, що на відміну від штрафу (граничний розмір якого законодавчо закріплений), зміст формулювання «інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» потребує з'ясування. Його буквальне тлумачення дозволяє дійти висновку, що йдеться лише про два види кримінальних покарань, у назвах яких вжито словосполучення «позбавлення волі», – власне позбавлення волі та довічне позбавлення волі. Проте у науці кримінального права є усталеною точка зору про те, що перелік кримінальних покарань, пов'язаних із позбавленням волі, ширший. Він включає також тримання у дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців та арешт.

Чи пов'язаний арешт із позбавленням волі, як він співвідноситься із позбавленням волі і наскільки обґрунтовано призначати його особам, які вчинили кримінальні проступки? Відповідно до ч. 1 ст. 60 КК України арешт полягає у триманні засудженого в умовах суворої ізоляції строком від одного до шести місяців; для засуджених у віці від 16 до 18 років цей строк (згідно ст. 101 КК України) становить від 15 до 45 днів. Натомість позбавлення волі (ст. 63 КК України) полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК України) як вид покарання відрізняється від позбавлення волі на певний строк лише тривалістю виконання.

Співставлення характерних ознак арешту та позбавленні волі свідчить, що перше як вид кримінального покарання навіть визначено «суворіше» за друге: арешт передбачає сувору ізоляцію засудженого, тоді як позбавлення волі – просто ізоляцію (слід наголосити, що кримінальне та кримінально-виконавче законодавство дещо не узгоджуються між собою у частині регламентації умов виконання арешту: перше передбачає тримання засуджених в умовах суворої ізоляції, а друге – в умовах ізоляції). Утім, незважаючи на наведену термінологічну різницю, законодавець фактично прирівняв ці два види кримінальних покарань одне до одного: відповідно до підпункту «а» п. 1 ч. 1 ст. 72 КК України одному дню позбавлення волі відповідає один день арешту.

Що ж до умов відбування, то згідно ст. 15, 50–53 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [3] засуджені відбувають арешт в арештних домах, як правило, за місцем засудження, весь строк в одному арештному домі (за винятком випадків переведення у зв'язку із хворобою особи, з метою забезпечення її безпеки чи з інших поважних причин), тримаються в умовах ізоляції роздільно (залежно від категорії, до якої належить особа). На них поширюються права, обов'язки, заборони та обмеження, матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Засуджені до арешту залучаються (в порядку черговості та не більш як на дві години на день) лише до безоплатної праці з благоустрою арештних домів, поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством.

Зазначене свідчить, що позбавлення волі та арешт за умовами їх виконання відповідають одне одному як з точки зору кримінального, так і з позицій кримінально-виконавчого законодавства.

Розширення кількості видів кримінальних покарань у чинному кримінальному законі повинно було надати судам можливість більш гнучко реагувати на вчинення певних суспільно небезпечних діянь та реалізувати державний осуд конкретної кримінально протиправної поведінки у формі, що відповідала б тяжкості скоєного та накладала на засудженого ті обмеження, які б належним чином та лише на час, потрібний для досягнення мети покарання, позбавляли особу тих чи інших прав чи свобод.

Саме на прикладі арешту доводиться констатувати, що ця мета залишилась не досягнутою. Ураховуючи характер цього виду покарання, арешт мав би призначатись більш широко за кримінальні проступки та нетяжкі злочини (раніше – за злочини невеликої та середньої тяжкості), будучи менш тривалим та водночас «дешевшим» за вартістю виконання (порівняно із позбавленням волі).

Станом на 22 жовтня 2020 року арешт передбачений як кримінальне покарання у 127 нормах (статтях та частинах статей)

Особливої частини КК України. Залежно від терміну, на який призначається дане покарання, їх можна поділити на три групи:

1. Призначення арешту на строк до 3 місяців передбачене у 9 нормах, з яких 5 містять склади кримінальних проступків.

2. Призначення арешту на строк від 3 до 6 місяців передбачене у 15 нормах, у тому числі у ст. 321 – двічі (у ч. 1 та 2), і серед них 3 містять склади кримінальних проступків.

3. Призначення арешту на строк до 6 місяців передбачене у 103 нормах, у тому числі у 8 статтях – двічі (ч. 1 та 2 ст.ст. 136, 171, 180, 337, 338, 376, ч. 1 та 3 ст. 197^1, ч. 1 та 4 ст. 358), і з них 51 містить склади кримінальних проступків.

Таким чином, законодавець фактично передбачив можливість призначення не менш (а то і більш) суворого покарання за діяння, що далеко не завжди співрозмірні йому, порушивши логіку побудови системи кримінальних покарань (від найменш тяжкого до найтяжчого).

З огляду на викладене вище, а також беручи до уваги, що реалізація мети покарання у разі його призначення за вчинення кримінального проступку видається цілком можливою шляхом накладання матеріальних обмежень (тобто без позбавлення особи волі), ми вважаємо за доцільне редакційно змінити ч. 2 ст. 12 КК України, точно вказавши в ній всі види кримінальних покарань, що не призначаються у разі його вчинення (арешт, тримання у дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців та позбавлення волі). Такий спосіб вже відомий чинному кримінальному закону (ст. 75, 81–83, 104 КК України), випробуваний часом і практикою застосування, а тому дозволить одночасно і усунути невизначеність поняття кримінального проступку, і скоротити доволі широкий перелік останніх.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n30.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

Бабаніна В. В.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток науки і техніки, переосмислення соціальних цінностей, зумовлює появу нових чи зміну вже існуючих суспільних відносин, які потребують правового регулювання і відповідно охорони. У зв'язку із цим виникає потреба прийняття нових чи внесення змін до вже існуючих законодавчих актів. Передусім змін потребує кримінальне законодавство України, яке встановлює кримінально-правову охорону зазначених відносин. З метою доцільного та обґрунтованого внесення змін до національного кримінального законодавства треба виробити відповідний механізм його створення. Окреслене питання не можливо буде вивчити без дослідження системи кримінального законодавства України та її елементів.

Систему кримінального законодавства України чи окремі її елементи досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, М. І. Борисов, О. М. Броневицька, В. М. Василаш, В. О. Гацелюк, С. В. Гізімчук, В. К. Гришук, В. А. Клименко, П. В. Кобзаренко, М. І. Колос, С. П. Кучевська, О. П. Куцевич, С. Я. Лихова, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, А. О. Пінаєв, Ю. А. Пономаренко, А. В. Савченко, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк, Ю. Б. Хім'як, Н. В. Чернишова. Однак, незважаючи на вагомий доробок вищезазначених науковців, в теорії кримінального права немає ґрунтовних розробок щодо системи кримінального законодавства України та її елементів як основи для механізму його створення. У зв'язку з цим, існує об'єктивна необхідність розкриття питання системи кримінального законодавства України та її елементів.

Перед тим, як перейти до вивчення системи кримінального законодавства України слід визначити, що таке взагалі система та система законодавства.

Система – це не проста сукупність певних частин, а об'єднання взаємопов'язаних, розташованих в певному порядку елементів цілісного утворення, які часто виконують загальну функцію.

У тлумачному словнику української мови поняття «система» розглядають як: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднуваних за спільною ознакою, призначенням; будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [4].

У юридичній літературі поняття «система» тлумачать як: 1) складну цілісність, що виникла внаслідок об'єктивного, закономірного процесу поєднання елементів, що її складають» [1, с. 220–221];

2) множину об'єктів, у яких реалізуються певні відносини з фіксованими особливостями, або множину об'єктів, яка наділена заздалегідь визначеними особливостями з фіксованими між ними відносинами [5, с. 22–64]; 3) остаточну множину функціональних елементів та відносин між ними, яка відокремлюється із середовища відповідно до мети у межах конкретного інтервалу часу [3, с. 5].

На нашу думку, під системою слід розуміти взаємопов'язану сукупність закономірно розташованих та функціонуючих елементів (одиниць, частин) об'єднаних за спільною ознакою (призначенням).

Під законодавством, на нашу думку, слід розуміти систему взаємопов'язаних законів (Конституції та законів України) і прирівняних до них нормативно-правових актів (міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). Такий підхід обрано як основу дослідження кримінального законодавства.

Кримінальне законодавство слід розуміти як систему, яка охоплює чинний Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [2], які стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань або регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Закони України про внесення змін до КК України повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [2].

Структура кримінального законодавства досить логічна та включає Загальну та Особливу частини, в яких містяться розділи, а в розділах – статті, а також прикінцеві та перехідні положення. Статті мають свою нумерацію, яка не повинна змінюватися, навіть якщо в КК України вноситься нова, або відміняється чинна стаття. Нові статті мають розміщуватися в розділах, які близькі їм за змістом та родовим об'єктом, під номером попередньої статті, але з додатковою нумерацією. Статті також мають свою структуру. Багато статей КК України законодавець поділяє на частини, які для зручності користування мають цифрове значення. Всередині окремих частин інколи виділяються пункти. В Особливій частині за допомогою частин статті законодавець, як правило[1], проводить диференціацію кримінальної відповідальності, в залежності від відсутності або наявності кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак. У частині статей КК України містяться примітки, в яких зазвичай розкривається кримінально-правове поняття, яке міститься в статті або сформульовані підстави звільнення від

[1] Виключення становить ст. 401 КК України, яка не містить складу злочину, а в ній сформульовані поняття військових злочинів, коло осіб, які можуть притягуватися до кримінальної відповідальності за такі злочини та підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

кримінальної відповідальності. Однак, елементи статей уже не є структурними елементами кримінального законодавства.

Структура кримінального законодавства має відповідні елементи, систематизація яких має чітко встановлений порядок їх побудови. Виконання зазначеними структурними елементами відповідних функцій, які ґрунтуються на основоположних засадах кримінального законодавства та відповідають основним завданням Конституції України, а також положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України утворюють систему.

На основі зазначеного під системою кримінального законодавства слід розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства, спрямовані на реалізацію завдань КК України.

Структурними елементами системи кримінального законодавства слід вважати: 1) елементи структури кримінального законодавства (Загальна та особлива частини, розділи, статті, прикінцеві та перехідні положення); 2) принципи кримінального законодавства (на основі яких здійснюється реалізація завдань КК України); 3) джерела кримінального законодавства (Конституція України, КК України, закони України про внесення змін до КК України та міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України).

Отже, структура кримінального законодавства України співвідноситься з його системою як частина та ціле. Оскільки структура є внутрішньою будовою кримінального законодавства, а його система – сукупністю взаємопов'язаних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства, спрямовані на реалізацію завдань КК України.

Список використаних джерел

1. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. М. : Мысль, 1986. 333 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3384.

3. Сагатовский В. Н. Основание общей теории систем. М. : Молодая гвардия, 1974. 223 с.

4. Система / Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/systema.

5. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. М. : Мысль, 1978. 272 с.

Багаденко І. П.,
начальник 2-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

СУЧАСНИЙ СТАН ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом в Україні спостерігається активізація кримінальних правопорушень у сфері статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх. Для прикладу варто згадати тривалу справу стосовно систематичного ґвалтування 10-літньої дівчинки вітчимом (Київ, 2016–2018, зловмисника засуджено до 14-ти років позбавлення волі) [1], так звану справу Дарини Лук'яненко, 11-літньої дівчинки, яку було вбито сусідом на сексуальному підґрунті (Одеська область, 2019–2020, зловмиснику загрожує довічне позбавлення волі, судові засідання тривають) [2], тривалу справу стосовно багатоепізодних розбещень та ґвалтувань малолітніх дівчат керівником дитячого табору (Львів, 2005–2020, підозрюваному загрожує до 15 років ув'язнення, слідство триває) [3] тощо.

Після хвиль громадських невдоволень, протестів та неодноразових подань колективних петицій стосовно посилення кримінальної відповідальності за вчинення насильницьких кримінальних правопорушень у зазначеній сфері урядовці вжили наступних заходів законодавчого та організаційно-правового характеру. Зокрема:

– підписано Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017);

– доповнено Кримінальний кодекс України статтею 126-1 «Домашнє насильство», різновидом якого є сексуальне насильство (2017);

– внесено ряд змін до розділу IV чинного Кримінального кодексу України, якими посилено кримінальну відповідальність за вчинення протиправних діянь у сфері статевої свободи та статевої недоторканості (2017–2020);

– запроваджено національні «гарячі» лінії для допомоги жертвам насильства (в тому числі неповнолітнім жертвам) а також жертвам торгівлі людьми та тендерної дискримінації, жертвам булінгу (2017–2020);

– запущено роботу центрів соціально-психологічної допомоги, притулків для постраждалих від насильства (2018–2020);

– створено новий підрозділ в структурі Національної поліції України – кіберполіцію, до основних із завдань котрої віднесено

попередження та протидія кримінальним правопорушенням, вчинення яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (адже відомо, що значна кількість спроб сексуальних посягань відносно дітей здійснюється через мережу Інтернет) (2015);

– триває розробка цільових програм із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;

– продовжують досліджуватися у сфері юридичних та психологічних наук питання запобігання та протидії насильницьким кримінальним правопорушенням на сексуальному підґрунті тощо.

Однак, на фоні позитивних зрушень та досягнень існують і внутрішні проблеми переважно нормативно-правового характеру, так звані прогалини у праві, які перешкоджають ефективній діяльності практичних підрозділів у зазначеному напрямку.

Так, вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь відноситься до повноважень підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [4]. Проте, внаслідок проведених реформ МВС України у цілому, а також Національної поліції України зокрема, підрозділи ювенальної превенції позбавлені певних повноважень у своїй діяльності, так би мовити, самостійності у проведенні окремих заходів, спрямованих на виявлення кримінальних правопорушень стосовно дітей.

Наприклад, на стадії досудового розслідування повноваження працівників підрозділів ювенальної превенції обмежуються змістом доручень слідчого. У відповідності до п. 3 ч. 2 ст. 40, п. 3 ч. 2 ст. 40-1 Кримінального процесуального кодексу України слідчий органу досудового розслідування / дізнавач доручає проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Однак, підрозділи ювенальної превенції перебувають поза структурою оперативних підрозділів.

Тоді постає питання, чи повноважні працівники підрозділу ювенальної превенції діяти за аналогією норми, наведеної у пункті 2 розділу V Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України № 575 від 07.07.2017, та ініціювати слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та надання відповідних доручень, чи участь цих підрозділів у досудовому розслідуванні має бути чіткіше прописана?

Крім цього, у відповідності до пункту 1 розділу IX зазначеної Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, слідчо-оперативна група, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи

та статевої недоторканості особи, складається зі слідчого, працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), кінолога зі службовим собакою (за необхідності), а також за необхідності включаються працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог й інші працівники поліції відповідної кваліфікації.

Тоді знову ж таки постає питання, чи повноважні працівники підрозділу ювенальної превенції перебувати у складі слідчо-оперативної групи за категорією «інших працівників поліції відповідної кваліфікації», чи їхня участь має бути чіткіше прописана?

Таким чином, сучасний стан питання запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх має свої як досягнення, так і проблеми у формі прогалин в окремих нормативно-правових актах, які потребують необхідного удосконалення.

Список використаних джерел

1. В Киеве мужчину, который регулярно насиловал 10-летнюю падчерицу, приговорили к 14 годам тюрьмы. URL: https://112.ua/kiev/v-kieve-muzhchinu-kotoryy-regulyarno-nasiloval-10-letnyuyu-padchericu-prigovorili-k-14-godam-tyurmy-445015.html.

2. Вбивство 11-річної Дарини Лук'яненко: суд завершив дослідження письмових доказів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3056193-vbivstvo-11ricnoi-darini-lukanenko-sud-zaversiv-doslidzenna-pismovih-dokaziv.html.

3. Львів'янина звинуватили в розбещенні і зґвалтуванні кількох неповнолітніх дівчат. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-54285025

4. п. 2 р. 2 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 №1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text.

Бондаренко М. С.,
помічник судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, здобувач Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ (СТАТТЯ 96-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

У 2013 році Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено статтею 96-1 «Спеціальна конфіскація», до якої законодавець вже шість разів вносив зміни, тобто майже щороку. Втім, зміст цієї статті й після цього навряд можна вважати досконалим.

З появою цієї статті вона містила лише визначення спеціальної конфіскації як примусового безоплатного вилучення за рішенням суду

у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Одночасно, тим же Законом, були внесені зміни до статей Особливої частини КК України, а саме до санкцій статей 364, 366, 368, 368-2, 369 та 369-2, що були доповнені спеціальною конфіскацією [8].

Надалі від такого підходу вирішили відмовитися, та частина 1 аналізованої статті наразі містить більш розширене визначення поняття спеціальної конфіскації та яка застосовується у разі вчинення умисного злочину, що карається позбавленням волі або штрафом у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також на підставі певного переліку статей (частин статей) Особливої частини КК України, в разі вчинення злочинів, передбачених ними [4].

Варто зауважити, що перше дослідження в Україні, присвячене питанням конфіскації, було проведеною О. І. Бідною, якою пропонується, у тому числі, визначати спеціальну конфіскацію як інший захід кримінально-правового характеру, який може бути застосований не лише до особи, яка вчинила умисний злочин, але й до причетної до його вчинення [1, с. 13].

Навряд можна погодитись із доцільністю таких запропонованих змін, надто розмитих й нечітких меж, до яких осіб може бути застосована спеціальна конфіскація, який статус можуть мати ці особи в кримінальному провадженні тощо.

Окрім цього, щодо виокремлення законодавцем у частині 1 ст. 96-1 КК України певного переліку статей (частин статей) Особливої частини КК, коли може бути застосована спеціальна конфіскація, то слід вказати таке.

Наведений перелік позбавлений будь-якої логіки та послідовності. Так, наприклад, з вказаних у частині 1 аналізованої статті 96-1 КК України тридцяти чотирьох складів злочинів Особливої частини КК України, міститься п’ять складів (частина перша статей 310, 311, 313, 318, 319) з розділу XIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров’я населення». Хоча цей розділ XIII містить двадцять п’ять складів, чому з них законодавець обрав п’ять, в разі вчинення яких може бути застосована спеціальна конфіскація пояснити важко, оскільки спеціальна конфіскація може бути застосована й у кримінальних провадженнях, як приклад, за ст. 321 КК України, якою караються незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами.

Хотілось би зупинитись й на положеннях частини 2 аналізованої статті. Зокрема на проблемних питаннях застосування спеціальної конфіскації в разі постановлення ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності.

Оскільки у судовій практиці постало питання чи застосовується спеціальна конфіскація лише до винних осіб чи незалежно від встановлення судом винуватості особи гроші, цінності та інше майно може бути примусово безоплатно вилучено у власність держави?

Відтак, Верховний Суд також в останніх рішеннях погоджувався з судовими рішеннями судів нижчих інстанцій або навпаки доходив висновку про необхідність їх скасування в разі неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність щодо примусового безоплатного вилучення майна, що мало наслідком безпідставне втручання в право власності на це майно.

Водночас положення статті 96-1 КК України не можуть застосовуватися в тих випадках, коли це становитиме порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, при застосуванні спеціальної конфіскації у кожному конкретному випадку суд має не тільки послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК України, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар».

Проблемним є й питання застосування спеціальної конфіскації на підставі обвинувального вироку, оскільки надважливим є не лише примусово безоплатно конфіскувати майно, як приклад автомобіль, що був використаний для вчинення злочину у конкретному кримінальному провадженні, а й встановити безумовну обізнаність власника про таке використання його майна для вчинення суспільно небезпечного діяння.

Список використаних джерел

1. Бідна О. І. Конфіскація за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/ О. І. Бідна. Харків, 2019. 20 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_kks_vs.pdf.

6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 грудня 2018 року у справі № 140/868/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78468796.

7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 9 квітня 2019 року у справі № 138/2740/16-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/81722375.

8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 року № 222-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text.

Вартилецька І. А.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Микитчик О. В.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО, НАРКОТИЧНОГО ТА ІНШОГО СП'ЯНІННЯ

Процес законотворчості у сфері кримінального права нерозривно пов'язаний з реалізацією принципів криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь.

Так, з 1 липня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, яким встановлювалась кримінальна відповідальність за керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (Стаття 286^{-1} КК України).

На теперішній час стаття 286^{-1} виключена із КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17.06.2020 р. № 720-IX і за такі дії передбачена адміністративна відповідальність статтею 130 КУпАП (Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції).

Не зважаючи на це, до Верховної Ради України надійшов на розгляд та обговорення проект Закону «Про внесення змін до статті 286[1] Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом в стані алкогольного, наркотичного та іншого сп'яніння)» (№ 3836 від 14.07.2020).

Проаналізувавши вищевказаний проект Закону можна висловити наступні твердження.

По-перше, автори законопроекту, не торкаючись диспозицій частини першої та другої статті 286-1 КК, вносять свої пропозиції щодо змісту санкцій у кожній з кримінально-правових норм. Як можна переконатись зі змісту запропонованих новацій, мова йде про значне посилення кримінальної відповідальності за вчинення передбаченого статтею 286-1 КК діяння.

Однак, пропозиція авторів законопроекту посилити відповідальність за вчинення кримінального правопорушення у частині першій даної статті через підвищення вищої межі додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк від трьох до п'яти років викликає обґрунтоване зауваження.

Необхідно зауважити, що підходи і принципи формування кримінально-правових санкцій вимагають дотримання певних правил, зокрема, встановлення у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, виду, меж і розмірів кримінальних покарань здійснюється з урахування характеру та ступеня суспільної небезпеки криміналізованого діяння та відповідно до положень Загальної частини Кримінального Кодексу, якщо інше не передбачено законом.

У частині першій статті 55 КК встановлені межі покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Дане покарання може бути призначене як додаткове покарання на строк від одного до трьох років. А значить, при визначенні верхньої межі даного покарання у санкціях конкретних кримінально-правових норм законодавець повинен обмежувати строк терміном до трьох років.

Викладене свідчить, що автори проекту, які пропонують в санкції частини першої статті 286-1 КК передбачити для позбавлення права керувати транспортними засобами в якості додаткового покарання строк від трьох до п'яти років замість строку до трьох років, відходять від встановленої у частині першій статті 55 КК межі покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання.

Такий підхід до пеналізації суспільно небезпечних діянь йде в розріз з принципами законотворчості в галузі кримінального законодавства.

По-друге, зауваження є і щодо викладених в проекті закону пропозицій по зміні санкції частини другої статті 286-1 КК.

Звернемо увагу на межі запропонованої авторами законопроекту санкції у частині другій: покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років відносить злочин, передбачений частиною першою при вчиненні його повторно, до категорії тяжких злочинів. Така пропозиція ставить дане кримінальне правопорушення на один щабель зі значною категорією злочинів, які за характером та ступенем суспільної небезпечності відносяться до категорії тяжких злочинів.

Зокрема, мова йде про кримінальне правопорушення, передбачене частиною 2 статті 286 КК (Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження). Санкція цієї кримінально-правової норми включає в якості основного покарання позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого.

Необхідно звернути увагу, що кваліфікований склад даного кримінального правопорушення передбачає настання тяжких наслідків: спричинення смерті потерпілому або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження. Тому віднесення такого порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту до категорії тяжких злочинів через встановлення в санкції меж основного покарання (від трьох до восьми років позбавлення волі) є обґрунтованим та логічним.

Порівнюючи склад правопорушень в частині другій статей 286 та 286-1 КК, можна констатувати, що зміст кваліфікуючих ознак кожного з них має суттєві відмінності: в першу чергу мова йде про тяжкі наслідки в частині другій статті 286 КК і відсутність таких в частині другій статті 286-1 КК.

Характер і ступінь суспільної небезпечності діянь, кримінальна відповідальність за які передбачена в частині другій статей 286 та 286-1 КК, є різними, а значить, і санкції з включеними до них покараннями, види і межі таких покарань не можуть бути ідентичними.

До пропозиції встановити для покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, як додаткового покарання, строк від трьох до п’яти років зауваження аналогічні щодо сформованих законодавчих новацій до санкції частини першої статті 286-1 КК.

Межі кримінально-правових санкцій свідчать про характер та ступінь суспільної небезпечності кримінально караного діяння, визначають місце такого правопорушення в системі кримінальних правопорушень і, в кінцевому результаті, обумовлюють реалізацію принципів справедливості, індивідуалізації та інших принципів в кримінальній політиці держави.

На підставі викладеного, хотілося б запропонувати авторам проекту переглянути свій підхід до формування та наповнення санкцій відповідної правової норми.

Окрім того, запропоновані зміни можуть призвести до подвійного інкримінування і притягнення особи одночасно і до адміністративної і до кримінальної відповідальності.

Волуйко О. М.,
начальник кафедри правового забезпечення службово-бойової діяльності Київського факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Незаконний обіг вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв становить підвищену загрозу публічній безпеці. У нашій державі кожного року реєструється велика кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин. Ці кримінальні правопорушення, у свою чергу, створюють умови для вчинення інших, більш тяжких кримінальних правопорушень, що й визначає їх суспільну небезпеку.

Основну масу зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї становлять убивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розбої, вимагання, умисне знищення майна, тероризм, захоплення заручників, бандитизм, хуліганство.

Міжнародна спільнота визнає незаконний обіг зброї не тільки внутрішньою проблемою окремо взятої держави, а й частиною транснаціональної організованої злочинності, нарівні з незаконним обігом наркотиків, відмиванням коштів, фінансуванням тероризму тощо. Крім того, незаконний обіг зброї в окремій країні загрожує стабільності сусідніх країн.

У зв'язку з цим, запровадження та реалізація ефективних заходів щодо запобігання нелегальному обігу зброї є питанням загальнодержавного значення. Одним з складових елементів протидії незаконному обігу зброї є застосування кримінально-правових норм та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення протиправних діянь у цій сфері.

У кримінально-правовому значенні складовими незаконного обігу зброї в широкому розумінні є: переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) (ст. 201 КК); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК); носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ст. 263 КК); виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або її фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи

вибухових пристроїв (ст. 263-1 КК); недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК), незаконне виготовлення будь-якого ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1 КК); порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем (ст. 267 КК); перевезення на повітряному судні вибухових речовин (ст. 269 КК); вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій, які можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї (ст. 333 КК); викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин (ст. 410 КК); умисне або необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів (ст. ст. 411, 412 КК); втрата або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів (ст. 413 КК); порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими речовинами (ст. 414 КК); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК) [1, с. 63].

Незважаючи на те, що вказані кримінальні правопорушення розташовані у різних розділах Особливої частини КК України, їх безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини в сфері обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин [2]. Додатковим об'єктом може виступати життя, здоров'я, власність, довкілля та інші суспільні відносини, яким заподіюється шкода при вчиненні цих кримінальних правопорушень.

На вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї суттєво впливає встановлення їх предмету. Так, предметом вказаних кримінальних правопорушень виступають вогнепальна та холодна зброя, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні, хімічні, біологічні та вибухонебезпечні матеріали. Природа зброї та предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, полягає в тому, що вони є джерелами підвищеної небезпеки для життя та здоров'я людей, майна, довкілля. Здатність знищення, пошкодження навколишнього середовища є їх об'єктивною і основною ознакою. Тому предмети даних кримінальних правопорушень мають бути придатними для спричинення руйнувань, мати властивості спричиняти тілесні ушкодження чи смерть людині, заподіювати значну матеріальну шкоду.

З об'єктивної сторони такі кримінальні правопорушення переважно характеризуються проявом суспільно небезпечного діяння (формальні склади). Деякі з них, наприклад, недбале зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів, мають матеріальні склади. Для них обов'язковим є наявність причинного зв'язку між діянням та наслідком.

Заподіяння шкоди життю і здоров'ю, майнової шкоди може також виступати і способом вчинення окремих кримінальних правопорушень, наприклад, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (ч. 3 ст. 262 КК). У залежності від тяжкості заподіяної при цьому шкоди такі дії можуть охоплюватись як нормами про відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу зброї, так і потребувати кваліфікації за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 201, 262, 263, 263-1, 264, 265-1, 267, 269, 333, 440 КК України, загальний, тобто фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16 років. Разом з тим, за вчинення крадіжки, грабежу, розбою і вимагання предметів, передбачених ст. 262 КК, відповідальність настає з 14-річного віку. Крім того, суб'єктом цього ж кримінального правопорушення може бути службова особа, яка зловживає своїм службовим становищем.

Суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410, 411, 412, 413, 414 виступає військовослужбовець, тобто особа, яка проходить дійсну військову службу у складі Збройних сил України та інших військ відповідно до законодавства України. Так, до військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової служби і військової служби за контрактом Збройних сил України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, військ цивільної оборони, а також інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України та курсанти військових закладів освіти.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї переважно характеризується умислом. Посягання, що полягають у порушенні певних правил, вчиняються зі змішаною формою вини. Необережна форми вини може мати місце лише при вчиненні необережного знищення або пошкодження зброї, бойових припасів (ст. ст. 411, 412 КК України).

Підсумовуючи викладене, потрібно констатувати, що, незважаючи на посилення кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами, ефективність кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного поводження зі зброєю залишає бажати кращого. І це свідчить про те, що саме лише посилення санкцій чи механічне збільшення кількості статей у КК України навряд чи сприятиме покращенню рівня боротьби зі злочинністю, у тому числі й у сфері незаконного обігу зброї [3, с. 255]. Більше того, нічим не підтверджено, що зростання кількості кримінальних правопорушень у цій сфері обумовлюється неефективністю діючих кримінально-правових санкцій, адже відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Список використаних джерел

1. Андрєєв Д. В. Поняття та види незаконного обігу зброї. *Вісник Луганського держаного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Сєвєродонецьк, 2017. № 2 (78). С. 62–69.
2. Фріс П. Щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК). *Юридичний вісник України.* URL: https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/shhodo-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-nezakonne-povodzhennya-zi-zbroyeyu-bojovymy-prypasamy-abo-vybuhovymy-rechovynamy-st-263-kk-ukrayiny.
3. Свірін М. О. Запобігання підрозділами Національної поліції злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 254–259.

Габуда А. С.,
доцент кафедри публічного та приватного права Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Єфимчук С. С.,
курсант 2 курсу Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ

ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО

Чи не найактуальнішою соціально-правовою проблемою сучасного суспільства є кримінальні правопорушення проти власності. Серед них, значне поширення мають випадки шахрайства, яке дуже часто вчинюється з використанням мережі Інтернет.

Згідно ст. 190 Кримінального кодексу України поняття «шахрайство» трактується як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [1]. Водночас слід зазначити про те, що ця кримінально-правова норма в описовій диспозиції розкриває базовий склад для спеціальних складів шахрайства, передбачених ст.ст. 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК та ст. 289 КК в частині незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом шахрайства [2, с. 165].

У науковій літературі існують різноманітні підходи до класифікацій шахрайств, зокрема виокремлюють інтернет-шахрайство, шахрайство у сфері надання туристичних послуг, шахрайство пов'язане із працевлаштуванням, фінансове шахрайство, шахрайство на фінансових ринках у біржовій торгівлі, шахрайство пов'язане із заволодінням нерухомістю, шахрайство у сфері іпотечного кредитування, шахрайство у сфері страхових послуг, шахрайство у сфері

інвестиційної діяльності. Проте, в умовах науково-технічного прогресу, особливу загрозу відносинам власності становить інтернет-шахрайство, особливо у соціальних мережах.

Своєрідним обманним прийомом при махінаціях часто буває розміщення рекламних оголошень без наміру виконати обіцяні послуги. Це пропозиції про продаж товарів за низькими цінами, пересилання поштою продукції, надання послуг. Останнім часом з'явилися численні рекламні оголошення про продаж квартир, про послуги із працевлаштування за кордоном, організації туристичних поїздок, набори на курси тощо.

Термін «інтернет-шахрайство» означає будь-які шахрайські комбінації, де використовуються один або декілька елементів Інтернету – такі як кімнати у чатах, електронна пошта, дошки оголошень чи веб-сайти – для залучення потенційних жертв, проведення шахрайських угод чи для передачі коштів у фінансові установи чи особам, що беруть участь у таких комбінаціях [3, с. 23].

Шахрайство в мережі Інтернет зберігає сталу тенденцію до еволюціонування, з'являються нові його види (рерайтинг, серфінг, креммінг, шахрайство з криптовалютами) чи удосконалюються вже відомі, такі як: фішинг, скіммінг, використання програм-шпигунів (spyware, keyloggers), обман під час купівлі-продажу товарів у Інтернет-магазинах, шахрайство в Інтернетаукціонах, SMS-шахрайство тощо [4, с. 145].

Розглянемо один із найпоширеніших способів шахрайства - купівля товару в Інтернеті. За даним сценарієм, покупця приваблює відносно низька ціна на продукцію. Він купує товар по передоплаті, адже продавець запевняє що завчасна оплата-гарант того, що покупець дійсно забере продукцію на пошті і його час не буде даремно витраченим. Зловмисник також завойовує довіру тим, що покупець заощаджує, тому що оплата на пошті вимагає комісії. Після оплати зникає і товар, і покупець.

Наступним способом є оренда житла. Витончені шахраї використовують Інтернет і дошки безкоштовних оголошень для полювання на довірливих покупців/продавців нерухомості. Шахрайство з орендою майна, як правило, має два сценарії:

1. Орендарі шукають будинок або квартиру, що здається в оренду, і потрапляють на гачок «власника». Жертви знаходять квартири в чудовому районі за дуже вигідною ціною. Об'ява виглядає законно, тому жертви починають листуватися з «власником. «Власник» погоджується здати квартиру за умови, якщо покупець надішле кошти для сплати гарантійного внеску або застави, тощо. Жертви надсилають гроші, а потім «власник» безслідно зникає, прихопивши гроші.

2. Власники здають в оренду свою квартиру або будинок та потрапляють на гачок «орендаря». «Орендарі» установлюють зв'язок з жертвами, і висловлюють зацікавленість в оренді будинку або

квартири. Шахраї відправляють платіжну квитанцію на внесення застави, але потім скасовують угоду. Жертви повертають гроші, а потім дізнаються, що квитанція була підробленою.

Поширеним видом шахрайства є фішинг, який полягає у виманюванні у довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайнових аукціонів, сервісів із переведення або обміну валюти, інтернет-магазинів. Шахраї використовують усілякі прийоми, які найчастіше змушують користувачів особисто повідомити конфіденційні дані з метою подальшого проведення протиправних операцій (наприклад, шляхом надсилання електронних листів із пропозиціями підтвердити реєстрацію аккаунта, що містять посилання на сайт, зовнішній вигляд якого повністю копіює дизайн відомих ресурсів).

Проте існує ще безліч способів і засобів, якими озброюються шахраї щоб заволодіти довірою інших осіб. Більше того, з розвитком новітніх технологій, правопорушники теж пристосовуються і вигадують все нові та удосконалені способи обману. Тому, щоб ефективно протидіяти такого роду правопорушенням, перш за все, «нові афери» та їх тлумачення мають отримати законодавче закріплення. Уповноважені підрозділи правоохоронних органів повинні бути забезпечені необхідним технічним обладнанням, а їх співробітники – володіти знаннями щодо виявлення та фіксації шахрайських дій в Інтернеті.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : прийнятий на сьомій сесії Верховної Ради України 5 квіт. 2001 р. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Ємельянов М. В. Поняття та види шахрайства за Кримінальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 164–168.

3. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с

4. Шапочка С. В. До питання запобігання окремим видам шахрайства, яке вчиняється з використанням можливостей мережі Інтернет. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 145–149.

Гаркуша А. О.,
провідний науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент;
Гаркуша Є. О.,
молодший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, керівник юридичного департаменту Kromtech Alliance Corp, кандидат юридичних наук

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Технології штучного інтелекту – одна зі сфер стрімкого поширення у сучасному світі. «Штучний інтелект» (ШІ) – це сукупність технологій програмно-апаратного імітування інтелекту людини для вирішення широкого спектру складних проблем. Прикладів експлуатації технологій ШІ безліч – від індустрії ігор та розваг та до державних послуг та медичної діяльності. При цьому функціонування ШІ залишаються сферою відповідальності людини і сьогодні кримінальне право не дає відповіді на питання про місце ШІ у системі кримінально-правових відносин. Аналогічну ситуацію можна було спостерігати й щодо юридичної особи як суб'єкта злочину і кримінального права загалом, коли остання довгий час не розглядалася як такий. Можливість реалізації кримінальної відповідальності полягає у встановленні двох складових: зовнішньої – самого злочинного діяння (actus reus) та внутрішньої – наміри та усвідомлення (mens rea). Як співвідноситься назване із ШІ у практичній площині?

В залежності від ролі, яку відіграватиме ШІ у «кримінально-правовому сценарії» можна сформулювати декілька концепцій опанування його ролі. Перша концепція – ШІ як знаряддя злочину. Такий підхід побудований на уявленні про те, що ШІ не може виступати суб'єктом через обмеженість власних характеристик. Роль ШІ у злочинному діянні не виходить за межі ролі технічного знаряддя, тому, суб'єктом злочину може виступати або розробник-архітектор ПЗ та користувача ПЗ, «вчинок», «діяння» ШІ фактично є діянням фізичної особи. Така модель охоплюється чинним кримінально-правовим регулюванням, проте є придатною для застосування лише у

ситуації «рудиментарного» застосування ШІ, за межами регулювання залишаються дії ШІ на основі попередньо досвіду та за межами його первинного призначення.

Друга модель – заснована на природності та передбачуваності діяння та наслідків «квазі-суб'єкта» ШІ. В цій ситуації мова йде про вчинення актами ШІ діяння, що містить ознаки кримінально-караного, при цьому ані оператор, ані розробник по відношенню до діяння не мають суб'єктивного наміру. За такого підходу достатнім для настання відповідальності розробника/користувача ШІ є не самий намір вказаних суб'єктів щодо настання суспільно небезпечних наслідків, а лише факт природності та передбачуваності подібних наслідків за звичайних умов (фактично – злочинна недбалість). Ця друга модель фактично піднімає питання про кримінально-правову правосуб'єктність ШІ та його паралельну відповідальність разом із розробником або оператором ШІ у ситуації, коли саме по собі діяння вчинено за межі контролю фізичної особи.

І на сам кінець третя концепція ще більшою мірою актуалізує питання автономізації відповідальності такого «квазі-суб'єкта». В такому разі ШІ вбачається достатньою мірою автономізований від фізичної особи, а тому закономірно виникає питання про застосовуваності критеріїв притягнення до кримінальної відповідальності. Нами було зазначено про те, що покладення кримінальної відповідальності передбачає встановлення зовнішнього та внутрішнього компонентів правопорушення та чи можуть бути використані аналогії між фізичною/юридичною особою та ШІ.

ШІ може мати характеристики, що за окремими показниками перевершують можливості фізичної особи, проте, чи достатньо цього для констатації здатності вчинити правопорушення? Якщо ШІ здатен керувати рухомими механізмами, такі акти можуть кваліфікуватися як «поведінка» ШІ, і якщо такими актами завдається шкода інтересам, що охороняються кримінальним правом, фактично є підстави кваліфікувати їх як зовнішній компонент для притягнення до кримінальної відповідальності. Набагато більш складним видається встановлення внутрішнього компоненту – когнітивні здібності ШІ не можуть бути порівняні із людськими. Проте, сприйняття та кваліфікація інформації доступна для ШІ, сучасні програмно-апаратні платформи наділені мережею складних сенсорів та алгоритмами опрацювання інформації, отримуваної за їх допомогою. Говорячи про умисел як елемент суб'єктивної сторони – з певним рівнем відносності його наявність можна ототожнити із призначенням та метою, закладеними у алгоритми ШІ. При цьому, ШІ очевидно не може мати почуттів, або чогось близького то цього, тому злочини, у яких елементами суб'єктивної сторони є мотив (расова ненависть, помста) не можуть бути вчинені таким «квазі-суб'єктом» як ШІ. Таким чином, з теоретичного боку встановлення елементів об'єктивної та суб'єктивної складових в діянні ШІ є можливим, при цьому окремі елементи можуть бути запозичені із

концепції кримінальної відповідальності неповнолітніх. Слід окремо сказати, що вказана модель автономності відповідальності ШІ не заперечує та не замінює відповідальності розробника та/або користувача ШІ за наявності для цього підстав і загалом несуттєво відрізняється від концепції відповідальності юридичної чи фізичної особи.

Підсумовуючи слід сказати, що наведені концепції відповідальності слід розглядати не як альтернативні та взаємовиключні, а скоріше як компліментарні елементи єдиної системи. Актуальною залишається проблематика необхідності перегляду наявної системи заходів покарання у їх застосовуваності до такого своєрідного «квазі-суб'єкта» як ШІ, проте, доктрина кримінального права вже стикалася із аналогічною ситуацією за часів становлення концепції кримінальної відповідальності юридичних осіб. Але в будь-якому разі, з метою захисту суспільства від можливих небезпек неконтрольованого використання високих технологій, врегулювання визначеної проблематики має як теоретичний, так і практичний сенс та відповідає загальносуспільним інтересам.

Дорощук Н. О.,
доцент кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент;
Войцех Є. О.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ

БОРОТЬБА З БАНДИТИЗМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ПОВОЄННІ РОКИ (1945–1953 рр.)

Складна криміногенна ситуація у сучасній Україні залишається однією з найбільш актуальних суспільних проблем. Особливої гостроти набуло питання боротьби з організованою злочинністю, серед якої насамперед виділяється бандитизм. Підвищена суспільна небезпека цього злочину визначається цілим рядом факторів, зокрема високим ступенем організованості, націленістю на неодноразове вчинення нападів, оснащеністю сучасною технікою та зброєю, яку члени банди повсякчас готові застосувати. Необхідність підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю потребує проведення ґрунтовних соціально-правових та кримінологічних досліджень, теоретичної розробки науково обґрунтованих методик і тактики дій, а також вивчення і узагальнення як зарубіжного так і вітчизняного досвіду. У цьому контексті особливо цікавим для дослідження є період після закінчення Другої світової війни.

Рівень злочинності у 1945–1953 рр. був дуже високим. Це обумовлювалося цілим рядом причин економічного, політичного, соціального, психологічного характеру. Економічна політика держави у той час характеризувалася вкладанням коштів у відбудову важкої

промисловості, що відбувалося традиційно за рахунок інших галузей промисловості та сільського господарства. У результаті надмірного оподаткування населення в умовах неврожайного 1946 р. населення України знову зазнало голоду та злигоднів. Оперативна ситуація у вказані роки погіршувалася ще й тим, що в цей час відбувалася масова міграція населення: люди поверталися з евакуації, полону, концтаборів, після насильницького вивезення в Німеччину на примусові роботи, демобілізовувалися, репатріювалися [1, с. 27]. Ці категорії населення перебували у сфері особливої уваги органів державної безпеки, а виявлення та переслідування колаборціоністів тривало десятиліттями. Тож, після завершення Другої світової війни розпочалася нова хвиля сталінського терору. Ситуація значно ускладнювалася наявністю у населення великої кількості зброї, а також звільненням з таборів тисяч кримінальників внаслідок амністії на честь перемоги над Німеччиною. Для більшості населення усі незгоди компенсувалися радістю від великої Перемоги, однак не для всіх. У різні банди і зграї стікалися натовпи кримінальників, дезертирів, колишніх поліцаїв, безпритульників. Названі обставини у своїй сукупності призвели до зростання рівня злочинності і, зокрема, бандитизму.

У повоєнний період у республіці залишався чинним Кримінальний кодекс УРСР, прийнятий 1927 р. Кримінальну відповідальність за бандитизм було передбачено ст. 56^{17}: «Організація озброєних банд та участь у них і в організованих ними нападах на радянські і приватні установи або поодиноких громадян, за зупинення потягів і зруйнування залізничних шляхів та інших засобів сполучення і зв'язку караються позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк не менший як три роки з конфіскацією всього або частини майна, підвищуючи за особливо тяжких обставин аж до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією майна». Водночас, відповідальність за «збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори» передбачалася ст. 54^{2} КК УРСР. Таким чином в УРСР законодавець розрізняв два види бандитизму: політичний та кримінальний, що містилося відповідно у Розділі І КК УРСР «Контрреволюційні злочини» (ст. 54^{2}) та у розділі ІІ КК УРСР «Злочини проти порядку управління. А. Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління» (ст. 56^{17}).

За статистичними даними найбільшого поширення політичний бандитизм набув у західних регіонах СРСР: 60 % злочинів припадало на Українську РСР та республіки Прибалтики [2, с. 7]. Очевидно, що «політичним бандитизмом» тоді називали виступи національно свідомих сил проти радянської влади. Боротьба з політичним бандитизмом в УРСР покладалася на органи державної безпеки, з

кримінальним – на органи міліції. Для більш успішного виконання цього завдання в органах міліції відділам боротьби з бандитизмом в оперативному відношенні були підпорядковані працівники карного розшуку обласних, районних та міських органів внутрішніх справ. Було прийнято ряд відомчих нормативних актів, спрямованих на вдосконалення агентурної роботи [3, с. 19]

На вістрі боротьби з політичним бандитизмом з 1944 р. перебувало Головне управління по боротьбі з бандитизмом (ГУББ) (з 1950 р. – Головне управління оперативного розшуку МДБ СРСР) – секретний міжвідомчий орган, діяльність якого координувалася НКВС / МВС / МДБ, і спецгрупи – спеціальні підрозділи для проведення таємних операцій. ГУББ застосовувало схожі методи для придушення і кримінального, і політичного бандитизму. До них належали: розвідка (збір інформації про суспільні настрої або опозиційно налаштованих групах), агентурна робота (створення широкої мережі інформаторів, впроваджених в ці групи), дезорганізація (руйнування керівних органів опозиційних і кримінальних груп, зазвичай за допомогою таких методів, як маскування – створення із співробітників міліції фіктивних «Бандитських груп») і терор (масові арешти, тортури, вбивства, диверсії, саботаж та ін.) [4, с. 133].

Враховуючи ту обставину, що політичний і кримінальний бандитизм у багатьох випадках переплітались, секретним наказом за номером 0074/0029 від 21 січня 1947 р. спецгрупи і всі інші військові структури на Західній Україна передавалися з відання МВС під юрисдикцію МДБ. [5, с. 133]

Таким чином, повоєнний період в УРСР характеризувався значним сплеском організованої злочинності, зокрема, такого небезпечного її прояву як бандитизм. В УРСР законодавець розрізняв два види бандитизму: політичний та кримінальний. Завдання боротьби з політичним бандитизмом покладалося на органи державної безпеки, з кримінальним – на органи міліції. Подолати прояви бандитизму влада намагалася репресивними заходами, направляючи усі зусилля на ліквідацію банд, але не на з'ясування і усунення причин, які їх породили.

Список використаних джерел

1. Греченко В.А. Боротьба проти бандитизму в Україні в перші повоєнні роки (1945–1946 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2019. Вип. 29. С. 25–31.

2. Земсков В.Н. Принудительные миграции из Прибалтики в 1940–50-х годах. Отечественные архивы. 1993. № 1. С. 4–19.

3. Телійчук В.Г. Боротьба з бандитизмом та розбійними нападами в україні в післявоєнні (1946–1953) роки [Електронний ресурс] Класичний приватний університет. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони».* – 2014. URL: https://docplayer.net/49807383-Seriya-pravo-2014-r-1-43.html.

4. D.R.Shearer. Crime and Social Disorder in Stalin's Russia: A Reassessment of the Great Retreat and the Origins of Mass Repression. Cahiers du monde russe et sovietique. 1998. Vol. 39. № 1–2. P. 119–148.

5. Перепелиця М.М., Шендрик В.В. Оперативно-розшукова протидія бандитизму. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2014. № 12. С. 131–137.

Женунтій В. І.,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;
Александренко О. В.,
науковий співробітник лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ МАТЕРИНСТВА В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У вітчизняному законодавстві в залежності від кримінально-правового положення вагітної жінки, яка виступає учасницею вчиненого кримінального правопорушення, розрізняють самостійні, відмінні за спрямованістю і змістом, кримінально-правові гарантії охорони та захисту репродуктивної функції жінки:

а) яка вчинила злочин у стані вагітності;

б) яка зазнала від злочинного посягання під час перебування у стані вагітності.

Кримінально-правові гарантії охорони та захисту репродуктивної функції жінки, яка скоїла злочин в стані вагітності, закріплені в нормах Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) та спрямовані на забезпечення поблажливого ставлення, заснованого на максимальному дотриманні принципів кримінального права, і, в першу чергу, принципу гуманізму держави до факту вчинення кримінального правопорушення жінкою в такому стані.

Першою такою самостійною кримінально-правовою гарантією (з врахуванням послідовності їх розміщення в Загальній частині Кримінального КК України) виступає передбачене п. 4 ч. 1 ст. 66 КК України нормативне положення про визнання судом при призначенні покарання самого факту скоєння злочину жінкою в стані

вагітності обставиною, яка пом'якшує їй покарання[1] [1, с. 375–376]. В даному випадку мова йде про реакцію законодавця на скоєння вагітною жінкою закінченого злочину[2].

Разом з тим, роль і значення обліку вказаної пом'якшуючої покарання обставини при призначенні покарання цим не обмежуються. В рівній мірі, як це випливає із закріплених у частинах 1–5 статті 68 КК України нормативних положень, дана пом'якшуюча покарання обставина враховується судом при призначенні вагітній жінці покарання за приготування до злочину або замах на злочин (на фоні обліку ступеня тяжкості скоєного нею діяння, ступеня здійснення злочинного наміру, а також причин, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця) [1, с. 32], а рівно скоєння вагітною жінкою злочину у співучасті (з врахуванням характеру та ступеня її участі у скоєнні злочину) [1, с. 33].

Як випливає з нормативного положення, закріпленого в ч. 1 ст. 69 КК України, скоєння жінкою, яка перебуває в стані вагітності, у поєднанні з іншими обставинами, що пом'якшують покарання та суттєво знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, дозволяє суду з дотриманням передбачених обмежень, який мотивує своє рішення, призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за даний злочин [1, с. 33].

У ст. 79 КК України закріплено правові підстави звільнення від покарання з іспитовим строком вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 7 років. Згідно із вказаною статтею, при призначенні покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, за виключенням передбачених законом обмежень, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

---

[1] За відсутності у кримінальному законодавстві коментарів відносно поняття і сутності обліку обставин, що пом'якшують покарання при його призначенні, в теорії кримінального права під таким обліком визнається, що за інших однакових умов суд, зокрема, може: а) призначити менш суворий вид основного покарання, якщо в санкції статті, за якою засуджується винний, передбачено кілька альтернативних основних покарань; б) призначити основне чи додаткове покарання ближче до мінімальної межі, встановленої кримінальним законом за вчинення даного злочину і т.п.

[2] У кримінальному законодавстві України відсутнє нормативне роз'яснення обліку судом обставин, що пом'якшують покарання. Разом з тим, як відзначається в юридичній літературі, облік таких обставин надає суду право: а) призначити основне та додаткове покарання вище до мінімуму санкції статті КК України, за якою кваліфікований злочин; б) при альтернативній санкції призначити менш суворий вид покарання, передбачений в ній; в) враховуючи наявність інших передбачених законом обставин, застосувати до винного умовне засудження чи відстрочку виконання вироку та ін. [2, с. 324–325; 3, с. 375–376].

І нарешті, відповідно до нормативних положень, закріплених в ст. 83 КК України, засуджені до обмеження волі або до позбавлення волі жінки, які стали вагітними або народили дітей пі час відбування покарання (за деяких обмежень), суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку [1, с. 42].

Такі основні нормативні положення національного кримінального законодавства, що охороняє і захищає права та інтереси жінок, які вчинили злочин в стані вагітності, пов'язані з дітородінням, а рівно тих, які виконують материнські обов'язки.

За умови, що обсяг публікації не дозволяє піддати глибокому аналізу наведені законодавчі положення, все ж звернемо увагу на окремі законодавчі недосконалості. По-перше, що стосується закріпленого в п. 4 ч. 1 ст. 66 КК України положення про визнання обставини, що пом'якшує покарання жінці, яка вчинила злочин у стані вагітності.

Важко заперечити проти твердження С.Д. Шапченка, що такий стан супроводжується низкою психічних і фізичних особливостей, які певною мірою знижують здатність жінки повністю контролювати свою поведінку [4, с. 127]. Як писав професор Г.А. Крігер ще у 1969 р., пом'якшення відповідальності такій жінці зумовлено обліком особливого стану психіки вагітної жінки, а також випливає із задач посиленої охорони материнства і дитинства [5, с. 310].

Отже, нам видається, що обставина про визнання вчинення злочину вагітною жінкою, що позначається на покаранні, має бути доповнена – «...а також жінкою, що має дитину до трирічного віку».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 серп. 2018 року: (Офіц. текст. – К., ПАЛІВОДА А.В., 2018. 264 с. – (Кодекси України).

2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенкивський та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

4. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: (за станом кримінального законодавства та постанов Пленуму Верх. Суду України на 25.10.1995 р.) / відп. ред.: В.І. Шакун та С.О. Яценко. – К.: «Фита», 1996. 864 с.

5. Советское уголовное право: Общая часть / Н.Б. Дурманов, Г.А. Кригер, Н.И. Кузнецова и др., под ред. В.Д. Меншагина, Н.Б. Дурманова и др. – М.: Моск. ун-т, 1969. 458 с.

Жук І. В.,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РЕКЛАМУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Наркоманія та наркозлочинність є одними з найгостріших соціальних проблем в Україні. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів з кожним роком набуває все більш загрозливих масштабів, особливо в умовах розвитку інформаційних технологій. Так, глобальна мережа Інтернет, і насамперед, такі соціальні мережі як Facebook, Instagram, Telegram тощо, стали чи не найпоширенішими інструментами для реклами та розповсюдження зазначених речовин. Особи, що збувають наркотичні засоби, рекламують їх через Інтернет-форуми та чати, Інтернет-магазини, сайти оголошень, через зображення та написи на об'єктах міської інфраструктури з інформацією про назву сайтів, електронної пошти, інтернет-сторінок у соціальних мережах, де можна придбати такі речовини.

Розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів шляхом так званих «закладок» набуло на сьогодні особливої популярності. Це засвідчує і судова практика. Так, приміром, вироком Подільського районного суду м. Києва від 28.11.2019 р. особу було засуджено за злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК України, вчинений за таких обставин. Особа через мережу Інтернет (адресу Інтернет – ресурсу досудовим слідством не встановлено) замовила наркотичний засіб «метадон» та через термінал «Приват Банку» сплатила невстановленій особі грошові кошти у розмірі 380 грн. В подальшому ця особа через мережу Інтернет отримала повідомлення з інформацією про місцезнаходження наркотичного засобу. Прибувши за адресою, яку їй вказали на Інтернет-сайті, особа забрала згорток фольги, в середині якого знаходився наркотичний засіб [1]. Інший приклад. Вироком Білоцерківського міськрайонного суду Київської обл. від 15.07.2020 р. особу було засуджено за незаконне придбання та зберігання наркотичних засобів без мети збуту за наступних обставин. Так, у квітні 2020 року через мобільний додаток «Telegram» в закритій групі «Candy@Shop», особа замовила особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – канабіс, перерахувавши кошти за замовлені наркотичні засоби на рахунок, який отримав в мобільному додатку «Telegram» від організаторів групи. В подальшому ця особа отримала повідомлення в мобільному додатку «Telegram» від організаторів групи про місцезнаходження придбаного ним наркотичного засобу та того ж дня прибула за вказаною адресою, де і знайшла раніше замовлений наркотичний засіб [2]. І таких прикладів використання Інтернет-ресурсів для реклами та збуту наркотичних засобів надзвичайно велика кількість.

Питання відповідальності за рекламу та пропаганду зазначених речовин в Україні наразі майже не врегульовані.

Так, засади рекламної діяльності в Україні визначені Законом України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270. У цьому Законі прямо не вказано про заборону чи обмеження реклами наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, і лише ст. 8 «Загальні вимоги до реклами» закріплює обов'язок не поширювати у рекламі інформацію щодо товарів, виробництво, обіг чи ввезення на митну територію України яких заборонено законом. Разом з тим, у багатьох країнах рекламне законодавство містить пряму заборону реклами наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Приміром, у ст. 9 Закону Грузії «Про рекламу» від 18.02.1998 р. зазначено, що розповсюдження реклами лікарських засобів, які містять наркотичні, психотропні, отруйноміткі речовини, є забороненим. Більш чіткий імператив закріплений у ст. 15 Закону Вірменії «Про рекламу» від 30.04.1996 р.: «Забороняється реклама наркотичних, отруйних і сильнодіючих лікарських засобів». Вочевидь, є доцільність таку заборону передбачити і у вітчизняному законі.

У цьому контексті слід згадати Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60, де зазначається, що обмеження реклами наркотичних засобів і психотропних речовин є одним із напрямів державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст. 4). Крім того, у ст. 35 встановлено, що «Реклама наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, на території України може поширюватися виключно у спеціалізованих друкованих виданнях чи будь-яких інших засобах інформації, спеціально призначених для медичних, фармацевтичних, наукових працівників у сфері охорони здоров'я. Забороняється поширювати в цілях реклами зразки наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до Переліку». Отже, і в цьому законі не закріплено прямої заборони реклами чи пропаганди наркотичних засобів.

Одним з перших кроків по встановленню відповідальності за рекламу наркотичних засобів була розробка проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо пропаганди чи реклами наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів)» № 6307 від 06.04.2017 р., метою якого було запровадження адміністративної відповідальності за пропаганду чи рекламу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Однак закон так і не було прийнято. У січні 2020 року було зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 17.01.2020 р. № 2784, яким передбачено запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду або

рекламу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, КК України пропонується доповнити новою статтею 315-1, яка передбачає покарання за пропаганду або рекламу зазначених речовин в інформаційно-телекомунікаційних мережах (включаючи мережу Інтернет) або в громадських місцях (у тому числі на фасадах будинків, дорожньому покритті, інших об'єктах міської інфраструктури) шляхом поширення зображень, цифрових знаків та (або) назв, штрих та скан-кодів, веб-адрес, аккаунтів у соціальних мережах та месенджерах (в тому числі іноземними мовами), а також за пропаганду відомостей про засоби та методи їх розробки, виготовлення, культивування чи використання, місця їх придбання, опис будь-яких переваг у використанні окремих наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, наркотичних рослин або їх частин, що містять наркотичні засоби, або психотропні речовини, або їх прекурсори. Покарання за цей злочин передбачено у виді штрафу від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, а у разі повторного вчинення злочину – позбавлення волі на строк від п'яти до семи років. При цьому у примітці до статті встановлені обмеження застосування цієї норми на випадки розміщення відомостей про наркотичні засоби у науковій та навчальній літературі, а також при розповсюдження інформації на заходах наукового-практичного характеру. Можна позитивно оцінити спробу криміналізувати рекламу наркотичних засобів, однак наразі зазначений проект закону знято з розгляду парламентаріями.

Підводячи підсумок, можна сказати, що на сьогодні в Україні назріла необхідність встановлення відповідальності за рекламу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, насамперед, за рекламу в мережі Інтернет. Крім того, потребують змін і ряд інших нормативних актів, зокрема, Закони «Про рекламу» та «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори».

Список використаних джерел

1. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 28.11.2019 р. у справі № 758/2509/19 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85949603.

2. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської обл. у Справі № 357/5081/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90394686.

Забуга Ю. Ю.,
асистент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, науковий
співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних наук;
Михайліченко Т. О.,
доцент кафедри кримінального права
та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, старший науковий
співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних наук

ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Наразі Робочою групою з питань розвитку кримінального права, яка була створена 07.08.2019 р., активно розробляється проєкт нового Кримінального кодексу (далі – КК) України. Та які б нові підходи та ідеї не були втілені у приписах цього нормативно-правового акту, частина кримінально-правових заборон залишаться і навряд чи зазнають суттєвих змін. Це пов'язано насамперед із тим, що частина злочинів (кримінальних правопорушень) є конвенційними. Саме до таких кримінальних правопорушень належить і торгівля людьми (ст. 149 КК України). Водночас варто відмітити, що незважаючи на конвенційний характер цієї норми, законодавець неодноразово вносив до неї зміни, які кожного разу стосувалися, в тому числі й поняття «експлуатація людини», що виступає важливою криміноутворюючою ознакою даного складу злочину. Отож, нині маємо аж 17 форм експлуатації людини за відсутності загального визначення чи, хоча б, єдиного розуміння того, що собою становить експлуатація людини, та за наявності відкритого переліку її форм.

Виходячи з цього стосовно поняття «експлуатація людини» відразу вбачається щонайменше 2 проблеми. Перша полягає в тому, що аналіз міжнародних актів та іноземного законодавства переконливо свідчить про відсутність єдиного підходу до тлумачення цього терміну. Так, у жодній міжнародній конвенції, присвяченій питанням протидії торгівлі людьми, немає визначення цього поняття. Не розкривається воно і в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.).

По-різному трактується поняття «експлуатація людини» і в КК різних іноземних держав. Досить часто законодавці навіть не

вживають це поняття у тексті відповідної статті КК, вказуючи натомість на мету дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми, яка розкривається через перелік типових форм використання людини (§ 22 ст. 115 Карного Кодексу Польщі, ст. 159А КК Болгарії, п. 1 ст. 388 КК Сербії, п. 1 Розділу 179 КК Словаччини, п. 1 ст. 106 КК Хорватії, п. 1 ст. 186 КК Боснії та Герцеговини, ст. 418-а КК Північної Македонії, ст. 113 КК Словенії, п. 1 ст. 444 КК Чорногорії, ч. 1 ст. 323А КК Греції, ст. 165 Карного Кодексу Молдови, ст. 100а Карного Кодексу Албанії, ч. 1 ст. 133 КК Естонії). Натомість кримінальні закони таких країн, як РФ (п. 2 примітки до ст. 127), Чехія (пп. 1 та 2 § 168) та Литва (ст. 147), хоча й використовують поняття «експлуатація» чи «експлуатація людини», але так само розкривають їх зміст через перелік типових форм такої експлуатації. Проте є й винятки із загального підходу. Так, у ст. 209 Карного Кодексу Румунії хоча і міститься вказівка на експлуатацію, як мету торгівлі людьми, утім визначення останньої відсутнє. У свою чергу у КК Білорусії (п. 1 примітки до ст. 181)[1] та КК Угорщини (п. 8 §192)[2] надається визначення поняттю експлуатації шляхом переліку найбільш типових ознак, які на думку законодавця, властиві цьому явищу.

При цьому, як свідчить аналіз згаданих кримінальних законів, найбільш типовими формами експлуатації людини є: 1) сексуальна експлуатація, куди відносять і зайняття проституцією, і порнографію; 2) експлуатація примусової праці (надання послуг); 3) рабство або використання звичаїв, подібних до рабства, 4) підневільний стан; 5) вилучення органів та/або тканин, клітин, рідини з тіла людини. Часто згадується і використання в збройному конфлікті (Боснія і Герцеговина, Молдова, Сербія, Чехія, Хорватія).

Наступна проблема – перевантаження п. 1 примітки до ст. 149 КК новими формами. Такий підхід законодавця вбачається дещо дивним, особливо якщо брати до уваги узагальнення даних, отриманих на підставі аналізу іноземного кримінального законодавства. Лише Карний Кодекс Молдови передбачає 12 форм експлуатації зазначено[3]. У більшості ж випадків поняття експлуатації людини взагалі

[1] Так, у примітці до ст. 181 КК Республіки Білорусь «під експлуатацією … розуміють *незаконний примус людини до роботи або надання послуг* (в т. ч. до дій сексуального характеру, сурогатного материнства, вилучення у людини органів та (або) тканин) *у випадку, якщо вона через причини, які від неї не залежать, не може відмовитися від виконання робіт (послуг)*, включаючи рабство або звичаї, подібні до рабства» [1].

[2] У п. 8 § 192 КК Угорщини під експлуатацією розуміється мета отримання переваги шляхом використання вразливого стану чи вразливої жертви [2].

[3] Так, метою дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми відповідно до ст. 165 Карного Кодексу Молдови виступає: (1) комерційна або (2) некомерційна сексуальна експлуатація, (3) експлуатація примусової праці або послуг, (4) жебрацтва, (5) привласнення допомоги або соціальних виплат, (6) незаконного використання в медичних або наукових дослідах чи експериментах, (7) експлуатація у рабстві або (8) звичаях, схожих із рабством, (9) використання у військових конфліктах або (10) в злочинній діяльності, (11) вилучення людських органів, тканин та, або клітин, а також (12) використання жінки в якості сурогатної матері або в репродуктивних цілях [3].

вичерпується вказівкою на 5 типових її форм, про які йшлося вище. У КК РФ та Греції лише 3 форми експлуатації.

Окрім цього, аналіз практики застосування ст. 149 КК дозволяє стверджувати, що й на практиці більшість форм експлуатації людини не зустрічається. Так, відповідно до статистичних даних Мінсоцполітики України в переважній більшості українці страждають від (1) трудової, (2) сексуальної експлуатації, (3) використання у злочинній діяльності або (4) у зайнятті жебрацтвом, (5) від незаконної трансплантації чи (6) від використання у збройних конфліктах [4]. Тобто найбільш поширеними є лише 6 форм експлуатації із 17, про які йдеться у п. 1 примітки до ст. 149 КК.

Тому вбачається, що доцільним є скорочення відкритого переліку форм експлуатації людини. На нашу думку, одним із способів скорочення переліку форм експлуатації може виступати об'єднання деяких із тих, що названі в п. 1 примітки до ст. 149 КК України, у більш широкі поняття. Наприклад, варто віднести до сексуальної експлуатацію проституцію і використання людини у порнографії, як це зроблено у кримінальних законах Литви, Польщі, Чехії та Хорватії.

Під окремою, доволі самостійною групою, на нашу думку, слід можна об'єднати такі форми експлуатації людини як: примусова праця, примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан та залучення в боргову кабалу; назвавши більш широким поняттям – «трудова експлуатація», яке хоча й майже не зустрічається в міжнародних актах та іноземних кримінальних законах, однак набуло серед спеціалістів надзвичайно широкого поширення і нині є найуживанішим [5, с. 36].

Також видається невдалим визнання самостійною формою експлуатації людини примусове переривання вагітності, особливо якщо порівняти її із такою формою, як примусова вагітність, адже експлуатація людини здійснюється, насамперед, з метою отримання вигоди.

Отже, вбачається, що чинний відкритий перелік форм експлуатації людини є перевантаженим і, на нашу думку, при розробленні проєкту нового КК України він потребує критичного переосмислення.

Список використаних джерел

1. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900275#load_text_none_1_.

2. 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről. URL: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv.

3. Codul Penal al Republicii Moldova. URL: http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2.

4. Захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також надання таким особам матеріальної і медичної допомоги – це зобов'язання Мінсоцполітики, – С. Ніжинський. URL: https://www.msp.gov.ua/news/17728.html.

5. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Форми експлуатації людини. Частина І. *Форум права. 2020.* № 62 (3). 29–43. URL: https://forumprava.pp.ua/files/029-043-2020-3-FP-Zabuha,Mykhailichenko_5.pdf. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3883849.

Зарадюк З. В.,
доцент кафедри кримінального права
і процесу Волинського національного
університету імені Лесі Українки, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 391 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В науці кримінології під детермінантами (причинами та умовами) в цілому розуміють різноманітні події, явища, процеси, стани природи і суспільства, що відображаються свідомістю і становлять передумови, підстави для інших, похідних від них явищ, процесів, станів свідомості, форми діяльності, типів відносин [1, с. 69].

Детермінаційний комплекс (сукупність причин та умов, що породжують та обумовлюють вчинення того чи іншого кримінального правопорушення) злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань складається з трьох основних груп детермінант, а саме:

а) тих, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні);

б) тих, що характерні тільки для сфери виконання покарань (спричинюють та обумовлюють вчинення злочинів як засудженими, так й іншими особами, включаючи й персонал установ виконання покарань;

в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

До особливих причин, які породжують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, слід віднести наступні:

а) суттєві прорахунки в організаційно-управлінській діяльності як в Державній кримінально-виконавчій системі у цілому, так і в його між територіальних об'єднаннях та органах та установах виконання покарань, зокрема. Так, ліквідувавши на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби України та створивши натомість п'ять міжтериторіальних управлінь, Міністерство юстиції України, як свідчить практика [2, с. 3], фактично дезорганізувала роботу цієї системи, не створивши в обласних центрах будь-яких управлінських структур (груп, відділень, відділів тощо), які

безпосередньо контролювали б діяльність УВП та СІЗО, які дислокуються у відповідних областях України.

б) постійне щорічне недофінансування з Державного бюджету України сфери виконання покарань на 60 % від необхідних для життєдіяльності органів та установ виконання покарань [3, с. 127–128], у результаті чого у місцях позбавлення волі засуджені вчиняють спроби до пошуку, «альтернативних» для них джерел фінансування проносу (провозу, т.ін.) на охороняємі об'єкти заборонених предметів.

в) недоліки в організації та здійсненні контролю і нагляду за засудженими, які в тому числі стали наслідком відсутності сучасних технічних засобів охорони та нагляду, а також використанням при цьому застарілих фізично та моральних малоефективних сигналізаційних телекомунікативних систем спостереження.

г) прорахунки у запобіжній діяльності, що детерміновані відсутністю спеціального Закону України «Про запобігання злочинам» та спеціальних норм з цих питань у чинному КВК, на чому тривалий час наполягають науковці та що логічно відповідало б вимога п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами України визначається діяльність органів та установ виконання покарань.

До умов, які сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, можна віднести наступні:

1) незадовільний рівень запобіжної діяльності в УВП, коли на профілактичний облік беруться не всі потенційні правопорушники. Зокрема, як показують статистичні дані, майже у 50 % злочини УВП вчиняли ті із засуджених, які не перебували на таких обліках [4, с. 13].

2) низький рівень нагляду за засудженими до позбавлення волі у житлових законах УВП, в результаті якого більше 70 % кримінальних правопорушень вчинялось саме у цих місцях [4, с. 13].

3) формальний стан локалізації засуджених в УВП, особливо при проведені масових заходів (78 % у структурі всіх порушень), у тому числі більше 70 % – у житлових зонах установ виконання покарань [5, с. 21].

4) «неадекватне» застосування персоналом УВП до засуджених заходів фізичної сили та спеціальних засобів, що призводить до збільшення напруженості у відносинах між цими суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, а, в кінцевому результаті, до вчинення останніми злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Отже, слід зазначити, що причини та умови злісної непокори вимогам адміністрації УВП мають діалектичний, нерозривний взаємозв'язок, взаємодію і взаємообумовленість, складаючи таким чином механізм індивідуальної злочинної поведінки тих засуджених, які вчиняють кримінальне правопорушення, склад якого закріплений в ст. 391 КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

2. Чернишов Д. Про деякі проблеми реформування сфери виконання покарань. *Дзеркало тижня.* 2017. № 32. С. 3.

3. Куценко С.І. Перспективи розвитку національної політики у сфері виконання покарань, в контексті реформування системи органів юстиції України. *Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ:* зб. Матеріалів VI Міжнар. наук.-прак. Конф. (Київ, 25 жовтня 2018 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, ФОП Кандиба Т.П., 2019. С. 126–129.

4. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: Інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. 84 с.

5. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: Інформаційний бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

Зеленяк П. А.,
викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії права

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення права дитини на життя і здоров'я в Україні можливе не тільки при ефективній реалізації державної політики у досліджуваній сфері, але й при аналізі та подальшому використанні зарубіжного досвіду щодо розроблення заходів правового регулювання заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на життя і здоров'я дитини. На сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні. Слід зазначити, що вказаний механізм загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Однак бурхливий розвиток суспільних відносин, світовий процес глобалізації, що дедалі активніше проявляє себе в усіх найважливіших сферах людського буття, а також прискорений розвиток технологічних інновацій, актуалізують необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері забезпечення прав дитини [1].

У сучасних умовах особливим завданням органів державної влади є розроблення та реалізація системи забезпечення безпеки громадян та усунення причин та умов кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини. Кризова ситуація, що склалася в державі, на жаль, сприяє вчиненню таких дій. Таким чином, запобігання злочинам – це

різноманітна, багатоаспектна, різнорівнева, регламентована нормами права діяльність державних органів, громадських організацій та окремих громадян, що спрямована на недопущення вчинення кримінальних правопорушень, зокрема їх усунення, послаблення або нейтралізація, недопущення або мінімізація їх наслідків, а також здійснення корегуючого впливу на осіб з протиправною поведінкою.

Реалізація запобігання як системи заходів, що має як безпосередній, так і опосередкований характер, є необхідною умовою державної політики [2, с. 240]. Об'єктивно існуюча потреба суспільства в запобіганні кримінальним правопорушенням детермінує характер та зміст засобів її задоволення. З одного боку, вона повинна співвідноситися з рівнем соціального, економічного, політичного і духовного розвитку суспільства, а з іншого, – відображати специфіку факторів, в усуненні яких зацікавлено суспільство. Особливість досліджуваних явищ, а саме – кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини, виражаються в їх соціальній обумовленості та сприяє можливості вибору засобів впливу на їх недопущення, усунення причин та умов правопорушень. І тому сьогодні держава та суспільство, усвідомивши необхідність відтворення системи запобіжної діяльності з урахуванням сучасних реалій, намагаються застосувати заходи, спрямовані на усунення причин та умов кримінальної протиправності та недопущення вчинення кримінальних правопорушень.

В основі загальносоціального запобігання лежить вплив на несприятливі економічні фактори, соціальну та політичну стабілізацію суспільства, реалізації заходів з укріплення морально-психологічних відносин в суспільстві. Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я дитини повинно бути спрямовано на вдосконалення всіх суспільних відносин з урахуванням соціальної незахищеності дитини. Воно повинно охоплювати процеси, що мають довгостроковий, позитивний та масштабний характер, всі види соціальної практики в економічній, правовій, соціальній, організаційно-управлінській, морально-етичній, соціокультурній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Найбільш важливим з них є: 1) розвиток законодавства, усунення його недоліків та протиріч; 2) загальне оздоровлення суспільних відносин із мінімізацією конфліктів та забезпечення їх вирішення в межах закону; 3) забезпечення умов для гідного життя та вільного розвитку особистості, зниження соціальної нерівності, підтримки слабозахищених верств населення, підвищення доступності та ефективності соціальної допомоги держави; 4) формування моральних основ суспільства, що спрямовані на захист життя та здоров'я людини, а особливо дітей, формування правосвідомості та правової культури населення; 5) розроблення та реалізація ефективної державної політики у сфері безпеки життя та здоров'я дитини; 6) створення системи громадського контролю, що включає в себе участь державних та громадських організацій, що здійснюють допомогу під час вирішення суспільних конфліктів.

При вирішенні цих завдань можливим є планомірний опосередкований вплив на протиправну поведінку, починаючи з формування мотиву такої поведінки, на вибір цілей та засобів при вчиненні будь-якого вчинку.

На загальносоціальному рівні важливе значення мають правові заходи, застосування яких сприяє підвищенню ефективності запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я дитини. Необхідно зазначити, що оновлення законодавчо-нормативної бази та реалізація заходів на її виконання свідчить про готовність України до впровадження успішних підходів зі світової практики захисту прав дітей, які базуються на забезпеченні прав та інтересів дитини, спрямовуються на підтримку сім'ї, створення умов для виховання й розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до безпечного.

На наш погляд, в основі загальносоціального запобігання повинна бути покладена система заходів, що забезпечує «безпеку дитини», яка складається з комплексу заходів, які реалізуються органами державної влади і спрямовані на протидію посяганням проти життя та здоров'я дитини: 1) правове забезпечення безпеки формування, становлення та розвитку дитини; 2) виявлення та нейтралізація посягання на життя та здоров'я дитини; 3) індикатори оцінки складних життєвих обставинах, в яких опинилась дитина; 4) визначення вимог у сфері безпеки життя та здоров'я дитини; 5) науково-обгрунтована система заходів безпеки життя та здоров'я дитини; 6) навчання та перепідготовка спеціально-уповноважених суб'єктів, на яких покладено реалізація заходів захисту життя та здоров'я дитини; 8) аналіз застосованих заходів безпеки та визначення їх ефективності, з врахуванням якого в подальшому вони будуть застосовуватися.

Із заходами загальносоціального запобігання тісно пов'язано спеціальне запобігання кримінальним правопорушенням, під яким розуміють соціальний процес, основою якого є застосування спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин винятково з метою усунення тих їх негативних моментів, які можуть викликати вчинення кримінальних правопорушень. На основі проведеного вивчення стану кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини пропонуємо: 1) моніторинг забезпечення безпеки дитини на території обслуговування; 2) виявлення та нейтралізація загрози життю та здоров'ю дітей; 3) надання дитині необхідної медичної, психологічної, правової допомоги; 4) формування бази даних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини; 5) виявлення, нагляд, контроль за особами, поведінка яких потенційно небезпечна життю та здоров'ю дитини; 6) розробка та застосування заходів віктимологічної профілактики щодо потенційних «потерпілих», які своєю поведінкою провокують агресивну поведінку правопорушника; 7) розробка корекційно-профілактичних, психолого-медичної програм для дітей, які потребують допомоги; 8) застосування заходів медичного характеру щодо осіб, що мають психічні захворювання.

На основі вивчення стану, структури та динаміки кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини запропоновано заходи індивідуального запобігання досліджуваним правопорушенням: 1) фіксація кримінального правопорушення проти життя та здоров'я дитини; 2) аналіз мотивації такої поведінки; 3) застосування запобіжних заходів різними суб'єктами у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 4) виявлення, нагляд та лікування осіб, що можуть завдати шкоду собі та оточуючим; 5) застосування профілактичних заходів.

Важливе значення мають заходи індивідуального віктимологічного запобігання, які повинні здійснюватися на основі виявлення потенційних потерпілих (від ситуації, коли, виявляючи та аналізуючи обстановку, виходять на конкретно потенційно уражених у цій ситуації осіб; від правопорушника, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки, визначається коло можливих потенційних потерпілих від його дій; від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє притаманні їй підвищені віктимні якості [3]). Заходи індивідуального віктимологічного запобігання повинні здійснюватися державними органами, громадськими організаціями, посадовими особами, громадянами у формі профілактичних бесід, інформування про те, як не стати жертвою кримінального правопорушення, розповсюдження методичних матеріалів щодо правового захисту життя та здоров'я дитини; утворення пунктів, в яких буде надана професійна допомога. Це: групові, індивідуальні заходи консультаційної допомоги на основі аналізу та прогнозування поведінки дитини.

На жаль, сьогодні запропоновані заходи не можуть вирішити всіх проблем, але разом із заходами традиційної профілактики можна суттєво підвищити рівень запобігання кримінальний протиправності, створюючи можливість для застосування комплексних заходів, підвищуючи їх ефективність.

Список використаних джерел

1. Лабенська Л.Л., Савич В.О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні: *Право України.* 2018. № 1. С. 118–122. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/23.pdf.

2. Головкін Б. М. Кримінологічні засоби забезпечення безпеки від корисливої насильницької злочинності та її прояви. *Право України.* 2011. Вип. 11. С. 238–242 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15(2)__27.

3. Zelenyak P. A. Characteristics of Persons Committing Violent Crimes against Children. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 4 (109). С. 325–335.

Злагода О. В.,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Пічкуренко С. І.,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДЕЙ

У статті 3 Конституції України передбачається, «що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Право людини на особисту свободу досліджувалось упродовж тисячоліть найбільш прогресивними та видатними мислителями кожної епохи. Людство намагається забезпечити реалізацію права на свободу і на особисту недоторканість, яке виключає перебування у рабстві або у підневільному стані, нормативними документами, а також активною міжнародною взаємодією у цьому питанні, в сучасному світі і, зокрема, в Україні набуває тривожних форм, найбільш загрозливою з яких є викрадення людей.

Останнім часом спостерігається стійке зростання інтересу наукової спільноти до цієї проблематики. Якщо історичні дослідження проблем викрадення і рабства І. Левіна, В. Зубкової, І. Тяжкової були здійснені ще в минулому столітті, то криміналістичні, кримінально-правові та оперативно-розшукові дослідження О. Володіної, В. Клімова, А. Дубровіної. Проблема викрадення людей та суміжні проблеми розглядаються у працях О. Авраменка, І. Малютіна, А. Політової, Я. Соколової та інших.

Необхідно констатувати, що проблема викрадення людей недостатньо комплексно досліджена в Україні і має певні прогалини в нормативно-правовому регулюванні і в організаційно-управлінському забезпеченні.

Викрадення людей – досить давнє соціальне явище, історія свідчить, що воно існувало на різних ступенях розвитку людства, кожного разу змінюючи свій зовнішній вигляд. З давніх часів викрадення людей було пов'язане із торгівлею, рабством, оскільки викрадати та продавати можна було того, хто перебув у власності, тобто раба.

У науковій літературі вирізняють велику кількість історичних форм рабства, які суттєво відрізняються залежно від країни, історичного етапу розвитку суспільства тощо. Ознаки класичної моделі рабства були притаманні країнам Давнього Сходу, давньогрецькому суспільству, державі у період Римської імперії, окремим країнам в епоху Середньовіччя [2, с. 161].

Вперше кримінальну відповідальність за викрадення людини передбачено ст.146 Кримінального кодексу України від 2001року [3]. У кримінальних кодексах УРСР в редакціях 1927 та 1960 року встановлювалась відповідальність за викрадення чужих дітей, а вразі викрадення людини дії кваліфікувалися як незаконне позбавлення волі [4].

Викрадення людей відоме ще з часів договору росіян з греками. Про це свідчать античні міфи Стародавньої Греції. У давньоримській легенді розповідається про те, що після заснування Риму серед його жителів не було жінок, сусідні ж племена не хотіли укладати шлюбів з римлянами. Тоді перший цар Риму Ромул наказав викрасти сусідніх собінянских дівчат.

У середині XIX у світі стає масовим таке явище як викрадення африканських негрів і продаж їх у рабство. Починає використовуватися нове слово «blach birding» «чорні дрозди».

За часів правління королеви Франції Вікторії (1819–1901 рр.). Викрадення дітей стає кримінально караним. У даний час за англосаксонським правом викрадення людини визнається дрібним злочином і не тягне суворої відповідальності [5, с. 58].

Розглянувши законодавство XVIII–XIX ст. можна зробити висновок, що кримінальні кодекси вищезазначених країн передбачали відповідальність за викрадення людей. Однак закон, перш за все, захищав інтереси «слабкої» частини населення - жінок і дітей. Так, Кримінальне положення Німецької імперії в розділі 18 «Злочини і провини проти особистої волі» передбачає викрадення особи жіночої статі проти її волі для примушення її до вступу в шлюб. Покаранням у даному випадку – було ув'язнення на строк до десяти років. Окремо передбачена відповідальність за викрадення неповнолітніх жіночої статі (§ 237 Положення) і неповнолітніх для жебрацтва чи корисливих (аморальних) цілей (§ 235 Положення); викрадення за допомогою обману, погрози або сили.

Викрадення людей були поширені і у Франції. Французьке Кримінальне положення (1863 р.) передбачало наступні види викрадень: а) викрадення дитини; б) неповнолітніх; в) за згодою викраденого, не досягнувшого шістнадцятирічного віку; г) проти волі викраденого, недосягнувшому шістнадцятирічного віку. Закони були надзвичайно суворі і мали єдину мету – сприяти нерівним шлюбам .

У кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки норма про відповідальність за викрадення людини була введена тільки в 1932 році, коли був викрадений син відомого авіатора Ліндберга. Роз'яснення цієї справи в засобах масової інформації, увага до нього світової спільноти зробили вплив на законодавців і сприяли прийняттю двох статей 1201 і 1202 в розділі 18 Зводу законів США, що передбачають відповідальність за викрадення людини (цю норму до тепер називають «законом Ліндберга»). Прийняття цієї норми мало одну мету – повернути сина авіатора живим, так як тільки в цьому випадку викрадачам не загрожувала смертна кара [6, с. 11].

Разом з тим, наведені відомості не розкривають об'єктивної картини. Це пов'язано з високим ступенем латентності злочину, що розглядається.

Суспільна небезпечність злочинів пов'язаних з викраденням людей полягає в тому, що таке діяння посягає на недоторканість людини, яка охороняється та гарантується Конституцією України [1].

Відсутність сучасних методик розкриття злочинів пов'язаних з викраденням людей, а також недосконалість чинного законодавства, недостатній рівень професіоналізму працівників, наявність зловживань з їхнього боку спричиняють виникнення серйозних труднощів при розкритті злочинів цієї категорії. Часто виникають такі обставини, коли розслідування зазначених злочинів стає безперервним, а встановити злочинців неможливо.

Таким чином, питання, пов'язане з історичним дослідженням викрадення людини дозволить поглиблено зрозуміти природу викрадення людини,а також охопить широке коло не тільки кримінально-правових, кримінально-процесуальних, а й оперативно-розшукових аспектів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. – № 30.

2. Бровко Н. Торгівля людьми як соціальне явище: історико-культорологічний аспект // *Право України.* – 2009 – № 8.

3. Кримінальний кодекс України, прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України від 5 квітня 2001 року.

4. Кримінальний кодекс України (Орган: Верховна Рада УРСР, дата: 28.12.1960)

5. Нікіфоров Б.С., Решетніков Ф.М. Сучасне американське кримінальне право. М.: Наука, 1990. С. 123.

6. Папуга А.П. Организационно-тактические особенности расследования похищения человека Автореф.: канд.. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – 25.

Іващенко В. О.,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБКУ ГРОШЕЙ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Серед кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут, зокрема, підроблених грошей. Це передбачено ст. 199 Кримінального кодексу України (далі – КК). Підробка грошей

(фальшивомонетництво) відноситься до давніх злочинів міжнародного характеру, що були поширеними у всьому світі і, на жаль, збереглися до цього часу.

Відразу звернемо увагу, що підробки мали місце ще до появи грошових знаків, коли в якості обмінного еквіваленту виступали куски золота і срібла, засоби і предмети праці, наприклад, стручки какао, сіль, верблюди, тютюн. Так, мексиканці вводили в обіг стручки какао, що були заповнені камінцями.

Поява монет призвела до поширення цього кримінального правопорушення. Відбулося це на межі VII–VI століть до н.е., коли Лідійський цар Аліатт (чи його син – легендарний Крьоз) замінив металеві пластинки круглими дисками із дорогоцінного сплаву електра, що представляв суміш золота і срібла, та почав таврувати їх з обох сторін символом царської влади – зображенням голови лева. На дисках вказувалася також вага дорогоцінного металу. Історики вважають, що свої незліченні багатства Крьоз накопичив не стільки завдяки пограбування завойованих земель, як шляхом карбування таких дисків, у яких, за його вказівкою, стали занижувати вміст золота і срібла, що не співпадав з позначкою на грошовому знаку. Це – перше державне фальшивомонетництво, відомості про яке надійшли до нас з історичних документів [2, с. 127]. Але такі випадки не були поодинокими.

Наприклад, у Римській імперії за рішенням сенату монетний двір спорудили в храмі богині Юнони – охоронниці сімейного вогнища, подружньої вірності і честі. Храм із тих пір отримав назву Юнони-монети. Але навіть Юноні, жінці і сестрі Юпітера, ні тоді, ні пізніше не вдалося зберегти «честь і гідність» грошових знаків, що випускалися під покровом її імені і в її «будинку», або хоча б присоромити винних у їх підробці римських сенаторів, наділених владою. У храмі періодично проводилися великомасштабні операції з підробки грошей, і робилося дуже часто це грубо, примітивно [2, с. 127–128].

У наступні історичні періоди також спостерігалося багато випадків фальшивомонетництва. Продовжували вчиняти такі кримінальні правопорушення і з появою паперових грошей.

Треба зазначити, що підробляють багато предметів і сьогодні – документи, печатки, штампи, цінні папери, дорогоцінне каміння та ін. Підробка приносить злочинцям значні прибутки, тому за фальшивомонетництво передбачена кримінальна відповідальність у всіх державах. Причому покарання за його вчинення було раніше і залишається досить суворим.

Зокрема, ще закони Ману зобов'язували розтинати злочинця бритвами на дрібні шматки. Згідно з законами Єгипту йому належало відсікти руку, а в стародавній Греції за підробку засуджували до смертної кари.

«Руська правда» розглядала підробку грошей як тяжкий злочин, за вчинення якого страчували. Починаючи з 1533 року винним особам заливали в рот олово і відсікали руки.

Нелюдські види покарання за фальшивомонетництво (відтинання частин тіла, різні види смертної кари, розтин злочинця) передбачало законодавство середньовічної Німеччини, Франції та інших країн.

Спочатку фальшивомонетництво розглядалося як злочин, вчинений приватними особами з корисливою метою, пізніше – як посягання на інтереси держави. У деяких випадках шляхом випуску підроблених грошових коштів окремі країни намагалися підірвати економіку інших держав і отримати перемогу у війні.

Необхідність спільної протидії цьому кримінальному правопорушенню сприяла укладенню 20 квітня 1929 року Женевської конвенції з боротьби із підробкою грошових знаків. СРСР ратифікував цей документ 3 травня 1931 р. Його вимоги є обов'язковими для нашої держави на підставі Закону від 12 вересня 1991 р. «Про правонаступництво України».

Під «грошовими знаками» Конвенція має на увазі паперові гроші, включаючи банківські білети, та металеві монети (ст. 2).

Як злочини мають кваліфікуватися (ст. 3):

1. Усі обманні дії з виготовлення чи зміни грошових знаків, вчинені будь-яким способом, що використовується для досягнення цього результату.

2. Збут підроблених грошових знаків.

3. Дії, спрямовані на збут, ввезення до країни, отримання чи придбання для себе підроблених грошових знаків, за умови, що про їх підроблений характер було відомо.

4. Замах на ці правопорушення та співучасть у них.

5. Обманні дії з виготовлення, отримання чи придбання для себе знарядь чи інших предметів, призначених для виготовлення підроблених грошових знаків чи для їх зміни.

Перераховані діяння, якщо вони вчинені в різних країнах, розглядаються як окремі правопорушення. Відповідальність за фальшивомонетництво настає незалежно від того, підроблені національні грошові знаки чи іноземні.

Згідно зі ст. 10 договори про видачу злочинців сторони Конвенції погодилися поширити і на осіб, які займаються підробкою грошових знаків.

Документом також передбачений взаємний обмін інформацією з метою боротьби з цим кримінальним правопорушенням.

Отже, розглянутий міжнародно-правовий документ має важливе значення у боротьбі з фальшивомонетництвом, хоча й містить деякі недоліки. Зокрема, Конвенція 1929 р. не передбачає відповідальність за підробку цінних паперів, чеків, акредитивів та інших документів. Не передбачено в міжнародному акті покарання за вивіз підроблених грошей за межі держави.

Прогалини Конвенції держави усувають шляхом укладення двосторонніх угод.

Треба звернути увагу, останнім часом техніка фальшивомонетництва стала більш досконалою, а правопорушення такого роду почали носити організований характер. Злочинці вдало використовують сучасну техніку, хімічні речовини, барвники, якісний папір, що дозволяє швидко й у великій кількості виготовляти фальшивки високої якості. Як правило, збуваються вони далеко від місця виготовлення через розгалужену мережу розповсюджувачів.

Уявляється, що боротьба з цим кримінальним правопорушенням була б ефективнішою за умови прийняття багатостороннього документа з даного питання, який би відповідав вимогам сьогодення, скоординував діяльність міжнародної спільноти у цьому напряму і усунув прогалини Конвенції 1929 р. Держави і в подальшому мають узгоджувати порядок обміну інформацією про такі правопорушення, здійснювати підготовку спеціалістів з питань боротьби з ними.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Родионов К. С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Международные отношения, 1990. 224 с.

Кісілюк Е. М.,
начальник відділу професійної підготовки управління професійної освіти та науки Департаменту персоналу Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ», «ЗЛОЧИН» І «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК»

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) з'явилися поняття «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок», які ще з 2012 року фігурують у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Між тим і поняття «злочин» нікуди з КК України не ділося. Іншими словами, кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство оперують одночасно усіма цими трьома поняттями. Цілком зрозуміло, що існування відразу трьох термінів, які означають вчинене особою кримінально протиправне діяння, викликає певні непорозуміння не тільки у звичайних людей, а й у фахівців, які застосовують кримінально-правові норми та розтлумачують їх сутність.

Для з'ясування сутності вказаних термінів, встановлення їх відмінностей та співвідношення між собою потрібно застосовувати не тільки положення кримінального права та кримінального процесу, а й використовувати закони логіки.

По перше, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Згідно ч. 1 ст. 12 КК України ці кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Під кримінальним проступком відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України потрібно розуміти передбачене КК України діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Поняття ж злочину КК України не містить… Проте, аналізуючи положення ч. 3–7 ст. 12 цього кодексу можна зробити висновок, що під злочином потрібно розуміти передбачене КК України діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або покарання у виді позбавлення волі. Такий висновок випливає з того, що згідно ч. 3–7 КК України злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за злочин.

На основі вищевикладеного можемо констатувати, що в залежності від передбаченого за вчинення кримінально протиправного діяння у санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК України виду основного покарання або його розміру у виді штрафу, кримінальне правопорушення може бути або злочином, або кримінальним проступком. Відтак, з'ясувавши, що відповідно до передбаченого у санкції виду

покарання кримінальне правопорушення є, наприклад, злочином, ми сміливо далі можемо говорити про нього як злочин.

По друге, відповідно до ст. 215 КПК України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання. Згідно ч. 4 ст. 218 КПК України якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, слідчий за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності. Якщо ж при здійсненні дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

Тобто, кримінальне процесуальне законодавство для характеристики кримінально протиправного діяння також використовує не тільки термін «кримінальне правопорушення», а й терміни «злочин» та «кримінальний проступок» відповідно до класифікації кримінальних правопорушень на види згідно положень КК України. Більше того, у КПК України фігурує термін «склад злочину», якого у КК України віднайти не можливо. Це вказує на те, що законодавець передбачає, що склад кримінального правопорушення в залежності від його виду може трансформуватися в склад злочину або в склад кримінального правопорушення відповідно.

По третє, оскільки «кримінальне правопорушення», «злочин» та «кримінальний проступок» є сумісними поняттями, потрібно звернутися до законів логіки щодо розмежування таких сумісних понять. Так, у логіці розрізняють три типи відношень між сумісними поняттями: відношення тотожності; відношення підпорядкування; відношення перетину.

Відношення тотожності існує між поняттями, які хоча й мають різний зміст, але обсяги яких повністю співпадають. Дане відношення до аналізованих нами понять використане бути не може.

Відношення підпорядкування існує між родовим поняттям і поняттям, що є одним з видів цього роду. Тобто йдеться про два поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу іншого поняття (включається в обсяг іншого поняття, однак не вичерпує його). За обсягом видове поняття є вужчим, ніж родове поняття, але за змістом видове поняття включає в себе родове поняття. Іншими словами, поняття, що перебувають у відношенні підпорядкування, – такі два поняття, обсяг одного з яких повністю входить до обсягу другого, а обсяг другого – лише частково до обсягу першого. Саме в такому відношенні підпорядкування перебувають поняття «злочин» та «кримінальне правопорушення», а також «кримінальний проступок» та «кримінальне правопорушення».

Відношення перетину існує між поняттями, обсяги яких частково співпадають. Маються на увазі такі поняття, до обсягів яких

включаються спільні елементи, однак обсяг кожного з цих понять включає також предмети, що не є елементами обсягу іншого поняття. Про таке відношення в контексті аналізованих понять ми говорити теж не можемо.

Крім того, звертає на себе увагу такий тип відношень між несумісними поняттями як відношення співпідпорядкування, яке існує між поняттями, які є різними видами одного роду. У даному випадку обсяги видових понять не співпадають і повністю включаються до обсягу родового поняття. Саме така ситуація має місце при співвідношенні понять «злочин» і «кримінальний проступок» – їх обсяги не співпадають, проте вони включаються до обсягу поняття «кримінальне правопорушення».

Підсумовуючи викладене, робимо висновок, що поняття «злочин» та «кримінальний проступок» перебувають у відношенні підпорядкування відносно поняття «кримінальне правопорушення». Поняття ж «злочин» та «кримінальний проступок» перебувають у відношенні співпідпорядкування – їх обсяги не співпадають і повністю включаються до обсягу поняття «кримінальне правопорушення». Відповідно, говорячи, наприклад, про кримінально протиправне діяння, яке містить ознаки злочину ми розуміємо, що дане діяння одночасно є й кримінальним правопорушенням. Між тим, говорячи про вчинення особою кримінального правопорушення, ми не знаємо є воно злочином чи кримінальним проступком.

Кривицький Ю. В.,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРИЧИНИ ТА ЗАСАДИ

Перед кожною країною час від часу постає необхідність здійснення реформ у тій чи іншій сфері суспільного життя. Крім того, обов'язковими є такі етапи розвитку суспільства, коли виникає потреба в системних реформах, спрямованих на глибоку докорінну перебудову всіх сторін соціальної життєдіяльності. Така потреба може бути зумовлена різними чинниками, такими як духовний та інтелектуальний розвиток людства, зміна природних умов, науково-технічний прогрес, вплив світових процесів і міжнародних суб'єктів, зовнішня загроза тощо. Протягом XX ст. саме реформи, а не природний відбір, забезпечували інституційні та структурні зміни в більшості країн світу. Вони визнані найбільш оптимальним вектором прогресивного розвитку суспільства [1, с. 37]. У цьому контексті та з метою сприяння подальшому розвитку національної правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини та громадянина з урахуванням сучасних викликів і потреб демократичного суспільства та

міжнародних зобов'язань України актуальності набуває реформування кримінального законодавства.

Після здобуття Україною незалежності на її теренах протягом 10 років (1991–2001 рр.) чинним був Кримінальний кодекс України 1960 р. із змінами та доповненнями, а з 1 вересня 2001 р. і дотепер – Кримінальний кодекс України (далі – КК України). Порівняно з попередніми кримінальними законами КК України 2001 р. є чинним лише трохи більше ніж 19 років. Так, КК України 1960 р. був чинним у такі історичні періоди як побудова «розвинутого соціалізму» в Українській Радянській Соціалістичній Республіці, період «застою», «перебудови», розпаду Радянського Союзу й здобуття Україною незалежності, перші роки становлення та розбудови нової економічної, соціальної, політичної і правової систем у державі. Водночас КК України 1927 р. був чинним 34 роки й на час його дії припали Нова економічна політика, індустріалізація та колективізація, два Голодомори і масові репресії, підготовка до Другої світової війни, сама війна і повоєнне відновлення й інші події. Таким чином, попередні кримінальні закони були чинними в середньому вдвічі довше за нинішній і при цьому пережили періоди істотних, кардинальних змін у суспільстві та державі [2, с. 18–19].

У зазначених вище кримінальних кодексах, як би ми їх нині не оцінювали, закріплювались ті заборонені моделі поведінки, які вважались державою найбільш суспільно небезпечними для певного часу існування та функціонування відповідної форми держави (правління, устрою та режиму), були достатньо поширеними (типовими), що і давало державному апарату підстави легально (законно) застосовувати примусові (каральні) заходи за їх вчинення [3, с. 5]. Безперечно, чинний КК України 2001 р. є досконалішим порівняно з попередніми вітчизняними кримінальними кодексами, загалом відображає досягнення сучасної кримінально-правової науки, закріплює принципи гуманізму і законності [4, с. 476]. Існує низка концептуальних, системних, змістових і формальних причин, що зумовлюють необхідність реформування кримінального законодавства України.

Адже сучасне вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність побудоване на концепції необхідності встановлення заборон для населення щодо вчинення певних видів діянь під загрозою застосування кримінальної відповідальності за них. Виходячи з цього, кримінальний закон часто розглядається державою як інструмент вирішення різноманітних соціальних, економічних, політичних, інколи навіть культурних та історичних проблем шляхом встановлення «заборони» на вчинення певних діянь, встановлення чи посилення покарання за них. У результаті КК України 2001 р. став перенасиченим нормами про кримінальну відповідальність за діяння, які не заподіють істотної шкоди; складами злочинів, що вступають у колізії із загальними складами та між собою; з'явилися відверто помилкові правила, які суперечать базовим положенням кримінального права.

Проте такий концептуальний підхід до розуміння місця та ролі кримінального законодавства в суспільному житті й національній правовій системі не відповідає ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Виходячи з цієї конституційно-правової норми (принципу), концептуальною засадою побудови кримінального закону має бути точне і жорстке регулювання повноважень держави стосовно протидії злочинності шляхом встановлення підстав і меж застосування покарань чи інших заходів кримінально-правового характеру. Таким чином, новий кримінальний кодекс має бути створений як нормативно-правовий акт, предметом регулювання якого є не поведінка окремих людей, а діяльність держави, перш за все, в особі суду і правоохоронних органів щодо протидії злочинності. Таке концептуальне положення вимагає свого втілення як на рівні визначення предмета та метода кримінально-правового регулювання, так і в окремих інститутах і нормах кримінального права [4].

Як слушно зазначає Є.Л. Стрельцов, потрібно розуміти, що «посадити», а тим більш «стратити» члена суспільства зовсім не означає, що тим самим знімається «напруженість» у соціальній сфері, усуваються чи нівелюються відповідні детермінанти, які «породжують» такі вчинки. Саме тому держава не повинна все «перекладати» на кримінальне законодавство, знімаючи, образно кажучи відповідальність «з себе» за ті негативні процеси, які відбуваються. Вона повинна в першу чергу шукати і знаходити реальні важелі, які об'єктивно можуть впливати на негативні процеси, свідомість суспільства, розуміючи при цьому, що такі детермінанти можуть так би мовити залежати від особливостей форми держави, моделі функціонування економіки тощо. А вже потім, коли такі заходи виявляються безрезультатними, держава отримує певну «моральну» впевненість і юридичну обґрунтованість у застосуванні «відверто примусових» заходів відносно своїх же громадян. Саме такий підхід і дає змогу визнавати кримінальне законодавство лише «останнім засобом» впливу на осіб, їх ментальність, які здійснюють суспільно-негативні вчинки. При цьому кримінальне законодавство завжди потребує раціональної та прагматичної оцінки у плані реальних можливостей здійснення державного впливу на події та вчинки, які відбуваються, і його потрібно розглядати тільки як «один» з державних «інструментів», але ніколи – як єдиний «усеперемагаючий» засіб. Це жодним чином не свідчить про неефективність або недостатню ефективність кримінального законодавства. Навпаки, засоби його впливу можуть ставати навіть більш, ніж «просто» ефективними. Але саме це і свідчить про те, що воно повинно мати як сильнодіючі ліки лише суто «дозований» і «необхідний» характер і продумано застосовуватися, і тільки тоді, коли інші можливості впливу вичерпані [2, с. 9–10].

Отже, реформа кримінального законодавства є важливою складовою правової реформи та спрямована реалізацію істотних, прогресивних правових змін у сфері кримінально-правових відносин з урахуванням потреб демократичного суспільства. Однією з концептуальних засад реформи кримінального законодавства є розрізнення юридичної природи злочинів та проступків і відмова від розуміння проступків як виду злочинів найменшої суспільної небезпечності. Проступок повинен інтерпретуватися як протиправне діяння, що заподіює і не здатне завдати істотну шкоду особі, суспільству чи державі, тоді як злочин заподіює істотну, значну, тяжку або надзвичайно тяжку шкоду. Ці види шкоди мають бути чітко визначені в законодавстві, що створить належний інструментарій розмежування проступку і злочину [5].

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Правова реформа: теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми. Часопис Київського університету права. Київ, 2018. № 3. С. 37–41.

2. Баулін Ю., Тацій В. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. Право України. 2020. № 2. С. 17–31.

3. Стрельцов Є. Л. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Херсон : Гельветика, 2019. 100 с.

4. Тацій В. Я., Борисов В. І. Кримінальний кодекс України. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / Редкол. : В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. С. 473–476.

5. Концепція реформування кримінального законодавства України, підготовлена робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи. URL: https://newcriminalcode.org.ua/concept.

Кришевич О. В.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор;
Задніченко С. І.,
заступник начальника Департаменту
документального забезпечення – начальник
управління організаційного забезпечення
та контролю

ПОНЯТТЯ «ІСТОТНА ШКОДА», «ЗНАЧНА ШКОДА» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У «Юридичній енциклопедії» за редакцією Ю. С. Шемшученка відсутнє тлумачення поняття «істотна шкода», але вказується, що стосовно категорії «шкода» оперують поняттями «істотна», «значна», «велика», «особливо велика», «завдана у великому розмірі», «завдана в

особливо великому розмірі» тощо. Універсального визначення цих понять у кримінальному праві немає, розмір шкоди диференціюється залежно від виду суспільно небезпечного діяння та суттєво впливає на призначення кримінально-правової санкції. У свою чергу, слово «шкода» трактується як зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [7, с. 916]. Отже, шкода може бути як майновою чи матеріальною, так і шкодою, заподіяною життю чи здоров'ю людини або ж іншим цінностям, правам чи інтересам людини, юридичної особи або ж суспільства. Водночас, заподіяння не будь-якої шкоди тягне настання кримінальної відповідальності, а лише істотної – тобто реальної шкоди для об'єктів, що підлягають кримінально-правовій охороні. Матеріальні збитки, які охоплюються поняттям істотна шкода, описані законодавцем у чітких і конкретних кримінально-правових категоріях і, на відміну від істотної шкоди, що полягає у заподіянні наслідків нематеріального характеру, мають визначену нормативну базу встановлення. У теорії кримінального права не існує єдності позицій з приводу тлумачення змісту поняття «істотної шкоди». У широкому розумінні «істотна шкода» підлягає конкретизації у кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи. Таким чином, істотна шкода характеризує наслідки як кількісно (масштаби, розмір порушення охоронюваних законом прав або інтересів окремих громадян, державних чи громадських інтересів чи інтересів юридичних осіб), так і якісно (визначає тяжкість таких наслідків). Також розглядаємо поняття істотної шкоди через його обсяг і відносимо наступні наслідки: матеріальні (майнова шкода: реальна шкода внаслідок протиправного вилучення, знищення або пошкоджень майна, а також у вигляді витрат на відновлення; втрачена вигода); шкода, яка має фізичний характер (смерть людини, тілесні пошкодження); нематеріальні наслідки (не пов'язані з фізичним впливом, зміни в об'єкті посягання, внаслідок яких порушуються ті або інші інтереси суб'єктів, що охороняються кримінальним законом); майнова шкода у поєднанні з наслідками нематеріального характеру. У теорії кримінального права існує підхід, який полягає у тому, що істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування кримінального правопорушення. Однак такий підхід не позбавлений недоліків, оскільки в даному випадку істотна шкода розглядається лише як суспільно небезпечні наслідки нематеріального характеру.

Таким чином, істотна шкода передбачена як суспільно небезпечний наслідок, який можна визначити, як шкоду (збиток), що

заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди, що негативно позначається на об'єкті посягання. Істотна шкода може мати майновий характер, а також виражатися в негативних наслідках фізичного, морального, іншого немайнового характеру. Таким чином, істотна шкода – це завжди негативні зміни матеріального та (або) нематеріального характеру в об'єкті, на який посягає суспільно-небезпечне діяння. Таким чином, ознака «істотна шкода» водночас виконує три функції: є об'єктивною ознакою, що характеризує суспільно-небезпечні наслідки діяння, виступає критерієм малозначності діяння та критерієм криміналізації діяння. Тобто, спричинення істотної шкоди свідчить про мінімальний рівень суспільної небезпечності вчиненого, крім того істотна шкода є своєрідною межею між кримінально протиправним діянням та правопорушенням, за вчинення якого не може наставати кримінальна відповідальність. У такому випадку в зміст істотної (значної) шкоди вкладено як матеріальну шкоду з відповідними критеріями її встановлення, так і можливу нематеріальну. Складність установлення змісту імовірна саме у двох останніх випадках, тобто коли така шкода інтересам є суто оцінним поняттям або коли існують конкретні критерії оцінки одночасно з можливістю оцінити цю шкоду і як істотну нематеріальну.

Так, у примітці до ст. 364 КК України роз'яснено зміст поняття «істотна шкода» і вказується, що істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (тобто істотна шкода полягає виключно у спричиненні шкоди, яка має матеріальний вимір). Для наявності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК, необхідно також установити, що внаслідок допущеного службовою особою зловживання владою або службовим становищем заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Виходячи зі змісту визначення цієї ознаки, наведеного у п. 3 примітки до ст. 364 КК, і зважаючи на те, що її не диференційовано в КК, як це було раніше, на ту, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, і ту, яка має нематеріальний вимір, слід зробити висновок, що істотна шкода має виключно майновий характер. Остання включає в себе: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Розмір грошового відшкодування моральної шкоди не може включатись у зміст істотної шкоди (а так само й тяжких наслідків). Згідно п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у

справах про перевищення влади або службових повноважень». питання про істотність шкоди вирішується з урахуванням конкретних обставин справи, але пропонуємо кваліфікувати як кримінальне правопорушення лише за умови доведення, що такі дії призвели до виключно матеріальних збитків. Наприклад, у ст. 190 КК України значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на визначену суму.

Наявність шкоди (збитків), тобто шкоди, яка може бути майновою або немайновою (моральною). Відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК майновою шкодою або збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Згідно з ч. 2 ст. 23 ЦК моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Таким чином, моральна шкода полягає у приниженні честі, гідності, престижу фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи; у моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я; у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної); у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження громадського життя.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. За загальним правилом, моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не було встановлено договором або законом. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди – пов'язане із наявністю в особи фізичного болю та (або) душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, знищенням чи пошкодженням її майна, а також приниженням честі та гідності фізичної особи, ділової репутації фізичної або юридичної особи. Таким чином, матеріальні збитки, які охоплюються поняттям істотна шкода мають різний розмір, а також відображають різний ступінь і характер суспільної небезпеки наслідків. Окрім того, аналіз законодавчих дефініцій поняття істотної шкоди показав, що вони не розкривають істотних ознак даного поняття, а стосуються лише окремих ситуацій, коли шкода від конкретно вказаних кримінальних правопорушень полягає у заподіянні матеріальних збитків.

І так, істотна значна шкода є різновидом суспільно-небезпечних наслідків кримінального правопорушення, які мають майновий характер, виражаються в негативних наслідках фізичного, морального, іншого немайнового характеру та мають неоднаковий розмір щодо окремих складів кримінальних правопорушень, а також виступають як критерій малозначності діяння та криміналізації діяння (є мінімально можливою межею, з якої настає кримінальна відповідальність) і шкода є істотною при певному розмірі, який неоднаковий щодо окремих складів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. URL: http:// zakon1.rada.gov.ua.
2. Юридична енциклопедія: В 6 Т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998р. Т. 6 891 с.

Крутевич М. М.,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗҐВАЛТУВАННЯ

Останнім часом Кримінальний кодекс України (далі – КК) зазнає значних перетворень. До положень, що зазнали чи не найбільших змін, слід віднести норми про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості особи. Так, із метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству 2011 року (Стамбульська конвенція, яка досі Україною не ратифікована) та посилення захисту дітей від сексуальних зловживань і сексуальної експлуатації у грудні 2017 року та березні 2018 року запроваджені зміни до статей розділу IV Особливої частини КК. Вказані зміни стосувалися не лише перегляду суворості покарань за ці діяння або їх кваліфікуючих ознак, а фундаментально змінили попередні й достатньо вдалі конструкції та концепти вітчизняного кримінального права. З метою захисту прав неповнолітніх 19 грудня 2019 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» [1]. Зазначені зміни певним чином посилили відповідальність за статеві протиправні прояви. 19 грудня 2019 року у Верховній Раді України було ухвалено закон № 409-IX, який установив більш суворе покарання за зґвалтування, вчинене щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, та передбачив найбільш суворі покарання

(позбавлення волі на строк п’ятнадцять років і довічне позбавлення волі) за повторне вчинення зґвалтування та сексуального насильства особою, яка раніше вчинила статеві кримінальні правопорушення стосовно малолітніх або осіб, що не досягли статевого повноліття. Детальніший розгляд норм КК ставить під сумніви доцільність та обґрунтованість ухвалення деяких змін і доповнень до норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості присвятили свої роботи І.О. Бандурка, В.І. Борисов, Л.П. Брич, В.В. Кузнецов, А.С. Лукаш, Г.Я. Мартинишин, Д.П. Москаль, А.В. Савченко, М.В. Сийплокі, О.М. Храмцов, П.В. Хряпінський, С.В. Чмут, О.О. Дудоров, Г.С. Крайник, М.І. Хавронюк, О.В. Харитонова, К.В. Юртаєва та інші вчені. Проте, зважаючи на масштаб впроваджених у вказані вище роки змін до розділу IV Особливої частини КК, ні наявна судова практика, ні новітні наукові дослідження дотепер не охоплюють повністю всі теоретико-практичні питання, що виникають під час правозастосування прийнятих законів.

У зв’язку із ухваленими у 2017– 2019 роках змінами до КК щодо посилення відповідальності за статеві кримінальні правопорушення, зґвалтуванням визнається вчинення дій сексуального характеру, пов’язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи [2], хотілося б акцентувати увагу на окремих вадах кримінального закону, зокрема на неоднозначності трактування такого способу вчинення зґвалтування, а саме: без добровільної згоди потерпілої сторони у тлумаченні примітки до ст. 152 КК. Добровільними, наприклад, на думку К.В. Юртаєвої, слід вважати форми сексуальних стосунків, учинені без застосування будь-яких форм фізичного або психічного насильства, без використання безпорадного стану потерпілої особи, коли її воля (відсутність добровільної згоди) ігнорується, або шляхом обману, за якого ззовні згода потерпілої особи має добровільний характер, проте така добровільність насправді є уявною, оскільки вона обумовлюється обманом, застосованим до потерпілої особи [3]. Загалом із вищевказаною позицією погодитися можна. Такий спосіб вчинення злочину встановлено і для сексуального насильства, передбаченого у статті 153 КК. На відміну від основних складів, у частині 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК встановлено відповідальність за зґвалтування та сексуальне насильство, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Згідно із таким формулюванням дії сексуального характеру щодо малолітніх можуть мати насильницький характер, вчинятись із застосуванням безпорадного стану потерпілого, із застосуванням обману або навіть вчинятися добровільно, тобто за згодою потерпілого. Таким чином,

законодавець відхилив практику кваліфікації як зґвалтування ненасильницьких статевих стосунків із малолітніми лише у тих випадках, коли особа не розуміла характеру та значення здійснюваних з нею дій сексуального характеру через своє розумове відставання або малолітній вік, що прирівнювалося до безпорадного стану потерпілого (п. 16 Постанови Пленуму Верховного суду України 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [4]). Саме за даним критерієм зґвалтування у вигляді ненасильницьких статевих зносин з малолітніми відмежовували від діяння, передбаченого попередньою редакцією статті 155 «Статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості». У чинній редакції за частиною 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК наявність згоди на вступ у відносини сексуального характеру з особою, що не досягла чотирнадцяти років, не впливає на кваліфікацію таких дій, тобто статеві зносини можуть мати як добровільний, так і насильницький характер, вчинятися з ігноруванням волі потерпілої особи – з використанням її безпорадного стану або у певних випадках з використанням обману. З вищевказаного випливає логічний висновок, що зґвалтування і сексуальне насильство у формі добровільної згоди малолітньої особи на вступ у статеві стосунки не лише перестає мати насильницький характер, а разом із тим не має ознак інших форм сексуальних стосунків без згоди сексуального партнера як обов'язкової умови кваліфікації за частиною 1 ст. 152 і ч. 1 ст. 153 КК, а набуває форми добровільних статевих стосунків між особами, одна з яких (потерпілий, хоча таке формулювання й відсутнє у частині 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК) не досягла віку чотирнадцяти років [3]. Відповідно до загальних положень КК добровільні сексуальні стосунки між особами, що не досягли 14 років, тобто до досягнення останніми віку кримінальної відповідальності, не є кримінально караними. Крім того, неможливим є застосування до малолітніх, що вступали у добровільні сексуальні стосунки, примусових заходів виховного характеру у порядку частини 2 ст. 97 КК.

Неузгодженими залишаються є питання щодо розуміння дій сексуального характеру як форми зґвалтування. Наприклад, чи можна розцінювати як зґвалтування проникливий поцілунок в «уста» без добровільної згоди потерпілої особи? Очевидно, що не можна, проте законодавче визначення зґвалтування, може теоретично допускати й інші курйози у кваліфікації. Виникають також труднощі при чіткому відмежуванні замаху на зґвалтування від добровільної відмови від зґвалтування, а також від примушування до вступу у статевий зв'язок як вказано у ч. 1 ст. 154 КК.

Питання зміни формулювання окремних положень статті 152 КК з урахуванням окреслених аспектів потребує подальшого ґрунтовного дослідження, встановлення чіткого розмежування норм для законодавчого коригування.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи: Закон України від 19.12.2019 № 409-IX // БД «Законодавство України» / ВР України.
2. Кримінальний кодекс України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63.
3. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми./ К. В. Юртаєва // Вісник кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22), с. 35–47.
4. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Постанова Пленуму Верховного суду України 30.05.2008 № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text.

Кулакова Н. В.,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНЕЗИС ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Вітчизняне законодавство забезпечує реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини [1].

Конституція України, Закони «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та інші нормативно-правові документи, забезпечують реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них;

визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культури, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини [1]. Вітчизняне законодавство у сфері охорони культурної спадщини та культурних цінностей базується на положеннях міжнародних нормативно-правових актів.

Вперше спробу охорони культурної спадщини на міжнародному рівні було здійснено на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких було прийнято 13 конвенцій, що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів – мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 р. у двох статтях передбачає регулювання захист культурних цінностей у військовому конфлікті. Так, за ст. XXVII передбачено, що «під час облоги й бомбардувань слід ужити всіх необхідних заходів, щоб уберегти, по спромозі, храми, будівлі, що служать цілям науки, мистецтв і доброчинності, історичні пам'ятки, шпиталі та місця, де зосереджено хворих чи поранених, за умови, що такі будівлі й місця не служать водночас воєнним цілям. Піддані облозі зобов'язані вирізнити ці будівлі особливими знаками, про які тих, що проводять облогу, слід попередньо поінформувати» [2].

Заслуговує на увагу те, що на відміну від ст. 17 Брюсельської декларації 1874 р. Конвенція ІУ розширює перелік об'єктів культурної спадщини, а також передбачає умову про невикористання їх у військових цілях, хоча привертає увагу, достатньо умовне визначення «щоб уберегти, по спромозі». Ст. LVI Конвенції передбачає відповідальність за посягання на «Власність громад, установ церковних, доброчинних та освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать Державі, прирівнюється до приватної власності. Всіляке умисне загарбання, знищення чи пошкодження подібних установ, історичних пам'яток, творів художніх або наукових забороняється і має переслідуватись» [3].

ІХ Гаазька конференція про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 р. у Конвенції «культурним цінностям» присвячено ст. 5 «При бомбардуванні морськими силами повинні бути прийняті начальником всі необхідні заходи для того, щоб щадити, по спромозі, історичні пам'ятники, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі та місця, де зібрані хворі або поранені за умови, що такі будівлі та місця не використовуються одночасно військовим цілям» [4]. Жителі міст повинні були означити ці будівлі видимими знаками.

Велике значення для розвитку міжнародного права, яке регулює питання правового захисту об'єктів культурної спадщини, має Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників (в історії отримав назву «Пакт Реріха» [5]). Цей документ був схвалений на міжнародних конференціях – 1931, 1932 рр. у м. Брюгге (Бельгія) і в 1933 р. у Вашингтоні (США). У роботі конференцій брали участь делегати декількох десятків країн. Документ був підписаний на святковій церемонії у Білому домі представниками двадцяти однієї республіки 15 квітня 1935 р. і вступив в силу 26 серпня 1935 р. сьогодні цей документ пов'язує одинадцять держав західної півкулі та США.

У цьому документі було зазначено що він приймається для того, «щоб захистити в час будь-якої небезпеки всі державні та приватні нерухомі пам'ятки, що становлять культурну скарбницю народів, вирішили укласти договір із цією метою і заради того, щоб забезпечити повагу до культурних цінностей та їх захист під час війни й у мирний час». Стаття І передбачає, що «Історичні пам'ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади розглядатимуться як нейтральні та як такі користуватимуться повагою і захистом з боку воюючих сторін. Такою ж повагою і захистом користуватиметься персонал вищезазначених закладів.

Така ж повага і захист надаватимуться історичним пам'яткам, музеям, науковим, художнім, навчальним закладам як у дні миру, так і під час війни» [6]. А ст. 3 визначає символ, для означення культурних цінностей «розпізнавальний прапор (червоне коло з трьома червоними кружками всередині на білому тлі) відповідно до моделі» [6].

Унікальність та універсальність цього документа полягає в тому, що він достатньо стисло, доступно визначає перелік пам'яток і закладів, які потребують захисту (ст. 4).

На міжнародній конференції в Гаазі 14.05.1954 р. було підписано «Конвенцію про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту», яка і до цього часу є основним документом щодо захисту об'єктів культурної спадщини. Її положення були доповнені в 1999 р. Другим Протоколом, який продовжував безперервну та системну діяльність удосконалення міжнародно-правових норм [7].

Конвенція була прийнята після тривалої роботи спеціально скликаної для цієї цілі міжнародної конференції, яка сприяла стрімкому розвитку становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у випадку військового конфлікту. За своїм характером це системний документ, який має значення для всіх країн світу при забезпеченні захисту культурної спадщини. Оскільки вона не тільки визначає поняття культурної спадщини «цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічне місцезнаходження, архітектурні ансамблі, які в якості таких представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи книг, інші предмети художнього,

історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей», У визначені культурних цінностей об'єднано цілий список об'єктів, які незважаючи на їх різноманіття володіють характерними ознаками. Але кодифікує всі норми по захисту культурних цінностей у випадках збройного конфлікту.

По-перше, передбачено заборону вивезення культурної власності з окупованої території; по-друге, вимога повернення зазначеної власності на території держави, з якої були вони вивезені; по-третє, заборона використання культурної власності як компенсації відшкодування шкоди, що була завдана воєнними діями; вчетверте, норми Конвенції діють не тільки під час озброєного конфлікту, але і період неоголошеної війни, на період окупації, навіть, якщо вона не зустрічає збройного супротиву, а також у випадку збройного конфлікту локального характеру.

Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. доповнював і не змінював норми Конвенції. Цей документ має комплексний характер, що підтверджується його преамбулою, а саме спадкоємністю норм аналогічної Конвенції «норми, що регулюють захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту, повинні відображати розвиток міжнародного права» [7]. Окремі положення Конвенції були розширені, а саме: у ст. 5 визначені підготовчі заходи у мирний час для захисту культурних цінностей від наслідків конфлікту, який може виникнути; визначена система криміналізації окремих діянь; відповідальність держав (ст. 38).

І особливого значення набуває формування інституціонального механізму, що визначено у Розділі 6, а саме органи: нарада Сторін, Комітет по захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та Фонд для захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Ці норми свідчать про перспективи розвитку міжнародного законодавства при розробці системи захисту культурних цінностей.

Також важливе значення для подальшого залучення держав до розвитку гуманітарного права, при здійснені захисту культурної спадщини, було прийняття Додаткових протоколів 1977 рр. до Женевським конвенціям 1949 р. два Додаткових протоколи включили статті про захист культурних цінностей. Так, стаття 53 Протоколу I містить наступне положення «Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. та інших відповідних міжнародних документів забороняється: a) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти тих історичних пам'ятників , творів мистецтва або місць відправлення культу, які складають культурну або духовну спадщину народів; b) використовувати такі об'єкти для підтримки військових зусиль; c) зробити такі об'єкти об'єктами репресалій» [8].

Ст. 16 Протоколу ІІ забороняє здійснювати будь-які ворожі дії, спрямовані проти культурних цінностей та використовувати їх для підтримки військових зусиль [9].

Одна з перших спроб розробити понятійний апарат об'єктів охорони культури було зроблена Міжнародною хартією, прийнятою на ІІ Міжнародному конгресі архітекторів і технічних спеціалістів з питань збереження монументальних пам'яток, що відбувся у Венеції (травень 1964 р.) та Конвенцією про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р. [14].

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при ефективній реалізації міжнародної політики у сфері запобігання шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів різних країн, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку конкретних заходів, спрямованих на недопущення вчинення посягань на культурну спадщину.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про культуру». URL: http://zakon1.rada.gov.ua.
2. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_222.
3. Брюсельська декларація про закони та звичаї війни. URL: http://te.zavantag.com/docs/238/index-23956-5.html.
4. Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція). URL: http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=7243&p=1.
5. Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників (Пакт Реріха). URL: http://www.uazakon.com/document/tpart22/isx22214.htm.
6. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.
7. Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/cultural-property-271004.htm.
8. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm.
9. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm.
10. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: http://zakon1.rada.gov.ua.

11. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: http://zakon1.rada.gov.ua.
12. Кримінальний кодекс України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.
13. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». URL: http://zakon1.rada.gov.ua.
14. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.

Кулик О. Г.,
завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Наумова І. В.,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України

СУЧАСНА КРИМІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Сучасна кримінальна ситуація в Україні є складною. До основних криміногенних факторів, що її визначають в даний час можна віднести:

падіння рівня схвалення громадянами напряму руху держави, дій головних державних органів та провідних політиків;

зниження авторитету центральних органів державної влади та довіри до них, низька оцінка населенням ефективності їх діяльності;

низька оцінка громадянами діяльності більшості правоохоронних органів та зниження рівня довіри до них;

зменшення обсягів ВВП, промислового та сільськогосподарського виробництва, доходів населення;

зростання рівня безробіття;

вчинення резонансних насильницьких злочинів, періодичні надзвичайні події, які підвищують рівень тривожності суспільстві, формують у значної частини громадян відчуття незахищеності та небезпеки.

В той же час зменшенню кількості облікованих кримінальних правопорушень сприяють такі фактори, як:

значне обмеження всіх видів соціальної активності громадян в умовах жорсткого карантину, обумовленого пандемією коронавірусу, що у найближчі місяці обумовить суттєве зменшення чисельності кримінальних правопорушень;

припинення бойових дій в зоні ООС;

здійснення громадянами неформальної економічної діяльності.

У січні–вересні поточного року на відміну від аналогічного періоду минулого року чисельність заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного обліку (ЄО) (далі – заяви та повідомлення), збільшилася на 3,0 % та становила 5619473. При цьому кількість заяв та повідомлень щодо діянь з ознаками кримінальних правопорушень знову скоротилася на 6,7 % до 583906, а число заяв та повідомлень про діяння без таких ознак зросло на 4,3 % та дорівнювало 5035567.

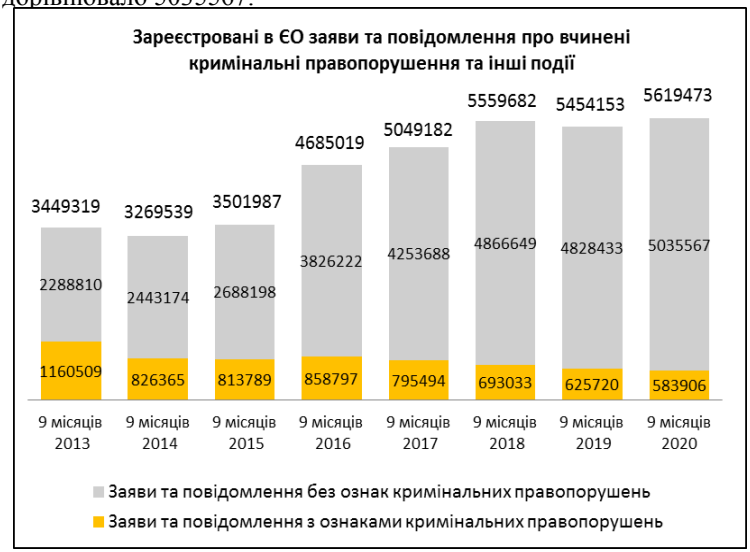

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих в ЄО заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події за 9 місяців у 2013–2020 рр.

Протягом 9 місяців 2020 р. відбулося помітне скорочення числа облікованих кримінальних правопорушень в цілому та більшості їх груп та видів. Чисельність кримінальних правопорушень дорівнювала 312507, що на 14,1 % менше аналогічного показника попереднього року. З числа кримінальних правопорушень злочини склали 222559 (71,2 %), а кримінальні проступки – 89948 (28,8 %).

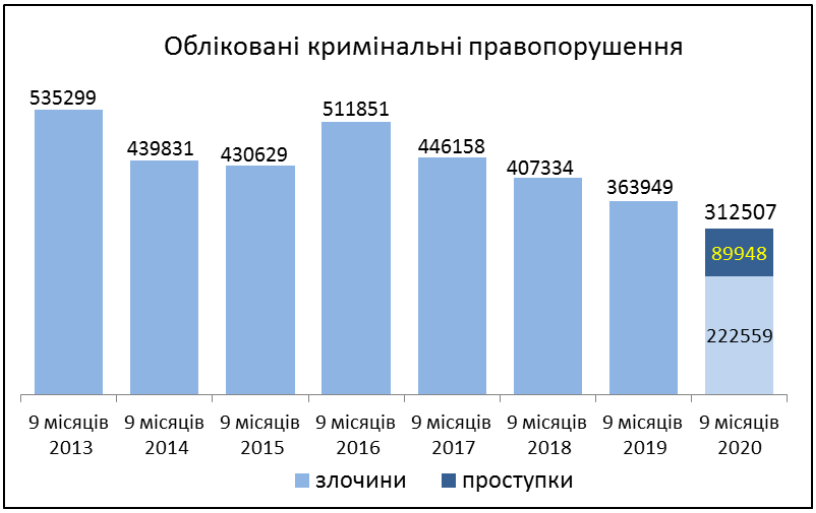

Рис. 2. Динаміка кількості облікованих кримінальних правопорушень за 9 місяців у 2013–2020 рр.

Зменшення чисельності кримінальних правопорушень мало місце у всіх регіонах країни крім Київської області. Дуже серйозно вплинув на кримінальну ситуацію фактор поширення в Україні та світі пандемії коронавірусу та введення у зв'язку з цим в країні жорстких карантинних обмежень, що призвело до повного або часткового припинення багатьох видів соціальної активності і відповідного зменшення можливостей для вчинення більшості видів кримінальних правопорушень. З урахуванням зростання кількості осіб, які захворіли на COVID-19 у вересні–жовтні цього року можна припусти, що фактор пандемії ймовірного посилення карантинних заходів сприятиме зниженню кількості облікованих кримінальних правопорушень до кінця 2020 р. та на початку 2021 р.

Скоротилося число кримінальних правопорушень, вчинених у містах та селищах міського типу (240753; –15,5 %), сільській місцевості (64437; –8,0 %); посягань, вчинених у громадських місцях (41626, –24,1 %).

Зменшилася чисельність таких злочинів проти життя і здоров'я особи, як умисних вбивств (фактів смерті та зникнення безвісти) (3719; –34,2 %) та очевидних умисних вбивств (1076; –3,9 %); умисних тяжких тілесних ушкоджень (1315; –13,8 %) у тому числі тих, що спричинили смерть потерпілого (362; –16,0 %); побоїв і мордувань (1049; –17,9 %); випадків погрози вбивством (963; –3,1 %); легких тілесних ушкоджень (20629; –4,6 %).

Натомість відбулося зростання умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень (2774; +22,4 %); необережних тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень (807; +6,7%); катувань (115; +13,9 %). Слід відмітити дуже суттєве зростання чисельності посягань, пов'язаних з домашнім насильством (3152; у 1,8 раза). Серед них 2749 (87,2 %) діянь становлять злочини та 403 (12,8 %) – кримінальні проступки.

Мало місце скорочення всіх видів кримінальних правопорушень проти власності:

крадіжок (116297; –27,2 %);

у т.ч. крадіжок з квартир (8124; –37,4 %);

крадіжок з автомобілів (4420; –23,4 %);

кишенькових крадіжок (2505; –45,5 %);

шахрайств (24240; –10,3 %);

випадків незаконного заволодіння транспортним засобом (3572; –14,9 %);

грабежів (6054; –31,5 %);

розбійних нападів (1061; –25,7 %).

При цьому збільшилася кількість таких видів посягань як вимагання (652; +12,8 %); випадки привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (98214 +30,8 %).

По злочинах, які потребують виявлення, ситуація була різною. Знизилася чисельність кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності (4577; –4,7 %).

Кількість посягань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення порівняно з аналогічним періодом попереднього року змінилося незначним чином. Було обліковано 25118 (+3,1 %) таких діянь. Суттєво збільшилася чисельність випадків збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (4846; +44,1 %). Натомість скоротилося число випадків вчинення найбільш розповсюдженого кримінального правопорушення цієї спрямованості – незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (14263; –8,4 %).

Відновилася тенденція зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (17586; +7,1 %). В той же час менше виявлено випадків прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) (1506; –8,3 %).

Менше було виявлено випадків незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (4547; –17,3 %).

Дещо погіршилася ситуація з порушеннями правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Було обліковано 6870 (+3,1 %), але число таких злочинів, що спричинили смерть потерпілого, скоротилося та становило 1347 (–1,8 %).

Зросла кількість основних показників організованої злочинності: організованих груп та злочинних організацій (ОГ та ЗО) до 326 (+20,7 %); осіб, що скоїли злочини у складі ОГ та ЗО – до 1408 (+7,1 %).

Показники роботи по розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень дещо погіршилися. Чисельність правопорушень, облікованих у звітному періоді, в ході провадження за якими особі повідомлено про підозру, становила 129398 (–1,0 %), але їх частка серед загальної кількості кримінальних правопорушень, облікованих протягом аналізованого періоду, зросла до 41,4 % Чисельність кримінальних правопорушень з числа облікованих у звітному періоді, провадження за якими закінчено розслідуванням (скеровано до суду та закрито за п. 5 та п. 7 ст. 284 КПК) становила 115000 (–4,1 %), а відсоток таких діянь серед всіх облікованих в розглядуваному періоді підвищився до 36,8 % (9 міс. 2019 р.: 32,9 %).

Кучменко С. В.,
науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УЧАСНИКІВ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНАМИ УКРАЇНИ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Досліджуючи проблематику створення та діяльності на тимчасово окупованих територіях України не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, ми дійшли висновку, що одним з найбільш дієвих механізмів протидії вищевказаному явищу на загальносоціальному рівні є реалізація заходів щодо осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України та осіб-учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Подібного роду заходи та програми на нашу думку є одними із найголовніших та найбільш затребуваних в умовах сьогодення з урахуванням специфіки проведення Операції об’єднаних сил. Так, наприклад, досить часто на просторах інтернет-ресурсів та інших засобів масової інформації можна зустріти твердження, що так звані «звільнені території» (райони Донецької та Луганської областей, які Україна повернула під свій контроль), стануть «вітриною України».

Частково ці твердження виправдані: у випадку, наприклад, з м. Слов'янськ, в якому зараз доволі активно створюються та розширюються структури громадянського суспільства, та до якого є підвищений інтерес у зв'язку з його емблематичністю в контексті подій 2014–2015 років; або коли йдеться про механічне порівняння територій, окупованих незаконними збройними формуваннями, та районів Донбасу, підконтрольних Україні [1]. Втім є й інша сторона медалі, адже позитивізм відносно роботи державних органів та громадських й суспільних об'єднань на деокупованих територіях дещо спотворюється через випадки безкарності щодо тих, хто вчиняв злочини як під час окупації регіону незаконними збройними формуваннями, так і вже під контролем України. Саме тому надзвичайно важливе значення має забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності, який, як вдало зазначають О.М. Бандурка та О.М. Литвинов – має стати найважливішим завданням державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю [2, с. 96–97]. Реалізація на практиці вказаного принципу позитивно позначиться на соціальному кліматі в суспільстві, консолідує ключові структури, задіяні в боротьбі зі злочинністю, у досягненні системної, скоординованої діяльності [3, с. 225].

Всі ці випадки мають місце знову ж таки через недосконалість наявних у держави заходів та засобів загальносоціального запобігання щодо створення та діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Частково, на наш погляд, дану ситуацію можна пояснити відсутністю у минулому України досвіду боротьби з подібного роду злочинними об'єднаннями, адже фактично наша держава стикнулась із таким явищем у зв'язку з розпочатою збройною агресією зі сторони сусідньої держави, яка, за словами політиків переросла у «гібридну» неоголошену війну проти України. Питання надзвичайно складне, і як показує досвід останніх декількох років не лише для держави загалом, але й для світу зокрема, адже переговори щодо врегулювання ситуації на Донбасі та на території АР Крим, що є тимчасово окупованими, тривають вже понад 5 років, а консенсус не знайдено і досі.

Тому в даному напрямку пріоритетним вбачається усестороннє проведення виховної роботи, роз'яснювальної роботи серед населення, зокрема активна робота повинна проводитись з громадянами, котрі проживають поруч або на лінії розмежування, а також із населенням звільнених від окупації територій. Окрім того, роз'яснювальна робота повинна активно проводитись із громадянами, які перетинають кордон між тимчасово окупованими територіями та територією підконтрольною Україні. Не секрет, що значна кількість громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях, на постійній основі перетинають так звану лінію розмежування і прямують на підконтрольні Україні території з метою отримати соціальні виплати, пенсії, маючи на меті покупку товарів, речей тощо. Не поодинокими нажаль є і випадки, коли такі громадяни намагаються перевезти зброю,

боєприпаси, інші заборонені речі. Про мету таких перевезень залишається здогадуватись, але ситуація набула досить загостреного характеру. Як справедливо зауважує А. А. Вознюк, дії щодо здобуття зброї частково можна розглядати як крайню необхідність, якщо було дотримано умови застосування цієї обставини, що виключає злочинність діяння. Однак варто враховувати, що після завершення цих дій зброю необхідно здати до правоохоронних органів, інакше вони можуть бути кваліфіковані як злочин. Дослідник зазначає, що особливої уваги потребує питання щодо кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, які вчиняють злочини проти інтересів України. Відповідно до КК України, до таких суб'єктів злочину слід застосовувати заходи кримінальної відповідальності – офіційний осуд, покарання та судимість [4, с. 44–45].

Саме тому із громадянами, коло яких ми окреслили вище, працівниками правоохоронних органів, Збройних сил України, громадських та суспільних організацій необхідно на постійній основі проводити виховну та профілактичну роботу, роз'яснювати громадянам про правила поводження зі зброєю та боєприпасами, у випадках виявлення останніх; вести роз'яснювальну роботу щодо відповідальності, у тому числі кримінальної за вчинення злочинів (мається на увазі робота відповідно до найбільш поширених злочинних явищ на конкретних територіях, в тому числі відносно створення та участі у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань); закликати до повідомлення останніми фактів вчинення злочинів, якщо вони стали випадковими свідками чи учасниками такого протиправного діяння; заклики про повідомлення про вчинені злочини. Водночас, у певних випадках, коли такі особи все ж будуть виявлені, за наявності позитивної післязлочинної поведінки до них можна застосовувати кримінально-правове заохочення у формі звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення покарання під час призначення [4, с. 44–45].

Вважаємо за необхідне також вести роз'яснювальну та профілактичну роботу і серед учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Це є також корисно, адже застосування до учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань будь-якого виду кримінально-правового заохочення має бути корисним для держави та її громадян, передбачати надання необхідної інформації чи вчинення певних дій, що не лише свідчать про виправлення поведінки особистості, а й протидіють злочинності загалом. До таких учасників за наявності відповідних підстав доцільно застосувати поліграф із метою виявлення їх справжніх намірів, підтвердження чи спростування реальності їх позитивної післязлочинної поведінки [4, с. 45].

Дану роботу не слід недооцінювати, адже як справедливо зазначає Т. Магомедов, слід розуміти те величезне значення, яке має

попередження злочинів в цілому, адже саме попередження злочинів дозволяє не допускати масової кримінальної поведінки з усіма її негативними наслідками (відривом злочинців від ціннісно-нормативної системи суспільства і держави; розривом соціально-корисних зв'язків при суворій ізоляції від суспільства; витратою величезних коштів держави на боротьбу зі злочинністю; притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності; охорону і відшкодування шкоди потерпілим і т.д.) [5, с. 137–138].

Список використаних джерел

1. Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, свободу від тортур, вчинених у зоні АТО: недоліки роботи слідчих органів та рекомендації правозахисників. У пошуках справедливості. URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Spravedluvist_ CCL_MF_Weblow-1.pdf.
2. Бандурка О.М. Принцип невідворотності відповідальності як основа системи протидії злочинності. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22.05.2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 96–97.
3. Литвинов О. М. Протидія злочинності як соціальний феномен. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 23 травня 2014 р.). Том І. Харків: ХНУВС, 2014. С. 221–226.
4. Вознюк А.А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 2. С.40–49.
5. Магомедов Т. Уголовно-правовые и криминологические проблемы незаконный вооруженный формирований (по материалам Республики Дагестан): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Махачкала, 2005. 183 с.

Ландіна А. В.,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

Спеціальний суб'єкт злочину – це особа, що вчинює злочин, і характеризується певними якостями (вміннями, навичками, фізичними чи психологічно-психічними), що вирізняють її із сукупності загальних суб'єктів злочину. Спеціальним суб'єкт визнається з тієї

причини, що певний злочин, передбачений відповідною нормою кримінального законодавства, може бути вчинений лише таким спеціальним суб'єктом.

Термін «спеціальний суб'єкт злочину» закріплений у вітчизняному кримінальному законодавстві і його визначення є досить усталеним у теорії вітчизняного кримінального права, залишаються ряд дискусійних питань, пов'язаних із даною категорією. Але виникають певні питання щодо визначення ознак спеціального суб'єкта конкретного злочину, змісту таких ознак. Також залишається невирішеним питання поняття та ознак спеціального суб'єкта злочину і способів їх закріплення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн.

Спеціальний суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України). Але тут не визначено, які критерії можуть визначати особу як спеціального суб'єкта, яким способом повинно бути визначено у відповідній нормі КК України, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, ознаки спеціального суб'єкта злочину.

Аналіз зарубіжного кримінального законодавства в частині регламентації поняття спеціального суб'єкта злочину на законодавчому рівні продемонстрував наступне: в усіх зарубіжних кримінальних кодексах, які були нами проаналізовані (близько 70 Кримінальних кодексів країн Європи, Близького й Далекого Сходу, Австралії, окремих штатів США, Латинської Америки та Африки), відсутня норма, яка б закріплювала визначення спеціального суб'єкта злочину. Також у багатьох із них відсутнє і загальне поняття суб'єкта злочину.

Поняття загального суб'єкта злочину містять кримінальні кодекси Республіки Молдова (ст. 21), Угорщини (ст. 12–14), Монголії (ст. 20-24), Естонської Республіки (ст. 10) Латвійської Республіки (ст. 12), Литовської Республіки (ст. 2, ст. 13), Республіки Вірменія (ст. 23), Республіки Білорусь (ст. 4), Республіки Болгарія (ст. 31), Республіки Польща (ст. 10), Республіка Сан-Марино (ст. 10), штату Техас (п. 2 ст. 1.07) та деяких інших.

Ряд зарубіжних кримінальних кодексів містить окремі норми у Загальних частинах, які визначають поняття службової особи (посадової, уповноваженої особи). Такі норми містить кримінальне законодавство Австрії (§ 74), Аргентини (ст. 77), Іспанії (ст. 25), Федеративної Республіки Німеччини (§ 11), Японії (ст. 7). Також поняття службової (посадової) особи містять кодекси, у яких закріплене і поняття загального суб'єкта злочину (Литовської Республіки, Республіки Сан-Марино, Республіки Білорусь тощо).

Окремими нормами у деяких зарубіжних кримінальних кодексах визначається вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність – прямо чи опосередковано через визначення неповнолітнього (малолітнього, дитини), які можуть чи не можуть нести кримінальну відповідальність. Так, зокрема, норми щодо віку, з

якого особа може притягуватися до кримінальної відповідальності, містять кримінальні кодекси Австрії (§ 74), Республіки Сан-Марино (ст. 10), Естонської Республіки (ст. 10), кримінальне законодавство країн пострадянського простору та деяких інших країн (Туреччини, Таїланду, Франції, Швейцарії, Швеції).

Кримінальне законодавство ряду країн взагалі не містить положень щодо загального суб'єкту злочину (окрім, можливо, віку, з якого особа може чи до якого особа не може притягуватися до кримінальної відповідальності), не кажучи вже про спеціальний суб'єкт чи його окремі види. До таких країн можна віднести Норвегію, Данію, Бельгію та деякі інші.

Але така ситуація із зарубіжним кримінальним законодавством абсолютно не означає, що відповідальність за вчинення злочину спеціальним суб'єктом злочину у їх нормах не передбачена: диспозиція норм описана досить детально і у переважній більшості випадків обов'язкова наявність додаткових ознак суб'єкта злочину витікає із її змісту. Якщо ж у змісті відсутні будь-які вказівки на ознаки суб'єкта злочину, то вони містяться у назвах статей чи розділів. Тобто, відсутність окремої норми, яка б визначала поняття спеціального суб'єкта злочину та визначала його додаткові ознаки не є недоліком зарубіжного кримінального законодавства – швидше за все це свідчить про досконаліть структури та/або диспозицій норм кримінального законодавства зарубіжних країн, що значно полегшує притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів осіб, які наділені спеціальними повноваженнями чи особливим ознаками порівняно із загальним суб'єктом злочину. А це, у свою чергу, робить таке кримінальне законодавство більш ефективним.

Більше ніж за 300 злочинів (основних та/або кваліфікованих), передбачених КК України можуть нести відповідальність лише спеціальні суб'єкти і це чітко зазначено чи є безсумнівним з огляду на зміст диспозиції, а також на наявність окремих норм у Загальній частині КК, що регламентують порядок кримінальної відповідальності спеціальних суб'єктів злочинів (рецидивісти, неповнолітні, обмежено осудні особи, вагітні жінки, військовослужбовці, співучасники тощо) [1, с. 60]. Тому наголошуємо на проблемі недосконалості визначення поняття спеціального суб'єкта злочину.

На відміну від обов'язкових ознак суб'єкта злочину, які можуть і повинні бути чітко визначені та закріплені у окремій нормі кримінального законодавства, додаткові ознаки не можуть бути чітко визначені і їх перелік не може бути вичерпним, оскільки передбачити і законодавчо закріпити всі можливі види таких ознак практично не можливо. Тому у кожному конкретному випадку всі ознаки суб'єкта злочину встановлюються під час досудового розслідування справи і вже потім, з урахуванням усіх інших обставин злочину, здійснюється кваліфікація злочину і встановлюється, чи є суб'єкт спеціальним. А тому, поняття спеціального суб'єкта злочину у чинній редакції, не

має практичного значення, оскільки не містить чітко визначених додаткових ознак чи критеріїв, які визначатимуть суб'єкт злочину як спеціальний.

Щодо відсутності відповідних норм у зарубіжних кримінальних кодексах, то така позиція законодавства країн, які мають досить розвинуте та ефективне кримінальне законодавство, вважаємо позитивним моментом. А тому питання необхідності законодавчого визначення поняття спеціального суб'єкта злочину видається недоцільним, оскільки воно не дає чіткого уявлення про дану категорію та не має практичного значення.

Список використаних джерел

1. Ландіна А. В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. Вісник Асоціації кримінального права України. – Електронне наукове видання. Випуск 1(10) / 2018. С. 54–63

Медвідь Л. П.,
доцент кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

За вчинення правопорушень військовослужбовці несуть юридичну відповідальність, в тому числі кримінальну. При виконанні завдань, що покладаються на Збройні Сили України та інші військові формування особливо важливим питанням є відповідальність військовослужбовців за військові кримінальні правопорушення. В реаліях сьогодення збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень, що підриває авторитет Збройних Сил України. Як показує статистика, з 2014 по 2018 рік, кількість засуджених за військові злочини збільшилася вшестеро. Найбільшу кількість засуджених у 2018 році притягнуто до відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство та недбале ставлення до військової служби. Притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності, виходячи з їх правового статусу, має свої особливості.

Основною метою (функцією) завдяки якій існує інститут військових злочинів, безперечно, є охорона суспільних відносин, які виникають і існують між державою та військовослужбовцем (військовозобов'язаним і резервістом) в процесі несення ними відповідного виду військової служби, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я й віком громадян України, іноземців або осіб без громадянства, пов'язаній з обороною держави, її незалежності й територіальної цілісності [1, с. 232].

Систему військових кримінальних правопорушень, їх видів та покарань складають 34 статті, що згруповані в XIX розділі Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (КК). Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2, ст. 401]. З огляду на визначення поняття військового кримінального правопорушення суб'єктом злочину не може бути працівник Збройних Сил України. Однак слід відмітити, що в зв'язку з реформуванням Збройних Сил України значну кількість посад, на яких проходили військову службу військовослужбовці, можуть займати тепер працівники Збройних Сил України. Але у випадку вчинення ними злочинів у зазначеній сфері, не можуть бути притягнені за розділом XIX до кримінальної відповідальності. Тому виникає необхідність законодавчого перегляду положень статі 401 КК для усунення прогалини.

Як, правило, науковці виділяють 9 груп військових правопорушень:

1) проти порядку підлеглості та військової честі (статті 402–406 КК); 2) проти порядку проходження військової служби (статті 407–409 КК) 3) проти порядку збереження та користування військовим майном (статті 410–413 КК); 4) проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки (статті 414–417 КК); 5) проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (статті 418–421 КК); 6) у сфері охорони державної таємниці (ст. 422 КК); 7) військові службові правопорушення (статті 425–4261 КК); 8) проти порядку виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах (статті 427–432 КК); 9) проти порядку дотримання звичаїв та правил війни (статті 433–435 КК).

Слід також зауважити, що санкції вищезазначених статей передбачають, крім загальних покарань, спеціальні, виходячи із правового статусу особи. Серед загальних основних покарань, що застосовуються до військовослужбовців, є такі:

– довічне позбавлення волі;
– позбавлення волі на певний строк;
– обмеження волі;
– штраф.

Слід відмітити, що санкції статей всього розділу найбільше передбачають позбавлення волі (92 санкції). Максимальний термін позбавлення волі до 15 років. Штраф передбачено в чотирьох санкціях (ч. 2 ст. 407 КК, ч. 2 ст. 412 КК, ст. 425 КК, ч. 1 ст. 426 КК). Максимальний розмір штрафу – до 4000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Обмеження волі передбачено трьома статями: (ч. 1 ст. 418 КК, ч. 1 ст. 426-1 КК, ч. 1 ст. 435 КК). Обмеження волі не застосовується до військовослужбовців строкової служби. Довічне

позбавлення волі, передбачено в якості альтернативи до позбавлення волі лише однією статтею (ч. 5 ст. 404 КК).

Спеціальними видами покарань, що передбачені XIX розділом Кримінального кодексу України є:

– позбавлення військового звання;

– службові обмеження для військовослужбовців;

– арешт;

– тримання в дисциплінарному батальйоні.

Позбавлення військового звання призначається при вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину і є додатковим покаранням. Однак жодна санкція статей не передбачає такого покарання. Службові обмеження для військовослужбовців передбачені як альтернативні в дев'яти санкціях і не можуть застосовуватися до військовослужбовців строкової служби. Арешт двічі передбачений в ч. 1 ст. 406 КК та ч. 1 ст. 413 КК). Особливістю цього покарання є те, що його військовослужбовці відбувають на гауптвахті. М. С. Туркот зазначає, що а) особливий порядок відбування арешту військовослужбовцями (не в арештних домах, а на гауптвахті) і б) спеціальний правовий статус осіб, які відбувають арешт (залишення у військовому званні на весь час покарання, можливість продовження в подальшому військової служби), дають підстави вважати цей вид покарання спеціальним [3, с. 86–90]. І важко із цим не погодитися. Тримання в дисциплінарному батальйоні передбачено санкціями чотирнадцяти статей. Як виняток, не застосовується до жінок-військовослужбовців.

Таким чином, законодавством передбачені система військових кримінальних правопорушень, їх види та покарання. Особливості кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень зумовлені специфікою військової служби і полягають в тому, що до військовослужбовців застосовуються окремі загальні та спеціальні покарання. Порушення порядку несення або проходження військової служби може негативно позначатися на боєздатності військових частин і в цілому, на обороноздатності держави. Кримінальна відповідальність військовослужбовців є необхідним засобом охорони військової дисципліни і правопорядку, гарантією їх непорушності та міцності.

Список використаних джерел

1. Харитонов С.О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис…д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 232 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Туркот М. Особливості виконання спеціальних видів покарань, призначених військовослужбовцям. Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică. 2015. № 3, т. 1. С. 86–90.

Миронюк Т. В.,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ БУЛІНГУ

Сьогодні наша держава знаходиться на початку шляху протидії булінгу, на відміну від інших країн. Однак, реформи, які пропонуються урядом, більше націлені на те, щоб перетворити школу на безпечний простір, де немає насильства і цькування, створити атмосферу довіри і взаємоповаги.

В національному законодавстві введено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу. Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 173-4 Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Також внесеними змінами до закону України «Про освіту»: введено визначення терміна «булінг» як «моральне або фізичне насильство, агресія в будь-якій формі або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення».

Але ми пропонуємо проаналізувати булінг з позицій кримінального права, а також дослідити особливості кваліфікації даного виду поведінки як окремого виду злочину**.**

Основним безпосереднім об'єктом булінгу є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується:

1) діями – нанесенням побоїв, мученням, знущанням, цькуванням або іншими насильницькими діями;

2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання;

3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Суб'єкт булінгу – спеціальний. Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї у певній залежності.

Суб'єктивна сторона злочину (булінгу) характеризується прямим умислом. Оскільки за своїм проявом булінг дуже схожий з катуванням, то він може відзначатися хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, що зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України:

1) примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання;

2) покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється;

3) залякати його чи інших осіб;

4) дискримінувати його чи інших осіб

А також дії, спрямовані на:

1. емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження. Вербальні способи – це негативно забарвлені висловлювання, використання підвищеного тону, крик, звинувачення у помилках, приниження здобутків і досягнень людини. Невербальні способи – зневажливий погляд, мовчазне засудження, образливі жести;

2. продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду. Жертви буллінгу визнають, що навіть, якщо неприйняття і несхвалення висловлюється у відносно м'якій формі, але впродовж тривалого періоду, виникає відчуття загнаності і відсутності виходу;

3. непривітну і недовірливу поведінку, що також класифікується як буллінг;

4. втручання у приватне життя людини;

5. погіршення психологічного і фізичного стану людини, яка піддається булінгу;

6. намір агресора завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючи події;

7. дії агресора, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [1].

Досить часто булінг фактично переростає у катування із наявністю усіх ознак складу цього злочину, за винятком суб'єкта.

Також, ознаками булінгу є:

– наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі;

– систематичність (повторюваність) насильства (діяння);

– наслідки у вигляді психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страху, тривоги, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Діти-булери до 16 років, які вчинили дії, що утворюють склад кримінального правопорушення, наприклад катування, не несуть кримінальної відповідальності за ст. 127 КК України, оскільки ч. 2 ст. 22 КК України цей злочин не передбачено у переліку тих, кримінальна відповідальність за які наступає з чотирнадцяти років. Якщо ж вони здійснюють свої неправомірні дії через мережу Інтернет (кібербулінг), то за погрози іншим дітям в інтернеті відповідальність несе власник того комп'ютера, з якого було поширено неправдиву інформацію або залякування. Теорія кримінально-правової кваліфікації виробила правило, яким на сьогодні керується судово-слідча практика: діяння осіб, які не досягли відповідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, за конкретними статтями Особливої частини КК України, повинні кваліфікуватися за тими статтями КК, щодо яких вони наділені ознаками суб'єкта, якщо у скоєному є всі ознаки складу злочину, передбаченого цими статтями. Таким чином, якщо особа віком від 14 до 16 років вчинила насильницькі дії з метою,

про яку зазначено у ч. 1 ст. 127 КК України, то, за наявності для цього підстав, вона може підлягати відповідальності за ст.ст. 121, 122, 296 КК України.

Що ж до правової характеристики булінгу як психологічного насильства, то цей феномен ототожнюється часто з неправомірним психологічним впливом. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочини чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. психологічний вплив визначається шляхом вказівки на погрозу застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо, [2]. а в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07 лютого 2003 р. як приклад психологічного насильства наводиться погроза завдання фізичної, моральної чи майнової шкоди [3]: психологічний вплив із погрозою людині тим, що у майбутньому будь-які права чи законні інтереси цієї людини або небайдужих їй осіб будуть поставлені під загрозу;

– психологічний вплив зі створенням загрози негайного завдання будь-якої шкоди будь-яким правам чи законним інтересам людини чи небайдужих їй осіб, а також імітація такої загрози (наприклад, створення стану, що загрожує небезпекою життю або здоров'ю людини чи імітує таку небезпеку).

Таке кримінальне правопорушення, як шантаж [4], також доцільно відносити до психологічних знущань, адже він реалізується шляхом погрози, умовою не втілення в життя якої є вдавання потерпілого до певного вчинку.

З огляду на наявну в Україні практику, найчастіше дії булерів кваліфікуються як хуліганство (ст. 296 КК України). Якщо мали місце завдання шкоди здоров'ю потерпілого: побої, тілесні пошкодження, доведення до самогубства тощо то відповідно за ст. 120–129 КК України.

Як показує практика, за дії дітей-булерів притягують до відповідальності їхніх батьків за ч. 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», відповідно до якої вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Але сплата штрафу батьками дитини не є покаранням для самої дитини, і навряд чи є поштовхом для її перевиховання. Не можна проконтролювати й те, чи провели батьки з своєю дитиною хоч якусь виховну бесіду або, можливо, звернулися за допомогою до психолога.

Як правило, булінг у дитячому середовищі передує вчиненню тими ж дітьми у майбутньому насильницьких злочинів, які є небезпечними за своїми наслідками і можуть завдавати шкоди різного характеру.

Дослідження показало, що основна маса дітей, які вчиняють протиправні дії, віднесені до ознак булінгу над іншими людьми (здебільшого своїми однолітками), роблять це у віці 10–16 років, з них у віці з 14 до 16 років – 40 % [5, с. 48].

Тому вважаємо необхідним знизити вік кримінальної відповідальності суб'єкта, що вчиняє булінг – 14 років (якщо його дії спричинили тяжкі наслідки). Що ж стосується дітей, які з 11 років і до досягнення 14 років вчиняють суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки булінгу, то до них відповідно до ст. 97 КК України суд застосовує примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України.

Цілком очевидно, що при застосуванні примусових заходів виховного характеру, зважаючи на соціальну та психічну несформованість неповнолітнього, каральний вплив не є самоціллю, оскільки його здатні забезпечити навіть мінімальні обмеження. На перший план у цьому випадку виходить превентивно-виховний, виправно-попереджувальний та соціально-відновлювальний (ресоціалізаційний) вплив. Разом з тим вони все ж таки передбачають певні негативні наслідки для неповнолітньої особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, застосовуються судом з дотриманням певної процесуальної форми. Однак ефективність примусових заходів виховного характеру викликає дуже багато запитань на сьогодні, а тому потребує істотного удосконалення.

Отже, вважаємо за доцільне проаналізувати теоретичну та практичну можливість кримінально-правової відповідальності дітей, які досягли 14 років, за вчинення булінгу. Адже закріплення такої відповідальності у КК України могло б стати одним із засобів запобігання та протидії булінгу.

Список використаних джерел

1. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge. 2001. 12–13 p. URL: http:/site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591.

2. Коновалов А. Подходы к работе с травлей в школе и школьные службы примирения. Теории буллинга и «школьная восстановительная конференция». URL:: http://www.8-926-145-87-01.ru.

3. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації. Національна академія наук 33 педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2010. С. 68.

4. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації.

Національна академія наук 33 педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2010. С. 258.

5. Запорожець А.К., Миронюк Т.В., Левченко Ю.О. Булінг в Україні – кримінологічна характеристика та запобігання / Монографія. Київ.: ФОП Маслаков, 2020. 136 с.

Мовчан Р. О.,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 69 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ АБО САМОВІЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО

В юридичній літературі неодноразово зверталась увага на необґрунтованість санкцій ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 Кримінального кодексу України (далі – КК), в яких передбачено лише такі види невиправдано суворих покарань, як обмеження волі та позбавлення волі, що явно не відповідає ні суспільній небезпеці, ні юридичній природі описаних у них діянь. Усвідомлюючи цей факт, та водночас не бажаючи звільняти винних осіб від реального відбування покарання, значна частина представників суддівського корпусу у порядку застосування ст. 69 КК переходить до інших, більш м'яких видів покарання. Причому, за винятком однієї справи, в якій обмеження волі було замінено на громадські роботи, в абсолютній більшості випадків таким «пом'якшеним» видом покарання виступав штраф.

Цікаво, що в переважній більшості подібних випадків призначення більш м'якого покарання, яке не зазначене в санкціях ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК, ставало наслідком затвердження судом укладеної між прокурором та обвинуваченим угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК). Водночас деякі суди відмовлялися затверджувати зазначені угоди, мотивуючи свої рішенням тим, що правом призначити основне покарання, яке є іншим, більш м'яким видом основного покарання, не зазначеного в санкції статті, наділений лише суд. Уніфікований підхід щодо вирішення цього питання відсутній і серед представників кримінально-правової доктрини.

Зокрема, В. І. Тютюгін пише про те, що, формулюючи в п. 1 ч. 1 ст. 65 КК загальне правило про призначення покарання в межах санкції, закон у ч. 3 цієї статті вказує, що виключенням з нього, яке виражається у призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено в санкції, є застосування ст. 69 КК, а не угоди сторін. Водночас фахівець констатує, що за умови, коли закон наділяє сторони угоди по суті функціями суду і надає їм право призначати покарання у межах санкції, навряд чи

доцільно виключати і можливість реалізації цього права шляхом угоди про призначення більш м'якого покарання [1, с. 85]. На мою думку, за наявної наразі ситуації, коли норми кримінального законодавства не дають можливості дати однозначну відповідь на питання, чи може у відповідній угоді йтися про покарання, більш м'яке, ніж передбачене санкцією кримінально-правової норми, треба керуватися принципом «усі сумніви на користь обвинуваченого».

Врешті-решт необхідність саме такого тлумачення приписів кримінального законодавства свого часу була підтверджена і Пленумом ВССУ, який у своїй постанові від 11 грудня 2015 р. № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» вказав на те, що за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину[1], з урахуванням особи винного сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК мають право використовуючи положення ст. 69 КК, зокрема, узгоджувати основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК.

Можливість застосування ст. 69 КК у разі укладення згаданих угод допускає і Р. Ш. Бабанли. Водночас науковець звертає увагу на два аспекти. По-перше, як відомо, обов'язковою юридичною підставою для застосування ст. 69 КК є наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та які водночас істотно знижують ступінь тяжкості. Результати ж аналізу судової практики переконали дослідника в тому, що проблеми встановлення того, що певна з обставин є не просто пом'якшуючою, а водночас такою, яка істотно знижує ступінь тяжкості злочину, мають системний характер. По-друге, аналіз правозастосовних матеріалів дав підстави Р. Ш. Бабанли стверджувати, що у практиці призначення покарань із застосуванням ст. 69 КК досить гостро та явно простежується законодавча прогалина, яка полягає в тому, що КК не передбачає нижньої межі покарання, до якого може «спуститись» суд, обираючи міру покарання із застосуванням ст. 69 КК [2, с. 330–331].

Загалом, з урахуванням викладених вище міркувань щодо неадекватності відповідних санкцій, до практики призначення в порядку ст. 69 КК покарань, які є більш м'якими, ніж передбачені у ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК, варто ставитися якщо не позитивно, то хоча б із розумінням.

Однак, «перебравши» на себе відповідні повноваження народних депутатів, суди на цьому не зупинилися та пішли далі,

[1] Як відомо, з 1 липня 2020 р. у системі кримінального законодавства України запроваджено двочленну класифікацію кримінальних правопорушень із поділом їх на злочини та кримінальні проступки. Однак у цій статті при посиланні на раніше опубліковані роботи та рішення судів інколи буде вживатися поняття «злочин», яким до набрання чинності відповідних змін позначалися будь-які кримінально протиправні діяння.

фактично змінивши ще й визначену законодавцем оцінку ступеня суспільної небезпеки діянь, передбачених різними частинами ст. 197-1 КК. Йдеться про те, що, замінюючи обмеження та позбавлення волі на певний строк на штраф, представники Феміди здебільшого призначають такий його розмір, який є меншим за мінімальний розмір штрафу, передбачений ч. 3 і навіть ч. 1 ст. 197-1 КК.

Наприклад, Особі-1, визнаному винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 197-1 КК, суд, посилаючись на ч. 1 ст. 69 КК, призначив покарання у виді штрафу на суму 935 грн [3].

Загалом, незважаючи на наявність декількох вироків, якими засудженим призначався штраф у розмірі 6 800 грн, 10 200 грн та 17 тис. грн, середній розмір штрафу для осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 197-1 КК, склав лише 2 904 грн; і це за умови, що санкція ч. 1 ст. 197-1 КК передбачає мінімальну межу штрафу на рівні 3 400 грн. Виявлена тенденція однаковою мірою є характерною і для практики застосування ч. 4 ст. 197-1 КК.

Однак ще більш показовими у цьому аспекті є випадки, коли суд кваліфікує дії особи за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК, і в підсумку внаслідок поглинання одного покарання іншим призначає остаточне покарання у виді штрафу, який є в декілька разів меншим за мінімально передбачений ч. 1 ст. 197-1 КК (див., наприклад [4]).

На відміну від переходу від обмеження або позбавлення волі до штрафу, подібну практику я підтримати не можу, навіть пам'ятаючи про згадану раніше невиправдану суворість передбачених ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК покарань. Вважаю, що, призначаючи такі, без перебільшення, мізерні суми штрафів, суди явно перевищують свої повноваження, не враховуючи того, що: по-перше, виходячи з передбачених санкціями різних частин ст. 197-1 КК, саме діяння, про які йдеться у ч. 2 та ч. 4, є, на думку законодавця, найбільш небезпечними, а тому призначення за їхнє вчинення штрафів, які є втричі або в окремих випадках і у сім разів (!) меншими, ніж передбачені ч. 1, є нелогічним та невиправданим; по-друге, незважаючи на різне ставлення до відповідних положень, у разі призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 197-1 КК, хоча б частково мав бути врахований і п. 2 ч. 5 ст. 53 КК, де законодавець висловив своє ставлення до співвідношення штрафу та позбавлення волі: 1 день позбавлення волі = 8 НМДГ (136 грн). Призначаючи ж замість позбавлення волі (мінімальний строк 1 рік) штраф у розмірі 510 грн, суди фактично виходять із співвідношення 1 день позбавлення волі = 1,36 грн.

Список використаних джерел

1. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы назначения наказания по соглашению сторон в связи с принятием нового Уголовного процессуального Кодекса Украины. Основні напрями розвитку

кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 11 жовтня 2012 р. Харків, 2012. С. 81–86.

2. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 488 с.

3. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 21 лютого 2018 р. у справі № 580/170/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72338387.

4. Вирок Глобинського районного суду Полтавської області від 11 квітня 2018 р. у справі № 527/634/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73317059.

Мостепанюк Л. О.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Хабло О. Ю.,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИСЯЖНИХ ЯК УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» № 4190 від 5.10.2020 р., який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, пропонується внесення ряду змін і доповнень до низки нормативно-правових актів, в тому числі – і до Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Так, законопроект має на меті удосконалення порядку провадження в суді присяжних [1] і пропонує зміни до статті 384 КК, запровадивши кримінальну відповідальність особи, внесеної до списку присяжних, присяжного за надання завідомо недостовірних відомостей на запитання головуючого, сторін кримінального провадження.

Відповідно до положень вказаного законопроекту кримінальна відповідальність має наступати за невиконання обов’язку, визначеного в ч. 2 статті 386 КПК – «правдиво відповідати на запитання головуючого, сторін кримінального провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та

поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе» [2].

Чинна редакція ст. 384 КК передбачає відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках – мова йде про документи, які є доказами у кримінальному провадженні.

Показання потерпілого чи свідка вважаються неправдивими, якщо вони перекручують дійсні обставини, факти, що мають доказове значення у кримінальному провадженні (наприклад, повідомлення інформації, яка не відповідає дійсності; заперечення чи замовчування дійсних фактів). Такі показання можуть бути отримані під час допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту.

Неправдивість висновку експерта може виявитись у невірному викладенні ходу експертного дослідження, неправильній оцінці виявлених ознак або їх замовчуванні, спотвореному викладі висновків, запереченні встановлених фактів, у твердженні про наявність вигаданих фактів.

Неправдивість перекладу може полягати у невірному перекладі з однієї мови на іншу запитань, відповідей, показань, промов, документів, неконтекстному тлумаченні або пропуску окремих слів і виразів, які спотворюють загальний зміст, окремі фрагменти, змінюють смислові акценти, що істотно впливає на оцінку доказів і прийняття рішень особами, які здійснюють кримінальне провадження. Відповідно до положень ст. 68 КПК перекладач залучається до кримінального провадження в разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження.

Стосовно запропонованої редакції статті 384 КК відразу виникає зауваження, що завідомо недостовірні відомості на запитання головуючого, сторін кримінального провадження, щодо обставин, передбачених КПК або законом, що унеможливлюють участь присяжного у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності стосуються не доказів у кримінальному провадженні, а особистої інформації щодо присяжного. Зрозуміло, що в межах однієї кримінально-правової норми прирівнювати юридичне значення документів, які є доказами у кримінальному провадженні та інформацію особистого характеру, не можна.

Окрім цього, суб'єктом кримінальної відповідальності за невиконання обов'язку правдиво відповідати на запитання головуючого, сторін кримінального провадження пропонують визначити як присяжного, так і особу, внесену до списку присяжних.

Відповідно до ч. 1 ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» «присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя» [3]. Відповідальними за список присяжних є Держава судова адміністрація України та місцеві ради, які формують і затверджують список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду та відповідають вимогам статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і дали згоду бути присяжними [3].

Вищенаведене свідчить, що однією з умов залучення присяжних чи включення осіб до списку присяжних є наявність на це їхньої згоди. Тому відбір та залучення присяжних до участі у судовому розгляді на сьогоднішній день є проблемним питанням, не кожен громадянин бажає бути присяжним [4]. Адже досить часто суди тривають роками, внаслідок чого присяжні змушені на тривалий час залишати місце основної роботи. Якщо за такої ситуації ще й передбачити загрозу кримінальної відповідальності для цих осіб за неправдиві відповіді щодо можливих перешкод, для його участі в судовому розгляді, то реальною буде проблема скласти список присяжних.

Звісно, що законодавство повинно передбачати гарантії участі в судовому провадженні незалежних та незаінтересованих присяжних. Але кримінальна відповідальність за ненадання відомостей щодо можливих перешкод участі присяжного в судовому розгляді не відповідає суспільній шкідливості діяння.

Більш реальним та дієвим механізмом недопущення участі у кримінальному провадженні присяжного, який викликає сумніви у його неупередженості, є:

– заявлення відводів присяжного сторонами кримінального провадження (ст.ст. 75, 80 КПК);

– самовідвід присяжного (ч. 1 ст. 80 КПК);

Окрім цього, варто було б передбачити не кримінальну, а адміністративну відповідальність за невиконання обов'язків, визначених ч. 2 ст. 386 КПК. Зокрема, у Кодексі України про адміністративні правопорушення визначена відповідальність за невиконання окремих вимог кримінального процесуального законодавства, де передбачені такі склади адміністративних правопорушень, як: ст. 185^3 «Прояв неповаги до суду», ст. 185^5 «Перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного».

Таким чином, варто констатувати, що внесення змін до КК щодо притягнення до кримінальної відповідальності особи, внесеної до списку присяжних, присяжного за надання завідомо недостовірних відомостей на запитання головуючого, сторін кримінального провадження (ч. 1 ст. 384 КК) є необґрунтованими. Втім, відсутність будь-якої відповідальності за невиконання присяжним обов'язків, визначених ч. 2 ст. 386 КПК унеможливлює досягнення завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» № 4190 від 5.10.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70123.
2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» № 4190 від 5.10.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70123.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20171129#n934.
4. Комітетські слухання: «Формування та функціонування інституту присяжних в Україні» 12.02.2020. URL: https://www.youtube.com/channel.

Павловська А. А.,
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Матюшенко О. І.,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 240-1 КК УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧА, ПЕРЕСИЛАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКА БУРШТИНУ»

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. положення КК були доповнені новою статтею 240-1 «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» [1].

Основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 240-1 КК, варто вважати встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення – бурштину.

Додатковим факультативним об'єктом злочину є життя і здоров'я особи, інші блага.

Предметом кримінального правопорушення є бурштин. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», бурштин є видом неметалічних корисних копалин загальнодержавного значення – ювелірною сировиною (дорогоцінним камінням) [2].

Проблема, яка пов'язана з предметом незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину полягає в тому, що в ч. 1 ст. 240-1 КК законодавцем не визначено, оскільки особа має видобути корисних копалин у вигляді бурштину, щоб вчинене нею визнавалось кримінальним правопорушенням. Це означає, що формально під ознаки складу правопорушення, описаного в ч. 1 ст. 240-1 КК, підпадає і видобування 10 грамів бурштину. Однак виникає питання: де знаходиться межа між злочинним і незлочинним (малозначним)? Ні кримінальне, ні адміністративне законодавство відповіді на це питання не дає.

Об'єктивна сторона аналізованого злочину включає діяння у формі:

– видобування – це вилучення предметів злочину усіма можливими способами із природного середовища [3, с. 140];

– збут, який полягає в умисній передачі предмету злочину (бурштину) іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу;

– придбання – вчинення умисних дій, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу;

– зберігання – це умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії предметом злочину (бурштином), що знаходиться не при особі, а в обраному винною особою місці;

– передачі – надання бурштину як предмету аналізованого злочину іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання без передбаченого законом дозволу;

– пересилання – це незаконне переміщення предмету злочину (бурштину) у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України;

– перевезення полягає в умисному переміщенні предмету злочину (бурштину) будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством;

– переробки – тобто використання одного матеріалу, в результаті чого створюється нова річ.

Кримінальне правопорушення у ч. 1 ст. 240-1 КК має формальний склад і є закінченим з моменту вчинення будь-якого вищевказаного діяння.

Аналізуючи ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 240-1 КК, зазначимо, що ним може бути лише фізична особа – людина. Суб'єктивна сторона незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину характеризується лише прямим умислом.

Вчинення будь-якого з діянь, передбачених у частині 1 аналізованої норми у значних розмірах становить кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 240-1 КК). Відповідно до примітки до даної статті, під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Іншими кваліфікуючими ознаками є вчинення діяння:

– повторно (ч. 2 ст. 240-1 КК) – як зазначено в ст. 32 КК, повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК, а вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК;

– на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240-1 КК). До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) [4];

– службовою особою шляхом використання свого службового становища (ч. 3 ст. 240-1 КК). Згідно з ч. 2 ст. 18 КК, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток

бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%.

3. Мала гірнича енциклопедія : в 3-х томах : Т. 1 / За ред. В.С. Білецького. Донецьк : Донбас, 2004. 461 с.

4. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text.

Пащенко О. О.,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України, доктор юридичних
наук, доцент

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ

16.07.2020 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт № 3876 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за правопорушення у сфері містобудування».

Законопроєкт містить пропозиції щодо виокремлення в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК) розділу XXI «Кримінальні правопорушення у сфері містобудівної діяльності», що складатиметься з трьох статей: 448, 449, 450. Крім того, пропонується внести змістовні зміни до ст. 197-1, 275 КК та редакційні зміни (зумовлені запровадженням нового розділу та редагуванням двох названих статей Особливої частини) до ст.. 96-1, 368-4 КК.

Цей законопроєкт було внесено у зв'язку із необхідністю практичної реалізації положень п. 17 Порядку затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 560, згідно якого «замовник експертизи несе відповідальність згідно із законодавством за достовірність документів, поданих для проведення експертизи».

Проте, як стверджують автори законопроекту у пояснювальній записці, «На практиці ця норма не діє, так як покарання за відповідне правопорушення не містить на Кримінальний кодекс України, ні Кодекс України про адміністративні правопорушення». Вважаю такий висновок вельми сумнівним, оскільки чинне законодавство передбачає відповідальність для таких осіб згідно відповідної частини ст. 27 КК (3, 4 або 5 – залежно від конкретної ролі замовника експертизи) та

ст. 358, 366 КК (залежно від того чи є суб'єкт проведення експертизи службовою особою чи не є). Це фактично визнають і автори законопроекту, зазначаючи в пояснювальній записці: «При бажанні компетентних органів, службову особу – замовника експертизи можна притягти до відповідальності за частиною п'ятою статті 27, частиною першою статті 358, статтею 366 Кримінального кодексу України». Таке формулювання («при бажанні компетентних органів») викликає відверте здивування, адже, вочевидь, що за відсутності такого бажання, неможливо застосувати жодну з норм КК, а не лише зазначені статті. Крім того, не обов'язково замовник експертизи має відповідати як пособник у відповідному злочині. Якщо завідомо неправдивий документ складається за його ініціативи, то така діяльність вже не охоплюється ознаками пособництва, а містить ознаки підбурювання, або навіть організаторства (залежно від того, що ще конкретно зробив замовник – лише породив бажання на складання відповідного документа чи організував учинення відповідного злочину). Таким чином, відповідні дії вже криміналізовані у чинній редакції КК України і мова, фактично, йде про визнання такої діяльності як виконавської, що дозволить їх кваліфікувати без посилання на ст. 27 КК. Це відбуватиметься шляхом запровадження спеціальних норм, які й пропонують автори законопроекту.

Водночас пропоновані норми є спеціальними не лише тому, що в них діяльність пособника, підбурювача та організатора «возводиться у ранг» виконавської, а й тому, що вони являють собою окремий вид, що передбачає відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Тому, якщо і виокремлювати пропонований розділ, то його слід розташовувати не наприкінці КК, після злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а після розділу «Злочини у сфері господарської діяльності». Але при цьому, варто пам'ятати про те, що законопроект фактично повертає спеціальну відповідальність за окремі дії, що були декриміналізовані двома Законами України: «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [1] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [2]. Таким чином пропонований законопроект не відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінального законодавства щодо гуманізації відповідальності.

Крім того, пропонована ст. 450 «Самовільне (самочинне) будівництво» створить зайву конкуренцію із ст. 197-1 чинної редакції КК, що знаходиться в розділі «Злочини проти власності».

Також автори законопроєкту пропонують виключити ч. 3, 4 із чинної редакції ст. 197-1, що своєю чергою, породить ситуацію, коли відповідальність за схожі дії буде передбачено в двох різних розділах Особливої частини КК. Те саме стосується і пропонованих змін до ст. 275 КК.

Викладене переконує у тому, що потреби у доповненні Особливої частини КК України розділом XXI «Кримінальні правопорушення у сфері містобудівної діяльності» немає.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2008. № 24. Ст. 236.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15 листоп. 2011 р. № 4025-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2012. № 25. Ст. 263.

Політова А. С.,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та персональний склад Комісії з питань правової реформи. Слід відзначити, що у складі Комісії утворено робочу групу з питань розвитку кримінального права, до складу якої увійшли відомі вчені-фахівці у галузі кримінального права Юрій Баулін, Микола Хавронюк, Петро Андрушко, Володимир Бурдін, Олексій Горох, Наталія Гуторова, Вячеслав Навроцький, Юрій Пономаренко, Євген Стрельцов.

Станом на 19.10.2020 року робочою групою з питань розвитку кримінального права підготовлено та оприлюднено на сайті https://newcriminalcode.org.ua/ для обговорення Загальну частину та декілька розділів Особливої частини проєкту Кримінального кодексу України.

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України 2001 року Розділ 3 Особливої частини містить кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи. До кримінальних правопорушень цієї групи віднесено: ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 146-1 «Насильницьке зникнення», ст. 147 «Захоплення заручників», ст. 148 «Підміна дитини», ст. 149 «Торгівля людьми», ст. 150 «Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 151 «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги», ст. 151-2 «Примушування до шлюбу».

Науковцями вже неодноразово відзначалося про спірність розташування деяких статей у цьому розділі, наприклад, захоплення заручників. Так, зокрема, М. Акімов вважає, що захоплення заручників (внаслідок спонукання винною особою третіх осіб до вчинення чи

утримання від вчинення певної дії як умови звільнення потерпілих) спрямоване на заподіяння шкоди невизначено великій кількості людей та невизначено широкому колу відносин (життя і здоров'я людини, її права та свободи, порядок діяльності підприємств, установ організацій і т. ін.). При цьому шкода основному об'єкту (громадській безпеці) спричиняється через посягання на додатковий (свободу особи) [1, с. 8]. Отже, виходячи із вищезазначеного, можна зробити висновок, що дослідник вважає, що захоплення заручників є кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки.

Разом з тим, дослідивши погляди вчених та законодавство зарубіжних країн, А. Андрушко відзначає, що більш переконливою є точка зору тих авторів, котрі вважають, що за своїми об'єктивними ознаками цей злочин ближчий до злочинів проти свободи особи, аніж до злочинів проти громадської безпеки. Саме посягання на особисту свободу визначає сутність захоплення заручників. З огляду на це, достатні підстави для перенесення статті про відповідальність за досліджуване діяння до розділу IX Особливої частини КК України відсутні [2, с. 162].

Не маючи на меті дослідження спірності або правильності того чи іншого погляду на проблему визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, зупинимося більш детально на аналізі Розділ 4.4. Злочини проти волі людини проєкту КК України.

Розділ 4.4. Злочини проти волі людини Книги 4. Злочини проти прав людини Особливої частини проєкту КК містить: Протиправне позбавлення волі людини (ст. 4.4.4.), Насильницьке зникнення (ст. 4.4.5), Потурання насильницькому зникненню (ст. 4.4.6.), Торгівля людиною (ст. 4.4.7.), Торгівля неповнолітньою людиною (ст. 4.4.8.), Примушування (ст. 4.4.9.), Експлуатація людини (ст. 4.4.10.), Примушування до шлюбу (ст. 4.4.11.), Примушування як умова звільнення заручника (ст. 4.4.12).

Також слід зазначити, що перелік злочинів, що пропонується включити до цього розділу є невичерпним, оскільки має «…».

Приємно відзначити, що за своїм змістом, проєкт КК України, підготовлений робочою групою з питань розвитку кримінального права має зовсім іншу структуру, містить роз'яснення термінів, які у ньому використовуються, а також інші позитивні моменти.

Що ж стосується аналізу Розділу 4.4., то нам би хотілося б відзначити деякі дискусійні моменти, зокрема:

1. У назві розділу застосовується «воля людини». На нашу думку, назва цього розділу мала б містити «свободу людини», що б більш відповідало об'єкту посягання. Тому виникає питання щодо тлумачення цього слова, тобто що ми розуміємо під «волею» та «свободою».

У тлумачних словниках слово «свобода» означає «відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у

суспільно-політичному житті якогось класу або всього суспільства. Воля, вільність – перебування не під арештом, не в ув'язненні, не у неволі тощо; життя, існування й т. ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитись на свій розсуд, простота, невимушеність; можливість діяти без перешкод і заборон у будь-якій галузі; філософська категорія – можливість вияву в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства» [3, с. 167]. Що ж стосується тлумачення слова «воля», то воно означає «відсутність обмежень у проживанні, роботі тощо; свідома саморегуляція особистістю своєї діяльності та поведінки, що забезпечує подолання труднощів у досяганні мети; бажання, хотіння, прагнення; прагнення досягти своєї мети; право розпоряджатися на свій розсуд; дозвіл, рішення; свобода, незалежність» [4, с. 145].

У юридичній літературі домінує точка зору, що термін «свобода» вживається у двох значеннях: по-перше, як стан суспільства і окремої людини, що дозволяє діяти на свій розсуд у межах, не заборонених законом; по-друге, свобода – це суб'єктивна можливість чинити або не чинити якісь дії [5, с. 37].

Разом з тим, на наш погляд, якщо розглядати свободу тільки з цієї позиції, поза увагою залишається така сторона свободи, як фізична безпека, можливість перебувати у вільному стані та не бути позбавленим волі. Тому в юридичному плані термін «свобода» треба розглядати у трьох аспектах: свобода як стан суспільства, стан демократії у державі; свобода як суб'єктивна можливість певної поведінки у визначених законом сферах; свобода як можливість особи діяти за власним бажанням й інтересами, враховуючи права інших людей та інтереси суспільства. Крім того, свобода як стан суспільства означає, що воля людини є незалежною від волі інших, вона не є комусь підпорядкованою, а її правовий статус не залежить від волі інших. Також свобода означає і певний стан демократії у державі, коли йдеться про визнання загальнолюдських цінностей.

Якщо дослідити поняття «свобода» та «воля» у різних аспектах (з точки зору філософії, психології, права), то можна констатувати, що під свободою слід розуміти можливість людини за власним бажанням, виходячи із власних спонукань, інтересів, потреб, без застосування примусу, робити свій вибір. На відміну від свободи, воля – це здатність людини діяти у напрямку свідомо обраної мети, долаючи при цьому внутрішні перепони.

Виходячи із викладеного, вважаємо, що у назві цього розділу варто було б використовувати слово «свобода», оскільки це поняття є ширшим за своїм змістом, ніж поняття «воля».

2. Питання запровадження кримінальної відповідальності за експлуатацію людини і торгівлю людьми.

У ст. 4.4.10. Експлуатація людини проєкту КК України передбачено, що: «Особа, яка примушувала іншу людину до:

а) сексуальних дій у будь-якій формі (сексуальна експлуатація),

б) участі в порнобізнесі,

в) праці чи надання послуг без оплати або з оплатою, яка явно не відповідає інтенсивності і характеру праці чи надання послуг,

г) підкорення рабству або звичаям, подібних до рабства,

ґ) підневільного стану,

д) перебування у борговій кабалі,

е) надання згоди на вилучення в неї органів,

є) надання згоди на проведення над нею дослідів,

ж) її усиновлення (удочеріння) з метою наживи,

з) запліднення,

и) переривання вагітності,

і) зайняття жебрацтвом,

ї) злочинної діяльності, або

й) участі у збройному конфлікті…» [6].

У Протоколі ООН «Про попередження, припинення і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності», який прийнято 15 листопада 2000 р. у п. а) ч. 1 ст. 3 дано таке визначення «торгівля людьми»:

– вербування, перевезення, передавання, переховування або приймання осіб,

– шляхом погрози застосування сили або застосування сили чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливого становища або шляхом виплати чи одержання грошей або іншого зиску, щоб отримати згоду особи, яка має контроль над іншою особою,

– з метою експлуатації.

Експлуатація означає експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство, або практику, що наближена до рабства, або вилучення органів» [7, с. 3].

Також при тлумаченні терміну «торгівля людьми», відзначається, що експлуатація включає: експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю та послуги, рабство чи звичаї, подібні до рабства, підневільний стан і трансплантацію органів [8, с. 40].

У ст. 4.4.7. Торгівля людиною проєкту КК, вказано, що «Особа, яка з корисливих мотивів вчинила торгівлю людиною, а саме:

а) вербування,

б) переміщення,

в) передачу,

г) приховування або

ґ) одержання людини,–

якщо вони були здійснені шляхом:

і) насильства,

іі) примушування,

iii) обману чи зловживання довірою,

iv) використання уразливого стану людини, або

v) підкупу третьої особи, яка контролює людину…» [6].

Таким чином, при такій конструкції складів злочинів мета торгівлі людьми – експлуатація – не буде вважатися обов'язковою ознакою, а утворює самостійний склад злочину, що не відповідає міжнародно-правовим актам з протидії торгівлі людьми. Тоді логічним буде питання: чи зможуть правоохоронні органи довести факт торгівлі людьми і чи завжди у особи, що вчиняє цей злочин матиме місце корисливий мотив?

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що ми лише коротко відзначили дискусійні питання окремих положень Розділ 4.4. Злочини проти волі людини Книги 4 Особливої частини проєкту КК України та плануємо розширити їх у подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Акімов М.О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 16 с.

2. Андрушко А.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за захоплення заручників. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 3. С. 160–164.

3. Новий тлумачний словник української мови: У 4 Т.: 42000 слів: Для студ. вищих та серед. навч. закл. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Т.4. К.: Аконіт, 2001. 941 с.

4. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред. В.С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Х.: Прапор, 2004. 992 с.

5. Німченко В. Правовий статус особи за Конституцією України. Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 3. С. 35–45.

6. Проєкт Кримінального кодексу України. Станом на 19.10.2020. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf. (дата звернення 30.10.2020)

7. ООН. Пересмотренный проект протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за неё, дополняющего конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности. 11 сессия. Вена, 2–27 октября 2000 г. 18 с.

8. ООН. Генеральная Ассамблея. Сессия (55; 2000; Нью-Йорк). Резолюции. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми и наказании за нее, дополняющий Конвенцию. Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию. Нью-Йорк: ООН, 2001. 63 с.

Процюк О. В.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: УКРАЇНСЬКИЙ І СВІТОВИЙ ВИМІР

За останні три десятиліття гендерно зумовлене насильство, включаючи випадки домашнього насильства, привертає підвищену увагу з боку міжнародної спільноти, що знаходить своє відображення у міжнародному праві.

Гендерно зумовленим насильством можливо вважати: діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті.

Протягом останнього часу світовою спільнотою було здійснено велику кількість практично-значущих кроків, серед яких: ухвалення Конвенції Організації Об`єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в 1979 р., а також загальних рекомендацій та висновків, затверджених Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок; Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок в 1993 р.; Міжамериканської конвенції про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок в 1994 р.; Пекінської декларації в 1995 р.; Протоколу про права жінок в Африці до Африканської хартії прав людини і народів в 2003 р.;і це лише деякі з них.

Таким чином, існує потужна міжнародно-правова база в галузі боротьби з гендерно зумовленим насильством. Рада Європи також ухвалила низку рішень і дій, спрямованих на вирішення проблеми насильства щодо жінок, в першу чергу, План дій від 1995 р., Рекомендацію Rec (2002) Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про захист жінок від насильства від 2002 р. і, нарешті, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, також відому як Стамбульська конвенція.

Фактично, Стамбульська конвенція є базовим документом у цій галузі, оскільки у ній поєднано світові стандарти нормотворення та правозастосування. Вона також відтворює сучасний погляд на права людини, який передбачає розуміння того, що боротьба з гендерно зумовленим насильством є обов'язком держави. Стамбульська конвенція набула чинності 1 серпня 2014 р. після її ратифікації 10 державами. Україною дана конвенція не ратифікована, однак, зміни

в законодавстві (в тому числі у КК України), зважаючи на її положення вже відбулися значні зміни.

Однак, потрібно зазначити, що аналізуючи Стамбульську конвенцію, а саме ст. 40 даного документу яка має назву "Сексуальне домагання" в котрій зазначено, що: «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища, підлягала кримінальній або іншій юридичній санкції», можливо зробити певні законотворчі пропозиції. А саме: враховуючи загальносвітові нормотворчі тенденції, визначення гендерно зумовленого насильства, а також зважаючи на положення Стамбульської конвенції створити норму КК України яка передбачала б встановлення кримінальної відповідальності за гендерно зумовлений наклеп [1].

Список використаних джерел

1.Гендерна чутливість судових комунікацій. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/3.Chernyavska-Gender_Equality_.pdf.

Рощина І. О.,
професор кафедри конституційного, адміністративного та кримінального права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК ДОКТРИНА УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

4.11.1950 р. у Римі 15 західноєвропейських держав підписали Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Європейська конвенція). 17.07.1997 р. цю Європейську конвенцію, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до неї ратифікувала й Україна, а також визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини (надалі – Європейський суд) у всіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Європейської конвенції. Ратифікація Україною Європейської конвенції зумовлює перегляд окремих положень національного кримінального права, а зовнішньополітичний курс, спрямований на вступ до Європейського Союзу, визначає питання про ефективність, створених у державі, правових процедур захисту прав і свобод людини.

Європейська конвенція має 12 статей і ряд протоколів до неї, які безпосередньо стосуються кримінального права України. А саме: ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 4 (заборона рабства і

примусової праці), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 7 (ніякого покарання без закону), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 9 (свобода думки, совісті і релігії), ст. 10 (свобода вираження поглядів), ст. 11 (свобода зібрань та об'єднання), ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту) і ст. 14 (заборона дискримінації) [1, с. 215–219].

З аналізу цих статей видно, що вони сформульовані дуже широко, а тому діапазон їх застосування, для захисту прав людини, досить великий. Нами буде розглянута тільки одна проблема – реальне відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної незаконним затриманням або арештом.

У п. 5 ст. 5 Європейської конвенції зазначено, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненного всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Статтею 56 Конституції України встановлено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [2]. Це конституційне положення конкретизоване в ст. 130 КПК України, у якій встановлено, можливість відшкодування (компенсації) шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [3].

Законом України от 01.12.1994 № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» регламентовано підстави і порядок відшкодування шкоди. У більшості випадків розмір такого відшкодування, відповідно до ст. 12 цього Закону розмір відшкодовуваної шкоди, залежно від того, який орган провадив слідчі (розшукові) дії чи розглядав справу, у місячний термін з дня звернення громадянина визначають відповідні органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратура і суд, про що виносять постанову (ухвалу). Якщо кримінальне провадження закрито судом при розгляді кримінальної справи в апеляційному або касаційному порядку, зазначені дії провадить суд, що розглядав справу у першій інстанції [4].

Порядок застосування цього Закону регулюється Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», яке затверджене наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996р. № 6/5/3/41 [5].

Однак, незважаючи на наявність цих норм органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду до сих пір не завжди їх

дотримуються. Це недотримання фактично позбавляє громадян, які постраждали від незаконних дій вказаних органів, можливості відшкодувати збиток, заподіяний внаслідок таких дій.

В юридичній літературі також зверталася увага на те, що на сьогодні досить важко в судовому порядку отримати повне задоволення всіх вимог щодо відшкодування шкоди, як матеріальної, так і моральної [6, с. 131; 7].

Зазначене зокрема стосується відшкодування шкоди завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду. Така ситуація підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини, якими констатовано порушення п. 5 ст. 5 Європейської конвенції з огляду на неможливість для заявників отримати відшкодування шкоди, завданої національними органами у провадженні в їхніх кримінальних справах. Наприклад, «Мироненко і Мартенко проти України» [7].

Основними причинами такого стану з відшкодуванням цієї шкоди є:

а) відсутність в законодавстві термінів відшкодування шкоди;

б) відсутність в кримінальному кодексі України відповідальності за невідшкодування збитків.

Тому, з метою повного і швидкого відновлювання прав потерпілого від шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, на нашу думку, необхідно:

1. Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» доповнити статтею 16 такого змісту: «Відшкодування шкоди здійснюється в місячний термін з моменту подачі заяви потерпілим».

2. Кримінальний кодекс України доповнити статтею 382^1, такого змісту: «Невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, з метою невідшкодування потерпілому шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду або перешкоджання їх виконанню – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати пені посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Право України. 2010. № 10. С. 215 – 233.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс, Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80/card6#Public.

5. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду: Положення про застосування Закону України від 04.03.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96.#Text.

6. Куцкір Г. М. Підстави відшкодування шкоди, завданої незаконним позбавленням або обмеженням права власності у кримінальному провадженні. Наше право. 2014. № 6. С. 131–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_6_24.

7. Музика-Стефанчук О. А. Фінансово-правові проблеми відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_21.

8. Рішення у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10 грудня 2009 року, заява № 4785/02. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/97567.

Симоненко Н. О.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗҐВАЛТУВАННЯ

В науці кримінального права склади кримінальних правопорушень традиційно поділяють на основні (прості), склади з обставинами, що пом'якшують відповідальність (привілейовані склади) та склади з обставинами, що обтяжують відповідальність (склади з кваліфікуючими ознаками). Отже, під кваліфікованими розуміють склади кримінальних правопорушень, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність, тобто, крім ознак основного складу, вони містять ознаки, що характеризують його підвищену суспільну небезпечність.

Відповідно, ст. 152 КК України складається із шести частин та містить такі склади кримінального правопорушення як основний, кваліфікований та особливо кваліфікований.

Кваліфікуючими ознаками зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК) є вчинення його: повторно; особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153–155 КК;

щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винуватий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; щодо особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку; щодо жінки, яка завідомо для винуватого перебувала у стані вагітності.

Зґвалтування, вчинене повторно, має місце тоді, коли його вчинила особа, яка раніше вже вчиняла зґвалтування. Для визнання кримінального правопорушення повторним не мають значення стадії вчинених особою кримінальних правопорушень, вчинення їх одноособово або у співучасті.

Продовжуване зґвалтування однієї і тієї ж потерпілої особи, коли ґвалтівник діє без значної перерви у часі, що охоплюється його єдиним кримінально-протиправним наміром, виключає ознаку повторності.

Якщо щодо однієї і тієї ж потерпілої особи вчинено зґвалтування, а потім сексуальне насильство чи навпаки, то вказані кримінальні правопорушення слід кваліфікувати за сукупністю ст. 152 і ст. 153 КК; при цьому останній із вчинених кримінальних правопорушень має кваліфікуватись з урахуванням повторності однорідних кримінальних правопорушень.

При вчиненні двох або більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачено різними частинами ст. 152 КК, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті у цьому кримінальному правопорушенні, а в іншому закінченого зґвалтування дії винуватого слід кваліфікувати за сукупністю вказаних кримінальних правопорушень. При цьому кваліфікація дій ґвалтівника ще й за ч. 2 ст. 152 КК не потрібна, однак, ознака повторності має бути зазначена в юридичному формулюванні обвинувачення і підлягає врахуванню при призначенні покарання.

У разі вчинення зґвалтування особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153, ст. 154 або ст. 155 КК., за який вона не була засуджена, її дії треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ч. 2 ст. 152 і відповідною частиною ст. 153, ст. 154 або ст. 155 КК.

Вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах означає, що потерпілим від кримінального правопорушення є: подружжя чи колишнє подружжя (дружина щодо свого чоловіка або чоловік щодо своєї дружини), тобто особа, з якою винуватий перебуває в зареєстрованому шлюбі або перебував у ньому до розлучення; особа, з якою винуватий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Тобто йдеться про осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (зокрема особи, які, спільно проживаючи, не перебувають в зареєстрованому шлюбі) або мали відповідні стосунки в минулому.

Дана кваліфікуюча ознака є досить новою. Перш за все доцільно зазначити, що найбільший відсоток потерпілих складають саме дружини. Адже в переважній більшості саме відсутність у них власного житла, яким би вони скористалися у разі побиття чоловіком або значна віддаленість проживання від батьків та інших родичів (або їх відсутність), відсутність джерел самостійного заробітку, а також повна матеріальна залежність від чоловіків змушують їх виконувати подружні обов'язки за бажанням чоловіка та відмовлятися від захисту власних порушених статевих свобод. З одного боку, виділення як окремого суб'єкту подружжя мусить зменшити випадки зґвалтувань. Адже чоловіків попереджають про те, що за скоєння дій сексуального характеру стосовно дружини без її добровільної згоди може передбачатися позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а також дане діяння не відноситься до форми приватного обвинувачення.

Тут, законодавець, встановлюючи таку підвищену міру відповідальності з урахуванням переліку обтяжуючих обставин, бажає встановити взаємоповагу один до одного та взаємовідповідальність за свої вчинки серед подружжя. Саме тому, щоб сексуальне життя подружжя чи колишнього подружжя зробити більш вільним і таким, що побудовано лише на добровільній згоді, а не на подружньому обов'язку, була й долучена ця обтяжуюча обставина.

Наступна нова обтяжуюча ознака – це наявність зґвалтування особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку слід констатувати в тому разі, коли мотивом вчинення кримінального правопорушення стало або прагнення перешкодити потерпілій особі в момент посягання або в майбутньому виконувати відповідний обов'язок, або помста за виконання цього обов'язку в минулому.

Ще одна нова обтяжуюча ознака – це вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винуватого перебувала у стані вагітності, означає, що потерпілою від кримінального правопорушення є вагітна жінка, специфічний стан якої усвідомлюється винуватим, який може достовірно й не знати, але обґрунтовано припускати наявність вагітності. Окремо слід підкреслити, що доволі добре, те що до цієї спеціальної групи суб'єктів були додані жінки у стані вагітності як потерпілі особи. Адже зґвалтування жінки у стані вагітності може мати негативні наслідки як для її здоров'я, так і для здоров'я та життя її майбутньої дитини, тому запровадження обтяжуючої обставини є також обґрунтованим рішенням.

Варто звернути увагу й на те, що винна особа буде підлягати кримінальній відповідальності за зґвалтування потерпілої особи у стані вагітності лише в тому випадку, якщо їй було відомо, що потерпіла особа є вагітною.

Не має значення строк вагітності потерпілої особи, не має значення і те, з яких джерел винний отримав відомості про вагітний стан потерпілої особи – головне те, що винна особа про це вже знає під

час вчинення дій сексуального характеру та продовжує їх вчиняти проти добровільної волі потерпілої особи. Якщо винній особі не було відомо, що потерпіла особа перебувала у стані вагітності, то дії винної особи будуть кваліфікуватися лише за частиною першою цієї статті.

Особливо кваліфікуючими ознаками згвалтування є: вчинення кримінального правопорушення групою осіб (ч. 3 ст. 152 КК); згвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152 КК); згвалтування особи, яка не досягла 14 років, не залежно від її добровільної згоди (ч. 4 ст. 152 КК); спричинення тяжких наслідків (ч. 5 ст. 152 КК); дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 КК (ч. 6 ст. 152 КК).

Нова редакція ч. 3 ст. 152 КК України не встановлює кардинальних змін для цього переліку обтяжуючих обставин. Згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування неповнолітньої особи. Лише слід звернути увагу на те, що під термінами, які раніше визначали стать – «неповнолітня» або «неповнолітній», відтепер вже вживається загальний для всіх термін: «неповнолітня особа», яким є особи віком від 14 до 18 років.

Зґвалтування, вчинене групою осіб, має місце тоді, коли група з двох або більше співвиконавців діє узгоджено з метою вчинення кримінального правопорушення стосовно однієї або декількох потерпілих осіб. Для кримінально-правової кваліфікації не вимагається попередня змова між виконавцями кримінального правопорушення; умисел співвиконавців може виникнути безпосередньо в процесі вчинення зґвалтування.

Застосовуючи ч. 3 ст. 152 КК, слід, серед іншого, мати на увазі, що кримінально-протиправна діяльність одного виконавця може приєднуватись до діяльності іншого (інших) і в ході вчинення зґвалтування, і навіть після його закінчення. Так, якщо один учасник кримінального правопорушення без попередньої домовленості застосовує до потерпілої особи фізичне насильство з метою її утримання після того, як інший учасник вже вчинив проникнення в тіло жертви, і при цьому перший і другий учасники кримінального правопорушення діють узгоджено, то їхні дії мають кваліфікуватись за ч. 3 ст. 152 КК як зґвалтування, вчинене групою осіб. Як співвиконавство зґвалтування може розглядатись і поведінка того, хто не вчиняв і не мав наміру вчинити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи, але, забезпечуючи недобровільність вказаного проникнення іншою особою, вчинив дії, які позбавили потерпілу особи можливості уникнути сексуального проникнення (зокрема, застосував до потерпілої особи насильство – фізичне або психічне). Звідси випливає, що співвиконавцем групового зґвалтування може виступити і той, хто не здатен бути суб’єктом індивідуального зґвалтування, – якщо це кримінальне правопорушення набуває вигляду гетеросексуального

коїтусу за відсутності добровільної згоди (імпотент, жінка при зґвалтуванні особи жіночої статі тощо) [4, с. 143].

Відповідальність учасника групового зґвалтування, яке слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 152 КК виключається у разі, коли інші його учасники через неосудність або недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність з зґвалтування (14 років) не були суб'єктами кримінального правопорушення.

Дії такого суб'єкта повинні кваліфікуватись за ч. 1 ст. 152 КК (за відсутності інших, крім групи осіб, кваліфікуючих ознак), і (за наявності підстав) за ст. 304 КК – як втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Однак, якщо згаданий суб'єкт не усвідомлював наявність цих обставин щодо інших учасників групового зґвалтування, то він має нести відповідальність за ч. 2 ст. 15 і ч. 3 ст. 152 КК за закінчений замах на групове зґвалтування відповідно до правил про фактичну помилку (за відсутності у вчиненому іншої кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 3 ст. 152 КК, – неповнолітнього віку потерпілої особи, адже в такому разі відповідальність має наставати за вчинення закінченого кримінального правопорушення). У розглядуваній ситуації: а) має місце юридична фікція, за якої кримінальне правопорушення із повністю виконаною об'єктивною стороною з точки зору правової кваліфікації прирівнюється до незакінченого кримінального правопорушення; б) не може ігноруватись суб'єктивна спрямованість суб'єкта на вчинення кримінального правопорушення у співучасті [3, с. 144].

Статтю 152 КК України було доповнено новою четвертою частиною, за якою відтепер дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла 14 років, незалежно від її добровільної згоди.

Впроваджуючи цю обтяжуючу обставину, законодавець забезпечує охорону та статеву недоторканість особі, яка не досягла чотирнадцяти років. Норма статті забороняє вчиняти будь-які дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло потерпілої особи, яка не досягла 14 років, з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, незалежно від її добровільної згоди. Законодавець, вводячи таке табу на статеву недоторканість дитини навіть з ураховуванням її добровільної згоди, обґрунтовує своє рішення тим, що особа, яка не досягла чотирнадцяти років, через свій малий вік не може адекватно сприйняти події та усвідомлювати наслідки від прийнятого рішення.

Статтю 152 КК України було доповнено не тільки новою четвертою частиною, але й шостою частиною, яка передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 КК України.

Тяжкими наслідками зґвалтування (ч. 5 ст. 152 КК) можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата

будь-якого органу чи його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, переривання вагітності, втрата репродуктивної функції, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби. Свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, якщо захворювання після зґвалтування не настало, не визнається тяжким наслідком зґвалтування. Вчинене у цьому випадку треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – відповідною частиною ст. 152 і ч. 1 ст. 130 КК [3, с. 145].

Умисне вбивство ч. 5 ст. 152 КК не охоплюється. Дії особи, яка в процесі зґвалтування або відразу після нього вчинила умисне вбивство потерпілої особи, у судовій практиці кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК (вбивство, поєднане зі зґвалтуванням) і ст. 152 КК (інкримінування тієї чи іншої частини статті КК про зґвалтування залежить від наявності в діях винуватого кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак цього кримінального правопорушення).

Отже, тяжкі наслідки – це оціночне поняття, а тому наведений перелік не є вичерпним. Водночас не слід визнавати тяжкими наслідками при зґвалтуванні дефлорацію та вагітність.

То ж розглянувши формулювання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, що передбачені ст. 152 КК України, можна дійти висновків, що доповнення четвертою та шостою частинами, а також посилення відповідальності за дане кримінальне правопорушення є доцільним і необхідним.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19.

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

4. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом: монографія / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, Д. П. Москаль, М. В. Сийплокі; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Ужгород, 2012. 272 с.

Сингаївська І. В.,
доцент кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ

У доктрині кримінального права визначають про складність тлумачення терміна «стан сильного душевного хвилювання», оскільки що його не застосовують у психології, тому невизначеність аналізованого поняття в інших галузях науки спричиняє його неоднозначності у кримінальному праві [1, с. 182]. У психологічній науці термін «сильне душевне хвилювання» невідомий, що обумовлює неоднозначні твердження про його кримінально-правову природу [2, с. 175]. Однак, використання психологічних термінів (наприклад, афект) в тексті закону при кримінальну відповідальність, не вирішують всіх питань правозастосування. Діагностика афекту і інших емоційних реакцій і станів тільки суто в загальнопсихологічному змісті, без врахування судово-експертного тлумачення, теж створює для суду труднощі щодо виокремлення кримінально-релевантних ознак емоційного стану обвинуваченого [3, с. 44].

Під час аналізу сутності визначення «сильного душевного хвилювання», склалося переконання про переважне використання мульдисциплінарного підходу у дослідженнях цього питання у теорії кримінального права, судової експертології, психології, психіатрії.

Стан сильного душевного хвилювання найчастіше ототожнюють з таким емоційним станом як фізіологічний афект [4]. Однак, чи в повній мірі це є достовірним? Принаймні, виокремлюють п’ять видів афекту, що мають кримінально-правове значення та врахування яких призводить до неоднакових кримінально-правових наслідків. При кваліфікації «сильне душевне хвилювання, що раптово виникло» в обвинуваченого може визначатися на підставі експертного висновку про наявність стану афекту фізіологічного або кумулятивного, також і при визначенні інших емоційних реакцій і станів, які за визначенням психолога-експерта можуть і не відноситься до афекту, але в той же час характеризуються і раптовістю виникнення, провокуваннями з боку потерпілого, частковим звуженням свідомості [3, с. 44].

Акцентується увага про обов’язкове врахування емоційного стану матері під час або відразу після пологів при розслідуванні злочину, передбаченого ст. 117 КК України. Оскільки родовий процес характеризується вищим ступенем емоційної напруги, яка супроводжується фізичним болем і психічними порушеннями. У період пологів мати й дитина стають джерелом болю один одного й вступають у біологічний антагонізм і конфлікт. Жінка переживає результати величезної конденсації енергії і її вибухового вивільнення й відчуття

потужних потоків енергії, що струменіє у всьому тілі [5, с. 181] А.М. Красиков визначав, що таке вбивство визнається привілейованим складом з урахуванням того, що жінка у період фізіологічних пологів відчуває особливо хворобливі психофізичні страждання, тому вбивство новонародженої дитини матір'ю, яка знаходилась в нормальному стані у процесі пологів і після них, яке не було обумовлене психотравмуючою ситуацією і психічним розладом, тягне за собою відповідальність на загальних підставах [6, с. 43–46].

С.В. Бородін висловлює думку, що вбивство матір'ю новонародженої дитини також належить до злочинів, вчинюваних у стані сильного душевного хвилювання, однак приводом для виникнення стану афекту в цьому випадку виступає не неправомірна поведінка потерпілого, а родовий процес та післяродовий стан, яким сприяє фізичне напруження та психічне збудження, що характеризуються емоцією страху [7, с. 47]. Законодавець визначає менш суворе покарання для матері при вбивстві новонародженої дитини в умовах психотравмувальної ситуації, оскільки в такому випадку прослідковується нездатність в повній мірі усвідомлювати свої діяння, обумовлені відхиленнями психіки, викликане саме психотравмувальною ситуацією [8, с. 139].

Дослідження емоційного стану, його видів та особливостей, а також вивчення висновків судових експертиз щодо визначення емоційних станів особи сформувало переконання про необхідність обов'язкового врахування емоційного стану матері при умисному вбивстві новонародженої дитини. У зв'язку з чим є потреба внесення змін до законодавчої конструкції та заміни словосполуки «під час пологів або відразу після пологів», яка викликає різнотлумачення у правозастосуванні.

Науковці тривалий час дискутують щодо необхідності удосконалення терміну «сильне душевне хвилювання». Висловлюють пропозиції про виключення кримінально-правового терміну «сильне душевне хвилювання» з метою заміни на «виражене емоційне переживання, що раптово виникло». Обґрунтовується це тим, що відповідні зміни дозволили відобразити в експертних висновках більш диференційовану оцінку емоційних реакцій і станів, наблизивши їх діагностику до психологічних уявлень про різні види емоцій [3, с. 45–46]. Інші науковці займають протилежну позицію, визначаючи, що марно шукати психологічний термін який би охоплював усі емоції, які за своєю силою здатні суттєво порушувати психічну діяльність та призводити до зниження здатності усвідомлювати свої дії або керувати ними. У зв'язку з чим вважають допустимим «стан сильного душевного хвилювання» замінити словосполученням «стан, в якому особа не могла в повній мірі усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними», що правильно буде відображати психологічний зміст та охоплювати різні види емоційних станів, що мають кримінально-

правове значення оскільки здійснюють суттєвий вплив на психічну діяльність людини [9].

На наше переконання, слід враховувати міждисциплінарний підхід і терміносполучення, що за своїм значенням та фактичним змістом має бути психологічним, кримінально-правовим та судово-експертним. Термінопоняття «стан сильного душевного хвилювання» доцільно замінити словосполученням «емоційний стан, що спричинений психотравмувальним впливом», що за своїм значенням і фактичним змістом є психологічним, кримінально-правовим та судово-експертним. Визначення індивідуально-психологічних властивостей особи, її емоційного стану від впливом психотравмувальної ситуації обумовленої протизаконним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою з боку потерпілого, а також обумовлений пологами надає можливість встановити взаємозв'язок між психотравувальною ситуацією та діями винної особи, що супроводжується зниженням здатності самоконтролю особи, внаслідок чого істотно звужується здатність усвідомлювати свої дій та керувати ними.

Термінопоняття «стан сильного душевного хвилювання» має суттєве кримінально-правове значення, від розуміння та тлумачення якого залежать кримінально-правові наслідки для винної особи. Використання саме мультидисциплінарного підходу для з'ясування фактичного змісту ознаки «стан сильного душевного хвилювання» призводить до різнотлумачення. Судово-експертна практика такі емоційні стани особи як фізіологічний, простий, кумулятивний афекти, емоційний стрес, фрустрація, емоційне збудження та емоційна напругу визначає такими, що можуть визнаватися психологічною підставою стану сильного душевного хвилювання, оскільки можуть обмежувати здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Список використаних джерел

1. Вереша Р.В. Сильне душевне хвилювання: поняття та кримінально-правове значення. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13) С. 182.

2. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: Монографія. Львів: ПАІС, 2006. 200 с.

3. Морозова М.В., Савина О.Ф., Сафуанов Ф.С., Ткаченко А.А. К вопросу дифференциации и єкспертной оценки ємоциональніх состояний. Российский психиатрический журнал. 2014 № 5 С. 38–46.

4. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. … канд. юрид. наук. Х., 2004. 200 с.

5. Шеховцова Л.І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України: дис. … канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2007. 250 с.

6. Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. Саратов, 1996. 120 с.

7. Бородин С.В. Значение субъективной стороны преступлений против жизни и здоровья для их юридической оценки. Актуальные проблемы уголовного права: Сб.ст. – М.: ИГПАН, 1988. – С. 46–54.
8. Кузьмин Д.А. Уголовно-правовые проблемы совершения общественно опасных деяний в состоянии невменяемости и аффекта : дисс. … канд. юрид. наук. Нижний Новгород , 2005. 203 с.
9. Панасюк В. Поняття стану сильного душевного хвилювання та його співвідношення із фізіологічним афектом. URL: http://naub.oa.edu.ua/2013/ponyattya-stanu-sylnoho-dushevnoho-hvylyuvannya-ta- joho-spivvidnoshennya-iz-fiziolohichnym-afektom.

Смаглюк О. В.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЕРБУВАННЯ, ЗАЛУЧЕННЯ ТА (АБО) ВТЯГУВАННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ ЧИ ДІЯХ

Питання приведення національного законодавства у відповідність до положень Факультативного протоколу до Конвенції ООН з прав дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах є досить актуальним.

У 2011 році Україна представила Комітету ООН з прав дитини Доповідь щодо дотримання прав дітей в Україні та реалізації норм конвенції ООН про права дитини.

За результатом заслуховування Доповіді Комітет ООН з прав дитини направив Україні Заключні спостереження з рекомендаціями щодо удосконалення законодавства України з охорони дитинства та приведення його у відповідність до Факультативного протоколу до Конвенції ООН з прав дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. З 2011 р. минуло дев'ять років, але рекомендації Комітету ООН до цього часу Україною не враховані.

З огляду на ситуацію в Україні, що склалася, дані рекомендації набули ще більш важливого значення. Тому, з метою забезпечення захисту прав дітей в умовах проведення Операції Об'єднаних сил, було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях». Даний законопроект було внесено на розгляд Верховної Ради України VIII скликання у грудні 2014 року (реєстр. № 1412), розглянуто в Комітетах Верховної Ради, він неодноразово включався до порядку денного але жодного разу не був розглянутий. Наступна редакція проекту цього Закону з ідентичною назвою і змістом (реєстр. № 3040-1) була внесена до Верховної Ради України народним депутатом України Ю.О. Павленком 26.02.2020 р.

Законопроектом пропонується: внести відповідні зміни до низки статей Кримінального кодексу України (далі – КК), Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про застосування амністії в Україні»; встановити заборону застосовувати запобіжні заходи у виді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави або домашнього арешту до осіб, що підозрюються або обвинувачуються у вчиненні зазначених кримінальних правопорушень; заборонити застосовування амністії до осіб, засуджених за кримінальні правопорушення щодо вербування, залучення або втягування неповнолітнього або малолітньої особи до незаконних воєнізованих чи збройних формувань, використання їх у збройних конфліктах інших держав, у військових конфліктах чи діях, у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Аналіз зазначеного законопроекту дозволяє висловити наступні суттєві зауваження, зокрема:

1. Зміст проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях» (реєстр. № 3040-1) від 25.02.2020 р. з точністю відтворює зміст аналогічного законопроекту з такою самою назвою (реєстр. № 1412) від 11.12.2014 р., щодо якого є негативний висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України.

2. Пропозиції щодо доповнення частини першої статті 97 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру» словами, «суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу внаслідок його вербування, залучення або втягування до незаконних воєнізованих чи збройних формувань, використання у збройних конфліктах інших держав, у військових конфліктах чи діях, у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами,» на нашу думку є надзвичайно дискусійними. Така редакція ч. 1 ст. 97 КК призведе до можливості звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, що не є обґрунтованим та справедливим.

3. Пропозиції щодо доповнення статті 260 КК «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», статті 263 КК «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» та статті 447 КК «Найманство» частинами, що передбачають встановлення кримінальної відповідальності за відповідні кримінальні правопорушення, вчинені щодо неповнолітнього або малолітнього, є сумнівними та недостатньо юридично обґрунтованими. Всі ці діяння за наявності відповідних ознак слід кваліфікувати як сукупність кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою або другою статті 304 КК «Втягнення неповнолітніх у

протиправну діяльність» та відповідно статтями 260, 263 або 447 КК. Покарання в такому випадку призначається за сукупністю кримінальних правопорушень з урахуванням положень статті 70 КК. Аналогічне зауваження стосується й пропозиції щодо визнання обставиною, яка обтяжує покарання, вчинення кримінального правопорушення «з використанням неповнолітнього…» (пункт 9 частини першої статті 67 КК в редакції проекту).

4. Розміщення у частині першій статті 304 КК примітки, відповідно до якої «скоєння злочинів щодо вербування, залучення або втягування неповнолітнього або малолітньої особи… тягне за собою відповідальність, передбачену відповідними статтями цього Кодексу», по-перше суперечить законодавчій техніці конструювання статей КК, коли примітки розташовуються наприкінці статті після її основного тексту, по-друге, запропонована редакція примітки має суто декларативний характер і не містить додаткових роз'яснень, необхідних для цілей статті 304 КК, по-третє, термін «скоєння» кримінального правопорушення (злочину чи проступку) не використовується у КК.

5. Не можна погодитися також із запропонованими змінами до Закону України «Про застосування амністії в Україні». Адже, окрім «втягування неповнолітнього або малолітньої особи до незаконних воєнізованих чи збройних формувань, використання їх у збройних конфліктах інших держав, у військових конфліктах чи діях, у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами», не менш небезпечним, на наш погляд, може вважатись втягнення неповнолітніх, наприклад, у таку кримінальну протиправну діяльність, як незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (статті 304 та 309 КК), контрабанду таких речовин (статті 304 та 305 КК), торгівлю людьми (статті 304 та 149 КК) тощо. Проте, виходячи з положень законопроекту до осіб, які «втягнули» неповнолітнього у таку діяльність, амністія (за наявності відповідних умов) може бути застосована.

6. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» термінологія, яка використовується у законопроекті, не відповідає чинним нормам КК.

Ураховуючи викладене є цілком логічним, що 09 листопада 2020 року на сайті Верховної Ради України з'явився проект Постанови про повернення на доопрацювання проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях». Таким чином, актуальне для сьогодення питання удосконалення законодавства України з охорони дитинства та приведення його у відповідність до Факультативного протоколу до Конвенції ООН з прав дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах нажаль залишається невирішеним.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях» (реєстр. № 1412) від 11 груд. 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52882.
2. Висновок на Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях» до № 1412 від 11 груд. 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4352882.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях : проект Закону України від 26 лют. 2020 р. №3040-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2&id.

Ткаченко І. М.,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Основоположними правами кожної людини є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканість, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві. Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від усіх форм та проявів насильства, при чому захист від насильства, що вчинюється з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб, має бути не меншим, ніж від вчинення насильницьких дій з боку сторонніх.

Епідемія коронавірусу, карантинні заходи та самоізоляція багатьох людей призвели до спалаху домашнього насильства. Ріст безробіття, стрес, пандемія призводять до посилення агресії. Проблема полягає в тому, що під час карантину кривдник і агресор постійно знаходиться поруч зі своєю жертвою. Це унеможливлює її звернення за допомогою або втечу.

За даними громадської організації «Ла Страда-Україна», за місяць карантину, з 12 березня по 12 квітня, на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації надійшло 2 051 звернення про домашнє насильство. При тому, що в лютому ця цифра була майже вдвічі

меншою – 1 273. 53 % звернень стосувалися психологічного насильства, 36,5 % фізичного і 10 % – економічного. У 86,6 % всіх випадків звернення надходили від жінок[1].

Одним із найбільш дієвих механізмів щодо протидії та запобіганню домашньому насильству є застосування юридичної відповідальності за скоєні суспільно-небезпечні посягання.

Важливою складовою в цьому питанні є прийняття 7 грудня 2017 року Верховною Радою України закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з таким негативним явищем у суспільстві як домашнє насильство. А також внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, прийняті законом від 6 грудня 2017 року. Саме цей закон передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2].

Вказана норма закріплює наступні форми насильства: фізичне, психологічне, економічне. Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству визначає їх наступним чином:

– фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

– психологічне насильство – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, у тому числі щодо третіх осіб, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або завдається шкода психічному здоров'ю особи.

– економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи

реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Щодо четвертої форми, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – сексуального насильства, то вона за наявності підстав кваліфікується за іншими статтями КК України, зокрема як кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Необхідно вказати на зроблений важливий крок у протидії домашнього насильства це схвалення «Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року», прийнята 10 жовтня 2018 року Кабінетом Міністрів України. В якій зазначається, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі є проявами порушень прав людини та основними перешкодами забезпечення гендерної рівності. Щороку від насильства в Україні страждає близько 100 тис. осіб (90 відсотків з яких – жінки). Зокрема, за даними Мінсоцполітики, у 2017 році зареєстровано 96245 звернень з питань, пов'язаних з домашнім насильством, з них 85340 – від жінок, 10005 – від чоловіків, 900 – від дітей.

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, від якої страждають як жінки, так і чоловіки. Найбільш вразливими є жінки та діти. До групи підвищеного ризику потрапляння в ситуацію насильства належать особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості.

Насильство негативно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я постраждалих осіб і може призвести до інвалідності чи летальних випадків унаслідок отримання тяжких тілесних ушкоджень, не сумісних із життям, вчинення суїциду. У 95 відсотках випадків розлучень сімейних пар причиною є домашнє насильство [3].

Такі статистичні дані неприємно вражають, і це дуже жахливо тому що ми живемо в сучасному цивілізованому суспільстві, де на першому місці людське життя, здоров'я, честь та гідність людини. Дуже важливе розуміння того, що проблема домашнього насильства є не менш важливою, ніж інші заходи в країні, пов'язані із світовою боротьбою з COVID19.

Список використаних джерел

1. Жорсткий карантин. За місяць самоізоляції в Україні вдвічі зросла кількість скарг на домашнє насильство. URL: https://la-strada.org.ua.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

3. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-р#Text.

Усатий Г. О.,
доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: КОНЦЕПТ-АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ

На розгляді у Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності знаходиться проект Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» (реєстр. № 3892 від 17.07.20020), поданий Кабінетом Міністрів України.

Даний законопроект розроблений з метою підвищення гарантій прав потерпілих від насильницьких кримінальних правопорушень та їх близьких родичів і членів сім'ї шляхом надання їм державної соціальної допомоги у вигляді відшкодування шкоди.

Вказаного пропонується досягти шляхом визначення підстав та умов, а також порядку відшкодування за рахунок держави шкоди, завданої внаслідок насильницьких кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я фізичної особи.

За результатами аналізу поданого проекту вважаємо за необхідне зазначити наступне:

1. Концептуально законопроект потребує належного коригування, на предмет відповідності основним конституційним вимогам:

1.1. адже усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21 Конституції України). Разом з тим, ст. 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі та іншими ознаками.

Статтею 56 Конституції України, передбачено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Проте у випадках, коли шкода завдана не представниками органів державної влади чи місцевого самоврядування, держава має забезпечити ефективний механізм доступу до правосуддя та захисту своїх прав постраждалим від насильницьких злочинів, у тому числі права на відшкодування шкоди у випадку тривалості досудового та судового розслідування, неможливості встановити підозрюваного тощо.

1.2. У ч. 2 ст. 9 законопроекту зазначається «орган, який здійснив виплату з відшкодування шкоди, завданої насильницьким кримінальним правопорушенням, пред'являє цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого, або неосудної особи, якими завдану шкоди потерпілому внаслідок вчинення насильницького кримінального правопорушення та було виплачено кошти відповідно до цього Закону на будь-якій стадії кримінального провадження».

Але ж ст. 62 Конституції України чітко вказує на те, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

2.1. В цілому, нами підтримується ідея про те, що надання державної соціальної допомоги потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень у вигляді відшкодування шкоди дасть можливість захистити законні інтереси громадян, що потерпіли від злочинних посягань на їхні конституційні права, та стане реальним кроком на шляху утвердження України як соціальної та правової держави

Проте, на нашу думку, у ст. 1. законопроекту кримінологічний термін «насильницьке кримінальне правопорушення» вживається у кримінально-правовому сенсі, до того ж у необґрунтовано вузькому значенні, а саме як «передбачене Кримінальним кодексом України умисне суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого потерпілому заподіяно тяжке тілесне ушкодження або смерть, а також суспільно небезпечне діяння проти статевої свободи та статевої недоторканості або вчинене щодо дитини, яким потерпілому заподіяно фізичне або психологічне насильство».

Враховуючи вищезазначене, варто погодитись з професором Л. М. Кривоченко, яка вважає, що «практичні потреби суспільства повинні знаходити своє відображення в класифікації злочинів, визначати її задачі. Класифікація злочинів викликана до життя потребами вдосконалення практики боротьби зі злочинністю, поглибленням диференціації відповідальності залежно від тяжкості злочину» [1].

Саме тому, пропонується наступна дещо розширена орієнтовна класифікація насильницьких кримінальних правопорушень:

1) Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності (умисні вбивства: просте, при обтяжуючих, при пом'якшуючих обставинах; доведення до самогубства; умисне нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, у тому числі й при пом'якшуючих обставинах, погроза вбивством, погроза знищення майна загальнонебезпечним способом, побої і мордування, домашнє насильство, катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, торгівля людьми, незаконне поміщення в психіатричний заклад. 2) Корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення (в яких насильство використовується як спосіб, чи як

засіб досягнення кінцевої мети): насильницький грабіж; розбій; вимагання; бандитизм. 3) Насильницькі кримінальні правопорушення, які посягають на громадський порядок (зокрема, злісне хуліганство). 4) Насильницькі статеві кримінальні правопорушення: зґвалтування; сексуальне насильство; примушування до вступу в статевий зв'язок тощо.

2.2. У ст. 1 законопроекту термін «близькі родичі та члени сім'ї» пропонується його розробниками як вичерпний перелік осіб, тобто по-суті, розробники законопроекту механічно продублювали визначення терміну «близькі родичі та члени сім'ї», яке дається у межах кримінального процесуального законодавства.

Проте, на нашу думку, даний перелік має можливості для суттєвого розширення за рахунок інших родичів чи близьких осіб, і тут певним правовим орієнтиром може стати оновлене антикорупційне законодавство, зокрема нове визначення «близьких осіб» у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

3. Зобов'язання потерпілих додавати до заяви документ, який підтверджує, що отримані ними медичні послуги, лікарські засоби та медичні вироби не включені до переліку тих, що фінансуються державою створюватиме значні перешкоди для отримання такого відшкодування, особливо у ситуації коди отримання безоплатної медичної допомоги абсолютно не гарантується, а навіть якщо гарантується то не забезпечується державою.

Вважаємо, що достатніми документами для підтвердження отримання медичних послуг, ліків чи медичних виробів є рекомендація, довідка чи рецепт від лікаря і документ, який підтверджує вартість отриманих послуг чи медичних засобів/виробів відповідною особою.

4. Можна також погодитись з аргументами окремих експертів [2], які справедливо зазначають – «надання повноважень регіональним центрам з надання безоплатної вторинної правової допомоги відшкодовувати шкоду завдану насильницьким кримінальним правопорушенням може призвести до конфлікту інтересів та відповідних зловживань, а також суперечить стандартам надання послуг потерпілим від насильницьких злочинів.

Регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є тими, хто забезпечує отримання підозрюваними, обвинуваченими безоплатної вторинної правової допомоги. У ситуації коли центром надається адвокат підозрюваному у насильницькою злочині і потерпіла особа від цього ж злочину звертається із заявою про відшкодування шкоди до цього ж центру, породжу недовіру до відповідної процедури та можливість потенційного конфлікту інтересів.

У зв'язку з цим при розробці Кабінетом Міністрів України відповідної постанови необхідно врахувати даний аспект та унеможливити конфлікт інтересів, що можна досягти, до прикладу, шляхом надання повноважень Міністерству соціальної політики по відшкодуванню шкоди, завданої насильницькими злочинами».

5. Незрозумілими, навіть після детального ознайомлення з пояснювальною запискою, залишаються конкретні критерії запропонованого у законопроекті мінімального розміру відшкодування шкоди, «який не може бути менше 40 % від встановленого на 01 січня відповідного року прожиткового мінімуму для працездатних осіб в розрахунку на одну особу на день звернення та розміру прожиткового мінімуму, який на початок 2020 року становив 2102 грн, тобто виплата не може бути меншою, ніж 841 грн, мінімальна сума річних витрат зі спеціального фонду Державного бюджету України на здійснення відшкодування з урахуванням кількості потерпілих за 2018 рік становитиме близько 20,5 млн грн.

При цьому, навіть самі розробники законопроекту песимістично оцінюють можливість справедливого розрахунку відповідних сум зазначаючи, що «прорахувати максимальний розмір таких виплат наразі неможливо, оскільки порядок визначення розміру шкоди, як передбачено у проєкті Закону, встановлюється Кабінетом Міністрів України».

Федоренко О. А.,
молодший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Чітке з'ясування природи проступку в кримінально-правовій доктрині України неможливе без дослідження конкретно-історичних та історично-емпіричних форм існування вказаного діяння в кримінальному законодавстві та праві, що діяло раніше на території сучасної України. Слід спробувати виявити певні прояви існування вказаного виду кримінального діяння. Залежно від етапу розвитку суспільства та держави розгляд історії розвитку категорії проступку в кримінально-правовій доктрині умовно можна поділити на умовних чотири етапи.

Перший етап:бере свій початок ще із часів Київської Русі до поч. XIX ст. Дослідження поняття злочину у кримінально-правовій доктрині з часів Київської Русі до поч. XIX ст. свідчить про відсутність положень, які передбачали б безпосередній поділ кримінального діяння на злочин та проступок. Проте використання тих чи інших понять кримінального діяння, починаючи із Руської Правди, пов'язується з різними видовими об'єктами кримінально-правової охорони. Так, діяння, що посягали на життя, здоров'я, власність, статеву недоторканність згідно з правовими пам'ятками Київської Русі позначались як образа, «согрєшєніє», «бесчинство», «творить криво», «творить зло», а порушення настанов князя — як «кто приступит сии правила», «а кто установление мое порушит»

Таким чином, чіткої диференціації кримінального діяння на види ще не існувало, проте багатоманітність термінології щодо позначення кримінального діяння та їх використання у прив'язці до об'єктивних ознак та інших критеріїв, виділення державних та партикулярних злочинів є ознакою історичного становлення поділу кримінального діяння на певні види.

Другий етап є етапом дослідження розвитку проступку в кримінально-правовій доктрині період якого припадає на початку XIX ст. до 1917 р.

Об'єктивними умовами, що існували в суспільстві та обумовили поділ кримінального діяння, розвитку державності на початку XIX ст. була Велика Французька буржуазна революція, яка ліквідувала залишки світського та духовного феодалізму, породила висунутий економічним прогресом новий клас — буржуазію, що призвело до збільшення безробіття, соціальної диференціації і, відповідно (через відсутність заробітку), до збільшення загальної кримінальної злочинності.

Для протидії злочинам у нових умовах суспільного життя зазнало змін і кримінальне законодавство (збільшилась кількість злочинів, відбулась диференціація кримінального діяння на декілька видів. Основними критеріями відмежування злочину від інших видів правопорушень були об'єкт посягання та вид порушуваної норми.

Третім етапом розвитку проступку за часів радянської кримінально-правової доктрини; є період із 1917 р. по 1990 р. Форми прояву проступку в радянській кримінально-правовій доктрині як виду кримінального діяння мали певні особливості. Після Жовтневої революції 1917 р. питання класової природи злочину та кримінального права, за твердженням В. М. Кудрявцева, почало різко відрізняти теорію радянського кримінального права від буржуазного [2].

Відбулась ідеологічна депеналізація поняття злочину, що було обумовлено боротьбою із класовим ворогом. поняття злочину визначалось як «порушення порядку суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом». Діяння, які відносились до проступків (за кримінальним законодавством, що діяло на території сучасної Східної України, в минулому – Російської імперії) та поліцейських правопорушень (за кримінальним законодавством, що діяло на більшості територій сучасної Західної України, в минулому Австро-Угорської імперії), починають трактуватися як синонім адміністративному правопорушенню

Діяння, що розглядались поліцейськими правопорушеннями, які раніше охоплювали як злочини невеликої тяжкості, так і порушення у сфері державного управління, у зв'язку з одержавленням економіки почали іменувати адміністративними правопорушеннями із зазначенням поряд в дужках «проступок»

Зміни в кримінальному законодавстві як СРСР, так і УРСР були спрямовані на подолання розриву між тяжкістю покарань, які передбачались за злочини невеликої тяжкості, суспільним уявленням

про злочин та реальною суспільною небезпекою злочинів невеликої тяжкості і деяких видів не управлінських проступків.

Четвертий етап відбувається за часів незалежної України При дослідженні поглядів щодо проступку в кримінально-правовій доктрині за часів незалежності України необхідно звернути увагу на формування законодавчих передумов подальшого запровадження проступку в кримінально-правовій доктрині. До законодавчих передумов впровадження категорії проступку можна віднести Концепцію та План заходів.

До КК 26.06.1996 р. було внесено зміни, згідно з якими дрібне хуліганство, скоєне повторно протягом року, необхідно було вже кваліфікувати як злочин, а в 1997 р. вказане положення було знов-таки вилучено із КК. Якщо порівняти з радянським кримінальним законодавством, то у 1956 р. дрібне хуліганство визнавалось адміністративним правопорушенням незалежно від повторності, але вже у 1966 р. згідно з Наказом Президії ВР СРСР «Про посилення відповідальності за хуліганство» від 26.07.1966 р. дрібне хуліганство, скоєне втретє за рік, розглядалось законодавцем як злочин [3]. .

Тобто за різних часів природа вказаного діяння постійно змінювалась із адміністративного правопорушення на злочин.

Впровадження кримінального проступку обговорювалося в проекті КК, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України в 1997 р. де пропонувалося поділяти карані діяння на кримінальні проступки, злочини, тяжкі злочини, особливо тяжкі злочини. До кримінальних проступків відносили діяння, за які передбачалося покарання, не пов'язане з позбавленням волі або з позбавленням волі до 1 року [4]. Проте на той час правова доктрина України не була готова до подібних змін у кримінальному законодавстві.

На сучасному етапі розвитку законодавства 1.07.2020 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17.06.2020 р.

Відтепер кримінальні правопорушення поділяються на злочини та проступки.

Законом «кримінальним проступком» визначено діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі».

Внесеними змінами до статті 11 Кримінального кодексу визначення злочину трансформовано у визначення «кримінального правопорушення» (єдиного як для злочинів, так і для проступків) – «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення». Кримінальні правопорушення

поділяються на кримінальні проступки і злочини. Після внесення змін до ККУ було виключено поняття злочин середньої тяжкості, а всі злочини, які раніше так класифікувалися, вважатимуться нетяжкими [5].

Визначення поняття «кримінальний проступок», його ознак, відмежування від злочинів, а також вирішення питання щодо форми законодавчого регулювання відповідальності за кримінальні проступки дозволить знизити офіційно визнаний рівень криміналізації суспільства (покращить ситуацію в Україні з кількістю людей, які мають судимість за злочин, знизить кількість злочинів та засуджених за них).

Список використаних джерел

1. Дмитрук М.М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки. Монографія (Одеса : «Юридична література», 2014 – 224 с.
2. Уголовное право. История юридической науки / отв. ред. В. Н. Кудрявцев). – М. : Наука, 1978. – С. 19.
3. Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок / Шишов О. Ф. – М. : МВССО СССР Всесоюзный юридический заочный институт, 1967. – 53 с.
4. Кримінальний кодекс України: Проект підготовлений за завданням Комісії ВР України // Іменем Закону. – 1997. – [16 травня]. – С. 4.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.

Чабанюк В. Д.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Маринич А. І.,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 149 КК УКРАЇНИ

Науковці єдині в існуванні елементів об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: діяння, кримінально-протиправний результат, причинний зв'язок, спосіб, час і місце, засоби і знаряддя, обстановка, джерела вчинення кримінального правопорушення [3, с. 167].

У фаховій літературі відсутня єдність щодо кількості обов'язкових (основних) та факультативних ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Склад кримінального правопорушення «торгівля людьми» передбачено статтею 149 Кримінального кодексу України [4] (ККУ) (далі по тексту – кримінальне правопорушення).

Діяння. Вчинення кримінального правопорушення виражається у формі дії. Склад кримінального правопорушення за ст. 149 ККУ передбачає такі форми дії:

1. Торгівля (продаж) людини. Це передача людини за певну грошову суму, або купівля-продаж людини. Купівля-продаж людини може здійснюватися шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод, для отримання згоди особи, котра контролює іншу особу (стаття 3 Протоколу до Конвенції ООН від 15.11.2000 р. [5]).

Це безповоротна або на певний строк передача людини однією особою (продавцем) іншій особі (покупцю) за грошову винагороду [6, с. 309].

2. Вербування людини. Це залучення людини до праці або надання послуг на певних умовах, як правило, за грошову винагороду. Може здійснюватися психологічний тиск на людину шляхом переконань, спонукань до праці або надання певних послуг.

3. Переміщення людини. Переміщення суб'єктом кримінального правопорушення потерпілої особи з одного місцеперебування в інше.

4. Переховування людини. Дії суб'єкта кримінального правопорушення, спрямовані на укриття потерпілого в приміщеннях, які унеможливлюють встановлення її справжнього місцеперебування.

5. Передача людини. Дії суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язані із переданням потерпілого у фактичну власність іншій людині (покупцю) для наступного використання. Може виконуватись посередником між сторонами угоди.

6. Одержання людини. Отримання потерпілого, встановлення над ним фактичного володіння або повного контролю над його поведінкою.

Для кваліфікації діянь за ст. 149 достатньо вчинити хоча б один із зазначених форм. Кожна зазначена дія є самостійною обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення.

Час вчинення кримінального правопорушення. Спосіб конструювання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – формальний. Момент закінчення кримінального правопорушення залежить від особливостей кожної дії, передбаченої об'єктивною стороною:

– для форми продажу та іншої оплатної передачі людини – моментом закінчення кримінального правопорушення є виконання всіх дій, пов'язаних з передачею людини у фактичне володіння іншої особи за грошову винагороду;

– для форми інших угод стосовно людини на безоплатній основі – моментом закінчення кримінального правопорушення є: момент переправлення людини через державний кордон / момент здійснення угоди – передання людини у фактичну власність іншої особи [6, с. 11];

– для вербування – момент досягнення домовленості з особою, яку вербують для експлуатації / момент вчинення дій, пов'язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати певні послуги;

– для переміщення – зміна місця перебування людини: момент переміщення людини суб'єктом кримінального правопорушення з одного місця в інше;

– для переховування – момент переховування людини суб'єктом кримінального правопорушення;

– для передачі – момент здійснення суб'єктом кримінального правопорушення самої передачі людини;

– для одержання – момент встановлення фактичного контролю з боку одержувача над поведінкою потерпілої особи [6, с. 311].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення. Не є обов'язковою ознакою для торгівлі людьми, але є обов'язковою ознакою для інших форм вчинення кримінального правопорушення (вербування, переміщення та ін.). Законодавець визначив такі способи вчинення зазначених форм кримінального правопорушення:

1. Примус.
2. Викрадення.
3. Обман. Різновидом обману є зловживання довірою, тобто «використання особою в своїх інтересах упевненості, переконаності в її сумлінності, чесності, добропорядності іншої особи – на шкоду останньому [8, с. 33].
4. Шантаж. Використання психічного насильства, яке полягає в погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці [9, с. 33].
5. Використанні матеріальної чи іншої залежності потерпілого.
6. Використання уразливого стану потерпілого. Уразливий стан – зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [6, с. 313].
7. Підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Способи є альтернативними, тобто для наявності об'єктивної сторони достатньо встановити використання одного із зазначених в диспозиції ст.149 КК України способу.

Ч. 2 ст. 149 КК України (кваліфікований вид торгівлі людьми) передбачає такі способи вчинення цього КК України, які підвищують його суспільну небезпечність:

1. Використання свого службового становища.
2. Поєднання з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких.
3. Поєднання з погрозою застосування такого насильства.

Ч. 3 ст.149 КК України (особливо кваліфікований вид торгівлі людьми) передбачає такі способи вчинення цього кримінального правопорушення:

1. Поєднання з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких.

2. Поєднання з погрозою застосування такого насильства.

Для кваліфікації дій за ч. 2 або ч. 3 ст. 149 КК України достатньо встановити використання хоча б однин із зазначених способів.

Способи вчинення цього кримінального правопорушення не є обов'язковою ознакою у випадках, коли потерпілим є малолітня / неповнолітня особа.

Інші ознаки об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення не є обов'язковими для кваліфікації.

Дії суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язані з незаконним переміщенням потерпілого через державний кордон України, повністю охоплюються ч. 1 ст. 149 КК і додаткової кваліфікації за ст. 332 КК не потребують.

Наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення.

Встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення виконує значну роль для його правильної кваліфікації та відмежування від суміжних діянь (і кримінально протиправних , і некримінально протиправних).

Список використаних джерел

1. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. М. : Изд-во Наука, 1970. Т. 2. С. 131–183.

2. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право. Общая часть. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. С. 128–143.

3. Матвійчук В.К. Обєктивна сторона складу злочину: її складові та зміст // Держава та регіони. Серія: Право, 2013. № 1 (39). С. 163–168.

4. Кримінальний кодекс України 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/2341-14.

5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text.

6. Негодченко Д.О. Юридичний аналіз структури злочину, передбаченого ст.149 КК // Науковий вісник, 2011. – № 2. – С. 306–316.

7. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України. Автореферат на здобуття наукового ступеня к.ю.н. Одеса, 2005. 20 с.

8. Орлеан А.М. Предмет складу злочину, передбаченого ст. 149 ККУ / А.М. Орлеан // Вісник ЗЮІ. 2005. № 3. С. 113–119.
9. Іващенко В. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми у законодавстві України. Юридичний журнал. 2005. № 8. С. 59–63.

Чорний М. В.,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент;
Терьошина О. М.,
судовий експерт відділу дактилоскопічних досліджень Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при МВС України

ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПО ВИКОНАННЮ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ»

Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві.

Був створений єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Доступ до якого мають також працівники уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Організований цілодобовий безоплатний кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства, визначених статтею 1 цього Закону, абонентам анонімно або з належним дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом [1].

Потрібно знати, що насильство в сім'ї може відбуватися не тільки з вини кривдника, але й з вини жертви. Тобто жертва своєю віктимною поведінкою може провокувати кривдника на агресивні дії. У разі трьох і більше випадків працівники поліції повинні офіційно виносити попередження даному члену сім'ї про неприпустимість віктимної поведінки, про що йому повідомляється під розписку.

Слід пам'ятати, що будь яку людину можна звинуватити у віктимній поведінці, адже багато наших дій і вчинків дратують інших. Психологи і криміналісти визначають, що віктимна поведінка – це несвідома або (дуже рідко) свідома поведінка особи, внаслідок якої щодо неї вчиняються протиправні дії. Тобто, будь-яка людина може

поводити себе віктивно, без усвідомлення цього факту. Як можна карати людину за несвідому поведінку? Хочеться навести приклад з наочного приладдя наших польських колег із служби «Блакитних ліній», що займається попередженням насильства в сім'ї та допомогою його жертвам. На їх плакаті крупним планом зображено нещадно побите обличчя жінки, а під ним підпис: «Бо суп був засоленим…». Що робити в такому випадку поліцейському – виносити офіційне попередження дружині про неприпустимість віктимної поведінки? Адже віктимність – це підвищена вірогідність за тих чи інших обставин стати жертвою насильства, звідси - віктимна поведінка щодо насильства в сім'ї – свідома або несвідома поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї, що сприяє скоєнню акту насильства проти неї.

Потрібно знати, що існує такий різновид віктимної поведінки, як провокація. Провокація вчинення насильства в сім'ї – це свідома та навмисна віктимна поведінка жертви насильства в сім'ї, що може призвести або призводить до вчинення акту насильства в сім'ї, наслідки якого жертва насильства в сім'ї обертає у свою користь.

Про систематичну віктимну поведінку (тобто три і більше разів), коли при з'ясуванні ситуації насильства її учасники уперше обвинувачують жертву в тому, що вона сама спровокувала акт насильства, слід визначити, наскільки ймовірно вона схильна до провокуючих насильство дій.

На місці виникнення спалаху насильства працівникові поліції важко зробити висновок про свідому, активно-провокуючу віктимну поведінку, тому слід запросити жертву насильства на прийом до свого робочого кабінету і там, за спокійних обставин, запропонувати дати відповідь на низку стверджень, які підібрані Українським НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України з урахуванням того, що в разі коли жертва насильства надасть біля 70 % позитивних відповідей (так) це буде свідчити про наявність в неї певних нахилів до агресивних дій та роздратування [2]. Однак, кваліфікований висновок про наявність у даної особи активно провокуючої віктимної поведінки може зробити лише фахівець-психолог. Тому про виявлені подібної схильності в особи, її слід направити до психолога спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї (центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб).

Таким чином вирішується задача-визначення свідомої віктимної поведінки певної особи, оскільки психолог спеціалізованої установи, дослідивши її стан, зможе пояснити особі особливості її поведінки, що можуть провокувати насильство.

Працівникові поліції обов'язково слід отримати від психолога спеціалізованої установи висновок про наявність ознак свідомої та навмисної провокуючої поведінки у даної особи. Даний висновок дає підставу до обгрунтованого винесення офіційного попередження члену сім'ї про неприпустимість віктимної поведінки.

У випадку повторного насильства в сім'ї, працівник поліції усно роз'яснює особі, яка свідомо спровокувала, положення статті Закону, які він вимушений застосувати, якщо свідомі провокації актів насильства будуть тривати. Але й в тому випадку жодній жертві не повинно бути винесено офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї відокремлено, без одночасного винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї кривднику. Якщо жертва насильства діє несвідомо та не має певних нахилів до агресивних дій, то винесення офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї є безпідставним, а її потрібно спрямовувати до спеціалізованих установ або громадських організацій, які займаються проблемою насильства в сім'ї, де їй допоможуть розібратися у ситуації та власній поведінці.

За останні кілька років було зроблено серйозні кроки щодо протидії насильству. Зокрема: вдосконалення національного законодавства, прийняття національних програм і стратегій, проведення масштабних досліджень ситуації щодо насильства, розроблено і впроваджено в закладах освіти різні моделі профілактики насильства і реагування на його випадки, методичні посібники, інформаційні матеріали, навчання педагогічних працівників [3].

Список використаних джерел

1. Закон України про запобігання та протидію домашньому насильству від 07.12.2017 № 2229-VIII.

2. Методичні рекомендації про організацію роботи ОВС щодо профілактики злочинів, які вчиняються в сімейному середовищі. Психологічні аспекти дій працівника міліції у випадку насильства в сім'ї / Укладачі: Ю.В. Онишко, Т.Р. Морозова, О.В. Осіпов. – Київ, 2002. – 28 с.

3. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї / Укладачі: Запорожцев А.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., Заброда Д.Г., Басиста І.В.. – Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. – Київ, 2016. – 90 с.

Шармар О. М.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Із набранням чинності змін до Кримінального кодексу України з 1 липня 2020 р. кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене

основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [1].

Аналізуючи зміст санкцій деяких норм Особливої частини Кримінального кодексу (ч. 1 ст. 184, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 192, ст. 193, ст. 195 ч. 1 ст. 197-1, ст. 339, ч. 1 ст. 343, ст. 351-1, ст. 351-2, ч. 1 ст. 353, ч. 1 ст. 355, ст. 356, ч. 1, 2, 4 т. 358 КК України тощо) [1], в яких передбачено покарання у виді арешту, виходячи з визначення кримінального проступку, виникає питання чи відноситься вид покарання арешт до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі? Із цього приводу необхідно зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 60 КК України покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Відповідно до ч. 1 ст. 63 КК України покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу [1].

Згідно з ч. 1 ст. 50 Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК) України особи, засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах. Згідно з ч. 1 ст. 51 КВК України засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених. На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК України) [2]. Враховуючи положення КВК України та законодавче формулювання покарання арешту (ч. 1 ст. 60 КК України) можна зробити висновок, що за змістом арешт має характер позбавлення волі (свободи). У зв'язку з цим, керуючись формою закону про кримінальну відповідальність кримінальні правопорушення, які містять вид покарання арешт, можна віднести до проступків. Однак, керуючись змістом покарання арешту, враховуючи порядком його відбування, фактичне позбавлення волі засудженого, його статус, кримінальні правопорушення, які в санкції передбачають покарання арешт можна віднести до злочинів.

Вважаю за необхідне зазначити, що зміст Постанови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2017 року № 5-121кс(15)17, в якій зазначено, що положення ч. 5 ст. 72 КК в редакції Закону № 838-VIII слід тлумачити таким чином, що в ній фактично використане родове поняття позбавлення волі, яке складає зміст двох видів покарань: позбавлення волі на певний строк і довічного позбавлення волі [3].

Враховуючи викладене, з метою уникнення проблемних питань при встановленні, які саме кримінальні правопорушення відносяться до проступків, а які до злочинів, вважаю за необхідне уточнити поняття кримінального проступку і викласти його в наступній редакції:

«Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання за винятком покарання у виді позбавлення волі».

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. Відомості Верховної Ради, 2019, № 17, ст. 71.

2. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 липня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print.

3. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2017 року № 5-121кс (15)17. URL: https://sudpraktika.wordpress.com/%D0.

Шведова Г. Л.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

Більшість змін та доповнень до КК України, які відбулися за роки його існування, є наочним підтвердженням висловленої тези – зміни були викликані зобов'язаннями, прийнятими на себе Україною при підписанні та ратифікації відповідних міжнародних угод і належать до так званих конвенційних норм.

Визнано, що корупційна злочинність – головний ризик інтеграції України до Європейського співтовариства. У зв'язку з цим, наша держава, приєднавшись до ряду конвенцій, прийняла на себе зобов'язання привести кримінальне законодавство, зокрема в сфері протидії корупції, до міжнародних стандартів. Це, перш за все, стосується запровадження єдиних засобів протидії корупційній злочинності, визначення єдиних мінімальних та максимальних санкцій за вчинення корупційних злочинів, а також вироблення єдиних підходів до застосування кримінального покарання.

На реалізацію антикорупційної стратегії в Україні спрямовано такі зміни до кримінального законодавства за останні роки, як: легальне закріплення визначення поняття «корупційний злочин» у примітці до ст. 45 КК України; збільшення санкцій статей Особливої частини КК, які

передбачають кримінальну відповідальність за кримінально карані правопорушення; неможливість застосовувати до корупціонерів положення ст. 45, 46, 47, 48 КК України, що передбачають підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності; практично відсутня можливість застосовувати до осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, амністії та актів помилування; зміна строків погашення та зняття судимості у частині застосування додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади тощо.

Разом з тим залишилась низка нерозв'язаних питань, які в майбутньому мають бути вирішені. З огляду низького рівня правосвідомості та політичної культури суспільство сприймає часто корупцію як ефективний засіб досягнення своїх цілей. Поряд із корупцією кризового типу, для якої характерним є відсутність альтернативних їй засобів правомірного використання влади в приватних інтересах, називають кризову корупцію, обумовлену надзвичайним ризиком в роботі підприємців, коли рішення органів влади можуть суттєво вплинути на їх діяльність і тому стають предметом торгівлі. Цей взаємозв'язок підтверджується тими висновками, що з огляду системного характеру корупції її знищення може призвести до розвалу механізмів функціонування держапарату та існуючих моделей ведення бізнесу. Такі тенденції обумовлені визнаним взаємовпливом корупції та всієї суспільної системи, коли формування проявів корупції залежить від особливостей конкретного суспільства та в свою чергу корупція впливає на розвиток економічних, політичних, культурних інститутів суспільства.

Таким чином, визнаючи власну антикорупційну стратегію, Україна усе частіше вимушена «оглядатися» на своїх партнерів по міжнародним організаціям, враховуючи той факт, що феномен корупції в суспільстві вимагає адекватних засобів кримінально-правового впливу та запобігання.

Але тенденція до встановлення відповідності норм кримінального закону європейським стандартам, посилення кримінальної відповідальності за посягання на права і свободи громадян та інші масштабні зміни кримінального законодавства ускладнюють роботу правоохоронців щодо виявлення та розслідування службових злочинів.

Аналіз законодавчих змін до сучасного Кримінального кодексу України та відповідних оцінок вчених дає підстави погодитись з тим, що, з одного боку, існує тенденція до вирішення складних політичних, культурних проблем за рахунок посилення кримінальної відповідальності, тобто шляхом застосування кримінального закону [1, с. 8], а, з іншого, «стабільна кримінально-правова форма знаходиться у дисонансі з соціальними процесами в українському суспільстві» [1, с. 9].

Особливо предметною стає розмова на цю тему у зв'язку із внесенням змін до кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за службові злочини. Звертають на себе увагу неоднозначно сформульовані законодавцем санкції статей однорідних злочинів, коли підкуп службової особи юридичної особи приватного

права та особи, яка надає публічні послуги, законодавець вважає менш суспільно небезпечними, де покарання у виді позбавлення волі за ч. 1 ст. 368-3 та ч. 1 ст. 368-4 КК України встановлено до двох років, ніж надання неправомірної вигоди службовій особі за ч. 1 ст. 369, де покарання у виді позбавлення волі встановлено від двох до чотирьох років. Та сама особливість стосується і побудови санкцій статей, що встановлюють відповідальність за «Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України) та за «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 364-1 КК України) [2].

Проаналізована ситуація підтверджується і показниками в результатах запобіжної діяльності щодо службової злочинності, адже її рівень на сьогодні суттєво не зменшився. Тому слід концептуально, обґрунтовано, і головне – професійно підходити до будь-яких змін кримінального законодавства, адже за результатами аналізу законотворчої діяльності від моменту прийняття КК України у 2001 році серед науковців і практиків на сьогодні закріпилася думка про необхідність створення вже нового КК України.

Отже, можна дійти висновку, що стабільність кримінально-правової форми позитивно впливає в цілому на механізм кримінально-правової охорони службової діяльності, на єдність судової практики, ефективність правосуддя та узгодженість роботи усієї системи органів кримінальної юстиції у напрямку спільної мети – реалізації засад нової антикорупційної стратегії в Україні.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Кримінальний кодекс України: сучасний стан та перспективи. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2015. С. 7–11.

2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загал. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

Шевчук Г. В.,
доцент кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Пандемія, з якою стикнулося людство у 2020 році у зв’язку зі стрімким поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, потребує від держави

адекватних заходів реагування. Одним із таких заходів є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», яким передбачалося доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 44-3 «Стаття 44-3. Порушення правил щодо карантину людей». Диспозиція статті описує порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

У зв'язку з прийняттям цієї норми виникли труднощі, пов'язані з відмежування її від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, що містить підстави кримінальної відповідальності за порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань.

Незважаючи на те, що на перший погляд об'єктивні та суб'єктивні ознаки цих протиправних діянь різні, детальних їх аналіз дозволяє стверджувати, що за формами об'єктивної сторони вони співпадають.

Диспозиція ч. 1 ст. 325 КК України передбачає необхідність настання наслідків у вигляді поширення інфекційного захворювання, на відміну від ст. 44-3 КУпАП, в якій настання такого наслідку не вимагається. Крім того, об'єктивна сторона ч. 1 ст. 325 КК України передбачає притягнення до відповідальності за можливість поширення захворювань. Такий склад кримінального порушення є досить складним для встановлення, адже під нього можна підвести під будь-яке правопорушення, яке містить ознаки адміністративного правопорушення і за ст. 44-3 КУпАП, оскільки порушення правил карантину людей також може спричинити поширення коронавірусної інфекції [1, с. 158–168].

Дійсно вивчення діянь, що утворюють об'єктивну сторону правопорушень, передбачених ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України засвідчує, що у випадках порушення правил щодо карантину єдиною розмежувальною ознакою є наслідки. Для притягнення до кримінальної відповідальності мають бути наслідки у вигляді спричинення або можливості спричинення поширення епідемічних чи інших інфекційних хвороб.

Водночас більшість випадків порушення правил карантину містить у собі потенційну загрозу спричинення відповідних наслідків. Як слушно наголошують вчені наявність такого наслідку, як «створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь)», охоплює широкий спектр потенційно можливих злочинних діянь. Адже внаслідок порушення більшості

встановлених заборон постає можливість зараження інших осіб, а отже, і поширення інфекційної хвороби. Така загроза може виникнути, наприклад, унаслідок перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски. Якщо така особа вже є хворою, то внаслідок перебування без маски ступінь вірогідності зараження сторонніх осіб значно вищий, ніж у тому випадку, коли вона була б у захисній масці. Однак у судовій практиці такі діяння визнають адміністративним правопорушенням. Таким чином, теоретично є межа між правопорушеннями, передбаченими ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України, яка пов'язана з наявністю чи відсутністю відповідних наслідків. Водночас такий наслідок, як створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), фактично розмиває межі між відповідним злочином і адміністративним правопорушенням. Потенційна можливість поширення захворювань притаманна низці порушень санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням, а також порушень правил щодо карантину людей. Більшість порушень правил щодо карантину людей (ст. 44-3 КУпАП) може сприяти поширенню вірусних інфекцій [2].

З огляду на розміри санкції ст. 44-3 КУпАП, а також їх необгрунтованість, про що зазначали Р. Пилипів та А. Тимчишин [3, с. 165], очевидно, що більшість порушень правил карантину варто віднести до кримінальних правопорушень. Водночас у ст. 44-3 КУпАП слід залишити лише найменш небезпечні для здоров'я громадян порушення правил карантину. Відтак, слід чітко розмежувати вказані діяння шляхом більш детальної диференціації відповідних форм об'єктивної сторони цих деліктів.

Список використаних джерел

1. Ковальова С. С. Відповідальність за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції (COVID-19) в Україні. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. 2020. № 11(2). С. 158–168. doi: https://doi.org/10.31548/law2020.02.019.

2. Вознюк А., Чернявський С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 19 (1). С. 8–19. doi: https://doi.org/10.33270/04201901.8.

3. Пилипів Р., Тимчишин А. Адміністративна відповідальність за порушення правил щодо карантину людей: проблеми та перспективи. Юридичний вісник, 2020. № (3). С. 163–169. doi: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1937.

Юріков О. О.,
викладач циклу загальних та кримінально-правових дисциплін Київського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ АБО РУЙНУВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ (СТ. 360 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ) ВІД ДЕЯКИХ СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З розвитком економічних відносин в Україні стає все більше нових чи видозмінюються вже існуючі кримінальні правопорушення в економічній сфері, які завдають істотної шкоди економічній безпеці держави. Відповідно до ст. 17 Конституції України однією з найважливіших функцій держави є забезпечення її економічної безпеки, яка полягає у створенні та забезпеченні надійних умов для нормального розвитку всіх сфер життєдіяльності держави [2]. До таких умов, зокрема, належить забезпечення нормального розвитку сфери життєзабезпечення, у якому важливе місце належить телекомунікаційним мережам та їх обладнанню. Таким чином, необхідною умовою для належного функціонування суспільства та держави у цілому є протидія кримінальним правопорушенням, що посягають на телекомунікаційні мережі чи їх обладнання. Одним із заходів, спрямованих на охорону зазначених об'єктів є встановлена ст. 360 Кримінального кодексу (далі – КК) України, кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі [3].

У червні 2020 р. у зазначену вище статтю було внесено зміни у зв'язку із набранням чинності закону України від 13 травня 2020 р. № 600-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту телекомунікаційних мереж». Вказаним законом було змінено назву статті, розширено коло предметів кримінально протиправного посягання, додано кваліфікуючі (вчинення дій: повторно; групою осіб, за попередньою змовою; загальнонебезпечним способом) та особливо кваліфікуючі ознаки (заподіяння майнової шкоди у великому розмірі, спричинення тяжких наслідків) [5].

Незважаючи на удосконалення диспозицій ст. 360 КК України, у правозастосовній діяльності правоохоронних та судових органів держави виникають проблемні питання щодо правильної кваліфікації дій винного, оскільки чинний КК України також передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України), умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України) [3]. Саме

тому актуальним на сьогоднішній час є визначення ознак за якими слід відмежовувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 360 КК України від зазначених вище суміжних кримінальних правопорушень.

Спершу слід розглянути, яким чином необхідно відмежовувати умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) від умисного пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 КК України). Кримінально-правова норма, що передбачає кримінальну відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (ст. 360 КК України) є спеціальною нормою по відношенню до норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Враховуючи положення теорії кваліфікації кримінальних правопорушень, слід зазначити, що при конкуренції загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою [1, с. 11; 4, с. 183]. У теорії кримінального права та судовій практиці сформувалося правило кваліфікації зазначених норм, яке встановлює, що при конкуренції загальної та спеціальної правової норми застосуванню підлягає спеціальна [4, с. 191]. Таким чином, якщо особа пошкодила або зруйнувала саме телекомунікаційну мережу чи її обладнання, то її дії слід кваліфікувати за ст. 360 КК України, а не за ст. 194 КК України.

Зазначене правило не можна застосовувати під час відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194-1 та 270-1 від умисного пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, оскільки усі зазначені норми є спеціальними по відношенню до ст. 194 КК України. Під час відмежування вказаних вище кримінальних правопорушень слід виходити з предмету їх кримінально протиправного посягання.

Особа, вчиняючи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 360 КК України, здійснює кримінально протиправний вплив на телекомунікаційні мережі, технічні засоби телекомунікацій, споруди електрозв'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі. У свою чергу, при вчиненні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України), особа здійснює кримінально протиправний вплив на електричні станції (крім ядерної частини атомної електричної станції), електричні підстанції, електричні мережі, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельні, підключені до магістральної теплової мережі, магістральні теплові мережі [6], а при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України – на житловий фонд, об'єкти благоустрою, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо) [3]. Таким чином, ураховуючи предмет кримінально протиправного

посягання, слід відмежовувати кримінальні правопорушення, передбачені ст. 194-1, 270-1 та 360 КК України.

На нашу думку, відмежовувати зазначені кримінальні правопорушення з урахуванням об'єкта посягання (безпосереднього об'єкта) не є доцільним, оскільки, не зважаючи на розташування аналізованих складів кримінальних правопорушень у структурі чинного КК України, у доктрині кримінального права України дуже різняться наукові позиції щодо визначення об'єктів, у тому числі й безпосередніх, зазначених кримінальних правопорушень.

Враховуючи зазначене вище, можна дійти висновків, що за наявності конкуренції кримінально-правових норм, які передбачені ст. 194 та 360 КК України, за правилами кваліфікації (теорії кваліфікації) необхідно застосовувати останню, оскільки вона є спеціальною по відношенню до ст. 194 КК України. Для відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194-1, 270-1 та 360 КК України слід ураховувати предмет кримінально протиправного посягання. Відмежовувати зазначені кримінальні правопорушення за основним безпосереднім об'єктом, на нашу думку, не є доцільним через відсутність уніфікованих позицій правозастосувачів та науковців щодо його визначення.

Список використаних джерел

1. Горелик А. С. Конкуренция уголовно-правовых норм : учеб. пособие. Красноярск : Красноярск. гос. ун-т, 1996. 167 с.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3384.

4. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. 5-те вид., перероб. Київ : Алерта, 2013. 320 с.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту телекомунікаційних мереж : Закон України від 13.05.2020 № 600-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-20#n10.

6. Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Міністерства палива та енергетики України від 25.07.2006 № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06/ed20170221#n129.

Александров В. А.,
курсант 4-го курсу навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор ***Кришевич О. В.***

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» ратифікація міжнародних угод, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, викликає потребу в приведенні національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових норм. Особливої актуальності це питання набуло внаслідок реалізації Україною положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, якою були внесені суттєві зміни до норм про кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти волі, честі та гідності особи та злочини проти статевої свободи та недоторканності [2]. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. (набрав чинності 11.01.2019 р.) була прийнята низка змін до кримінального закону України, серед яких доповнення розділу III Кримінального кодексу України (далі – КК України) статтею 151-2 «Примушування до шлюбу». Заборона примушування до шлюбу міститься також в положеннях Сімейного кодексу України, згідно з якими шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Згідно із Сімейним кодексом України, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ст. 24); кожен із подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства є порушенням права дружини, чоло- віка на свободу й особисту недоторканність і може мати наслідки, установлені законом (ст. 56). Згідно з ч. 1 ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Однією з підстав створення сім'ї є шлюб, яким

визначається добровільний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [1].

Аналіз складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 151-2 КК України дає можливість зазначити, що безпосереднім об'єктом примушування до шлюбу є воля, честь та гідність особи. Додатковим об'єктом можуть виступати також здоров'я, статева свобода та статева недоторканість. Диспозиція статті сформульована таким чином, що потерпілим від цього злочину може бути як жінка, так і чоловік будь-якого віку. Об'єктивна сторона характеризується активними діями в наступних формах: примушування особи до вступу в шлюб; примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу; примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу; примушування особи до продовження співжиття без укладання шлюбу; спонукання з метою вступу у співжиття без укладання шлюбу особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає; спонукання з метою продовження співжиття без укладання шлюбу особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає. Шляхом аналізу вищенаведених форм, в яких має прояв примушування до шлюбу, можна зауважити, що він є формальним за складом, оскільки закінченим необов'язкове настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді, наприклад, реєстрації шлюбу.

Враховуючи вищевикладене доходимо до висновку, що стаття «примушування до шлюбу» сформульована некоректно, оскільки не визначає «примус», тому слідчий зможуть користуватися нею на власний розсуд. Недоліком є те, що законодавець не вказує, що слід розуміти під «примушуванням» та «спонуканням», оскільки це значно ускладнює застосування норми на практиці. Крім того, не вирішено однозначно питання чи є кримінальним правопорушенням примушування особи до продовження вільно укладеного шлюбу. Скажімо, під цю статтю може підпасти шантаж чоловіка вагітністю, якщо при цьому жінка погрожує позбавити батька можливості бачитись із дитиною.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. Ст. 135.

2. Кримінальний кодекс України / ВВР України від 29.06.2001 – 2001 р., № 25, ст. 131.

3. Васильєв А.А. Реалізація положень Стамбульської конвенції в законодавстві України про кримінальну відповідальність: системно-правовий аналіз внесених змін і доповнень. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 1. С. 279–284. URL: http://www.pap.in.ua/1_2019/83.pdf.

Бабенко В. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Шармар О. М.***

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю передбачає комплекс заходів, одними з яких є призначення кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу (далі – КК) України покарання, є захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Метою покарання є здійснення кари та виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів, без завдання фізичного болю та приниження людської гідності. Підтримуємо ту позицію науковців, які стверджують, що покарання – це форма і міра відповідальності, у застосуванні якої втілюються й задовольняються інтереси законності, правосуддя, осіб, що потерпіли від злочину, держави й суспільства, а також самого засудженого [2, 67].

Згідно зі ст. 51 КК України до видів покарань належать [1]: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6)службові обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 11) позбавлення волі на певний строк;12) довічне позбавлення волі. Послідовність розміщення видів покарань базується на критерію суворості покарання і застосовано принцип побудови «від менш суворого до більш суворого покарання». Система покарань є вичерпною: до особи може бути застосовано покарання лише таке, яке міститься в Законі. Також вона має загальнообов'язковий характер, як щодо засуджених, так і щодо правоохоронних органів.

В проєкті нового КК України сформульовано дещо інше визначення покарання, його мети та видів. Стаття 3.1.1 дає розуміння, що покарання – це примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що застосовується на підставі цього Кодексу до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину [3].

Відмінністю нової дефініції є те, що покарання в чинному КК України – це захід примусу, а не обмеження прав та свобод людини. Метою покарання в новітньому законодавстві є убезпечення

суспільства шляхом утвердження справедливості, запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки, чого не зазначено в чинному Кодексі.

Згідно зі ст. 3.1.2 видами покарань є лише три види [3]:

1. Штраф. Особливістю є те, що штраф може застосовуватися як додаткове покарання поряд з ув'язненням на певний строк. Призначається це додаткове покарання у випадку злочину, наслідком якого є отримання незаконного доходу, пов'язаного з корупцією, а також умисного злочину, який спричинив значну або тяжку майнову шкоду.

2. Ув'язнення на певний строк. Максимальні строки ув'язнення збільшено – до 30 років (ст. 3.1.5).

3. Довічне ув'язнення. Змінено вік особи, з якого може бути застосовано довічне ув'язнення: яка досягла 21 року, або не старше 70 років на час ухвалення вироку.

Постає питання, чому законодавці зменшили кількість покарань, та куди перенесли решту. Досліджуючи проєкт нового КК України, можна помітити що частину покарань перенесено до кримінально-правових засобів: пробації (ст. 3.4.2), засобів безпеки (ст. 3.6.5) й конфіскації майна та вилучення речі (розділ 3.8).

Власне, до пробації включено контрольні, реінтеграційні та наглядові засоби, що передбачають обмеження у реалізації прав чи свобод людини та застосовуються до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину. Метою засобів пробації є убезпечення суспільства та спонукання особи що вчинила злочин до правослухняної поведінки. Відмінністю засобів пробації від покарання є підстави для застосування: пробація застосовується у випадку відстрочення та невиконання покарання, а також, коли до особи було встановлено високий ризик вчинення нового умисного злочину.

Засоби безпеки – це примусові обмеження у реалізації прав чи свобод людини. Метою засобів безпеки є убезпечення суспільства. Застосовуються вони до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину, або до особи, яка вчинила протиправне діяння, передбачене вітчизняним законодавством. Видами засобів безпеки є: примусова психіатрична допомога, обмежувальні засоби, оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин. Особливістю є те, що до особи може бути застосовано один або декілька засобів безпеки, незалежно від призначення покарання.

Конфіскація майна – це примусове безоплатне вилученні на користь держави відшкодування шкоди потерпілим, грошей, майнових прав та іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності або перебуває у її законному володінні. Конфіскація застосовується лише до того майна, що безпосередньо стосується злочину: є предметом злочину або доходом від такого предмета, знаряддя або засіб вчинення злочину, використовувалося для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення злочину, або використовувалося як винагорода за вчинення злочину.

Вилучення речі – це безоплатне відчуження на користь держави відшкодування шкоди потерпілим, речі, яка не належить засудженій особі на праві власності і не перебуває у її законному володінні, у тому числі речі, вилученої з цивільного обороту. Вилучення стосується речі, якій властиві ознаки майна, перелічені щодо конфіскації майна а також речі, яка була одержана внаслідок вчинення злочину або є доходом від такої речі.

Покарання від інших кримінально-правових засобів відрізняється метою застосування:

– покарання: убезпечення суспільства шляхом утвердження справедливості, запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки (ч. 2 ст. 3.1.1);

– пробація: убезпечення суспільства та спонукання цієї особи до правослухняної поведінки (ч. 1 ст. 3.4.1);

– засоби безпеки: убезпечення суспільства (ч. 1 ст. 3.6.1).

На нашу думку, законодавець виділив покарання від інших кримінально-правових засобів з ціллю відрізнити їх за метою, способами, засобами та підставами застосування. Повертаючись до аналізу чинного законодавства, можна виділити відмінність мети покарання нинішнього КК України та проєкту КК України:

– мета покарання, закріплена в КК України 2001 р. – це передбачене законом обмеження прав і свобод засудженого, виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ст. 50 ККУ);

– мета покарання, передбачена в проєкті нового Кримінального кодексу України: убезпечення суспільства шляхом утвердження справедливості, запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки (ч. 2 ст. 3.1.1).

Покарання згідно з проєктом нового КК України є в першу чергу убезпеченням суспільства, а не здійсненням кари. На перше місце ставиться не обмеження прав і свобод особи, що вчинила злочин, а убезпечення суспільства від криміногенної обстановки.

Покарання є одним з основних методів боротьби зі злочинністю. Це можна досягнути лише розумним та правильним підбором способів і засобів, їх доцільністю та своєчасністю. Покарання в проєкті нового КК України, спрямоване на досягнення цих цілей та створення безпечного суспільства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print.

2. Леонов Б. Покарання як засіб запобігання злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2(40). С. 66–70.

3. Кримінальний кодекс України (проєкт). Контрольний текст від 19.10.2020 URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf.

Безгинський Б. Г.,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

Пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів на території України є протидія корупційним правопорушенням вчиненими службовими особами і одним із видів є незаконне збагачення. Запровадження кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення стала імплементація в національне законодавство ст. 20 «Незаконне збагачення» Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (далі – КООНПК). У статті вказаної Конвенції зазначено, що за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати [2]. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення вперше введено до Кримінального кодексу України (далі – КК) в 2011 році і передбачено ст. 368-2 КК, яке є набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій. Ст. 368-2 КК надавала сподівання суспільству на позитивні зрушення в діях протидії корупції, однак її застосування на практиці залишалося на низькому рівні. Окрім цього, почали поставати питання щодо невідповідності зазначеної кримінально-правової норми Конституції України, оскільки стаття покладала обов'язок доказування на особу, яка притягається до кримінальної відповідальності. У червні 2018 року за вимогою Європейського Союзу підготовлено висновок «amicus curiae» у якому зазначалося, що ст. 368-2 КК не вимагає від обвинуваченого пояснювати походження своїх доходів чи надавати будь-яке інше підтвердження або інформацію. [5].

26.02.2019 Конституційним Судом України прийнято рішення про визнання ст. 368-2 КК України такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) [4]. Вказане рішення аргументовано тим, що в досліджуваній редакції стаття суперечила презумпції невинуватості, порушувала принцип свободи від самовикриття, покладала тягар доведення з боку звинувачення на сторону захисту та уможливлювала притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка на законних підставах набула активи у власність, але не має підтвердження законності підстав такого набуття.

Представники «Антикорупційної ініціативи Європейського союзу в Україні» (EUACI) розкритикували скасування статті КК про незаконне збагачення чиновників, оскільки, у конституційному поданні не досліджуються сутність та релевантність відповідних правових принципів щодо норми Кримінального кодексу, яка заперечується, а також не проводиться поглиблений аналіз відповідної прецедентної практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) або іноземної конституційної практики за аналогічною статтею, вказавши, що вона насправді не зобов'язує підозрюваного доводити свою невинуватість. Йдеться про те, що стаття 368-2 КК не вимагає від обвинуваченого надавати будь-які пояснення та не зобов'язує в прямій формі обвинуваченого надавати інформацію і підсудний має право, але не зобов'язаний надавати пояснення щодо походження активів, про незаконність яких стверджує обвинувачення. На думку авторів висновку amicus curiae, основна ідея криміналізації незаконного збагачення полягає в тому, щоб усунути вимогу щодо доведення зв'язку між діями державної посадової особи та вигодою, надалі отриманою за такі дії. Оскільки кримінальна відповідальність за незаконне збагачення застосовується саме до діянь, пов'язаних із набуттям активів у власність, а не до обставин, що призвели до набуття цих активів у власність (як зазначено у конституційному поданні). Це означає, що брак доказів на користь обґрунтованого збільшення активів становить достатню ознаку для виникнення кримінальної відповідальності.

31.10.2019 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» у якому передбачалося доповнення КК ст. 368-5 КК. У зазначеній кримінально-правової норми передбачено що, незаконне збагачення, набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи [1]. Внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу, згідно з якими справи про визнання активів необґрунтованими та їхнє стягнення в дохід держави розглядає Вищий антикорупційний суд. Стаття 290 Цивільного процесуального кодексу України передбачає, що позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави пред'являється щодо активів, набутих після дня набрання чинності цим законом, якщо різниця між їхньою вартістю та законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також щодо доходів від цих активів.

На підставі викладеного можемо зробити висновок, що кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення пройшла довгий шлях. Встановлення

кримінальної відповідальність за незаконне збагачення забезпечує прозорість поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службових осіб, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище, та є одним із ефективних засобів протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n13.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України № 1-р/2019 від 26.02.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#n68.

5. Висновок «amicus curiae» наданий з ч. 3 ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» про конституційне подання (№ 1/12-2017 від 12.12.2017) щодо відповідності Конституції України ст. 368-2 Кримінального кодексу України. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/AMICUS-CURIAE-TSPPR.

6. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

Булгакова О. Д.,
здобувачка кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ

30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Зазначеними змінами в Основному Законі України було закріплено особливе місце прокуратури та адвокатури в системі органів правосуддя та нові засади функціонування інституту представництва особи в суді. Так, відповідно до ст. 131^1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. У той же час відповідно до ст. 131^2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура та виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення; законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Розділом XV «Перехідні положення» Конституції України було передбачено поступове запровадження інституту виключного представництва іншої особи адвокатом в судах всіх інстанцій. Так, відповідно до «Перехідних положень» Конституції України представництво відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 131^1 та 131^2 виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року. Таким чином, зазначений Закон повністю вступив у законну силу, чим завершив впровадження у діяльність інституту представництва у судах виключно прокурорами та адвокатами.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та внесення необхідних змін обґрунтовано потребою в істотному підвищенні якості представництва особи в суді. Крім того, з метою забезпечення кримінально-правової охорони інституту представництва в судах Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було внесено ряд змін до Кримінального кодексу України, зокрема запроваджено кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень, яка передбачена ст. 400^1 КК України. Зазначені зміни до КК України були внесені у 03.10.2017 року.

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, зареєстрованих кримінальних правопорушень передбачених ст. 400^1 КК України становить 13 кримінальних проваджень (із низ 10 кримінальних проступків, 3 – злочинів).

Оцінити таке нововведення можна буде із закінченням певного часу, коли ця норма почне реалізовуватися та доведе свою дієвість чи неефективність. Однак вже можна стверджувати, що диспозиція зазначеної статті є недосконалою та не відповідає положенням Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до

Конституції України (щодо правосуддя)», зокрема: не передбачено відповідальності прокурорів за таке діяння; не визначено особливості кваліфікації даного кримінального правопорушення та відмежування його від інших кримінальних та адміністративних правопорушень; відсутні уніфіковані поняття у чинному законодавстві України (правнича допомога, правова допомога тощо) та інше. Окрім зазначеного, необхідність ґрунтовного дослідження кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень підтверджує відсутність в Україні дисертаційних, монографічних та інших наукових праць з даної проблематики, що зумовлює актуальність вибраної тематики дисертаційного дослідження. Воно дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень та практики її застосування.

Вище окреслені обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження. Найважливіші його положення доповідатимуться на міжнародних та міжвузівських наукових та науково-практичних конференціях та знайдуть своє відображення в наукових публікаціях.

Вовк А. Є.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент ***Жук І. В.***

ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗВІДНИЦТВА ТА СУТЕНЕРСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Згідно з даними Національної поліції України, за період з 2014 по 2018 роки в Україні було виявлено 1618 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 303 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», а також 1800 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 302 КК «Створення або утримання місць розпусти і звідництво» [1]. Найбільше дискусійних питань виникає стосовно розмежування вказаних складів кримінальних правопорушень, зокрема, понять сутенерства і звідництва для розпусти. Так, примітка до ст. 303 КК України дає визначення сутенерства, під яким слід розуміти дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою. А поняття звідництва для розпусти передбачає вчинення дій посередницького характеру, що виявляються у сприянні добровільним сексуальним стосункам малознайомих чи незнайомих осіб між собою [2, с. 185]. Воно полягає у проведенні пошуку осіб, які згодні вчинювати розпусні дії, знайомстві або

організації зустрічей таких осіб, схилянні осіб до розпусти тощо. Сутенерство, як правило, являє собою більш-менш тривале забезпечення організації зайняття проституцією. Прикладом звідництва буде надання приміщення для розпусти з метою отримання доходу. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що законодавче визначення сутенерства охоплює звідництво для розпусти.

Варто зазначити, що у частині звідництва для розпусти склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 302 КК, є загальним щодо втягнення особи в заняття проституцією та сутенерства (якщо останнє полягає в діях, що зовні нагадують звідництво). Тому, для розмежування аналізованих складів вченими пропонується застосувати саме такий підхід – згадати правило кваліфікації конкуренції частини та цілого і при наявності конкуренції застосовувати ціле, тобто ст. 303 КК. Отже, якщо йдеться про вплив на свідомість жінки шляхом умовляння, розпалювання низьких спонукань, переконування в доцільності, вигідності певної поведінки тощо з метою її залучення в проституцію, діяння слід кваліфікувати за ст. 303 КК як сутенерство, а якщо воно здійснюється з метою організації групових сексуальних дій, безладних статевих стосунків поза межами проституції – за ст. 302 КК (звідництво для розпусти) [3, с. 715].

Нерідким явищем є поєднання цих двох складів кримінальних правопорушень, що потребує кваліфікації за їх сукупністю. Так, вироком Сарненського районного суду Рівненської області від 12 лютого 2018 року, А. було засуджено за ч. 1 ст. 303, ч. 1 ст. 302, ч. 2 ст. 302 КК України, та призначене остаточне покарання за сукупністю злочинів. За обставинами справи, А. у вересні 2017 року, з метою отримання на постійній основі незаконних прибутків, з корисливою метою, шляхом здійснення сутенерства щодо Б., яке виражалось в забезпеченні незаконної діяльності щодо організації систематичного надання сексуальних послуг чоловікам за винагороду вищевказаною особою, втягнув її до зайняття проституцією. А. запропонував Б. зайнятись проституцією при його посередництві, на що Б., з урахуванням слабкого та погано захищеного стану погодилась та в подальшому надавала сексуальні послуги за плату, а А. при цьому створював умови її сексуальної експлуатації, підшукуючи клієнтів та забезпечуючи доставку до них Б. А. в період часу з 4 вересня 2017 року по 29 листопада 2017 року, забезпечуючи умови сексуальної експлуатації Б., отримував за це грошові кошти від клієнтів, яким вона надавала сексуальні послуги [4].

Що стосується досвіду іноземних держав в контексті криміналізації проституції і сутенерства, то можна зазначити наступне. У КК Італії встановлюється відповідальність за спонукання дитини до проституції, експлуатацію дитячої проституції, вчинення сексуальних дій з дитиною за плату (ст. 600-bis). Згідно з КК Іспанії караються примушування, спонукання чи сприяння проституції особи, яка не досягла 18 років або страждає на психічне захворювання (ст. 187);

а також більш класичні варіанти таких злочинів – примушування особи старшої за 18 років, із застосуванням сили, скрутного стану потерпілого чи свого становища, до заняття проституцією; експлуатація проституції, навіть за згодою особи (ст. 188). КК Болгарії визнає кримінально протиправним схиляння жінки до зайняття проституцією, схиляння чи примушування до вживання наркотичних засобів з метою втягнення у проституцію, у статеві зносини, гомосексуальні чи розпусні дії (ст. 155). За КК Польщі караються схиляння до проституції з метою одержання майнової вигоди, вивезення іншої особи за кордон з метою заняття проституцією (ст. 204). КК Швейцарії передбачає відповідальність за сприяння заняттю проституцією (ст. 195). Згідно з КК Австрії караними є схиляння до професійної проституції, сутенерство, торгівля людьми з метою зайняття професійною проституцією (§ 213–217). Згідно з КК ФРН кримінально караними діяннями є сприяння проституції, сутенерство. КК Норвегії до злочинів сексуального характеру відносить примушування займатися проституцією або продовжувати займатися проституцією, заохочення занять проституцією або використання проституції іншої особи, надання в оренду приміщень для заняття проституцією (§ 202); сексуальний контакт чи статевий акт за плату з особою у віці до 18 років (§ 203). КК Сан-Марино передбачена відповідальність за торгівлю живим товаром для зайняття проституцією за кордоном (ст. 268); спонукання до заняття проституцією (ст. 269); утримання чи керування будинком для заняття проституцією (ст. 270); експлуатацію проституції (ст. 271); сприяння проституції (ст. 272) [3, с. 716]. Отже, у більшості європейських країн саме зайняття проституцією, як і в Україні, не є кримінально караним діянням, на відміну від спонукання, примушування, заохочення, сприяння та організації такої діяльності. Варто також згадати, що до 2006 р. в Україні існувала кримінальна відповідальність за проституцію, але внесеними змінами до ст. 303 КК її було скасовано. Таким чином український законодавець демонструє прагнення до відповідності європейським стандартам криміналізації. Крім того, слід зауважити, що у більшості згаданих іноземних держав кримінально протиправними, як і в Україні, окремо визнаються і звідництво до розпусних дій у різних його формах, і сутенерство.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що поняття сутенерства є більш ширшим, ніж звідництво. Воно охоплює більшу кількість дій, спрямованих на тривале забезпечення зайняття проституцією, на відміну від звідництва, де такі дії вчиняються задля отримання доходу не від заняття проституцією іншою особою та організації такої діяльності, а саме від супутніх організаційних моментів розпусної діяльності. У випадку поєднання таких кримінально протиправних діянь потрібна їх кваліфікація за сукупністю.

Список використаних джерел

1. Статистика злочинів, пов'язаних з сутенерством / Інформаційне агентство «Українські Національні Новини». URL: https://www.unn.com.ua/uk/news/1806774-v-ukrayini-za-pyat-rokiv-bulo-viyavleno-ponad-1-6-tisyachi-zlochiniv-povyazanikh-z-sutenerstvom.

2. Горпинюк О.П. Актуальні проблеми кваліфікації складів злочинів проти моральності. Порівняльно-аналітичне право. № 3. 2017. С. 184–188.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: [навч. посібник] / за заг. ред.. М.І. Хавранюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 12 лютого 2018 року / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/.

Герус Т. С.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління ***Матюшенко О. І.***

ВИНА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Науковий інтерес до категорії «вина» обґрунтовується її значущістю у системі соціально-правових цінностей. Так, вина є одним з основних критеріїв, які дозволяють відмежувати правопорушення від правомірної поведінки. Крім того, вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Принцип відповідальності лише за наявності вини ще з давніх часів відстоювався людством, що дістало відображення у багатьох правових системах. І вже надалі, з розвитком цивілізації та встановленням державності, цей принцип стає центральним у праві. Тому з'ясування поняття вини і на сьогодні має важливе значення [1, с. 138].

Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК України) виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [2, с. 12].

Розширене визначення поняття вини дає В. А. Якушин, зазначаючи, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного і протиправного діяння та його наслідків, виражене у визначених законом формах, що розкривають зв'язок інтелектуальних, вольових і чуттєвих процесів психіки особи з діянням і які, з огляду на це, є підставою для суб'єктивного

інкримінування, кваліфікації вчиненого та визначення меж кримінальної відповідальності [3, с. 122].

При цьому основна увага акцентується на психічному ставленні особи не лише до діяння, але і до його наслідків, що виявляється у передбаченні нею наслідків вчинюваного діяння, а також у так званому вольовому ставленні до них [4, с. 88–90].

Основними категоріями, які характеризують вину, є її зміст, форма, обсяг, сутність та ступінь.

Зміст вини – це відображення у свідомості людини об'єктивних ознак кримінального правопорушення, які у різних кількісно-якісних поєднаннях утворюють умисел та необережність. У змісті вини виділяються два моменти: інтелектуальний, який включає усвідомлення особою характеру своїх діянь і передбачення нею їх наслідків, та вольовий, який полягає у бажанні настання певних наслідків, свідомому їх припусканні, байдужому ставленні до них, розрахунку на їх відвернення, що прямо випливає із законодавчого визначення видів та форм вини [5, с. 38].

Формою вини є внутрішня структура сталих зв'язків і взаємодій елементів, властивостей та процесів, що утворюють вину, а також спосіб існування і вираження її змісту [1, с. 157]. Відповідно до чинного законодавства вина виражається у формі умислу або необережності.

Умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [2, с. 12].

Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість. Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити [2, с. 12].

Обсяг вини утворюють відображені у психіці особи конструктивні, конструктивно-органічні, кваліфікуючі, пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини і ставлення до них суб'єкта [3, с. 169].

Сутність вини має розглядатися в об'єктивному та суб'єктивному аспектах. Суб'єктивна сутність вини являє собою певні аспекти мотивації поведінки, яка порушує норми права, достатні для визнання вчинених особою діянь (дій чи бездіяльності) кримінально караними. Об'єктивна (соціальна) сутність вини визначається або як психічне ставлення особи до кримінального правопрошуення, або як

негативне чи недостатньо уважне психічне її ставлення до основних соціальних цінностей, що виявляється у конкретному кримінальному правопорушенні. Отже, сутність вини у загальному розумінні – це негативне ставлення злочинця до об'єктів кримінально-правової охорони [1, с. 157].

Ступінь вини – це її кількісна характеристика, яка залежить від тяжкості вчиненого діяння і суспільної небезпечності особи злочинця.

Таким чином, вина як кримінально-правова категорія – це не просто психічне ставлення особи до вчинюваного діяння, а те, що дістало прояв у конкретному кримінальному правопорушенні. Складовими елементами цього ставлення є свідомість та воля. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів даного ставлення утворюють різні модифікації вини. У даному випадку доцільно говорити про структуру вини. Схоже поняття зустрічається в праці С. В. Склярова, який називає волю та інтелект елементами складу вини, хоча самого визначення вказаного поняття вчений не дає [5, с. 27].

Вереша Р. В. вважає, що структуру вини можна визначити як сукупність встановлених у кримінальному законі інтелектуальних та вольових ознак (свідомості та волі), які визначають зміст вини у конкретному кримінальному правопорушенні [1, с. 158].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що вина є важливою ознакою будь-якого кримінального правопорушення, адже за її відсутності немає складу кримінального правопорушення, за таких обставин особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Академія адвокатури України; Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 583 с.

2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 01 вересня 2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2020. 224 с.

3. Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве: монография. Тольятти: ТолПИ, 1998. 296 с.

4. Вереша Р. В. Сучасні теорії (концепції) вини в науці кримінального права. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. № 1 (32). С. 79–94.

5. Скляров С. В. Вина и мотивы преступного поведения как основание дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2004. 495 с.

Гуменюк Я. С.,
здобувач кафедри кримінального права
Харківського національного університету
внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ, ЧЛЕНА РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ

В останні роки для України стало актуальним питання забезпечення належного функціонування Рахункової палати. Це обумовлено тим, що Рахункова палата виконує одну із найголовніших функцій державної влади – здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Забезпечення ефективного фінансового контролю набуває першочергового значення для прозорості системи державного управління, забезпечує дієвість контрольних функцій парламенту, що посилює довіру суспільства до державних органів. У зв'язку з цим зростає роль і значення Рахункової палати як єдиного в Україні незалежного органу фінансового контролю. Здійснення контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України є постійною практикою в державах ЄС і більшості держав світу. Цього вимагають основоположні міжнародні документи у сфері контролю державних фінансів, такі як Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів, Мексиканська декларація незалежності вищих органів фінансового контролю та міжнародні стандарти проведення незалежного фінансового контролю. Необхідність забезпечення належного фінансового контролю відповідно до стандартів Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI) відображена в положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Зазначене підтверджує значущість нормальної діяльності Рахункової палати для економічної, політичної та соціальної стабільності в Україні. Положення про Рахункову палату передбачені ст. 98 Конституції України та Законом України від 2 липня 2015 року № 576-VIII «Про Рахункову палату». Зокрема у зазначеному Законі передбачено, що Рахункова палата під час здійснення своїх повноважень є незалежною від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незаконне втручання у здійснення Рахунковою палатою наданих законом повноважень забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену законом, втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Рахункової палати забороняється. Крім того, однією з форм

державного захисту діяльності Рахункової палати та її членів від перешкоджання її здійснення з боку громадян, наділених владними повноваженнями, стало встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351^1 КК України). Однак, відповідно до статистичних даних на веб-порталі Офісу Генерального прокурора кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень з 2015 року щодо перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати починаючи кожного року лише зростає. Це обумовлено, перш за все, недосконалістю диспозиції норми (не передбачено відповідальності загального суб'єкта кримінального правопорушення, а також ознак повторності та вчинення кримінального правопорушення групою осіб тощо), у зв'язку із чим вона мало застосовується на практиці.

Питання кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати розглядали у своїх роботах такі вітчизняні вчені: Н. В. Акулова, П. С. Берзін, Р. В. Вереша, А. С. Габуда, О.М. Джужа, М. В. Довгаль, З. А. Загиней, А. П. Закалюк, О. О. Кияшко, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, М. П. Куцевич, С. Я. Лихова, Н. В. Лісова, В. І. Осадчий, Є. В. Пилипенко, Н. К. Рудий, А. В. Савченко, О. О. Седлецький, О. С. Сотула, М. Х. Сулайманов, Є. Л. Таможник, М. В. Фоменко, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. Безумовно, праці цих учених становлять суттєву наукову і практичну цінність, однак чимало питань, пов'язаних з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351^1 КК України, залишилися дискусійними, а деякі з них – недостатньо чи взагалі не дослідженими, висвітлені лише в коментарях до чинного КК України, підручниках із кримінального права.

Викладене підтверджує актуальність обраної теми та зумовлює потребу поглибленого теоретичного аналізу кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати, що дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення зазначеної норми закону та практики її застосування.

Демчук О. В.,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПУСК В ЕКСПЛУАТАЦІЮ ЗАВІДОМО ТЕХНІЧНО НЕСПРАВНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШЕ ПОРУШЕННЯ ЇХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Статтею 287 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи

іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права на керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що убезпечують дорожній рух, вчинене особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, якщо це спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжке тілесне ушкодження або його смерть.

Необхідно звернути увагу, що у статті 287 КК не проведено диференціації відповідальності залежно від тяжкості наслідків, що настали в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених цією кримінально-правовою нормою.

Розглядаючи дане питання слід зазначити, що у суміжного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК (Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами) диференційовано відповідальність в залежності від спричинених суспільно небезпечних наслідків, а саме: заподіяння потерпілому середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, спричинення смерті потерпілому. Так, в частині 2 статті 286 КК передбачена відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження. Санкція цієї кримінально-правової норми включає в якості основного покарання позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого. Частина 3 статті 286 КК передбачає відповідальність за спричинення загибелі кількох осіб, а санкція містить покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Тобто, у статті 286 КК диференційована відповідальність в залежності від спричинених суспільно небезпечних наслідків є обґрунтованою та логічною.

Необхідно зауважити, що санкція статті 287 КК України передбачає за вчинення суспільно небезпечних діянь, які спричинили потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжке тілесне ушкодження або його смерть покарання у виді штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, на строк до трьох років або без такого.

Окрім того, незважаючи на те, що злочин, передбачений ст. 287, за своїм характером і ступенем схожий із злочином, передбаченим ст. 286 КК, у разі його вчинення щодо винної особи неможливо застосувати, наприклад, норми статей 45 або 46 КК щодо звільнення від відповідальності [1, с. 313].

На підставі викладеного, можна запропонувати нову редакцію статті 287 КК України:

Стаття 287. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації

1. Випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права на керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що убезпечують дорожній рух, вчинене особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, якщо це спричинило потерпілому середньої тяжкості, –

карається ……

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження, -

карається ……

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель кількох осіб, -

карається ……

Список використаних джерел

1. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.

Євсеєнкова К. А.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ ***Крутевич М. М.***

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ)

Захист прав і свобод громадян – це одне з найважливіших завдань держави у будь-які часи. Саме тому законодавці повинні постійно слідкувати за достатністю та ефективністю правового інструментарію, а також здійснювати своєчасне впровадження необхідних змін задля всеохоплюючого забезпечення основоположних прав громадян.

6 грудня 2017 року Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким було скореговане положення розділу IV Кримінального кодексу України. [3]

Цим же законом були включені у КК України нові статті, зокрема й стаття 126-1 «Домашнє насильство».

Відповідно до диспозиції ст. 126-1 ККУ: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.[2] Стаття містить ряд понять, які потребують детального тлумачення, проте примітка до статті відсутня, а для повного розуміння складу даного кримінального правопорушення необхідно звернутися до інших нормативно-правових актів.

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5].

Суб'єктом даного кримінального правопорушення може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку, яка є одним з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення за ст. 126-1 КК України, а саме діяння полягає у систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. За такої конструкції ознак фізичного насильства є зрозумілою конкуренція й інших статей КК України, зокрема ст. 125, 122, 121, 135, 136, 126, що потребує певного розмежування при кваліфікації [5].

Якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого кримінального правопорушення, але потерпілий – спеціальний, насильство носить систематичний характер і максимум санкції нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК – кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК (наприклад, якщо домашнє насильство полягає в систематичному заподіянні умисного легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, – вчинене

потребує кваліфікації за ст. 126-1 КК). У випадку, якщо санкцією ст. 126-1 КК (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші кримінальні правопорушення, що становлять зміст насильства, - вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно, кваліфікація відбуватиметься за сукупністю ст. 126-1 КК та інших статей КК, що передбачають ці кримінальні правопорушення (наприклад, ст. 126-1 КК та ч. 1 ст. 122 КК).

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [5]. Як зазначають Дудоров О.О. та Хавронюк М.І., погрозу у ст. 126-1 слід тлумачити широко. Це можуть бути: а) погроза заподіяння фізичного насильства; б) шантаж – погроза розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці, або викрити у поведінці, яка компрометує особу, або заподіяти іншу; в) залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити потерпілу особу в залежне становище. Контроль у репродуктивній сфері означає, як правило, заборону або примушування до вагітності. При цьому примушування до аборту чи стерилізації вимагає додаткової кваліфікації за частинами 2 або 4 ст. 134 КК [1].

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру і в окремих випадках потребує додаткової кваліфікації за статтями 150, 150-1, 166, 304 КК України та ін. [5].

Ознака «систематичність» характеризує діяння як таке, що було вчинено три і більше разів. Окрім того, всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом. При цьому не має значення чи притягувалась раніше винна особа до адміністративної відповідальності за статтею 173-2 КУпАП.

Потерпілий від кримінального правопорушення є спеціальним: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Важливим і необхідним елементом є наявність певного ступеню взаємовідносин між суб'єктом даного кримінального правопорушення та потерпілим. Диспозиція статті 126-1 КК України передбачає вчинення домашнього насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у

сімейних або близьких відносинах. Подружжям є жінка та чоловік, які зареєстрували свій шлюб в порядку, визначеному цим кодексом, але подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми і з інших поважних причин не проживають спільно [6]. Тому для кваліфікації не важливо місце розташування подружжя, домашнє насильство може бути скоєне і у випадок окремого проживання.

Особами, які перебувають у близьких відносинах, слід вважати так званих близьких осіб, тобто тих, які мають сексуальні позашлюбні або партнерські стосунки і постійно або час від часу проживають спільно, не маючи при цьому прав та обов'язків сімейного характеру [6].

Склад кримінального правопорушення за статтею 126-1 КК України є матеріальним, а отже обов'язковим є настання суспільно-небезпечних наслідків. Наслідки виражаються у: фізичних або психологічних стражданнях (змістом яких є біль, муки, тривога, переживання), розладах здоров'я, втраті працездатності, емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи.

Так, до психологічних страждань можна віднести емоційну дезадаптацію і дезорієнтацію, появу психосоматичних порушень (алергічна реакція, нервово-психічні захворювання тощо). Щодо емоційної залежності, то вона може проявлятися у неможливості відмовитися від таких стосунків, стійкій душевній прив'язаності та труднощами у відокремленні своїх бажань від рішень винної особи. Погіршення якості життя потерпілої особи необхідно оцінювати комплексно за певними критеріями, а саме: фізичні (погіршення якості сну, загальна втома організму), інтелектуальні (зниження швидкості реакції, погіршення сприйняття нової інформації, пам'яті), соціальні (послаблення соціальних зв'язків) та економічні (брак фінансових можливостей через економічні обмеження) [1].

Суб'єктивна сторона виражається прямим умислом щодо діяння, а також прямим або непрямим умислом до наслідків.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що створення нової статті у Кримінальному кодексі України – 126-1 (Домашнє насильство) є значним кроком щодо формування у суспільстві нетерпимості до насильницької моделі поведінки у стосунках. Криміналізація домашнього насильства є безумовно необхідним нововведенням через постійно зростаючу кількість випадків скоєння даного виду насильницьких дій.

Список використаних джерел

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень

Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст. 34).

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст. 2056).

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст. 35).

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21–22, ст. 135).

Заінчковська Ю. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор ***Кришевич О. В.***

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

У наш час суспільні відносини часто змінюються, тому виникає потреба створювати нові закони й удосконалювати їх. Одним із основних принципів, що відображає ставлення людини в суспільстві, є принцип гуманізму, зазначений у ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. До основних прав люди належить право на створення сім'ї та укладення шлюбу. Згідно з ч. 1 ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Однією з підстав створення сім'ї є шлюб, яким визначається добровільний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [2]. Однак у наш час гостро постало питання насилля в сім'ї та можливості припинити шлюб із цієї підстави. Так, у ст. 151-2 КК України зазначено: «Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, – караються арештом на строк

до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо двох чи більше осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк» [3].

Основним безпосереднім об'єктом зазначеного злочину є воля, честь і гідність особи, зокрема, у сімейних відносинах. Потерпілою особою може бути як особа, що досягла шлюбного віку, так й особа, що не досягла такого віку незалежно від статі.

З об'єктивної сторони злочин характеризується діями в таких формах: 1) примушування особи до вступу в шлюб; 2) примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу; 3) примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу; 4) примушування особи до продовження такого співжиття; 5) спонукання особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, у якій вона проживає, з метою вступу в шлюб чи співжиття без укладання шлюбу або з метою продовження примусово укладеного шлюбу чи зазначеного співжиття.

Під «примушуванням» варто розуміти застосування фізичного насильства або погрози його застосування щодо потерпілої особи чи її близької особи або шантаж – погрозу знищити чи пошкодити майно потерпілого, або викрасти потерпілого чи позбавити його волі, або розголосити відомості про потерпілого, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, або іншим чином обмежити права, свободи чи законні інтереси потерпілого (чи його близької особи) [5]. Примушування до шлюбу – під цим терміном потрібно розуміти будь-які активні дії, спрямовані на спонукання жінки чи чоловіка вступити у шлюб за умови, що винна особа знає про небажання іншої людини одружуватись. Йдеться про психологічний тиск чи фізичне насильство. Під «спонуканням» до переміщення на територію іншої держави варто розуміти заманювання особи за кордон за допомогою вигаданої причини (наприклад, відвідування хворого родича) чи в інший спосіб. Криміналізація цієї форми діяння пов'язана з тим, що деяких жертв примусового шлюбу спочатку вивозять до іншої країни (нерідко до країни прабатьків), де їх примушують одружитися з громадянином цієї країни. Окремі форми примушування підлягають додатковій кваліфікації за іншими статтями КК України. Кримінальне правопорушення перших чотирьох формах важається закінченим з моменту застосування фізичної або психічної сили, а в п'ятій формі – з моменту вчинення дій, які характеризують спонукання (шлюб не обов'язково має бути укладений).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний. Зазвичай ним є особа, яка має сімейну владу над потерпілою особою (батько, дід, мати). А якщо брати цюситуацію до уваги із суб'єктивної сторони, то може бути вчинений лише умисно, при цьому мотив і мета вчинюваних дій на кваліфікацію не вливають. Кваліфікуючими

ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 151-2) є: – повторність; – попередня змова групи осіб; – учинення щодо особи, яка не досягла шлюбного віку.

Особи, яких раніше шантажем чи іншим способом змусили до шлюбу можуть звернутися до поліції протягом п'яти років з моменту вчинення дій щодо примушування до шлюбу. Оскільки ознак цієї статті в новій редакції не розписано, то кваліфікувати буде досить складно, тому щоб довести дані дії, особа повинна надати відповідні докази, а саме: свідчення самої постраждалої, покази свідків, різноманітні повідомлення, письмові документи, електронне листування, відеоматеріали, висновки судово-медичної, психологічної, психіатричної експертиз.

Підводячи підсумок, варто зауважити, що законодавець намагається забезпечити захист прав та інтересів осіб які перебувають у сімейних відносинах,а саме у шлюбі, адже шлюб згідно СК є підставою для виникнення прав та обов`язків подружжя, проте цілком відсутня достатня обґрунтованість й доцільність криміналізації діяння, передбаченого ст. 151-2 КК України. На сьогодні в чинному сімейному законодавстві залишаються проблемні питання, по-перше, судова способу припинення (розірвання) шлюбу в разі відсутності згоди одного з подружжя або наявності неповнолітніх дітей. При цьому зазначені обставини змушують особу проти її волі тривалий час перебувати у шлюбних відносинах до вступу рішення суду в законну сили, а суди завантажені формальними справами. Викликає подив наявність у сучасному законодавстві положень, що надають суду право на збільшення строку розгляду справи про розлучення шляхом надання місячного терміну на примирення. При цьому альтернатив судовому рішенню про розірвання шлюбу немає, тобто суд зобов'язаний і може винести лише одне рішення – розірвати шлюб. Крім цього, на рівні Постанови Пленуму Верховного Суду України існує ще один рудимент, що порушує права позивача, – це вимога особисто бути присутнім сторонам під час судового процесу та неможливість використання права на представництво. Таким чином, примушування до шлюбу порушує право людини вирішувати чи вступати до шлюбу чи ні, з ким вступати і за яких умов, внаслідок чого страждає воля людини, яку винний намагається зламати шляхом застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи в інший спосіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. Ст. 135.

3. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

Калашник В. М.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Шармар О. М.***

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 373 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПРИМУШУВАННЯ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ»

Відповідно до статей 28 і 62 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, а обвинувачення у злочині не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Водночас у сучасній Україні під час досудового розслідування у кримінальних справах відбувається чимало вищевказаних порушень, зокрема, недотримання законності, неповага до гідності особи, неповнота й однобічність розслідування тощо. Усе це сприяє виникненню й поширенню багатьох негативних явищ, зокрема злочинів проти правосуддя. Одним із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень є примушування давати показання, під час вчинення якого службові особи правоохоронних органів, наділені державою певними процесуальними повноваженнями, опиняються перед вибором між доцільністю й законністю, вважаючи, що остання може порушуватися в інтересах розкриття кримінального правопорушення. Тому це зумовлює актуальність висвітлення проблемних питань кримінально-правової характеристики примушування давати показання.

Мета дослідження полягає в аналізі складу кримінального правопорушення примушування давати показання, а також формулювання на її основі пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування.

Науковою розробкою цієї проблематики займалися такі вчені як: Ш.С. Рошковська, В.В. Кончаковська, О.О. Вакулик, І. Ю. Бунєва, А.А. Калашнікова, В.І. Осадчий, А.А. Піонтковський, М.А. Попов, О.М. Шармар та інші.

Основним безпосереднім об'єктом правопорушення, передбаченого ст. 373 КК України, є відносини, що забезпечують діяльність прокурора, слідчого, дізнавача або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, у частині дотримання вимог кримінального процесуального закону, що регламентує допит особи [1, ст. 909].

Додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя,

здоров'я, волі, особистої недоторканності, честі й гідності людини, права власності, авторитет правоохоронних органів тощо [3].

Потерпілим від злочину може бути: підозрюваний (ч. 1 ст. 42 КПК України), потерпілий (ст. 55 КПК України), свідок (ст. 65 КПК України) та експерт (ст. 69 КПК України), тобто особи, які відповідно до закону можуть бути допитані у провадженні під час дізнання (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України) чи досудового слідства (п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК України) [2, ст. 845–846].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в примушуванні давати показання на допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність. Аналіз ч 1. ст. 373 КК України в результаті дослідження дає нам підстави запропонувати в диспозиції даної статті конкретизувати примушування, як таке, що здійснюється шляхом психічного (психологічного) впливу на особу та дещо розширити переліком способів вчинення примушування давати показання. У частині 2 ст. 373 КК України використати формулювання «фізичне насильство» замість «насильство», яке застосовується при примушуванні давати показання. Це забезпечить недопущення розширеного тлумачення в процесі правозастосування.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 373 КК України, є формальним він є закінченим з моменту примусу давати показання на допиті незалежно від того, чи отримала службова особа, яка здійснює досудове розслідування, від учасників процесу бажані правдиві або неправдиві показання [3].

Суб'єкт примушування давати показання є спеціальним, а саме прокурор, слідчий, дізнавач, працівник підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, котрі проводять розслідування.

Суб'єктивна кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотив і мета примушування можуть бути різними і на кваліфікацію кримінального правопорушення не впливають.

До кваліфікуючих ознак примушування давати показання відносяться: застосування насильства або знущання над допитуваною особою, за відсутності ознак катування. Виникає потреба у наданні пропозицій щодо шляхів удосконалення ч. 2 ст. 373 КК України, зокрема, слід окремо звернути увагу на таку кваліфікуючу ознаку, як «ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства», оскільки вбачаємо в ній некоректність формулювання законодавцем з огляду на проведений аналіз диспозиції даної статті та пропонуємо конкретизувати словосполучення «із застосуванням насильства» і викласти наступним чином: «із застосуванням фізичного насильства».

Отже, у результаті проведення кримінально-правової характеристики примушування давати показань ми дійшли висновку, що законодавцю необхідно внести зміни до ст. 373 КК України і викласти норму у такому вигляді:

«Стаття 373. Примушування давати показання

1. Примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого, дізнавача або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, поєднані із застосуванням фізичного насильства або із знущанням над особою, за відсутності ознак катування, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років».

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д. С Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. -К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар Т. 2 : Особливачастина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є. О. Письменського. [2-ге вид.] – К.: «ВД «Дакор», 2013. 786 с.

4. Вакулик О.О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Вакулик ; Нац. акад. прокуратури України. К., 2011. 19 с.

Клімова У. Д.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор ***Кришевич О. В.***

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК»

Відповідно до Закону України від 8 вересня 2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, підлягають цивільному, адміністративному та кримінальній відповідальності. Різновидом цього порушення є сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені вербально (погрози, залякування, нецензурні висловлювання) або фізично (торкання, ляпас), приниження або образа осіб, які перебувають у трудових, службових, матеріальних чи інших

субординація [1]. Зі ст. 40 Стамбульської конвенції, з цього випливає, що держави-учасниці мають право самостійно визначати, чи будуть вони криміналізувати сексуальні домагання або застосовувати сексуальні, адміністративні чи інші юридичні санкції за такі небажані сексуальні дії, що принижують гідність людини. Різновидом сексуального насильства, поняття якого закріплено в п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визнається примушування до акту сексуального характеру з третьою особою [4].

Згідно ст. 154 КК передбачено, що примус до вступу в статевий акт є підставою для визнання одним із проявів сексуального домагання (хоча в даний час цей примус може бути заявлений за відсутності будь-якої залежності (підпорядкування) потерпілого від винного) [2]. Стаття 154 КК України примушуванням до вступу в статевий зв'язок визначає як примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою [3]. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 Кримінального кодексу, є сексуальна свобода або статева недоторканність особи, а додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 цієї статті, в якості альтернативних - майно, честь і гідність особи. Потерпілим визнається особа жіночого або чоловічого віку, бо інший законодавчий підхід мав би вигляд дискримінації за ознакою статі. Примус до вступу в статевий акт є одним із кримінальних правопорушень, за які кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК). Оскільки добровільна згода особи, яка не досягла 14-річного віку, юридично визнана фікцією, «неефективний» примус такої особи до вчинення діяння статевий характер слід розглядати як замах на кримінальне правопорушення, передбачений ст. 152 (ст. 153) Кримінального кодексу. Дія сексуального характеру слід розуміти як дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природних отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким проникненням (такі дії обговорюються вище – при аналізі статті 152 та статтяя 153 Кримінального кодексу). Злочин, передбачений ст. 154 КК, визнає примус до одноразових або повторних статевих актів, незалежно від їх гетеро- чи гомосексуальної орієнтації.

У зв'язку з цим В. Маркін вважає, що відповідно до ч. 1 ст. 154 суб'єкт повинен змусити жертву вчинити акт сексуального характеру виключно з «іншою особою», а не з собою. Водночас зазначено, що в нових реаліях кримінального законодавства майже кожному випадку згвалтування чи примусу до статевого акту сексуального насильства передуватиме покарання, передбачене ч. 1 ст. 154 примус до вчинення акту сексуального характеру, у зв'язку з чим адвокату доведеться мати справу з досить складними ситуаціями, коли в межах посягання на один і той самий предмет попередня стадія згвалтування

(або сексуального насильства) міститиме ще один закінчений злочин – примус до вчинення акту сексуального характеру [5].

Якщо жертва добровільно погоджується на деякі форми сексуального контакту, але заперечує проти інших, то примушення їх до цього, якщо є підстави, також є частиною розглядуваного кримінального правопорушення. У ч. 1 та ч. 2 ст. 154 КК використовується обороту «примус особи без її добровільної згоди на вчинення акту сексуального характеру...» є некоректним, оскільки примус як такий вже вказує на відсутність добровільної згоди потерпілого на вчинення певного діяння проти його. Поняття добровільної згоди розкривається при аналізі кримінального правопорушення «зґвалтування». Під примусом у кримінальному праві зазвичай розуміють протиправний психічний вплив на свідомість жертви, спрямований на приведення його до стану, в якому він внутрішньо готовий підкорятися вимогам суб'єкта примусу. В результаті жертва обмежується у можливості діяти за власним бажанням (остання не повністю пригнічується), змушена вибирати поведінку, яка суперечить його бажанням. Характер примусу в диспозиції ч. 1 ст. 154 КК не вказано. Примус, караний ст. 154 КК, може здійснюватися у будь-якій формі (усно, письмово, із застосуванням засобів зв'язку тощо), звертаючись до потерпілого як безпосередньо, так і через треті особи. Якщо є підстави для дії, яка розцінюється як примус до вчинення акту сексуального характеру з іншою особою, вимагають додаткової кваліфікації відповідно до відповідних положень Кримінального кодексу [6, с. 46].

Загрозу фізичного насильства як спосіб подолання чи запобігання опору жертви слід розглядати як залякування шляхом застосування такого насильства щодо нього та (або) іншої особи, доля якої жертва не байдужа (родич, близька особа), що може складаються з виразів, жестів, зброї або предметів, які можуть бути використані для заподіяння тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, яку жертва сприймає як справжню зброю, або інших дій. Загроза фізичного насильства повинна сприйматися потерпілим як реальна, тобто він повинен мати враження, що якщо він чи вона виступить проти винного або не виконає його вимог, загроза буде реалізована. Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства проти жертви або іншої особи (наприклад, загроза знищення або пошкодження майна жертви або його родичів, розкривають інформацію, що дискредитує їх честь і гідність), не дають підстав розглядати неприродний спосіб погрози статевого акту або сексуальних дій, таких як зґвалтування чи примусове сексуальне задоволення.

Таким чином, помилки в кваліфікації цього виду кримінального правопорушення можна подолати лише у разі максимальної оптимізації законодавчого регулювання визначення та характеристики кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 52. С. 56.
2. Конвенція СЕ о предупреждении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашнем насилием (Стамбульская конвенція). URL: https://rm.coe.int/1680464e75.
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс, Закон від 05.04.2001№ 2341-II. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 5. С. 35.
5. Маркін В. Секс за Кримінальним кодексом: нова редакція. Аналіз положень Закону України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII щодо внесення змін до розділу IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-novaredakciya.html.
6. Холод О.П. Поняття, спільні ознаки та класифікація злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканності особи. URL: http://radnuk.info/statti/569-kval if/15200-2011-01-21-10-05-35.html.

Коваленко Д. А.,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 386 КК УКРАЇНИ

У КК України 1960 р. поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» взагалі не вживалося, а КК України 2001 р. положення, що стосуються суб'єкта, кримінального правопорушення, виділені у самостійний розділ IV під назвою «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)» і в ст. 18 КК України досить повно дає поняття суб'єкта кримінального правопорушення і характеризується такими ознаками: фізична особа, осудність, певний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також розкриває поняття службової особи [2]. Першою ознакою, яка характеризує суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, є належність його до числа фізичних осіб, тобто він має бути людиною. Вітчизняна кримінально-правова доктрина виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб, хоча питання про це неодноразово піднімалося. Наприклад, згідно Проекту Кримінального кодексу України, підготовленого за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю, авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітієнком, кримінальним правопорушенням, вчиненим

юридичною особою, визнається заборонена Кримінальним кодексом дія або бездіяльність, виконана або санкціонована її керівником або колективним органом управління, що діяли від імені юридичної особи. В кримінальних кодексах деяких країн світу, в тому числі і в колишніх радянських республіках, передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб. Так, згідно ст. 20 Кримінального кодексу Литви, юридична особа несе відповідальність у випадках, передбачених Особливою частиною Кодексу, за кримінальні діяння фізичної особи, якщо ця особа вчинила їх на користь або в інтересах юридичної особи, що діяла індивідуально або за дорученням юридичної особи, або якщо ця фізична особа виконувала керівні функції і, перебуваючи на службі у юридичної особи, мала право представляти юридичну особу, приймати рішення від імені юридичної особи, контролювати діяльність юридичної особи [3]. Ми також вважаємо, що в кримінальному кодексі України необхідно вводити кримінальну відповідальність юридичних осіб. Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, є досягнення їм встановленого законом віку кримінальної відповідальності. При цьому законодавці виходять з того, що до досягнення певного віку, людина не здатна в достатній мірі розуміти значення своїх дій (бездіяльності), передбачати їх наслідки і нести за них відповідальність і передбачено у ст. 386 КК України, що до відповідальності притягаються особи, які досягли 16-річного віку. Щодо осудності як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, то під осудністю особи в кримінальному праві розуміється психічний стан людини, за якого вона під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Характеристиці суб'єкта перешкоджання з'явлення свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови давання показань чи висновку серед вчених не приділяється належної уваги. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, – загальний, тобто фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності. Звичайно, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 386 КК України, може мати і спеціальний суб'єкт, але залежно від того, який це суб'єкт, кримінальне правопорушення буде кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень або за нормою, спеціальною відносно до ст. 386 КК України. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, – загальний, тобто фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності, тобто будь-яка особа 16-річного віку. Звичайно, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 386 КК України, може мати і спеціальний суб'єкт, але залежно від того, який це суб'єкт, кримінальне правопорушення буде кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень або за нормою, спеціальною відносно до ст. 386 КК України. Якщо перешкоджання з'явленню або примушування до відмови від давання або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку вчинюються службовою особою з використанням влади чи

свого службового становища або перевищенням влади чи службових повноважень, вчинене слід кваліфікувати не тільки за ст. 386 КК України, а й за статтями 364 чи 365 КК України. Як зазначається у ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка чинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. У цій нормі міститься визначення службової особи як суб'єкта кримінального правопорушення: службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральнім органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ч. 3 ст. 18 КК України).

Суспільна небезпечність зловживання службовими особами своїм службовим становищем чи своїми службовими повноваженнями або їх перевищення, а також встановлення адекватної правової відповідальності за них на сьогодні в Україні набули надзвичайно актуального характеру, а тому встановлення різних видів юридичної відповідальності за такі діяння є обов'язковою умовою існування правового суспільства.

В юридичній літературі також є пропозиції про доповнення ст. 386 КК України кваліфікуючими ознаками «вчинення зазначених у диспозиції цієї статті дій службовою особою з використанням свого службового становища». Так, Н.Ю. Алєксєєва [1], в своїй дисертації «Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них» вказує, що необхідно включити у ст. 386 КК України і таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення зазначених у диспозиції дій службовою особою з використанням свого службового становища, додавши для цього у ст. 386 КК України 2 частину. Пропозиція Н.Ю. Алексєєвої про включення в ст. 386 КК України кваліфікуючу ознаку, як вчинення зазначених у диспозиції дій службовою особою з використанням свого службового становища, збігається з нашою думкою, а тому, ми повністю підтримуємо її. Тому пропонуємо доповнити ст. 386 КК України кваліфікуючою ознакою: «… Дії, передбачені у частини першої та частині другій цієї статті, які вчинені службовою особою з використанням свого службового становища..».

Список використаних джерел

1. Алєксєєва Н.Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 22 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В. В. Чернєя. – К. : Юрінком Інтер, 2019. – 1064 с.
3. Уголовный кодекс Литовской Республики. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_33.html.

Конончук А. О.,
здобувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ

КЕРІВНИЦТВО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ВОЄНІЗОВАНИМ АБО ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ

На практиці під час притягнення до кримінальної відповідальності учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань виникають певні проблеми, пов'язані з кваліфікацією дій організаторів та керівників цих злочинних об'єднань. За матеріалами вивчення судової практики особи, які утворюють такі формування чи керують ними, практично не притягуються до кримінальної відповідальності.

Як відомо до функцій організатора кримінального правопорушення, окрім створення таких злочинних об'єднань, належить керівництво ними.

Здебільшого особа, яка створила не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, в подальшому здійснює керівництво ним. Однак, мають місце і випадки, коли керівник змінюється або в процесі функціонування таких злочинних об'єднань з'являються нові керівники. Крім того, одна особа може лише створити таке формування чи виключно здійснювати функцію керівництва ним, а друга – виконувати обидві функції – і створити таке злочинне об'єднання і керувати ним.

Керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням визначають як прийняття рішень, пов'язаних як з плануванням, матеріальним забезпеченням, так і з організацією його діяльності (А. Д. Аджієв) [1, с. 18], дії щодо управління створеним злочинним об'єднанням (А. А. Вознюк) [2, с. 399], адміністративно-розпорядчу та іншу діяльність з його управління (О. А. Зайцев та І. Б. Колчевський) [3, с. 59-60], підтримку бойової готовності вже створеного формування (А. Ч. Сигинбаєва) [4, с. 11].

Окремі із запропонованих визначень не дають цілісного уявлення про зміст цієї форми об'єктивної сторони досліджуваного злочину. Однак очевидно, що керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням це управління ним, яке полягає у різних за характером та змістом діях з організації його діяльності, які зокрема включають розподіл функцій між учасниками, планування відповідних заходів, організацію матеріально-технічного (насамперед зброєю) або будь-якого іншого забезпечення діяльності формування, керівництво підготовкою і вчиненням окремих кримінальних правопорушень його учасниками, організацію і безпосереднє здійснення різних видів підготовки таких суб'єктів, встановлення їм певних завдань та контроль за їх виконанням.

Керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням здійснюється в певних формах. Зазначені форми, на наш погляд, аналогічні тим, що виділяються для організованих груп і злочинних організацій, тобто це віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, контроль за їх виконанням, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки [5, с. 2–6], вирішення питань поповнення, навчання кадрового складу, вирішення фінансових питань, здійснення взаємовідносин з органами влади та управління [4, с. 11].

До керівників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань логічно віднести як осіб, які здійснюють загальне керівництво таким формуванням, так і окремими його структурними підрозділами, а також їх заступників.

Керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формування може здійснюватися як на рівні злочинного об'єднання в цілому, так і на рівні окремих його учасників та вчинених ними кримінальних правопорушень.

Щодо моменту закінчення злочину у цій формі об'єктивної сторони виваженим видається підхід відповідно до якого зазначений момент пов'язують із моментом вчинення будь-яких дій з управління не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням. Його відстоюють окремі вчені [1, с. 23; 2, с. 402]. Причому важливим є результат, наприклад, виконання певного доручення керівника учасниками злочинного об'єднання. Якщо ж особа намагається керувати злочинним об'єднанням, однак учасники не виконують її вказівок, то не можна стверджувати, що вона є його керівником [5, с. 2–6].

Список використаних джерел

1. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно исполнительное право». Краснодар, 2009. 26 с.

2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

3. Раскрытие и расследование преступлений террористического характера / Под ред. канд. юрид. наук, заслуженного юриста России В. Г. Гриба: Пособие, М. : ВНИИ МВД России, 2000 72 с.

4. Сыгынбаева А. Ч. Уголовная ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования или участие в нем : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно исполнительное право». Бишкек, 2011. 25 с.

5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. Вісник Верховного Суду України. 2006. № 1. С. 2–6.

Конопацька В. П.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день суспільство все глибше усвідомлює важливість трансплантації як медичної процедури для порятунку людського життя і переходить від її ірраціональної критики до вдумливого і серйозного філософсько-правового аналізу. Широкий спектр гострих і дискусійних проблем, таких як регулювання процедури отримання згоди на вилучення органів у живого донора, донорство postmortem і визначення моменту смерті людини, залишається актуальним до теперішнього часу.

Проблеми трансплантації анатомічних матеріалів людини досліджувались у працях В. О. Глушкова, І. І. Гореліка, А. М. Красикова, Н. Є. Крилової, О. О. Мисливої, А. В. Мусієнка, С. С. Тихонової, Г. В. Чеботарьової та інших вчених. Праці зазначених учених мають істотне значення для дослідження вказаної тематики, проте ними не вичерпано всі проблемні питання, тому існує необхідність подальшого дослідження.

На теперішній час трансплантологія являє собою одну з найважливіших галузей медицини. Але в той самий час є однією з найбільш суперечливою у плані соціальних відносин.

Ступінь трансплантології стає без винятку найбільш вдосконаленим, що дає змогу повернення до нормального, здорового життя все без винятку величезній кількості людей. Звертаючи увагу на конституційні права і гарантії людини на життя та тілесну

недоторканність, виникла необхідність врегулювання з державою дієвих механізмів щодо отримання юридичної згоди на вилучення донорських органів, саме вона забезпечує дієвість ефективного регулювання трансплантацій.

Крім того, необхідно зазначити, що здійснення конституційних прав разом з подальшим уособленням новацій у трансплантології є саме важливе – пов'язувати це з суспільними цінностями, якими є людина, її життя, права і свободи. Таким чином, майбутнє трансплантації в Україні напряму залежить від досягнення деяких чинників. Так, по-перше – це перебудова свідомості людей. Проведення заходів для правової освіти громадян в даному питанні є основою, яка зможе вивести рівень свідомості людей на якісно вищий рівень, що позитивно позначиться на системі охорони здоров'я країни. По-друге – це є юридична сторона питання. Законодавство з питань трансплантацій в усьому світі не абсолютне, а зважаючи на новітні медичні розробки щодо лікування хворих, воно невпинно просувається вперед.

01.01.2019 р. введено в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині» (418-IX).

Відповідно в Законі зазначено, що імплантація – особливий спосіб лікування, що полягає у пересадці людині біоімплантатів, ксеноімплантатів і штучно виготовлених замінників органів; трансплант-координатор – працівник закладу охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи, спеціалізованої державної установи у сфері трансплантації органів, тканин та клітин, іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність, пов'язану з трансплантацією, до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації.

Документ регулює питання трансплантації анатомічних матеріалів людині, гармонізує національне законодавство з міжнародними актами і автоматизує процеси завдяки поступовому впровадженню Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів і тканин. Новий Закон врегульовує права донора і реципієнта на законодавчому рівні відповідно до європейських стандартів. Найважливішою зміною, яка передбачена новим Законом, є юридична процедура щодо згоди або незгоди на посмертне донорство та порядок відкликання заяви.

Згідно з новітнім Законом будь-який повнолітній та працездатний суб'єкт за життя здатний надати схвалення або не схвалення на вилучення органів після смерті і в будь-який момент своє рішення вона може відкликати. Основними принципами застосування трансплантації за ст. 4 Закону є добровільність, гуманність, анонімність, забезпечення донорських органів потенційним реципієнтам згідно медичних показань; безоплатність (крім гемопоетичних стовбурових клітин) дотримання послідовності (крім родинного та перехресного донорства).

Ст. 13 нового Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» визначає трансплантацію як метод лікування, що застосовується виключно за наявності медичних

показань і згоди об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе [1].

У світі існує дві системи регулювання вилучення органів у померлих осіб – презумпція згоди та презумпція незгоди. Всесвітньою організацією охорони здоров'я схвалені ці дві системи і відповідно застосовуються на практиці в різних країнах світу. Презумпція згоди означає, що будь-яка людина за життя дає згоду на посмертне вилучення органів умовно. У такому випадку, якщо людина за життя не оформила власне небажання на вилучення органів, в такому випадку вже після його смерті згода від родичів в трансплантацію органів не потрібна. Іншими словами, відсутність незгоди трактується як згода.

Презумпція незгоди передбачає, що кожна людина заздалегідь не дає згоду на вилучення своїх органів. Трансплантація органів можлива за умови, якщо людина за життя добровільно дала згоду на вилучення органів, або таку згоду надали родичі після його смерті.

Кожна з моделей, на мій погляд, має можливість на існування в Україні. За новим законом Україна залишила модель «презумпції незгоди». На мою думку презумпція незгоди є більш гуманнішою по відношенню до людини. Бо трансплантація органів навіть померлої людини – це особиста і добровільна справа самої людини.

Відомий спеціаліст з біоетики І.В. Силуянова вважає, що трансплантація органів без отриманої згоди людини є насильницьке перетворення померлої в донора, що є порушенням основного принципу моральних взаємин між людьми - волі і згоди вступати у взаємини [2].

Що стосується отримання дозволу від родичів потенційного донора, у ст.16 зазначено, що у разі якщо померла особа не висловила за життя своєї згоди або незгоди на посмертне донорство, не визначила свого повноважного представника, що встановлено трансплант-координатором згідно з даними Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації або виготовлення біоімплантатів з тіла такої особи після визначення її стану як незворотна смерть відповідно до закону запитується трансплант-координатором особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи [4].

Хоча презумпцію незгоди і можна вважати більш гуманною та справедливою щодо особистості, ми не можемо виключати випадків порушення прав людини і використання донорських органів на комерційній основі. У ст. 21 Конвенції про права людини і біомедицину чітко зазначено, що тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди [3].

Висновки. Новий закон нарешті зрушив з місця проблему, яка протягом двох десятиліть так і не мала вирішення. Трансплантація від донора-трупа зможе дати шанс на життя людям, які потребують пересадки органів. Звичайно, цей Закон ще не раз буде зазнавати

уточнень та корегувань протягом застосування. Найбільш складним на сьогоднішній день залишається питання щодо отримання згоди на вилучення органів померлої людини, але все ж таки головним є те, що нарешті, посмертне донорство підтверджено законодавчо.

Список використаних джерел

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: Закон України від 17.05. 2018 № 2427-VIII / ВВРУ. – № 28. – Ст. 232.

2. Силуянова И.В. Антропология болезни. URL: https://theprayerbook.info/728-antropologiyabolezni.html.

3. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334.

4. Кримінальний кодекс України. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Корзун А. С.,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

У ст. 294 КК України законодавець зазначає, що організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 1). Ті самі дії, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років (ч. 2).

Наведені норми кримінального кодексу неодноразово критикувалися фахівцями з кримінального права та кримінології, як такі, що не дають чіткого уявлення про сутність та об'єктивну сторону масових заворушень. Дійсно, встановлюючи кримінальну відповідальність за організацію масових заворушень та активну участь у них, законодавець не подає визначення відповідних ключових термінів («масові заворушення»; «організація масових заворушень»; «активна участь у масових заворушеннях»), що значно ускладнює слідчу та судову практику. До того ж формулювання вжите законодавцем фактично розмежовує власне масові заворушення та масові заворушення що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна і т.д.

Проте слідча і судова практика, а також теорія кримінального права ідуть іншим шляхом: усі дії перераховані у ст. 294 КК України науковці та судді, прокурори й слідчі включають до змісту масових заворушень.

Аналіз наукових визначень масових заворушень [1–3] дає підстави стверджувати, що ознакою масових заворушень вітчизняні вчені вважають вчинення різних протиправних дій окремими особами, які діють у складі натовпу (юрби) . При цьому, насильство над особою, погроми, підпали, захоплення будівель і споруд, опір представникам влади із застосуванням зброї та ін. не супроводжують масові заворушення (як це вказано у ч. 1 ст. 294 КК України) а є невід'ємною їх частиною.

Поняття натовпу (або юрби) законодавець у зазначеній статті не вживає. Відповідно, це поняття не знайшло свого тлумачення у КК України. Проте таке поняття постійно вживається і тлумачиться у кримінологічних дослідженнях, предметом яких є масові заворушення. При цьому виокремлюються різні види натовпу (традиційний та розумний [4]; звичайний та злочинний [5, с. 190]), що тягне за собою і диференціацію масових заворушень, а відповідно і впливає на набір інструментів протидії даному прояву кримінальної активності.

Так традиційним та розумним натовпом вчиняються різні типи масових заворушень. Адже, як слушно зауважує М. М. Тараненко, заворушення, зазвичай, виникають двома шляхами:

1) стихійно (зазвичай, такі заворушення виникають в під враженням від якоїсь спонтанної неординарної події, чи конфлікту, який своєчасно не ліквідується, внаслідок чого зростає емоційна напруга населення, яка згодом може перерости в агресивні протиправні дії з боку його найбільш радикальної частини);

2) є ретельно організованими [6].

Власний варіант нормативного визначення організації визначення масових заворушень запропонував М. О. Дячкін: «Під організацією масових заворушень слід розуміти дії особи, яка приймала участь в організовуванні масових заворушень шляхом участі у розробці плану, схилянні, у т.ч. через засоби масової інформації, соціальні мережі в Інтернеті, інших осіб до участі у масових заворушеннях чи керувала підготовкою масових заворушень або юрбою під час масових заворушень або утворила з метою вчинення масових заворушень злочинну групу або злочинну організацію, які спричинили масові заворушення, або керувала такою групою чи організацією або яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності такої групи чи злочинної організації» [1].

Наведена дефініція детально розкриває первинну підготовчу діяльність, яка полягає в теоретичній розробці плану поетапного розгортання масових заворушень та їх агітаційно-організаційному забезпеченні. Але водночас недостатньо чітко окреслює інші дії з

організації масових заворушень, які достатньо добре визначив М. М. Тараненко:

– практичні дії по збиранню, об'єднанню натовпу та трансформації його стану з пасивного в агресивний, шляхом провокування у його учасників негативного ставлення до чинної влади, існуючого в державі громадського порядку та на підбурювання до вчинення дій, якими супроводжуються масові заворушення;

– керівництво практичними діями агресивно налаштованого натовпу по вчиненню насильства над громадянами, погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель і споруд, насильницького виселення громадян, опору представникам влади із застосуванням зброї, або інших предметів, які використовуються в якості зброї [6].

Окреслена структура організації масових заворушень, у цілому, відбиває стадії вчинення цього злочину відповідно до змісту статей 13–15 КК України: готування (розробка плану поетапного розгортання масових заворушень, їх агітаційно-організаційне забезпечення); замах (практичні дії по збиранню, об'єднанню натовпу та трансформації його стану з пасивного в агресивний); закінчений злочин (початок масових заворушень, керівництво злочинними діями агресивно налаштованого натовпу).

Зазначимо, що сучасна кримінально-правова наука, поряд з поняттям «організація масових заворушень» виокремлює поняття «організатор масових заворушень». Так, відповідно до результатів окремих досліджень, організатор масових заворушень – це особа, яка всі свої зусилля спрямовує на те, щоб завербувати учасників, розподілити між ними ролі, підпорядкувати собі та направити на вчинення таких дій, як: насильство над особою, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представникові влади із застосуванням зброї або предметів, які використовувалися як зброя [7].

Запропоноване визначення не повним обсягом відбиває діяльність суб'єктів досліджуваного злочину з організації масових заворушень. До того ж вважаємо, що визначення поняття «організатор масових заворушень» як конкретної (однієї) особи є недоцільним. Адже, як слушно зауважують у науковій літературі, організатором масових заворушень зазвичай є не одна особа, а певна соціальна група (керівництво громадської організації, політичної партії, лідери неформального об'єднання тощо), яка виконує роль «центру управління» масовими заворушеннями [9]. Такі центри за допомогою соціально-психологічних технологій збирають і об'єднують натовп та приводять його до агресивного стану. Власне з цього розпочинається етап безпосереднього вчинення масових заворушень.

З нашого погляду до змісту організації масових заворушень слід зараховувати такі дії: фінансування масових заворушень; розподіл коштів між учасниками масових заворушень; розробка плану масових заворушень, рівно як і участь у такій розробці; придбання, складування

та розподіл засобів вчинення масових заворушень (феєрверки, запальні суміші, арматура, палиці, травматична зброя); схиляння інших осіб до участі у масових заворушеннях (у тому числі під час особистих бесід, шляхом публічних виступів, поширення закликів у мережі Інтернет); дії зі скликання, збирання, об'єднанню натовпу та трансформації його стану з пасивного в агресивний; підбурювання до вчинення дій, що становлять зміст масових заворушень; керівництво такими діями щодо усього натовпу або окремих його частин.

Список використаних джерел

1. Дячкін М. О. Організація злочину «Масові заворушення». Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 128–130.

2. Бояров В. І., Шалдирван П. В. Масові заворушення: особливості кваліфікації. Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 4. С. 9–18.

3. Дубко Ю. В., Черепненко О. Я. Щодо визначення сутності поняття масових заворушень в теорії права. Форум права. 2011. № 3. С. 237–242.

4. Сундиев И. В. Социальные технологии в массовых беспорядках как средство локализации «управляемого хаоса». URL: http://sartraccc.ru/Pub/socialthno.htm.

5. Гусак Т. П.Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 К. 2015. 258 с.

6. Тараненко М. М. До питання організації масових заворушень. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3 (19) 2013. С. 161–167.

8. Агаркова А. Організатор як суб'єкт масових заворушень. Підприємництво, господарство, право. 2016. № 11. С. 177–181.

9. Грібов М. Л., Пустовий О. О. Заходи оперативних підрозділів з протидії масовим заворушенням // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2 (14). С. 231–246.

Крилач М.,
здобувач ступеня вищої освіти магістра ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Історично склалося так, що в різні епохи ставлення до самогубства було неоднозначним. Причинами цьому слугували релігійні, моральні та правові устої суспільства. Життя людини — найвища цінність в будь-якому цивілізованому суспільстві, тому

вдосконалення правового механізму охорони життя людини в усі часи буде актуальним. Важливим елементом в системі такого механізму є норми кримінального права, що забезпечують безпеку життя людини.

У Конституції України чітко закріплено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю». Разом з тим у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права зазначено, що: «Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя».

В українському законодавстві в ряду цих норм має місце і норма, що передбачає кримінальну відповідальність за доведення до самогубства (стаття 120 КК України). Значна суспільна небезпека цього кримінального правопорушення характеризується не тільки тим, що воно посягає на природне невід'ємне право людини — право на життя, але і винятковим цинізмом, підступністю, жорстокістю, аморальністю і спрямованістю проти гуманістичних засад у взаєминах між людьми. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визнала важливість проблеми самогубств для суспільного здоров'я і опублікувала стратегію щодо підвищення усвідомлення її масштабів владою: «Самогубство — одна з найважливіших проблем суспільного здоров'я, що викликає величезні соціальні витрати і страждання людини, сім'ї, суспільства.»

У сучасній кримінально-правовій науці останніми роками з'явилися позитивні тенденції розширення проблематики досліджень, що стосуються реалізації державної політики протидії кримінально протиправним проявам, пов'язаним із посяганням на життя людини. Серед кримінальних правопорушень цієї категорії особливе місце займає таке кримінальне правопорушення як доведення до самогубства. Тому важливим аспектом є потреба вдосконалення законодавчого регулювання питання кримінальної відповідальності, зокрема об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК «Доведення до самогубства».

Поняття «доведення до самогубства» роз'яснюється через способи його вчинення, які зазначені у частині першій статті 120 КК України, однак сутність доведення у законодавстві не розкривається, не передає всієї його складності, не передбачає всіх можливих способів його вчинення, що породжує різноманітне тлумачення цих ознак і утворює прогалину у праві. Складність правильного застосування статті 120 КК України пояснюється також використанням оціночних категорій, які утворюють об'єктивну сторону розглядуваного кримінального правопорушення, і можуть по суті набувати різного змісту. Поняття способів доведення до самогубства є занадто розмитими і неконкретизованими, відтак вимагають окремого дослідження і з'ясування їх змісту.

Проблема кваліфікації доведення до самогубства викликає певні труднощі у правозастосовній діяльності. Особливо це стосується

встановлення причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) винного та самогубством (замахом на самогубство) потерпілого, встановлення вини, відмежування кримінального правопорушення, передбаченого статтею 120 КК України, від суміжних складів кримінальних правопорушень: вбивства (стаття 115 КК України), катування (стаття 127 КК України). Проблеми можуть виникнути також при відмежуванні доведення до самогубства як загальної норми від схожих, але спеціальних складів кримінальних правопорушень, наприклад, передбаченого статтею 137 КК України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». Однією з причин невеликої кількості розпочатих кримінальних проваджень за статтею 120 КК України є недосконалість чинного кримінального законодавства, на що справедливо вказують відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Ю. Антонян, М. Бабаєв, Ю. Баулін, Б. Головкін.

Проаналізувавши кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн, нами було відмічено, що потрібно удосконалити юридичну конструкцію такого складу кримінального правопорушення, як «доведення до самогубства» в чинному українському законодавстві.

Положення щодо яких пропонується роз'яснення понять та їх суті до статті 120 КК України:

– конструкцію «замах на вчинення самогубства» пропонується замінити на «спроба вчинити самогубство» – оскільки, вживання терміну «замах» стосовно поведінки потерпілого видається некоректним, оскільки закон користується даним терміном щодо визначення стадій вчинення кримінального правопорушення. А відповідно до чинного законодавства, самогубство не визнається кримінально протиправним діянням. Тому, пропонується ввести уточнення: термін «замах» замінити словом «спроба»;

– викласти частину 1 статті 120 КК України наступним чином: «Доведення особи до самогубства або до спроби вчинити самогубство шляхом жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, вчинене через необережність, – карається...», а частину 2 статті 120 КК України так: «Те ж саме діяння, вчинене умисно – карається…» – аналіз особливостей структури об'єктивної сторони доведення до самогубства дозволяє віднести дане кримінальне правопорушення до кримінальних правопорушень з двома формами вини. Вина повинна бути встановлена окремо до первинного кримінального правопорушення і окремо до тих наслідків, які воно спричинило. Так, первинне кримінальне правопорушення може бути тільки умисним у вигляді прямого умислу, коли особа бажає заподіяти моральні та фізичні страждання потерпілому і здійснює всі дії для реалізації свого бажання. При цьому особа не передбачає можливості смерті потерпілого, проте при необхідній передбачливості вона могла і мусила передбачати таку можливість. Таким чином, діяння суб'єкта кримінального правопорушення характеризуються умисною формою

вини, тоді як до наслідку у вигляді самогубства потерпілого дана особа може ставитися як з умислом, так і з необережністю, що в свою чергу потребує закріплення на рівні КК.

Отже, можна зробити висновок щодо дослідження кримінальної відповідальності за доведення особи до самогубства: КК України охороняє людину і як біологічну істоту, забороняючи посягання на життя, здоров'я, тілесну та статеву недоторканність, особисту свободу, і як соціальну істоту, особистість – у цьому разі забезпечується охорона честі та гідності, політичних, соціально-економічних та інших прав і свобод людини. Запропоновано доповнення що встановлювала б відповідальність за вчинення дій, вчинених з корисливих мотивів. Доведення до самогубства або до замаху на самогубство з корисливих мотивів завжди відбувається з прямим умислом, тому що винний ясно усвідомлює, що тільки у разі самогубства потерпілого він отримає реальну можливість заволодіти його майном, грішми, іншими матеріальними благами або позбутися якої-небудь матеріальної залежності від потерпілого. Об'єктивна сторона доведення до самогубства характеризується як діяння, спрямоване на доведення потерпілого до самогубства або замаху на самогубство. Кримінально протиправні наслідки мають альтернативний характер, ними можуть бути як самогубство потерпілого (передбачає смерть потерпілого), так і замах на самогубство (відсутність смертельного результату). Кримінальне правопорушення буде вважатися закінченим з моменту безпосереднього здійснення акту суїциду. А під жорстким поводженням слід розуміти систематичні, триваючі, безжалісні та грубі діяння винного, метою яких є завдання потерпілому фізичних чи психічних страждань; шантаж – це залякування винним потерпілого завданням йому шкоди шляхом розголошення як дійсних, так і неправдивих конфіденційних відомостей, які останній бажає зберегти в таємниці, а також завданням іншої шкоди з метою поставити потерпілого в залежне становище чи створити іншу вигідну для винного обстановку; примус до протиправних дій – це залякування винним потерпілого шляхом завдання останньому фізичної шкоди чи погрозою такого завдання з метою примусити потерпілого вчинити небажані для нього діяння. Також доречно звернути увагу та замінити слово «протиправних» на слова «небажаних для потерпілого», оскільки особу фактично можна довести до самогубства і шляхом примушування її до дій, які не є протиправними, це можуть бути небажані для потерпілого, але правомірні дії, або це може бути зловживання правом, яке не є правопорушенням; систематичне приниження людської гідності – це постійне тривале цинічне принизливе ставлення до потерпілого, яке має вираження у несправедливих, образливих діях винного (глумління, цькування, наклепи тощо).

З метою удосконалення правового регулювання забезпечення безпеки особи, з урахуванням права на життя кожної людини та його захист, що становлять основу гуманістичної діяльності суспільства та

держави, необхідно виокремити першочергові напрями, за якими має здійснюватися протидія комплексам суїцидальності, а саме:

1) розвиток та популяризація системи кризових центрів та служб психологічної допомоги та реабілітації;

2) обмеження поширення контенту насильства у засобах масової інформації з метою мінімізації криміногенного впливу на особистість;

3) забезпечення дієвого механізму реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення, пов'язані з комплексом суїцидальності;

4) розробка спеціальних норм та механізму протидії новим викликам, таким як кібербулінг, мобінг та інші.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 8 груд. 2011 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/ cgibin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96% 2D%E2%F0.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

Кримнюк Н. О.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Марков М. М.

ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ

Життя людини охороняється як на міжнародному так і на національному рівні будь-якої країни. Так, життя людини, згідно Конституції України є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1]. Дане положення Конституції України забезпечено санкцією Кримінального кодексу, а саме ст. 115 Кримінального кодексу України – умисне вбивство – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Кваліфіковані види вбивства передбачені у ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України, одним з яких є п. 11 ч. 2 ст. 115 – вбивство вчинене на замовлення [2]. Одним із основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України) [3].

Політичні, економічні соціальні та процеси, що відбуваються сьогодні у державі, значною мірою впливають на збільшення кількості вбивств на замовлення. Політичними причинами вбивств на замовлення є, перш за все, боротьба за лідерство окремих політичних

груп, пов'язана з перерозподілом влади. До таких убивств можна віднести усунення суперників перед виборами, вбивства помічників політичних супротивників.

В умовах економічної кризи, її негативного впливу на виробничо-господарську діяльність країни значно зросла незахищеність об'єктів державної власності від злочинних посягань. Економічні причини вбивств, вчинених на замовлення, полягають у дестабілізації і криміналізації економіки, у тому числі, сфери фінансової та підприємницької діяльності, що регулює економічну діяльність, відсутності корпоративної культури вітчизняного бізнесу, що породжує «корпоративні війни».

До соціальних причин, що впливають на зростання замовних вбивств можна віднести зростаючу нерівність у суспільстві; зубожіння окремих верств населення та незаконне збагачення за рахунок інших; корумпованість державних владних органів, у тому числі правоохоронних та судових [4].

Однією з характерних ознак вбивств, що вчинюються на замовлення, є використання вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Причиною цього є відсутність централізованого контролю за виготовленням, придбанням, транспортуванням та збереженням зброї на території України, велика кількість якої надходить з численних «гарячих точок». Недостатньо ефективною є робота, направлена на виявлення джерел надходження зброї та її нейтралізації, а також попередження злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї [4].

Розкриття і розслідування вбивств на замовлення представляє собою складну і багатогранну діяльність. Адже саме вбивства на замовлення дуже складно розкрити, так як вони ретельно сплановані, підготовлені і вчиняється професіоналами Для вбивства на замовлення характерним є те, що виконавець одержує чи бажає одержати певну вигоду або ухилитися від якихось негативних обставин не внаслідок позбавлення життя потерпілого, а за виконання замовлення, через волю і дії (бездіяльність) замовника або уповноважених на те ним осіб. Наймані вбивці часто можуть бути встановлені тільки після виявлення замовника, організатора і посередника. Однак можливий і зворотний напрямок в розкритті, коли першим встановленим членом кримінальної групи буде найманий вбивця. Висування версії про вбивство на замовлення дозволяє намітити основні напрямки його розкриття. Найбільш доцільно діяти «від потерпілого до замовника, а від нього - до посередника і виконавцям вбивства».

Для того, щоб мати можливість виявлення такого злочину потрібно детально вивчити всі етапи його готування. Підготовчий період можна поділити на декілька етапів. Перший етап – формування в особи наміру на позбавлення життя потерпілого. Другий етап – пошук посередника чи безпосереднього виконавця злочину. Третій етап – виконавець з'ясовує значимість майбутньої жертви, проводить спостереження за нею. Четвертий етап – здійснення активних дій, які

спрямовані на виманювання жертви з місця перебування або заманювання до конкретного місця, проникнення виконавців до помешкання жертви, доведення її до безпорадного стану, організація засідки чи переслідування [5].

У науковій літературі виділяють заходи, які слід застосовувати для припинення або попередження умисних вбивств. Серед яких:

1. Виявлення і усунення (нейтралізація) обставин, які можуть обумовлювати скоєння вбивств.

2. Попередження реально можливих (в тому числі таких, що готуються) вбивств і переходу на злочинний шлях певних осіб.

3. Припинення умисних вбивств, що вчиняються.

4. Виявлення і усунення обставин, які безпосередньо сприяли скоєнню вбивств та які можуть сприяти новим злочинам.

5. Попередження рецидиву.

Отже, економічна криза в світі, низька правова та культурна обізнаність людей є одними із причин появи злочинних посягань – вбивств на замовлення. Як свідчить практика, вбивства на замовлення відносять до найбільш небезпечних видів вбивств, які ще й характеризуються корисливим мотивом виконавця – отримати матеріальну вигоду, тобто вчинення вбивств на замовлення стає професією певних осіб. Вбивства на замовлення є тією категорією небезпечних злочинних посягань, які дуже важко виявити. Заходи щодо попередження та припинення вбивств на замовлення більше стосуються стадії підготовки до вчинення вбивства на замовлення або ж ще задовго до того, як особа стає на шлях вбивць.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

3. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України – 2012.

4. Левковський В. Ф. Вбивства на замовлення як прояв організованої злочинності / В. Ф. Левковський, О. В. Усенко, М. Ю. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 17. – С. 96–103.

5. Совтан Ю. В. Виявлення та розслідування вбивств на замовлення. / Ю. В. Совтан, М. М. Марков: матеріали науково-теоретичної конференції наукового товариства здобувачів вищої освіти навчально-наукового інституту № 1 НАВС «Юридична наука як правова основа інноваційного розвитку України». – 2017.

6. Снігерьов О. П. Попередження умисних вбивств / О. П. Снігерьов // Форум права. – 2005 – № 1. – С. 70–77.

Кулик Л. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Жук І. В.***

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ратифікація Україною ряду міжнародних документів, приміром, Конвенції ООН проти корупції 2003 р., зумовило заснування у національному законодавстві інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Відповідні доповнення до Кримінального кодексу (далі – КК) України були передбачені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 р. № 314-VII.

За вітчизняним законодавством суб'єктом кримінального правопорушення є лише фізична осудна особа (ст. 18 КК). Отже, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не є формою реалізації кримінальної відповідальності, оскільки юридичні особи не визнаються суб'єктами кримінального правопорушення. Ці заходи можна визначити як заходи державного примусу, що застосовуються судом до юридичної особи у випадку вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах цієї юридичної особи злочинів або незабезпечення виконання передбачених законом заходів, що призвело до вчинення кримінальних правопорушень. Відповідно до ст. 96-3 КК підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи одного з кримінальних правопорушень, перелічених у цій статті (проти основ національної безпеки; проти громадської безпеки; у сфері здійснення службової діяльності; проти миру, безпеки людства тощо), а також незабезпечення виконання покладених на таку уповноважену особу завдань щодо запобігання корупції, що призвело до вчинення корупційного кримінального правопорушення. Основними заходами, які застосовуються щодо юридичних осіб, є штраф та ліквідація, а також конфіскація майна як додатковий захід (ст. 96-6).

Стосовно зарубіжного досвіду застосування заходів державного примусу щодо юридичних осіб зауважимо, що підходи до їх

термінологічного визначення, видів, правової природи та стандартів відповідальності є різними.

Так, підстави відповідальності юридичної особи у Республіці Польща встановлені Законом «Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання» від 28 жовтня 2002 р. За змістом вони у цілому схожі з вітчизняними (ст. 3). У Фінляндії юридична особа підлягає кримінальній відповідальності, якщо фізична особа вчинила злочин, сприяла вчиненню злочину чи не здійснила необхідних дій з метою недопущення протиправного діяння (зазвичай це корупційні правопорушення чи відмивання грошей). Відповідно до КК Молдови (ст. 21) суб'єктом злочину може бути лише така юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, і тільки за вчинення певних злочинів, вказаних у законі [1]. У ст. 5 КК Бельгії зазначено, що юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності за злочини, вчинені з метою отримання вигоди. Інтерес, вигода юридичної особи може бути різного роду: від фінансової до будь-якої немайнової. До юридичних осіб за Законом «Про компанії» 1999 р. (ст. 2) належать: комерційні партнерства, обмежені партнерства, товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативні співтовариства з обмеженою або необмеженою відповідальністю, акціонерні товариства та європейські групи економічних інтересів. Відповідно до ст. 7 КК Бельгії до юридичної особи можуть застосовуватись такі види покарання: штраф, конфіскація майна, ліквідація компанії, заборона щодо заняття основним видом діяльності. Перелік покарань є більш ширшим ніж в Україні та передбачає неможливість в подальшому займатися тим самим видом діяльності для попередження вчинення аналогічних правопорушень [2].

Згідно зі ст. 121-2 КК Франції юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності за дії, вчинені від їх імені органами або приватними особами, які є їх представниками. Вчинення злочину, навіть на користь організації, іншими особами (технічними працівниками, обслуговуючим персоналом та іншими працівниками, які відповідно до нормативної документації не є її представниками) не передбачає притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. При цьому коло юридичних осіб, які підлягають юридичній відповідальності, є вужчим ніж в Україні. Французьке законодавство розрізняє юридичних осіб публічного і приватного права. До першого належать держава та уряд, місцева та регіональна влада, державні установи, професійні організації та групи публічного інтересу. До другого – асоціації, комерційні та некомерційні партнерства, групи економічних інтересів, профсоюзи, фонди, політичні партії та групи. Кримінальній відповідальності можуть також підлягати іноземні юридичні особи приватного права у випадках, коли юрисдикція французьких судів розповсюджується на вчинені діяння. Кримінальний закон Франції містить систему спеціальних покарань, які можуть застосовуватись до юридичної особи, зокрема: штраф, припинення

діяльності, поміщення під судовий нагляд, заборона здійснювати певні види діяльності, закриття закладів підприємства, обмеження діяльності, спеціальна конфіскація [3].

Отже, проаналізувавши законодавство зарубіжних країн можна вказати, що кримінальні кодекси багатьох держав передбачають саме кримінальну відповідальність юридичних осіб, на відміну від національного закону. Можна відзначити й інші відмінні риси у встановленні стандартів відповідальності, зокрема, щодо її підстав та видів покарання. При цьому, як і в Україні, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не відміняє відповідальності фізичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: матеріали міжнародного круглого столу (К., 30 липня 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. URL: http://napu.com.ua/materialy/zastosuvannia_zahodiv_kruminalna_pravovogo.pdf.

2. Голованова Н. А., Лафитский В. И., Цирина М. А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование). М, 2013. 372 с. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskih-lits-v-otechestvennom-zakonodatelstve-k-istorii-voprosa-pro-et-contra.

3. Грищук В.К., Пасєка О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Grushuk.pdf.

Кухта В. К.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Марков М. М.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Злочини вчиненні підлітками завжди привертали до себе особливу увагу. Держава і суспільство не можуть запровадити систему попередження та запобігання злочинам неповнолітніх. На сьогоднішній день діє безліч деструктивних чинників які впливають на розвиток неповнолітніх, а саме: екологічні проблеми, проблеми освіти та виховання, занепадом цінностей суспільства, сильний

інформаційний вплив. Зокрема законодавець передбачив особливій підхід до регулювання кримінальної відповідальності, встановлення пом'якшеної системи відповідальності [4].

Так, відповідно до ст. 97 КК, неповнолітній, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 статті 105 цього Кодексу [3].

Підставою звільнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру є можливість виправлення неповнолітнього без призначення покарання. Можливість такого виправлення повинна випливати з оцінки поведінки неповнолітнього до і після вчинення злочину, його ставлення до навчання, роботи та інших обставин, що свідчать про невелику небезпечність особи неповнолітнього. Відповідно до ч. 2 ст. 97 примусові заходи виховного характеру можуть бути призначені особі, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу. Необхідними умовами застосування таких заходів є: а) вчинення злочину вперше; б) злочин належить до категорії злочинів невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 12 КК). До примусових заходів виховного характеру належать:

1. застереження;

2. обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3. передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4. покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5. направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах і порядок їх залишення визначаються законом [1].

Окремо слід зазначити, що примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 цього Кодексу, суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

Зміст кожного з примусових заходів міститься у ч. 2 ст 105 КК. Також у ч. 3 ст. 97 КК закріплене положення, згідно з яким у разі ухилення неповнолітнього від застосування до нього примусових

заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

Вказані примусові заходи виховного характеру – це певна система заходів в порівнянні від менш суворого до більш суворого. Найбільш суворим примусовим заходом виховного характеру є направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, що означає поміщення неповнолітнього до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації або професійного училища соціальної реабілітації, статус яких визначений законом України від 24 січня 1995 р. «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх».

До спеціальних навчально-виховних установ неповнолітні направляються, коли вони вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу і не можуть бути виправлені шляхом застосування інших заходів виховного характеру. Разом з тим не можуть направлятися у ці установи особи, визнані інвалідами, а також ті, яким за висновком відповідних спеціалістів перебування в таких закладах протипоказане за станом здоров'я (п. 8 Постанови № 21 Пленуму Верховного Суду України) [2].

Неповнолітні віком від 14 до 18 років направляються до спеціальної навчально виховної установи, якою є професійне училище соціальної реабілітації, до його виправлення на строк, визначений судом, але не більш як на 3 роки.

Порядок застосування примусових заходів виховного характеру регламентується ст. 447–448 КПК України. За результатами розгляду справи суддею, який розглядає справу одноособово, виноситься постанова, а при колегіальному розгляді справи судом – ухвала.

Під час провадження слідства та розгляду суддею справи про застосування примусових заходів виховного характеру до вищезазначеного неповнолітнього необхідно, відповідно до вимог КПК України, з'ясувати:

1) вік неповнолітнього – число, місяць і рік народження (до справи має бути долучена копія свідоцтва чи актового запису про народження);

2) стан здоров'я та рівень загального розвитку неповнолітнього (за наявності даних про його розумову відсталість, не пов'язану з душевним захворюванням, слід з'ясувати, чи здатний він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою може керувати ними, для чого в разі потреби призначається експертиза за участю фахівців у галузі дитячої та підліткової психології, або ж зазначені питання виносяться на вирішення експертів-психіатрів);

3) умови життя, виховання і поведінку неповнолітнього;

4) обставини, що негативно впливали, на виховання неповнолітнього, можливий вплив дорослих, які втягнули його в суспільно небезпечну діяльність;

5) ставлення неповнолітнього до вчиненого, навчання чи праці, дані про його сім'ю.

Отже, кримінальна відповідальність неповнолітніх має свої особливості в порівнянні із особами, які досягли вісімнадцятирічного віку, зокрема такі як можливість звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, для них встановлено більш короткі строки щодо давності притягнення до кримінальної відповідальності, виконання обвинувального вироку і погашення і зняття судимості, більш м'які умови для звільнення від кримінальної покарання, скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

2.Особливості відповідальності неповнолітніх. URL: https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/1952.html.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру. URL: https://pidru4niki.com/19560828/pravo/zvilnennya_kriminalnoyi_vidpovidalnosti _nepovnolitnih_zastosuvannyam_primusovih_zahodiv.

4. Роль юридичної науки в забезпеченні правоохоронної діяльності. Примусові заходи виховного характеру: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали підсумкової науково-практичної конференції (Київ, 25 квітня 2019 року). – С. 6.

Кушнір Д. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент ***Бабаніна В. В.***

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ПОТЕРПІЛИХ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 351-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Перешкоджання діяльності – це завжди суспільно небезпечний акт, оскільки полягає у обмеженні прав людини на законну діяльність, тобто в порушенні її прав і свобод. Ступінь суспільної небезпеки такого перешкоджання різний та залежить від певних факторів, зокрема: 1) характеру законної діяльності та рівня значущості її для суспільства. Наприклад, перешкоджання підприємницькій діяльності характеризується меншим ступенем суспільної небезпеки порівняно із перешкоджанням діяльності особи, яка виконує функції держави (правоохоронця, народного депутата чи депутата місцевої ради, працівника Вищої ради

правосуддя (далі – ВРП) чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі – ВККС) України тощо); 2) виду права людини, які обмежуються або порушуються в результаті перешкоджання діяльності; 3) способу перешкоджання, інтенсивності порушення прав і свобод людини. Зазвичай законодавець не визначає конкретних способів перешкоджання законній діяльності, але в деяких випадках лише криміналізує перешкоду, допущену певним чином [3, с. 55].

Законодавець встановив кримінально-правову охорону законної діяльності багатьох органів та їх працівників (ст. 114-1, 157, 170, 171, 174, 180, 340, 351, 351-1, 351-2, 386 Кримінального кодексу (далі – КК) України). Одним із кримінальних правопорушень, що полягає у перешкоджанні діяльності певних органів чи їх працівників є перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК України).

Безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення є суспільні цінності, що забезпечують нормальну роботу ВРП та ВККС України.

Дискусійним питанням лишається коло потерпілих від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351-2 КК України. На початку 2017 року набрав чинності Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя» [4], яким було доповнено чинний КК України ст. 325-2, а також члени ВРП та ВККС України були додані до переліку потерпілих у ст. 112, 344 та 346 КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за: 1) посягання на життя; 2) незаконний вплив у будь-якій формі з метою перешкоджання виконанню ними службових обов'язків або отримання незаконних рішень; 3) загроза вбивством, пошкодженням здоров'я, знищенням або пошкодженням майна, а також крадіжками або ув'язненням цих осіб, їх близьких родичів, вчиненими у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю; 4) умисне заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень, побиття чи інші акти насильства у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю; 5) умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю. Варто звернути увагу на те, що подібних змін до спеціальних норм щодо навмисного знищення або пошкодження майна та захоплення заручників не вносилось, і такі дії проти членів ВРП та ВККСУ повинні бути кваліфіковані загальними нормами [2].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», ВПР є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [4]. У свою чергу, ВККС України є державним органом судового управління, який

діє на постійній основі в системі правосуддя України (ч. 1 ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [5].

Водночас значна частина членів ВРП та ВККС України є суддями, і, як відомо, суддя також є спеціальним потерпілим у низці статей КК України. Однак у ст. 377–379 КК України суддя є спеціальним потерпілим лише тоді, коли діяння вчинено у зв'язку з його діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя. Відповідно до ст. 124 та 127 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [1]. Саме тому, члени ВРП та ВККС України, які не є суддями не можуть бути потерпілими у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 377–379 КК України.

Таким чином, потерпілими у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 351-2 КК України (перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) можуть бути члени ВРП та ВККС України незалежно від займаної посади та зазначені органи у цілому.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3384.

3. Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. 228 с.

4. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text.

5. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

Левковець А. С.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент ***Жук І. В.***

СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Особливі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення мають важливе правове значення, оскільки надають можливість визнати особу суб'єктом відповідного злочину або проступку та є специфічними і необхідними умовами для притягнення такої особи до

кримінальної відповідальності. Теоретична класифікація ускладнених спеціальними ознаками кримінально-правових норм, що містять лише спеціального суб'єкта, або ж він виступає складовою частиною «спеціального складу» кримінального правопорушення, є необхідною як в теоретичному, так і в практичному плані [1].

Згідно із кримінально-правовою теорією суб'єкт злочину – це один із обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, без якого неможлива наявність самої події вчинення суспільно небезпечного діяння. Водночас суб'єкт є ключовою фігурою кримінального правопорушення як явища об'єктивної дійсності, яка пов'язана із іншими інститутами та категоріями кримінального законодавства. Основні обов'язкові ознаки суб'єкта чітко визначені у ч. 1 ст. 18 КК України: «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність». Але суб'єкт як кримінально-правовий інститут не є однорідним – у ньому виділяються окремі види. Одним із них є спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. У ч. 2 ст. 18 КК України зазначається, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Враховуючи викладене, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення відрізняється від загального наявністю, окрім обов'язкових, додаткових ознак (критеріїв), від яких залежить кваліфікація вчиненого кримінального правопорушення. Тому і кримінальна відповідальність таких суб'єктів має певні особливості, що закріплено як у нормах Загальної, так і у нормах Особливої частин КК України.

У теорії кримінального права є багато точок зору щодо класифікації спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення. Згідно з однією з них види спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення виділяють залежно від демографічних і соматичних ознак; ознак, що характеризують виконання професійних обов'язків, посадове становище суб'єкта кримінального правопорушення; ознак правового статусу особи; участі в процесі правосуддя і виконання кримінального покарання; відношення до військового обов'язку. Більш точною видається класифікація, згідно з якою можна виділити такі критерії: соціально-демографічні ознаки – стать, вік винного; наявність військового обов'язку; службове становище особи; психо-фізіологічні ознаки – стан вагітності, стан сп'яніння, примус; професія винного – наявність у нього відповідної освіти чи професійних навичок; цивільно-правовий статус – наявність у особи громадянства України чи іноземної держави; взаємовідносини з потерпілим – наявність у винного родинних чи інших зв'язків, що зумовлюють у них визначені обов'язки; характеристика особи в контексті її попередньої злочинної діяльності [2].

Як правило, вказівка на додаткові ознаки спеціального суб'єкта злочину вказується у диспозиції відповідної норми Особливої частини КК України. Але є окремі положення, які стосуються певної групи осіб, що наділені відповідними ознаками, розміщені у Загальній частині. Наприклад, серед обставин, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), вказані такі ознаки спеціальних суб'єктів, як вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою, жінкою у стані вагітності, під впливом примусу чи погроз, під впливом сильного душевного хвилювання, під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення. До обставин, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України), відносять такі ознаки спеціальних суб'єктів, як вчинення особою кримінального правопорушення повторно або рецидив, особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів. Також ст. 79 КК України визначає умови звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років; ст. 83 КК України – умови звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; ст. 84 КК України – умови звільнення від покарання за хворобою. Розділ XV містить норми, що визначають особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб.

Особливого значення питання спеціального суб'єкта набувають в контексті проблем кримінальної відповідальності співучасників у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом. Так, при розгляді меж відповідальності співучасників у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом, В.І. Терентьев виділяє три види подібних ситуацій. Перший стосується випадків, коли у скоєні кримінального правопорушення, поряд зі спеціальним суб'єктом, що виконує об'єктивну сторону, беруть участь особи, чиї дії підпадають під ознаки ч. 3–5 ст. 27 КК (тобто організатора, підбурювача або посібника). Їхнє протиправне поводження кваліфікується відповідно до правил, передбачених у ч. 2–5 ст. 29 КК України. Другий вид – коли об'єктивну сторону діяння виконує особа, спеціально залучена спеціальним суб'єктом для цих цілей. Подібний варіант не завжди представляється можливим розглядати як посереднє виконання, оскільки особа, яка не є спеціальним суб'єктом, має всі ознаки загального суб'єкта (вік, осудність) і може обирати той чи інший варіант поводження. При цьому кваліфікація діяння буде залежати від правосуб'єктності особи, яка виконує об'єктивну сторону, а також від особливостей кримінально правової характеристики діяння, яке нею вчинене. Третій вид – коли в безпосередньому виконанні об'єктивної сторони злочину зі спеціальним суб'єктом бере участь кілька осіб. Сьогодні у випадку, коли особа, яка не володіє ознаками спеціального суб'єкта, здійснює дії, що належать до об'єктивної сторони

кримінального правопорушення, то ці дії підлягають кваліфікації як пособництво в здійсненні кримінального правопорушення, оскільки дії особи мали характер надання сприяння в протиправних вчинках спеціального суб'єкта [3]. Отже, специфіка скоєння окремих видів кримінальних правопорушень передбачає, що відповідно до положень закону суб'єкт у кожному конкретному випадку повинен володіти додатковими ознаками або властивостями, для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Дана обставина дає можливість визначити спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення і грає істотну роль для більш правильної кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел

1. Горбачов Д. М. Значення класифікації спеціальних суб'єктів злочину у кримінальному праві України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. Вип. 2. С. 179–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2013_2_21.

2. Ландіна А. В. Відповідальність спеціальних суб'єктів злочинів за кримінальним законодавством України: узгодженість із принципами кримінального права. Правова держава. 2018. Вип. 29. С. 281–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2018_29_38.

3. Терентьев В.І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2003. 22 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/.

Мазенко Н. А.,
слідчий слідчого відділення злочинів у сфері господарської та службової діяльності слідчого відділу Центрального відділу поліції Головного управління Національної поліції в Донецькій області

КОРУПЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

Станом на актуальний час, ми спостерігаємо як прояви корупції знаходяться свій вияв в усіх сферах суспільних відносин. Разом з тим, корупційне законодавство потребує удосконалення.

За останні роки проблемі корупційних кримінальних правопорушень приділено багато уваги у теорії кримінального права. Однак, при визначенні кримінально-правових норм, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, існує плюралізм думок, ідей різних вчених, що призводить до неточного, а іноді й не правильного тлумачення відповідних положень закону про кримінальну відповідальність.

Детальний аналіз норм Загальної та Особливої частини Кримінального Кодексу України, дозволяє констатувати окремі

проблеми, пов'язані з понятійно-категоріальним апаратом у цій сфері кримінально-правового регулювання:

1. Відсутність чіткої дефініції «корупційне кримінальне правопорушення», яка розкривала б юридичну природу цього делікту та містила у собі кримінальну-правову характеристику корупційного кримінального правопорушення.

На сьогодні дискусійним залишається питання хто є суб'єктом корупційного кримінального правопорушення. При цьому, у відповідній дефініції слід відобразити дві категорії можливих суб'єктів корупційного кримінального правопорушення: службова особа, у випадку якщо це стосується використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, та будь-яка фізична особа, якщо це стосується обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди, виокремивши індивідуально притаманні характеристики обох категорій суб'єктів;

2. Недосконаліть наявного переліку корупційних кримінальних правопорушень, які необхідно відносити до таких, у відповідності до змісту статті 45 КК України. Зважаючи на те, що корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 363-3, 369, 369-2, 369-3 КК України, проте наявні й інші склади кримінальних правопорушень, які містяться у інших розділах КК України, які умовно також можна віднести до корупційних кримінальних правопорушень, наприклад стаття 160 (Підкуп виборця, учасника референдуму) КК України, що міститься у розділі V Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина КК України. Адже гіпотеза ст. 160 КК України є дуже схожою з гіпотезою ст. 368 КК України, за винятком категорії суб'єктів вчинення зазначених корупційних правопорушень. Саме тому, не усі кримінальні правопорушення, які за своєю юридичною природою є корупційними, передбачені у примітці статті 45 КК України. Також, наявний й інший аспект недосконалого переліку у примітці статті 45 КК України, що виражається у включенні таких складів кримінальних правопорушень до такого переліку, які не є безумовно корупційними. Як для прикладу виступає наявність у зазначеному переліку статті 210 (Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням) КК України, що за своєю юридичною природою є умовно корупційним кримінальним правопорушенням, тобто суб'єктивна сторона аналогічних злочинів не пов'язується з корисливою чи іншою особистою заінтересованістю суб'єкта корупційного кримінального правопорушення. З урахуванням викладеного, постає необхідність у запровадження чіткої класифікації наявних корупційних кримінальних правопорушень за конкретним критерієм, що у певній мірі забезпечить відповідну унормованість корупційних кримінальних

правопорушень у законодавстві шляхом їх систематизації, та у свою чергу надасть змогу спрощення прийняття процесуального рішення при визначенні попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення у кримінальному провадженні працівником органу досудового розслідування.

Зокрема, аналізуючи кримінально-правові норми корупційних правопорушень слід зосередити увагу на їх широкому переліку, унаслідок чого має місце конкуренція норм, оскільки окремі склади корупційних кримінальних правопорушень мають тотожні ознаки елементів складів з іншими корупційними кримінальними правопорушеннями, що на практиці призводить до не завжди вірної попередньої кваліфікації корупційного кримінального правопорушення. Саме тому, також удосконалення потребують й самі склади корупційних кримінальних правопорушень.

З. Поодиноке дотримання принципу справедливості, яке виражається при призначенні міри покарання суб'єкту корупційного кримінального правопорушення та визнання таким, що не відповідає принципу справедливості за вчинення того чи іншого корупційного кримінального правопорушення суб'єктом корупційного кримінального правопорушення, оскільки не завжди є співрозмірним зі ступенем суспільної небезпеки вчиненого протиправного корупційного діяння. Наприклад, практика йде таким шляхом, що стаття 75 КК України не підпадає під можливість її застосування до суб'єкта корупційного кримінального правопорушення, проте зазначене вдається можливим здійснити через механізм укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, та у змісті угоди можна чітко закріпити одним з пунктів можливість застосування статті 75 КК України відносно суб'єкта корупційного кримінального правопорушення, хоча це прямо заборонено гіпотезою зазначеною статті: «…крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення…», що і призводить у свою чергу до звільнення від відбування покарання з випробуванням суб'єкта корупційного кримінального правопорушення. Постає нагальне питання, якими мають бути санкції за вчинення корупційних кримінальних правопорушень? Що вони мають передбачати, чи повинні складатися лише із штрафів? Наскільки є доречним призначати покарання відповідно до санкції статті у вигляді штрафу за корупційне кримінальне правопорушення... Чи санкції корупційних кримінальних правопорушень мають бути виключно альтернативними? Або ж слід запровадити санкцію статті у вигляді покарання до довічного позбавлення волі по відношенню до суб'єкта корупційного кримінального правопорушення?

Отже, з огляду на вищезазначені актуальні проблеми теорії корупційних кримінальних правопорушень, внесення відповідних законодавчих змін надасть змогу покращити діяльність суб'єктів правозастосування корупційних кримінально-правових норм, що не змусить довго очікувати позитивних кількісних та якісних показників у боротьбі з корупційними кримінальними правопорушеннями.

Малиш Д. Г.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Жук І. В.***

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧУ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКУ БУРШТИНУ

Нині наша держава займає другу сходинку у світі за покладами бурштину. За даними Міжнародної асоціації бурштину його видобуток коливається від 500 до 800 тон на рік, із них 30–40 % безпосередньо з України. Офіційно в Україні видобувають лише близько 4 тон бурштину в рік (це приблизно 5 % від реального обсягу видобування бурштину в нашій державі). Інші 95 % видобутку здійснюється незаконним методом. І це завдає шкоди не лише економіці країни, адже до державного бюджету не надходять сотні мільйонів гривень щороку, а й екологічному стану регіонів, де ведеться незаконний видобуток бурштину [1].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19 грудня 2019 року № 402 до Кримінального кодексу (далі – КК) України було додано статтю 240-1, яка встановила відповідальність за незаконне видобування бурштину, його збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку, якщо законність його видобування не підтверджується відповідними документами. У якості покарання передбачено накладення штрафу від 3 до 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, обмеження волі на термін від 2 до 3 років, або позбавлення волі на той самий термін із конфіскацією майна (ч. 1); позбавлення волі на строк від 4 до 7 років із конфіскацією майна (ч. 2); позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з конфіскацією майна (ч. 3).

Отже, об’єктивна сторона цього злочину має такі форми: незаконні видобування, збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину. Зазначені дії полягають у вилученні з родовищ бурштину будь-яким способом з метою подальшої його реалізації, без належних на те дозвільних документів (наприклад, видобування за межами відведеної ділянки або з використанням недозволених для даного родовища методів і засобів видобування бурштину). Склад злочину буде наявним і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим. Злочин визнається закінченим з моменту початку незаконного видобування, збуту,

придбання, зберігання, передачі, пересилання, перевезення та переробки бурштину без дозвільних документів.

Суб'єктом даного злочину може бути: особа, що незаконно видобувала, збувала, придбавала, зберігала, передавала, пересилала, перевозила, переробляла бурштин без відповідних документів, що підтверджували б законність його походження (загальний суб'єкт), а також службова особа, яка шляхом використання свого службового становища, здійснила ті ж самі дії (спеціальний суб'єкт). Суб'єктивна сторона злочину – прямий умисел.

Після криміналізації зазначеного діяння серед правників почалися дискусії стосовно доцільності доповнення КК спеціальною нормою, враховуючи наявність ст. 240 КК «Порушення правил охорони або використання надр», що також встановлює відповідальність за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2), до яких, зрозуміло, відноситься і бурштин. Противники криміналізації зазначали, що за такою логікою можна доповнити КК України й іншими статтями щодо незаконного видобування нафти, антрациту, бурого вугілля тощо, у чому немає сенсу. Разом з тим, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 240-1 КК, є більш широкою, що збільшило можливості правоохоронних органів притягати винних осіб до кримінальної відповідальності. Це наразі підтверджується і судовою практикою. Приміром, в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься достатньо обвинувальних вироків по цій статті. Прикладом є вирок Любешівського районного суду Волинської області від 28 квітня 2020 р., яким було засуджено особу за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.240-1 КК України. Так, особа, діючи умисно, керуючись корисливим мотивом, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, перебуваючи на території лісового масиву, шляхом привласнення знайденого, незаконно придбала каміння у поліетиленовому пакеті, масою 7,45577 кг, яке відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18 листопада 1997 р. № 637 та Переліку корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення, є дорогоцінним камінням органогенного утворення природного походження, а саме каміння бурштину в стані сировини, та яке в той же день заховала на території лісового масиву, де незаконно зберігала з метою доставлення до місця свого проживання. В подальшому, не маючи документів, що підтверджують законність походження незаконно придбаного ним каміння бурштину, особа незаконно його перевезла [2].

Отже, підсумовуючи зазначене, можемо схвально оцінити доповнення КК України статтею ст. 240-1, що в подальшому може позитивно вплинути як на екологічний стан нашої країни, так і на її економіку.

Список використаних джерел

1. Бурштинові війни: світовий досвід. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2054813-burstinovi-vijni-svitovij-dosvid.html.

2. Вирок Любешівського районного суду Волинської області / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89015412

Митник У. М.,
аспірантка кафедри кримінального права
та процесу Київського університету права
НАН України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОМПАРАТИВІСТСЬКОГО АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Останніми роками в Європейському Союзі, як і в Україні, спостерігається зростання рівня злочинності, пов'язаної із вчиненням домашнього насильства. У деяких країнах, наприклад у Франції, це явище є загальнодержавною проблемою. Розглянемо досвід кримінально-правової протидії домашньому насильству на загальнонаціональних рівнях в Україні та окремих країнах Європейського Союзу: у Франції, Польщі, Австрії, Чехії.

В Україні з 2019 року передбачена кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства. Відповідно до ст. 126^1 КК домашнім насильством є умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

У Франції кримінально-правова протидія домашньому насильству здійснюється наступним чином. Відповідно до секції 3 глави 2 титулу 3 книги 1 Кримінального кодексу Франції вчинення злочину щодо подружжя чи партнера є обставиною, що обтяжує покарання для всіх злочинів. Дане положення поширюється також на партнерів, які живуть із постраждалою особою за угодою громадянської солідарності, на колишнє подружжя, на партнерів, які живуть разом, за умови, що правопорушення вчинене тоді, коли пара перебувала разом або після розлучення, і вчинене внаслідок стосунків між кривдником і постраждалою особою. Відповідно до ст. 222-18-3 КК Франції карається також погроза будь-яким способом вчинити злочин проти подружжя, співмешканця, партнера, який живе з кривдником згідно з угодою громадянської солідарності. Крім цього,

як до, так і після ув'язнення, можливим є виселення кривдника з дому. До розгляду справи законодавство уможливлює припинення співжиття кривдника та потерпілого і заборону будь-яких контактів між ними (ст. 138-9 Кримінального процесуального кодексу Франції) [2]. На нашу думку, у системі кримінально-правової протидії домашньому насильству у Франції позитивним є можливість виселення кривдника з дому як до, так і після ув'язнення та криміналізація погроз вчинення злочину щодо подружжя, співмешканця, партнера, який живе з кривдником згідно з угодою громадянської солідарності. Вважаємо за доцільне включення аналогічних норм і у кримінальне законодавство.

Розглянемо досвід кримінально-правової протидії домашньому насильству у Польщі. Відповідно до Кримінального кодексу Польщі від 6 червня 1997 року домашнє насильство є злочином. Так, ст. 207 Кримінального кодексу Польщі, яка міститься у Розділі XXVI «Злочини проти сім'ї і опікунства», встановлює, що той, хто завдає фізичної чи психологічної шкоди найближчій особі або іншій особі, яка постійно чи тимчасово перебуває у відносинах залежності від винуватця, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі строком від 3 місяців до 5 років. Якщо винуватець діяв із особливою жорстокістю, то строк покарання у вигляді позбавлення волі становить від 1 до 10 років. Якщо постраждала особа намагається покінчити життя самогубством унаслідок дій винуватця, то строк покарання у вигляді позбавлення волі становить від 2 до 12 років [3].

Про домашнє насильство може повідомити будь-яка особа на підставі підозри, на підставі чого здійснюється розслідування. Крім цього, в червні 2010 року у Польщі був прийнятий Закон щодо протидії злочинам в сім'ї, відповідно до якого було запроваджено такий запобіжний захід, як виселення особи, яка вчинила домашнє насильство із спільного із жертвою житла, якщо є вагомі причини вважати, що кривдник може знову вчинити насильницький злочин щодо потерпілого. Нововведенням стало також створення освітніх програм, спрямованих на перевиховання осіб, які вчинили насильницький злочин щодо члена або членів своєї сім'ї. Закон встановлює процедуру вилучення особи із сім'ї соціальним працівником, якщо життя або здоров'я дитини знаходиться в небезпеці. Рішення приймається спільно з працівниками поліції, лікарем, медсестрою або фельдшером. Соціальний працівник зобов'язаний повідомити суд з сімейних справ про прийняття такого рішення протягом 24 годин від його прийняття, а суд потім приймає рішення про подальшу долю дитини. На основі Закону щодо протидії злочинам в сім'ї, було створено «блакитну лінію», за якою можна негайно повідомити поліцію про вчинення домашнього насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно усувають кривдника зі спільного помешкання; якщо дитина зазнає жорстокого поводження, то вона може бути негайно вилучена навіть без рішення суду. У цьому випадку дитина утримується в лікарні, «тимчасовій сім'ї», а протягом 24 годин суд розглядає це питання та визначає

подальші дії; якщо особа була засуджена за злочин проти дитини, але звільнена від відбування покарання, але продовжує вчиняти злочини проти дитини, то така інформація негайно повідомляється суду і особа направляється для реального відбування покарання [2, с. 101–103]. У системі кримінально-правової протидії домашньому насильству у Польщі позитивним є створення «блакитної лінії», можливість негайного вилучення без рішення суду дитини, яка зазнає жорстокого поводження. Вважаємо за доцільне включення аналогічних норм і у кримінальне законодавство України.

У системі кримінально-правової протидії домашньому насильству у Австрії особливої уваги заслуговує ст. 107а Кримінального кодексу Австрії, яка передбачає відповідальність за настійливе переслідування (сталкінг) [4]. Така ж відповідальність встановлена §354 Кримінального кодексу Чехії за небезпечне переслідування, яке часто слідує після вчинення насильства над особою, яка проживає в спільному з кривдником помешканні, після того як така особа залишає кривдника. Ч. 1 §354 Кримінального кодексу Чехії встановлює, що той, хто тривалий час займається переслідуванням і цією поведінкою загрожує заподіяти шкоду здоров'ю чи іншу шкоду постраждалій особі або її близьким родичам; шукає або контролює близьку особу; наполегливо зв'язується шляхом електронних повідомлень, письмово чи іншим чином; обмежує постраждалу особу у звичайному житті; або зловживає особистими даними постраждалої особи для отримання особистих або інших контактів і якщо така поведінка здатна викликати у постраждалої особи обґрунтовану стурбованість його життям чи здоров'ям або життям та здоров'ям близьких осіб, карається позбавленням волі строком до одного року або забороннми заходами [5]. Вважаємо за доцільне доповнення Кримінального кодексу України аналогічною нормою. При цьому під сталкінгом пропонуємо розуміти умисне систематичне переслідування іншої особи особисто, або за допомогою листування, використання засобів телефонного зв'язку, інформаційно-телекомунікаційних мереж чи інших засобів зв'язку, або іншим способом, якщо така поведінка обмежує потерпілого у звичайному житті, викликає або здатна викликати психологічну напругу.

На підставі аналізу досвіду кримінально-правової протидії домашньому насильству у Франції, Польщі, Австрії та Чехії вважаємо за доцільне доповнення законодавства України нормами щодо можливості виселення кривдника з дому як до, так і після ув'язнення, можливості негайного вилучення без рішення суду дитини, яка зазнає жорстокого поводження, криміналізації погроз вчинення домашнього насильства та сталкінгу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

2. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головко, В.В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галая. Київ: КНТ. 2014. 160 с.

3. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=A0F3FAD8A018BB1EB9389A88ED747D96.tplgfr25s_2?idSectionTA=LEGISCTA000006165281&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180321.

4. Kodeks karny. URL: http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf (Last accessed: 24.10.2019).

5. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

6. Trestní zákoník (úplné znění). URL: https://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-40-2009-sb-trestni-zakonik/uplne/.

Міхно А.,
здобувач ступеня вищої освіти магістра ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Загальна система покарань, які можуть застосовуватися до повнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачена в ст. 51 КК України [1]. Однак самого визначення цього поняття КК України не містить. У кримінально-правовій науці під системою покарань прийнято розуміти встановлений кримінальним законом і обов'язковий для суду вичерпний перелік покарань, розміщених у певному порядку за ступенем їхньої суворості [2, с. 264].

При призначенні покарання суд повинен враховувати неповнолітній вік правопорушника як пом'якшувальну обставину і не може його ігнорувати. Якщо пом'якшувальні обставини враховані в нормах не тільки Особливою, але і Загальної частини Кримінального кодексу, їх не слід повторно враховувати при вирішенні питань кримінальної відповідальності. Таким чином, вік правопорушника буде враховуватися як пом'якшуюча відповідальність обставина у всіх випадках, коли немає пільгових норм для неповнолітніх. Слід зазначити, що в Кримінальному кодексі України законодавець диференціював види і терміни покарання, які можуть бути призначені неповнолітнім. У разі, якщо суд визнав пом'якшувальною покарання окрему обставину, зокрема вік винного, то він зобов'язаний прийняти цю обставину до уваги при призначенні покарання [5, с. 159].

Неповнолітніх суб'єктів кримінальних правовідносин доцільно поділити на дві групи: неповнолітні правопорушники (14–16 років – молодші підлітки, 16–18 років – старші підлітки), молоді правопорушники (до 21року).

Неповнолітні як суб'єкти кримінально-правових відносин мають право на помилку. Це стосується обізнаності у суспільній небезпеці та/або протиправності діяння. У випадку встановлення фактів помилки повинно бути вирішено питання про непритягнення особи до кримінальної відповідальності із застосуванням ч. 2. ст. 11 КК України [1] або за відсутності вини. Окремою самостійною метою покарання та інших заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до неповнолітніх, повинне бути визнано виховання. Виховна функція кримінального покарання пов'язана з формуванням правосвідомості у процесі розвитку неповнолітньої особи, усвідомленням та інтеріоризацією кримінально-правових заборон. Враховуючи той факт, що процес соціалізації не обмежується терміном легального статусу повноліття, та керуючись існуючими міжнародними стандартами, видається доцільним поширити положення, що стосуються дії виховної функції покарання, на осіб віком до 21 року [6, с. 102].

На думку ПАРЄ, спроба знайти найкращий спосіб боротьби із вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми є складним завданням для урядів усіх країн, оскільки вони повинні знайти правильний баланс між захистом суспільства і найкращими інтересами неповнолітніх, розвиваються, вчаться і залишаються відкритими для позитивної соціалізації. Однак радикальний тиск на політиків з метою «зайняти жорстку позицію по відношенню до злочинності» веде до посилення негативної реакції на неповнолітніх правопорушників. Таким чином, розвиток сучасних міжнародних стандартів свідчить про те, що система ювенальної юстиції, дружня до дитини, повинна стати основою державної стратегії кримінально-правової протидії злочинності неповнолітніх. Ця система орієнтована на застосування альтернативних санкцій (попередження, догана, реституція і компенсація). Покарання, пов'язані з примусовою працею і / або тюремним ув'язненням, відповідно до міжнародно визнаного принципу мінімального втручання, дійсно слід визначати як крайній засіб у системі правосуддя.

Загальні засади призначення покарання можна розглядати як концентровану форму законодавчого закріплення принципів призначення покарання в кримінальному праві, визначають не тільки юридичну можливість дій суду при призначенні покарання, а й покладають на суд обов'язок враховувати відповідні вимоги. Таким чином, загальні засади призначення покарання не тільки закріплюють певні фундаментальні положення, але і їх виконання в цілому зобов'язують суд враховувати їх. Суворе дотримання загальних принципів призначення покарання є неодмінною умовою реалізації принципів призначення покарання [7, с. 12–13].

Досліджуючи шляхи розвитку правил призначення покарання неповнолітнім в правовій доктрині та судовій практиці України, слід констатувати, що не всі положення розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України достатньо обґрунтовані, деякі з них трактуються неоднозначно судами [3, с. 14].

З огляду на міжнародний і зарубіжний досвід, в чинному Кримінальному кодексі України доцільно чітко сформулювати правові наслідки встановлення затримки розвитку неповнолітнього, не пов'язаної з психічними розладами і захворюваннями. У випадках, коли в результаті такого відставання неповнолітній не може повністю розуміти свої дії або контролювати їх, необхідно поставити питання про застосування примусових заходів виховного характеру, якщо таких заходів недостатньо для виправлення людини, то для таких неповнолітніх необхідно пом'якшити покарання [4, с. 211–212].

Таким чином, на сучасному етапі існує низка проблем призначення покарання неповнолітнім, зокрема, пов'язаних з віктимологічним фактором, а також проблеми невизначеності і відсутності у наукових колах єдиного погляду на пом'якшення чи посилення покарання неповнолітнім.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263–267.

3. Дмитришина Т.І. Призначення покарання неповнолітнім у сучасних умовах: автореф.дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. Одеса, 2018. 23 с.

4. Мирошниченко Н. М. Актуальні проблеми призначення покарання неповнолітнім: шляхи удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 10. С. 206–212

5. Чупринський Б. Проблеми призначення покарання неповнолітнім. Історико-правовий часопис. 2017. № 1. С. 155–160.

6. Дмитришина Т. І. Призначення покарання неповнолітнім: питання вдосконалення кримінального законодавства: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України; Одеса, 2018. 23 с.

7. Дмитришина Т. І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України. Одеса, 2016. 23 с.

Підопригора К. О.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Жук І. В.***

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ЇХ АНАЛОГІВ

Ст. 315 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає відповідальність за схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це діяння має підвищену суспільну небезпеку, оскільки воно спрямоване на залучення великої кількості осіб до споживання зазначених препаратів, у тому числі дітей та підлітків. Немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин або їх аналогів активізується завдяки безперервному втягненню нових осіб до таких дій. Це стимулює стійкий попит на зазначені речовини. До того ж, такий масовий негативний вплив на здоров'я населення нерідко супроводжується небезпечними наслідками, зокрема, вчинення тяжких злочинів або самогубства, зараження ВІЛ-інфекцією, розвиток психічних захворювань тощо. Науковці наголошують, що втягнення осіб як споживачів у незаконний наркообіг забезпечує кримінальний світ стійким попитом на заборонені засоби, тобто, гарантує ринок їх збуту [1, с. 141].

Більшість фахівців погоджується стосовно того, що ситуація з наркотиками в Україні дуже серйозна й означена тенденцією до погіршення. До того ж, вона супроводжується активізацією інших негативних соціальних процесів у суспільстві. Статистичні дані засвідчують, що впродовж років ситуація щодо наркотиків не знижується. Так, у 2017 році обліковано кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів – 27 912, з них за ст. 315 – 42, з них щодо неповнолітніх – 5. У 2018 році обліковано кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів – 26 330, з них за ст. 315 – 33, з них щодо неповнолітніх – 2. У 2019 році обліковано кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів – 28 022, з них за ст. 315 – 45, з них щодо неповнолітніх – 5. На початок 2020 року обліковано кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів – 7128, з них за ст. 315 – 10 [2].

На нашу думку, тримання наведених показників на одному рівні свідчить про те, що правоохоронні органи недостатньо прикладають зусиль для боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, що у свою чергу, підтверджується і статистикою притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 315 КК

України. Багато в чому цей недолік правозастосовчої практики обумовлений складнощами тлумачення ознак об'єктивної сторони складу цього злочину. Так, диспозиція ст. 315 КК України передбачає: «схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». Відповідно до п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26.04.2002 р. № 4 під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за даний злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити [3]. Крім зазначених форм схиляння можуть бути такі, що пов'язані із застосуванням різного роду погроз або фізичного насильства. Також формою впливу на потерпілого може бути обман, тобто, свідоме введення особи в оману з метою змусити його вжити препарат, вихваляння приємних відчуттів від вживання наркотиків, а також підкріплення демонстративним уживанням наркотику на очах у потерпілого і передачею йому наркотику для негайного споживання, а також у вигляді надання допомоги в здійсненні внутрішньовенної ін'єкції.

Отже, для правильної реалізації кримінально правової заборони, встановленої у ст. 315 КК України, важливим є усвідомлення змісту поняття передбаченого нею діяння, особливо якщо диспозиція не є описовою. Іноді при цьому треба звертатися до інших нормативно-правових актів чи судової практики. Так, приміром, Вінницький міський суд Вінницької області кваліфікував за ч. 2 ст. 315 КК України дії особи, яка у вересні 2019 року, зустрівшись з раніше знайомою їй неповнолітньою особою та достовірно знаючи про те, що вона є неповнолітньою, запропонувала їй вжити, шляхом психологічного впливу (переконала її, запевнила, що після вживання даної психотропної речовини, вона почуватиме себе дуже весело, пропаде втома, будуть розважатися всю ніч), психотропну речовину – метамфетамін, чим викликала у неповнолітньої особи бажання вжити. Після чого вони зайшли до під`їзду де обидві внутрішньовенно ввели собі речовину [4].

Список використаних джерел

1. Данилевська Ю. О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінальноправової кваліфікації : практ. посіб. / Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 288 с.

2. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26.04.2002 № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87369010.

Пономаренко О. В.,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Бабаніна В. В.***

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

Удосконалення норм вітчизняного кримінального законодавства, зокрема норм Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України слід здійснювати з урахуванням зарубіжного досвіду. Останнім часом вітчизняні вчені наголошують на важливості дослідження положень Особливої частини кримінального права зарубіжних держав. В. О. Навроцький зазначає, що важливість дослідження кримінального законодавства зарубіжних держав обумовлено такими чинниками: 1) членство України у міжнародних та європейських організаціях; 2) інтернаціоналізація злочинності; 3) активне розширення міжнародних зв'язків (безвізовий режим, євроінтеграція, тощо); 4) удосконалення вітчизняного законодавства шляхом вивчення зарубіжного досвіду [3]. Дослідження кримінального законодавства зарубіжних держав з метою виокремлення його позитивних аспектів, необхідно проводити шляхом порівняння положень КК цих держав та КК України, тобто здійснення порівняльно-правового (компаративістського) дослідження.

Оскільки законодавство про кримінальну відповідальність провідних європейських держав вважається одним із найдосконаліших, то порівнювати національне кримінальне законодавство необхідно саме з ним. Це дасть можливість виокремити позитивні аспекти (місце норми у структурі КК, особливості будови кримінально-правової норми, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, вид і розмір покарання) та врахувати їх під час формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного КК України. Саме тому ми будемо аналізувати норму, що встановлює кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок,

яка передбачена у кримінальному законодавстві провідної європейської держави – Франції.

Абзац перший ст. 433-3 КК Франції передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вчинити будь-який злочин або правопорушення проти особи або майна, висловлена щодо магістрату, присяжного засідателя, адвоката, публічного службовця, представника закону, уповноваженого міністром юстиції, або військовослужбовця жандармерії, службовця національної поліції, митниці, пенітенціарної адміністрації або будь-якого іншої особи, що володіє публічною владою або виконує обов'язки відповідно до державної служби, при здійсненні або у зв'язку із здійсненням ними своїх функцій, якщо загроза відбувається неодноразово, або виражена в письмовій, образотворчої або будь-який інший матеріальній формі [3].

Зазначена норма розташована у Відділі II «Про погрози та актах залякування, вчинених проти осіб, що займають публічну посаду», Глави III «Про посягання на державне управління, вчинені приватними особами» Розділу III «Про посягання на державну владу» КК Франції. Таким чином можна стверджувати, що родовим об'єктом погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, КК Франції визначає державну владу (порядок здійснення державної влади) на відміну від КК України, який визначає, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 є авторитет органів державної влади. Видовим об'єктом зазначеного кримінального правопорушення (злочину) КК Франції визначає порядок управління. Зазначене свідчить про доцільність переосмислення визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених у розділі XV КК України («Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів»), а саме визнання ним встановленого порядку здійснення державної влади, а також суспільних відносин, що забезпечують загальновизнані вплив, поважність, значення та довіру до управління.

Порівняно з диспозиціями ст. 350 КК України у ст. 433-3 КК Франції ширше коло потерпілих від кримінального правопорушення (злочину): магістрат, присяжний засідатель, адвокат, публічний службовець, представник закону, уповноважений міністром юстиції, або військовослужбовець жандармерії, службовець національної поліції, митниці, пенітенціарної адміністрації або будь-яка інша особа, яка має публічну владу або виконує обов'язки відповідно до державної служби [3]. У зазначеній статті конкретно наведено перелік осіб, які можуть бути потерпілим від кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 433-3 КК Франції. Для розкриття термінів «представник закону» та «особа, яка має публічну владу або виконує обов'язки відповідно до державної служби» слід звертатися до інших законів чи підзаконних нормативно-правових актів Франції.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 433-3 КК Франції, проявляється у формі погрози вбивства, насильства чи знищення або пошкодження майна, а також безпосередньо застосування насильства. Це відрізняється від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України, яка виражається у таких формах: 1) погроза вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним; 2) умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження; 3) умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження [1]. Можна стверджувати, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України виражена у більш конкретизованих формах, ніж у ст. 433-3 КК Франції.

Ураховуючи те, що у ст. 433-3 КК України не передбачені ознаки суб'єкта, тому, на нашу думку, ним є загальний суб'єкт – фізична судна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок за відсутності кваліфікуючих ознак, на нашу думку, становить шістнадцять років, оскільки це загальний вік кримінальної відповідальності. За наявності кваліфікуючих ознак, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, може становити чотирнадцять років. Зазначені положення щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 433-3 КК Франції, повністю відповідають положенням щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України.

Суб'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення (злочину) також прямо не зазначена у ст. 433 КК Франції на відміну від ст. 350 КК України у якій прямо вказано на умисну форму вини (ч. 2, 3). Однак, ураховуючи положення диспозицій ст. 433-3 КК Франції, можна стверджувати, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини. Відповідно і ч. 1 ст. 350 КК України також характеризується умисною формою вини. Крім того у ст. 433-3 КК Франції прямо передбачено мотив вчинення кримінального правопорушення – невдоволення діяльністю потерпілої особи, яка пов'язана із виконанням нею своїх службових обов'язків [3].

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 433-3 КК Франції є: 1) погроза вбивством чи посягання на майно, що є небезпечним для людей (абз. 2); 2) вчинення дій щодо подружжя особи (абз. 3); 3) застосування фізичного насильства (абз. 4) [3]. У ст. 350 КК України більше кваліфікуючих ознак. Слід звернути увагу на те, що погроза вбивством у ст. 433-3 КК України є кваліфікуючою ознакою на відміну від положень ст. 350 КК України, де такі дії є відносяться до простого складу кримінального правопорушення. Необхідним для повного та

ґрунтовного аналізу кримінальної відповідальності є визначення виду і розміру покарання за вчинення кримінального правопорушення (злочину). За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 433-3 КК Франції, встановлено основне та обов'язкове додаткове покарання: 1) у вигляді позбавленням волі на строк 3 роки та штраф у розмірі 45000 євро (абз. 1, 2); 2) у вигляді позбавленням волі на строк 5 років та штраф у розмірі 75000 євро (абз. 3); 3) у вигляді позбавленням волі на строк 10 років та штраф у розмірі 150000 євро (абз. 4). Зазначені покарання у більшості відповідає встановленим покаранням за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України. Проте санкції цієї статі не передбачають покарання у вигляді штрафу [3].

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, про доцільність переосмислення визначення родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України та інших, які передбачені у розділі XV КК України («Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів»), та визнати ним встановлений порядок здійснення державної влади, а також суспільні відносини, що забезпечують загальновизнані вплив, поважність, значення та довіру до державного управління. Коло потерпілих від кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 433-3 КК Франції значно ширше, ніж у ст. 350 КК. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 350 КК України виражена у більш конкретизованих формах, ніж у ст. 433-3 КК Франції. Суб'єктом погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок є фізична судна особа, яка досягла 16-річного віку, а за наявності кваліфікуючих ознак – 14-річного віку. Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Мотивом вчинення аналізованого кримінального правопорушення є невдоволення діяльністю потерпілої особи, яка пов'язана із виконанням нею своїх службових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3384.

2. Уголовный кодекс Франции от 22.07.1992. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf.

3. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Львів : Юридичний факультет ЛДУ ім. І. Франка, 1999. 56 с.

Рукоманова Д. О.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач
кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ ***Крутевич М. М.***

АСПЕКТИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Кримінальна відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також за їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання та перевезення передбачено у ст. 307 Кримінального кодексу України. Реалізація зазначених речовин є злочином підвищеної небезпеки, оскільки порушується встановлений законодавством порядок їх обліку, внаслідок чого задовольняється незаконний попит на наркотики чи психотропи, їх аналоги та прекурсори. Діяльність зі збуту цих речовин є джерелом незаконного збагачення і, одночасно, джерелом їх розповсюдження серед різних верств населення. Незаконний обіг наркотиків - надзвичайно складне, багатогранне і у той же час суспільно небезпечне явище у сучасному світі. З однієї сторони, наркотики є корисними і необхідними медичними препаратами, а з іншої сторони - вони заподіюють величезну шкоду, яка практично не піддається обрахунку. Насамперед, це й деградація особистості наркомана, і потяг до вчинення різноманітних злочинів, і зниження матеріально-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства, і погіршення його генофонду, і викривлення внаслідок «відмивання наркокоштів» законного розподілу матеріальних благ, і проникнення злочинців у державні та владні структури, і їх вплив на формування політики держав у злочинних інтересах, і багато чого іншого. Будучи досить вигідним з майнової точки зору промислом (прибутки якого вираховуються мільярдами доларів США), незаконний обіг наркотиків визнається суспільно небезпечним та злочинним більшістю країн світового співтовариства, а у багатьох державах його окремі прояви розцінюються як тяжкі та особливо тяжкі злочини. Особлива небезпека полягає у тому, що особи цього кола об’єднуються у суворо упорядковану систему, що представляє собою організовані групи або злочинні співтовариства. У процесі функціонування подібні групи та угруповання контролюють осіб, які самостійно вчиняли злочини, пов’язані з наркотиками, та встановлюють міцні організаційні зв’язки між собою, а також монополізують обіг наркотиків на значних територіях. Крім того, вони проникають за межі державних кордонів з метою вчинення незаконного обігу наркотиків, що призводить до міжнаціональних та міжнародних конфліктів [1].

Безпосереднім об'єктом збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є відносини у сфері охорони здоров'я, що забезпечують єдиний встановлений порядок здійснення виробництва, розподілу, обертання та реалізації вказаних речовин і засобів за цільовим призначенням. Предметом кримінального правопорушення є засоби та речовини, перелічені у ст. 307 Кримінального кодексу України, а саме наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори.

З метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, в кожному окремому випадку за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України може використовуватися метод контрольованої поставки, тобто допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Контрольована поставка може використовуватися також щодо незаконного перевезення та пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються в межах території України. Для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, може бути проведена оперативна закупка - операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів [2].

Також, в Україні діє Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Ця Програма спрямована на забезпечення зменшення обсягів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зниження рівня незаконного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. Незважаючи на комплекс запобіжних заходів, що здійснюються органами державної влади, рівень поширення наркоманії в країні залишається високим. На кожні 10 тис. населення в середньому 21 особа незаконно вживає наркотичні засоби та психотропні речовини [1]. Особливе занепокоєння викликає підвищення рівня розповсюдження і вживання наркотичних засобів та психотропних речовин серед молоді. Відсутність чіткого механізму подання допомоги громадянам у критичній ситуації, яка може спричинити незаконне вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, низький рівень їх обізнаності з наслідками такого вживання та недостатня можливість отримання кваліфікованої інформації з цих питань призводять до загострення проблеми. Не відповідає рівню загрози наркоманії в державі також стан профілактичної і соціальної роботи у сфері лікування та реабілітації осіб, хворих на наркоманію. Продовжують збільшуватися обсяги контрабандного надходження наркотичних засобів на територію України. Відбувається інтенсивна перебудова нелегального наркоринку – висококонцентрований опій,

кокаїн, героїн, синтетичні наркотичні засоби поступово витісняють традиційні для України опійну макову солому і марихуану. Мають місце факти надходження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у незаконний обіг внаслідок порушення правил їх виробництва, зберігання, розподілу та торгівлі.

Отже, можна зробити висновок, що проблема обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України, але чинне законодавство в державі будує міцну політику у сфері вирішення даного питання, оновлюючи нормативно-правові акти, впроваджуючи способи організації заходів протидії.

Список використаних джерел

1. Костенко К.Г. Боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів у контексті міжнародної співпраці // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю: тези доп. Міжнар. наук.-практ. Конф., Київ, 24 березня 2010 р. – К.: Київ. нац. ун-т. внутр. справ, 2010. – С. 110–112.

2. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, отруйних і сильнодіючих лікарських засобів та зловживанню ними» Розділ II ; в реакції від 03.07.2020.

Самчук С. А.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Марков М. М.

ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

У кримінальному праві України умисне вбивство з особливою жорстокістю є одним із різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах. На жаль, в Україні є випадки некоректної кваліфікації умисних вбивств, визнаних такими, що вчинені способом особливої жорстокості. Це пов’язано з тим, що теорія кримінального права та правозастосовна діяльність не перебувають у взаємозв’язку між собою.

Я. Г. Смілянський, вважає, особлива жорстокість має місце під час умисного вбивства не лише у випадку безпосередньої присутності близьких осіб, але й тоді, коли винний, з метою спричинити страждання останнім, які відсутні на місці вчинення злочину, безпосередньо перед або під час вчинення посягання, попереджає їх про свої злочинні наміри [1]. Також висловлюється позиція, відповідно до якої близьких осіб не слід визнавати потерпілими, оскільки для їх життя немає загрози. Н. В. Борисенко, переконаний, що якщо вони не є

потерпілими, то відповідно їх страждання не мають значення для кримінально-правової кваліфікації дій винного [2].

Законодавець лише один раз зазначає термін «вчинене з особливою жорстокістю» в положенні статті КК України за умисне вбивство, проте не розкриває його змісту [3]. Тому часто відбувається проблема у вірній кваліфікації діяння. Прикладом є випадок судової практики. У даній справі вироком суду першої інстанції особу засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України до 15 років позбавлення волі за те, що вона на ґрунті тривалих особистих неприязних відносин із потерпілою, діючи умисно, з метою вбивства з особливою жорстокістю, завдала металевим предметом численних ударів потерпілій [4].

Пленум Верховного Суду України у п. 8 своєї Постанови від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначив, що умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [5].

Апеляційним та Касаційним судами не встановлено та не викладено у вироку доказів на підтвердження того, що засуджений, завдаючи потерпілій ударів, зокрема, у життєво важливий орган – голову, з метою позбавити її життя, свідомо бажав не лише вбити потерпілу, а й того, щоб вона відчувала додаткові страждання, які не були б необхідними для настання її смерті.

Отже, можемо зробити висновок, що проблема кваліфікації злочинів потребує глибокого аналізу. На сучасному етапі розвитку законодавства стан проблеми кваліфікації злочинів не можна вважати достатнім, оскільки багато рішень щодо застосування норм, ознакою складів яких є особлива жорстокість мають неоднозначні тлумачення юридичних норм та ускладнюють процес їх застосування на практиці. Тому, зробивши аналіз багатьох джерел, вважаємо, що варто було б доповнити ст. 115 КК України приміткою, де чітко розкривався зміст «вчинення з особливою жорстокістю» як кваліфікуючої ознаки умисного вбивства.

Список використаних джерел

1. Смілянський Я.Г. Обстановка вчинення злочину з особливою жорстокістю/ Я.Г. Смілянський. URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10cjgvog.pdf.

2. Борисенкова Н.В. Уголовно-правовая оценка жестокости: дис. … канд. юридич. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.В. Борисенкова. – М., 2005. – 202 с.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

4. Постанова Верховного суду від 06.06.2019 у справі № 683/2620/17. URL: https://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/vs-vkazav-shcho-slid-vrakhovuvaty-pry-kvalifikatsiyi-diy-yak-vbyvstva-vchynenogo-z-osoblyvoy/.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text.

Скляренко А. В.,
здобувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ І МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ

Поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, поставило під загрозу здоров'я населення не лише в Україні, але й в усьому світі. Тому виникла необхідність у розробленні механізму, спрямованого на запобігання поширенню хвороби.

З метою попередження поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19 на території України, Кабінетом Міністрів 11 березня 2020 року було прийнято Постанову № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», на виконання якої з 12.03.2020 р. на території України запроваджено карантин та передбачено певні заборонні норми.

Верховною Радою України, в свою чергу, 17 березні 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» за № 530-IX, яким внесено зміни, зокрема, до ст. 325 КК України. Вони передбачали посилення кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Фактично зазначений закон про кримінальну відповідальність

належить до тих, що посилюють кримінальну відповідальність, а тому він не має зворотної дії в часі.

Водночас, Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено новою статтею 44-3, яка передбачає відповідальність за порушення правил щодо карантину людей.

Детальний аналіз положень ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України свідчить про те, що фактично ст. 325 КК України дублює положення ст. 44-3 КпАП України, а відтак, перед національними правоохоронними та судовими органами постає питання правильності кваліфікації дій особи, яка порушує санітарні правила і норми щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням, які стосуються правил карантину.

Нині відсутні чіткі критерії відмежування вказаних правопорушень. Вчені мають рацію в тому, що «аналіз диспозицій ст. 325 КК України та ст. 44-3 КУпАП засвідчує, що у випадках порушення правил щодо карантину розмежувати ці діяння надзвичайно складно, оскільки вони одночасно є порушенням санітарних правил і норм стосовно запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Суттєва відмінність у складах цих правопорушень полягає в наслідках. Якщо в порушеннях правил щодо карантину людей немає наслідків у формі поширення інфекційних хвороб або створення загрози такого поширення, то відповідні діяння можна кваліфікувати за ст. 44-3 КУпАП, якщо ж вони наявні – за ст. 325 КК України. Наявність такого наслідку, як «створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь)», охоплює широкий спектр потенційно можливих злочинних діянь. Таким чином, теоретично є межа між правопорушеннями, передбаченими ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України, яка пов’язана з наявністю чи відсутністю відповідних наслідків. Водночас такий наслідок, як створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), фактично розмиває межі між відповідним злочином і адміністративним правопорушенням. Потенційна можливість поширення захворювань притаманна низці порушень санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням, а також порушень правил щодо карантину людей. Більшість порушень правил щодо карантину людей (ст. 44-3 КУпАП) потенційно може сприяти поширенню вірусних інфекцій [1, с. 12].

З огляду на зазначене й не дивно, що в судовій практиці станом на 20 листопада 2020 року практично відсутні обвинувальні вироки за ст. 325 КК України, що стосуються порушення відповідних правил, які пов’язані з розповсюдженням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. За результатами аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень виявлено лише одне таке судове рішення. Так, ОСОБА_1 був засуджений за те, що працюючи на посаді директора ТОВ «БРІНПРОФІТ» та розуміючи, що його дії можуть призвести до розповсюдження гострої респіраторної хвороби

COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, 19.07.2020 року в період часу з 23:00 до 07:00 організовував роботу персоналу ресторану «Панорама» в м. Харків, що супроводжувалось обслуговуванням з наданням послуг громадського харчування, чим порушив вимоги нормативно-правових актів, прийнятих з метою запобігання розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [2]. Водночас інкриміновані особі дії у інших регіонах України стали підставою для складання протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КпАП України.

Вказане свідчить виключно про недосконалість сформульованої диспозиції ст. 325 КК України, яка пов'язана зокрема з відсутністю чіткого визначення суб'єктного кола осіб, що підлягають відповідальності за порушення карантинних норм, не визначеністю особливостей кваліфікації даного кримінального правопорушення та відмежуванням його від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КпАП України, що призводить до неоднакового застосування відповідних правових норм.

Проблема ускладнюється й тим, що фактично санкція ст. 44-3 КУпАП за ступенем суворості дуже наближена до санкції ст. 325 КК України. З цього приводу вчені слушно наголошують на тому, що «необґрунтованим видається той факт, що за вчинення адміністративного правопорушення максимальна межа штрафу є значно суворішою, ніж для злочину» [1, с. 13]. Про надмірну суворість розмірів штрафу у ст. 44-3 КУпАП зазначають й інші вчені [3, с. 149]. Таку ситуацію слід визнати неприпустимою. Водночас слід вжити заходи для внесення змін до законодавства з метою узгодження зазначених санкцій.

Таким чином, існує необхідність у формулюванні науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням та наданні відповідних рекомендацій для практики їх застосування.

Список використаних джерел

1. Вознюк А., Чернявський С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 19 (1). С. 8–19. doi: https://doi.org/10.33270/04201901.8.

2. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 09.09.2020 р. Справа № 646/5136/20. Провадження 1-кп/646/826/2020. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91419670.

3. Курінний Є. В. Про аксіологічну сутність адміністративних штрафів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 1. С. 144–150. doi: https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-22.

Слепко Б. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач
кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ ***Крутевич М. М.***

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ

Законодавство України передбачає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. З вищеперерахованого важливе місце належить забороні здійснення катування людей, що також взаємопов'язано з вимогами важливих міжнародно-правових актів, на підставі яких кожна держава має розглядати акти катування як кримінальне правопорушення. Тому порушення цих вимог утворюють склад правопорушення, передбачений відповідними статтями Кримінального кодексу України (далі – КК України), однією з яких є стаття 127 КК України.

Статтю 127 (Катування) було включено до КК України відповідно до Конвенції ООН проти катувань, яка відноситься до злочинів проти життя та здоров'я особи. Катування являє собою умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [2]. Так, у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, визначено, що «катування» означає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне», і в цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [4].

Кримінально-правову характеристику катування за законодавством України розпочнемо з об'єктивних та суб'єктивних елементів й ознак цього складу злочин. Загальним об'єктом катування є вся сукупність суспільних відносин, що підпадає під охорону кримінального закону. Родовим об'єктом катування слід вважати здоров'я особи, з огляду на диференціацію злочинів у розділі ІІ Особливої частини КК України, розрізняють злочини проти життя особи (ст. 115–120, 129) та злочини проти здоров'я особи (ст. 121–128, 130 і 133), а також злочини, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я

особи. (ст. 131, 132, 138–145). Безпосередній об'єкт катування – це стан організму потерпілого чи іншої особи до вчинення щодо них цього злочину, що характеризується відповідним рівнем фізичного, психічного та соціального благополуччя, додатковим обов'язковим об'єктом є воля, честь і гідність особи [5, с. 127]. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується: 1) діями – нанесенням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями; 2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання; 3) причиновим зв'язком між вказаними діями і наслідками [6, с. 196]. Отож, у юридичній літературі зазначається, що: а) побої при катуванні – це багаторазове (два та більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, що не спричинило тілесних ушкоджень; б) мучення (або заподіяння мук) – це дії, пов'язані з тривалим позбавленням людини їжі, пиття чи тепла, з утриманням у шкідливих для здоров'я умовах; в) інші насильницькі дії – це погроза зброєю, застосування протигазу чи поліетиленового пакета для позбавленням можливості дихати, електричного струму, різні посягання на статеву недоторканість особи, дії, характерні для мордування, а також інші подібні дії (такі дії супроводжуються стресом, почуттям жаху чи неспокою та здатні принизити особу, зламати її морально) [7]. Суб'єктом є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку, тобто загальний суб'єкт .

Статистичні дані показують що, виходячи з аналізу 65 матеріалів кримінальних проваджень (справ), типовий кат в Україні – це: 1) переважно громадянин України (97,0 % з усіх засуджених осіб); 2) чоловічої статі (89,1 %); 3) віком від 20 до 40 років (84 особи, тобто 83,2 % з усіх); 4) із середньою чи середньою спеціальною освітою (63,4 %); 5) неодружений (60,4 %); 6) непрацюючий (75,2 %); 7) раніше не судимий (68,3 %); 8) особа, яка вчинила цей злочин у співучасті (зокрема, за попередньою змовою групою осіб) (58,5 %); 9) у стані алкогольного сп'яніння (80,1 %) [5, с. 146].

Насильницькі дії, вчинені службовими особами з метою спонукання потерпілого до дій, що суперечать його волі, можуть бути кваліфіковані, зокрема, за ст. 365 (424) або 373. З суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом. Метою насильницьких дій при катуванні є намагання примусити потерпілого або іншу особу до дій, що суперечать їхній волі, наприклад, надати певні відомості чи зробити визнання, вчинити самокалічення тощо [6, с. 196]. Згідно із Законом № 270-VI від 15 квітня 2008 р. абзац перший частини другої статей 365 і 373 доповнено словами «за відсутності ознак катування». Це означає, що побої, мучення або інші насильницькі дії, вчинені: 1) під час перевищення влади або службових повноважень службовою особою; 2) при допиті особою, яка проводить дізнання або досудове слідство, – кваліфікуються за ч. 2 ст. 127 в усіх випадках, коли вони вчинені з метою: примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи

відомості чи визнання; покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; залякати його чи інших осіб; дискримінувати його чи інших осіб. Отже, навіть якщо особою, яка проводить дізнання чи досудове слідство, насильницькі дії щодо потерпілого вчинені з метою отримати від нього відомості чи визнання (показання), вони не можуть кваліфікуватися за ч. 2 ст. 373. Кваліфікація за цією нормою виключається також у разі, коли примушування давати показання (відомості чи визнання) при допиті зазначена особа поєднує зі знущанням над потерпілим, адже знущання, яке є різновидом мучення, що завдає моральних страждань, також підпадає під ознаки катування. Так само з часу набрання чинності Законом № 270-VI від 15 квітня 2008 р. практично не може виникнути ситуація, за якої перевищення службовою особою влади чи службових повноважень, яке супроводжується насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, могло б кваліфікуватися за ч. 2 ст. 365 [7].

Отже, слід зазначити, що катування займає досить високу позицію за шкалою жорстокості, за ним йде нелюдське, а потім таке, що принижує гідність поводження або покарання. При цьому катування завжди є виявом жорстокого поводження, включає до свого складу й інші форми поводження, а не тільки умисне заподіяння сильного фізичного або психічного болю. Власне вище охарактеризований склад злочину є нормативно-правовою (законною) підставою кримінальної відповідальності, про що зазначено в юридичній літературі та правозастосовній практиці.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Кримінальний кодекс України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131).

3. Кримінально процесуальний кодекс // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88).

4. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 10 грудня 1984 р.

5. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. – К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. – 240 с.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (п. 27).

7. Європейська конвенція про запобігання тортурам чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 26 листопада 1987 р. Ратифікована Україною 24 січня 1997 р.

Слободяник І. О.,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Поява інституту «кримінального проступку» поставила принципове питання щодо поняття та визначення його місця у вітчизняному кримінальному законодавстві.

З прийняттям Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, та набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI, у правовому полі з'явився новий вид діяння – кримінальний проступок, за вчинення якого передбачено притягнення особи до кримінальної відповідальності [3, 4].

З 1 липня в правовій системі України почав працювати інститут кримінальних проступків (КП). Цьому передувало прийняття в листопаді 2018 р. Закону України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». У грудні 2019 р. до закону були внесені зміни і доповнення (закон України № 321-IX). Новостворений Закон спрямований на вдосконалення правового регулювання кримінального процесу з метою ефективного досудового розслідування кримінальних проступків та введення в дію спрощеного порядку розслідування. Цим Законом передбачено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів [6].

Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Основними завданнями поділу кримінального правопорушення на злочини та проступки є,зокрема, посилення правових гарантій додержання прав, свобод та інтересів людини та громадянина, оптимізація діяльності органів кримінальної юстиції в кримінальному провадженні та відокремлення кримінального проступку від суміжних категорій правопорушень.

Під проступком розуміється антисоціальна або шкідлива для суспільства дія, яка спрямована на знищення основ цивілізованого життя та порушує норми, які зафіксовано правовими кодексами держави. Отже,

основним критерієм розмежування злочину та кримінального проступку є суспільна небезпека, яка визначається об'єктом посягання, об'єктивною стороною, формою вини, суб'єктом кримінального правопорушення. До критеріїв відмежування злочину та кримінального проступку належить різна процесуальна форма досудового та судового розгляду матеріалів щодо цих діянь, різні суб'єкти процесуальної діяльності та різна міра кримінально-правової відповідальності.

Довгоочікувані зміни, які відбулися у чинному законодавстві, враховуючи європейський досвід щодо досудового розслідування кримінальних проступків, є, беззаперечно, позитивним моментом щодо спрощення процесу доказування у провадженнях про кримінальні проступки, адже вони відрізняються від загальних і дійсно покликані на прискорення процесу досудового розслідування кримінальних проступків. Ось чому ефективному дотриманню прав учасників кримінального провадження сприятиме застосування саме нових кримінальних процесуальних інститутів, включаючи спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання, доведеності вини особи, та винесення законного, обґрунтованого вироку суду у спрощені строки судового розгляду. Така законодавча ініціатива забезпечить не тільки швидкий, а й ефективний та якісний розгляд кримінальних проступків починаючи з 2020 р., а також сприятиме дотриманню процесуальних строків уповноваженими особами органів дізнання та судом і дасть можливість розвантажити слідчих та зосередити їхню увагу на розкритті та розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Не зважаючи на всі труднощі теоретико-правового, правозастосовчого та соціального характеру, запровадження інституту кримінальних проступків в українську дійсність має стати черговим кроком на шляху побудови європейської системи кримінальної юстиції і новим важливим етапом на шляху створення громадянського суспільства, основними підґрунтями якого є соціальна справедливість і гуманістичні принципи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вивчення та дослідження кримінального проступку на сьогодні залишається одним із першочергових завдань науки кримінального права. Саме від того, як повно та точно будуть вивчені та досліджені всі питання, пов'язані із вивченням та дослідженням проступку, і буде залежати благополуччя нашої держави. Це також забезпечить швидке виявлення та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні кримінального проступку та виключить випадки притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб. На сьогодні наукове вчення про кримінальний проступок ще не повністю відображає всі особливості практичного застосування норм кримінального права. Однією з необхідних умов по вдосконаленню наукового вчення про кримінальний проступок є усунення всіх неточностей та протиріч у внутрішньому змісті кримінально-правових норм.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 8 груд. 2011 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96% 2D%E2%F0.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» / Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. №311/2008. URL: http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/311/2008.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : проект Закону України № 10126. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=4270.
6. Закон України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

Стеценко І. М.,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИДБАННЯ, ОТРИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ЗБУТ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИМ ШЛЯХОМ

Право – це сфера спільного дослідження юриспруденції та філософії, що є загальновідомим фактом, а тому найважливішим методологічним аспектом розвитку національного правознавства та правничої науки можна вважати правильне застосування філософських узагальнень, закономірностей суспільного розвитку для системи юридичних знань та відокремлення їх у системі світоглядної частини знань про право, його сутність та роль.

Специфіка кримінальної відповідальності за придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом зумовлена об'єктом злочинного посягання, оскільки відносини власності є предметом інтересу всіх, без винятку, категорій, груп і прошарків населення; це складний вузол

загальнонаціональних, групових (відомчих, територіальних) та індивідуальних (приватних) претензій. Звідси, процеси розвитку сучасного українського кримінального законодавства щодо охорони власності та необхідність формування новітньої кримінально-правової політики щодо охорони власності загалом та конкретних напрямів, яка б ураховувала сучасні розробки теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні та заклала підвалини нових правових механізмів протидії злочинам у цій сфері є надзвичайно актуальною.

Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, відноситься до корисливих кримінальних правопорушень, не пов'язаних з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб, але оскільки вчинення такого кримінального правопорушення може і не обумовлюватися корисливими спонуканнями, а також те, що зміст об'єкта цього злочину становлять не тільки відносини власності, а інші відносини, можна ставити під сумнів віднесення його до кримінальних правопорушень проти власності. У свою чергу відносини власності – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном. Об'єктами права власності, відповідно до цивільного законодавства України можуть бути будь-які окремі рухомі чи нерухомі речі, їх сукупність (майно) [1].

Встановлення згаданого виду відповідальності щодо придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом є необхідною умовою для здійснення ефективного правового регулювання даної сфери. Особи, що вчиняють кримінально карані діяння у згаданій сфері підлягають притягненню до кримінальної відповідальності та державному осуду з метою застереження усіх інших, а також для недопущення збагачення за рахунок використання чужих прав власності. У зв'язку з вищезазначеними положеннями, необхідним є комплексне дослідження характерних особливостей кримінальної відповідальності у сфері придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом.

Всі без виключення наявні дослідницькі методи потрібні та розроблені для кращого розуміння норм права, зв'язку між ними та правильності їх застосування, оце і є головна мета дослідника, використати такі підходи, які дадуть можливість найбільш повно висвітлити саме досліджуваний предмет.

Відомий вчений та дослідник Алєєксєєв С. С. звертає увагу, що закони, юридична практика, прецеденти стали фактичною основою правових знань, а самі знання в силу цього набули по своєму змісту характеру «юридичної догматики» техніко-юридичної дисципліни, сконцентрованої довкола «догми права», практично значимих фактів наявних «правових реалій» – діючих юридичних норм, законів, юридичних прецедентів, правових звичаїв, їх розуміння, тлумачення, тобто «позитивного права» [2, с. 14].

Науковцю Хилюк С. В. вдалося у розширеному дисертаційному досліджені констатувати, що методологія науки кримінального права України має тричленну структуру, включає філософський (фундаментальний), загальнонауковий та конкретно-науковий рівень. Нею зроблено висновок, що із загальнонаукових методів у кримінально-правових дослідженнях не можуть застосовуватися лише методи вимірювання та експерименту. А також, що зараз не в повній мірі використовується потенціал системного методу. Крім цього, на її думку, у наукових дослідженнях простежується відсутність належного співвідношення загальної та особливої частин кримінального права, їх штучна відірваність, як наслідок неправильного використання методів індукції та дедукції. Відсутнє єдине розуміння змісту методу порівняння. Має місце неправильне застосування історичного методу та методу порівняння. Це проявляється в абсолютизації зарубіжного та історичного досвіду кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, як беззаперечного аргументу на користь запровадження такої самої практики в сучасній Україні, при цьому часто різниця соціальних, історичних, економічних, культурних умов життя суспільства не досліджується і у формулюванні висновків до уваги не береться. Конкретно-науковий рівень методології науки кримінального права України зводиться до використання догматичного методу, часто в підходах дослідників йому надається значення самодостатнього [3, с. 5–10].

Розглядаючи заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, можна дійти висновку, що своїми діями особа надає допомогу злочинцеві в збуті такого майна, чи купує його, після закінчення кримінально протиправної дії, заздалегідь не домовляючись про це. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, є ефективною системою для швидкої реалізації майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, своєрідним стимулом до вчинення нових кримінальних правопорушень, перешкоджає розкриттю кримінальних правопорушень та пошуку злочинців, особи, які збувають майно, одержане кримінально протиправним шляхом, втягують нових людей у злочинну діяльність.

Як випливає з наведеного, не дивним є той факт, що кримінально-правова протидія придбанню, отриманню, зберіганню чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом протягом тривалого часу не може отримати певного завершеного, консолідованого вигляду. Такий стан речей не додає прозорості самим відносинам власності та чесності суб’єктам до них залучених. Все це, у свою чергу, є віддзеркаленням нашого суспільства, його функціонування, у якому панує хаотичність та непослідовність, що, на жаль, є реальністю нашого сьогодення.

Теоретико-правовий аналіз зазначеної сфери надасть змогу висвітлити усі основні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за дане правопорушення, а також забезпечить створення підґрунтя для подальших досліджень. Наукове вивчення особливостей кримінальної відповідальності за придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом важливе, оскільки його результати нададуть змогу виявити якісні характеристики захисту права власності. Потреба у такому дослідженні зумовлена інтеграційними процесами України і визначення особливих рис створить підґрунтя для запозичення зарубіжними державами національного досвіду у правовому регулюванні даної сфери. Даний науковий аналіз здійснить вагомий вплив на систему теоретико-практичних знань у галузі кримінального права та удосконалить праворозуміння зазначеної сфери.

Як підсумок, потрібно констатувати, що для з'ясування основ кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, потрібно застосовувати широкий методологічний спектр, а саме: загальнонаукову методологію, що включає історичний, структурний, системний, функціональний методи та відповідні логічні прийоми – аналіз, синтез, індукція, дедукція. А також безпосередньо практику застосування норм права, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з придбанням або отриманням, зберіганням чи збутом майна, а також шлях від створення норм до їх практичного застосування. Саме проблеми практики повинні бути поставлені в основу пізнання, оскільки вона ставить перед нами певні завдання, для вирішення яких відбувається активний розвиток норми права та здійснюється наукова діяльність.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва: Издательство НОРМА, 2001. 752 с.

3. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності: (питання особливої частини): автореф. дис. … канд. юрид. наук: [спец.] 12.00.08 «Кримінал. право та кримінологія; кримінально-виконавче право; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008 16 с.

Ступницький В. П.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Бабаніна В. В.***

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Протягом останніх років в Україні гостро постає проблема захисту державних та громадських діячів, оскільки все частіше можна побачити чи почути про те, що відбувся напад на певних осіб або знищено їхнє майно у зв'язку зі здійсненням їх професійної діяльності.

Кримінальним кодексом (далі – КК) України передбачено відповідальність за погрозу вбивством, заподіяння шкоди здоров'ю, знищення або пошкодження майна, а також викрадення або позбавлення волі щодо певного кола осіб у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю. Відповідальність за дане кримінальне правопорушення встановлено розділом XV КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», а саме ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» [2].

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України, є нормальна робота органів державної влади та об'єднань громадян, їх авторитет, а додатковим обов'язковим об'єктом – недоторканність державних чи громадських діячів, їх здоров'я.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення виражається у: 1) погрозі вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, викраденням або позбавленням волі; 2) заподіянні тяжких тілесних ушкоджень, середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень; 3) нанесенні побоїв; 4) вчиненні інших насильницьких дій.

Суб'єктом даного кримінального правопорушення у вигляді погрози вбивством, заподіяння шкоди здоров'ю, знищення або пошкодження майна, викрадення або позбавлення волі, заподіяння побоїв або легких тілесних ушкоджень може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, а у вигляді заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень – 14- річного віку.

Суб'єктивна сторона погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча виражається у формі прямого умислі [3, с. 796–798].

Проте варто відмежовувати дане кримінальне правопорушення від інших суміжних кримінальних правопорушень, таких як «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України), «Умисне тяжке тілесне ушкодження» (ст. 121 КК України), «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» (ст. 122 КК України), «Умисне легке тілесне ушкодження» (ст. 125 КК України), «Побої і мордування» (ст. 126 КК України), оскільки основною відмінністю між вищезазначеними діяннями та діяннями, передбаченими ст. 346 КК України «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» є особа потерпілого [1, с. 185–186]. У ст. 121, 122, 125, 126, 129 КК України потерпілим є будь-яка фізична особа, а потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» є чітко визначене коло осіб, а саме: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова чи суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії України, а також їх близькі родичі [2].

Отже, проведений аналіз зазначених вище кримінальних правопорушень дозволяє зробити висновок про те, що правильна кваліфікація діянь винної у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України, особи, а також призначення їй відповідного справедливого покарання залежить від повноти, всебічності та точності проведення відмежування даного складу кримінального правопорушення від інших суміжних з ним кримінальних правопорушень за об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Натомість визначальною ознакою, за допомогою якої слід відмежовувати погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча від суміжних кримінальних правопорушень є особа потерпілого.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, Освіта України, 2016. 236 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

Хандій К. В.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент ***Бабаніна В. В.***

ПОГРОЗА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 345 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Потреба убезпечення працівників правоохоронних органів від насильницького впливу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків набуває значення пріоритетного завдання на шляху реформування правоохоронної системи України. Діяльність працівників правоохоронних органів знаходиться під кримінально-правовою охороною, що передбачена ст. 345 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Об'єктивна сторона складу зазначеного кримінального правопорушення охоплює ознаки, що характеризують його з точки зору зовнішнього вираження суспільно небезпечного діяння. Однією з таких ознак у контексті ч. 1 ст. 345 КК України є погроза.

Поняття «погроза» є одним із найбільш оцінних у чинному кримінальному законодавстві, оскільки вживається в 65 назвах, частинах і примітках до статей КК України [2]. Отже, ретельне дослідження погрози як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, допоможе дати точну правову оцінку даного суспільно небезпечного діяння.

Як зазначає О. М. Храмцов, погрози є найпоширенішими проявами кримінального психічного насильства [6]. На підтвердження даної позиції слід навести положення п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», де зазначено, що насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди) [4].

Погроза, як форма прояву об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, являє собою погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, яка вчиняється словесно, письмово, за допомогою жестів і демонстрації зброї або предметів, що їх замінюють, а також із

використанням технічних засобів, та обов'язково повинна бути дійсною й реальною для її сприйняття потерпілим [5].

При усній погрозі винний словесно (вербально) називає потерпілому майбутню шкоду, якою він погрожує, наприклад, «вб'ю», «придушу», «заріжу», і конкретизує її. Письмова погроза знаходить своє вираження за рахунок фіксації знакових форм у вигляді тексту або зображення. При цьому можуть бути використані різні технічні засоби передачі: пошта, телеграф, факс, мережа Інтернет тощо. Погроза можлива шляхом невербальних засобів інформаційного впливу, тобто жестів, мімічного вираження, пози і рухів тілом, так званих «конклюдентних дій», за якими вбачається смисловий зміст намірів злочинця. Наприклад, охоплювання злочинцем руками своєї шиї, поєднане з вимогою придушити, є психічним насильством. Погроза, яка виражається демонструванням зброї, завжди має визначений характер, оскільки, застосовуючи зброю, можна заподіяти смерть або тяжкі тілесні ушкодження особі, і саме тому вона є психічним насильством, що містить залякування потерпілого вражаючими якостями зброї [1, с. 93].

Важливим є визначення сутності погроз, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 345 КК України. Отже, під погрозою насильства слід розуміти погрозу заподіяння потерпілому побоїв, тілесних ушкоджень, інших дій.

Погроза вбивством виявляється в залякуванні потерпілого позбавленням його життя. При цьому дана погроза має бути конкретною і реальною. При визначенні її реальності має значення з'ясування форми, характеру, місця, часу, обстановки висловлення погрози, характеру попередніх взаємовідносин між винним і потерпілим тощо.

Погроза знищенням майна полягає в залякуванні негайно або в майбутньому довести майно, яке є для винного чужим, до повної непридатності щодо його цільового призначення. Погроза пошкодженням майна, в свою чергу, визнається залякуванням потерпілого погіршити якість, зменшити цінність належної йому речі або довести річ на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан [3]. Перші дві з вказаних погроз є найбільш поширеним способом залякування.

Обов'язковою ознакою погрози у складі даного кримінального правопорушення є те, що, вона вчиняється у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків. Вчинення кримінального правопорушення під час виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків означає, що посягання має місце під час реалізації ним наданих йому прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність правоохоронного органу, в якому він працює.

Отже, можна зробити висновок, що погроза як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, характеризується такими рисами: 1) за своєю суттю є залякуванням особи; 2) повинна бути конкретною, дійсною і реальною,

тобто такою, що здатна вплинути на психіку особи та викликати негативні емоції; 3) може бути виражена словесно, письмово, за допомогою жестів і демонстрації зброї; 4) вчиняється у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Гуня І. І. Погроза, загроза й психічне насильство: співвідношення кримінально правових явищ. Юридична Україна. 2014. № 6. С. 92–96.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 11-те вид., перероб. та доп. Київ : ВД Дакор, 2019. 1384 с.

4. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03.

5. Сенько М. М., Беленок В. П. Окремі питання кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності за законодавством України та деяких зарубіжних держав. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2007. Вип. 1. С. 148–157.

6. Храмцов О. М. Погроза в кримінальному праві України (питання теорії та практики). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 39. С. 29–37.

Чижиков О. О.,
аспірант Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського

ЛИТОВСЬКО-РУСЬКИЙ ФУНДАМЕНТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Литовські статути були важливим джерелом права на українських землях, вони забезпечували спадкоємність і наступність багатьох норм і інститутів українського права, сформованих у Русі та Галицько-Волинській державі. Литовські статути вирізнялися достатньо високим рівнем юридичної техніки: у них подано визначення багатьох правових термінів (наприклад, злочин, право власності, договір, контракт). Литовські статути позитивно вплинули на розвиток правової думки і формування законодавства.

Перший Литовський Статут мав 13 розділів, кожен із яких поділявся на декілька артикулів. Усіх артикулів було 264.

Для нас цікавими є норми, які знаходяться в Статуті ВКЛ 1529 року в розділах: четвертому «Про спадкування жінками і про видання дівчат заміж. Про удову, яка сидить на удовиному стольці» та

п’ятому «Про опікунів», де регулюється порядок спадкування і за законом, і за заповітом.

Аналізуючи норми розділу п’ятого щодо порядку складання заповітів, приходимо до висновку, що в документі декларується право, що «кожна особа може і має право скласти заповіт на своє майно», за певним винятком.

Прикладом вищевказаного є норми артикулу 14, якими встановлено, що не мали право скласти заповіт неповнолітні діти, монахи, божевільні, єретики, невільники, ті, «що тимчасово втратили розум, однак останні, коли прийдуть до тями, мають право скласти заповіти».

Заповіт складався лише дієздатною особою при здоровому глузді, за її добровільним волевиявленням та в присутності свідків.

Щодо свідків, то нормотворець зазначав, що вони «заслуговують на довіру і знаходяться поза підозрою», однак, свідками не можуть бути особи, які самі не мають прав складати свої заповіти, а також жінки, душеприкажчики або опікуни того ж заповіту, а також ті, яким щось відписано у цьому заповіті» [4, с. 240].

Важливими вбачаються приписи норм 12 артикулу, згідно з якими заповідач мав право скласти заповіт лише на те майно, яким володіє. Однак законодавець не передбачив, яким чином підтверджувався цей факт.

Процес збільшення шляхетських прав і привілеїв у середини XVI ст. і бажання шляхти закріпити ті права в законодавчому акті призвели до видання нового – другого – Статуту в 1566 році. Другий Литовський статут мав 14 розділів, які містили 355 артикулів. Система й розподіл лишилися ті ж самі, але розширено розділ про шляхетські права та про злочини [1, с. 73].

Очевидним є той факт, що Статут ВКЛ 1566 року, по суті, на високому рівні кодифікаційної техніки завершив розвиток Великого князівства Литовського як держави з формалізованими правовими джерелами. Також науковцями доведено, що спадкове право на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського було доволі регламентованим.

Ст. 1 розділу 8 Статуту ВКЛ 1566 року [5, с. 351] проголошувала принцип свободи укладення заповіту, за яким кожен мав право скласти заповіт, окрім осіб, передбачених статутом. До переліку таких осіб належали: неповнолітні; монахи (ченці); сини, які не відокремили своє майно від власності батька; особи, які знаходилися під опікою разом зі своїм майном; особи, які страждали недоумством, а також божевільні. Зауважуємо, що третій Литовський статут вилучив із цього списку єретиків, але додав до нього полонених, челядь, вигнанців і позбавлених честі осіб [6, с. 234].

Статут ВКЛ 1566 року детально регламентував правила складання заповітів. Насамперед людина мала бути «при здоровому глузді». При складанні заповіту законодавець передбачив обов’язкову присутність земського чиновника, судді, підсудка, писарчука та

священика (капелана). У випадку неможливості закликання чиновників до складання заповіту законодавець надав право заповідачу скласти його перед трьома свідками.

Законодавець також у артикулі 3 розділу 8 встановив перелік осіб, які не вправі бути свідками, а саме: особи, які самі складали заповіт; жінки спадкодавця; виконавці або опікуни заповіту, спадкоємці за заповітом.

Шанованою особою і «головним свідком», який заслуговує довіри під час укладення договорів та заповітів, на нашу думку, був возний.

Також нормативним актом було передбачено порядок оголошення заповіту. У відповідності до артикулу 2 розділу 8, у випадку смерті спадкодавця, заповіт необхідно було «оголосити у перші судові роки» перед Господарем або перед земським судом. Разом з тим, законодавець надав право спадкодавцеві скасовувати попередньо укладений заповіт.

Статут ВКЛ 1588 року (так званий третій Литовський статут) складався з 14 розділів, які охоплювали 487 статей. Перший розділ містив правові норми про державні злочини та загальні засади правової системи, другий передбачав військові обов'язки шляхти, а третій – норми державного права [6; 23]. Інші розділи були подібними до аналогічних розділів Статуту ВКЛ 1566 року.

Статут ВКЛ 1588 року визнавав можливість розпоряджатися майном за допомогою заповіту. Свобода заповіту поширювалася на рухоме майно й куплену нерухомість, яка не була родинною власністю, – вотчину або материнське майно. Законодавець надав право скласти заповіт як на користь священнослужителів, так і на - пересічних (світських) осіб.

Скласти заповіт могла лише правоздатна особа. Із аналізу артикулу 1 розділу 8 випливає, що заповідачами не вправі бути: неповнолітні особи, монахи (ченці), недієздатні особи (божевільні), полонені, прислуга (челядь), залежні особи, а також повнолітні сини, які не володіли окремим майном від своїх батьків.

У нормативному акті наголошено, що при складанні заповіту заповідач мав бути при «добрій пам'яті й розумі». Також встановлено право заповідачу декілька разів змінювати заповіт, перебуваючи при здоровому глузді.

Слід звернути увагу на те, що важливою умовою отримання спадщини за заповітом була наявність правоздатності, тому невільники й челядь, не здобувши волі, не могли бути спадкоємцями.

Аналізуючи норми Статуту щодо укладення заповіту («тестаменту»), Н. В. Єфремова порівнює їх із аналогічними нормами римського спадкового права. Вчена стверджує, що навіть поверхова оцінка основної джерельної бази Статуту 1588 року свідчить про розмаїття та багатоаспектність власної культури права народів князівства. Щодо факту рецепування норм римського та німецького права у Статуті можна зробити позитивний висновок щодо їх

наявності. Однак, на думку дослідниці, визначити обсяг і природу рецепції у документі доволі складно [2, с. 146].

Цікавою вбачається думка О. І. Неліна про те, що статути Великого князівства Литовського були результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, приписів римського, німецького, польського права, а також українського звичаєвого права. Загалом же, автор констатує, що специфічною ознакою середньовічної української правової системи було змагання східної та західної традицій права за переваги другої у період створення статутів Великого князівства Литовського. Так, в українських містах дедалі більшої ваги набувало магдебурзьке право, яке стало основою їхнього самоуправління і судового імунітету, своєрідним гарантом проти феодального свавілля [3, с. 6].

Список використаних джерел

1. Гураль П. Територіальна громада в Україні : історико-правове дослідження. Львів : Край, 2008. 468 с.

2. Єфремова Н. В. Проблеми кодифікації у Великому князівстві Литовському кінця XVI ст. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 39. С. 139–147.

3. Нелін О. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) : становлення і розвиток. Юридична Україна. 2014. Вип. 5. С. 4–8.

4. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.

5. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.

6. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. Кн. 1. 672 с.

Чумакова Т. К.,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА НЕПРАВОМОЧНОЮ ОСОБОЮ ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 233 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Статтею 233 КК України криміналізовано наступні активні дії, що складають об'єктивну сторону кримінального правопорушення приватизації державного, комунального майна, чим визначено їх суспільну небезпеку: 1. Приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не

передбачений законом; 2. Приватизація державного, комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів; 3. Приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; 4 Приватизація неправомочною особою.

В межах цієї публікації вважаємо за необхідне зупинитися на наступній активній дії, що становить об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення приватизації державного, комунального майна, а саме приватизація державного, комунального майна неправомочною особою.

Приватизація державного, комунального майна неправомочною особою має місце у випадку, коли особа, що не має право на здійснення приватизації (є неправомочною), бере участь у процесі приватизації.

Серед науковців є думка, що неправомочною особою може бути неналежний покупець, або неналежний продавець. Зазвичай йде мова про неналежного покупця, як особи, що не має права брати участь у процесі приватизації на свою користь, оскільки ситуації коли неналежним є продавець є нетиповою [1, с. 7]. Приватизація неправомочною особою передусім означає, що як покупець державного чи комунального майна виступає особа, якій чинним законодавством не дозволено брати участь у приватизації та укладати відповідні договори купівлі-продажу [2, с. 584].

Покупцями об'єктів приватизації, згідно положень статті 8 Закону Країни «Про приватизацію державного, комунального майна» не можуть бути: 1) органи державної влади; 2) державні підприємства, власником яких є держава Україна; 3) державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, державні акціонерні товариства (компанії), їх дочірні компанії та підприємства; 4) працівники державних органів приватизації; 5) покупці, які зареєстровані в офшорних зонах (згідно з переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України) з непрозорою структурою власності (бенефіціарні власники яких не розкриті на 100 відсотків), а також покупці, які походять з держави-агресора; 6) держава, визнана Верховною Радою України державою-агресором, а також юридичні особи, в яких така держава має участь, і особи, які перебувають під контролем таких юридичних осіб; 7) юридичні особи, бенефіціарні власники 10 і більше відсотків акцій (часток) яких є резидентом держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; 8) фізичні особи - громадяни та/або резиденти держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; 9) юридичні особи, зареєстровані згідно із законодавством держав, включених FATF до списку держав, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, а також юридичні особи, 50 і більше відсотків статутного капіталу яких належать прямо або опосередковано таким особам; 10) юридичні особи, інформація про бенефіціарних власників яких не розкрита в порушення вимог Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»; 11) фізичні та юридичні особи, стосовно яких застосовано

спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції», а також пов'язані з ними особи; 12) особи, які були стороною продажу об'єкта приватизації в Україні і з якими було розірвано договір купівлі-продажу об'єкта приватизації у зв'язку з порушенням з боку таких осіб, а також пов'язані з ними особи; 13) радники, залучені для підготовки об'єкта до приватизації.

Разом з тим, заслуговує на увагу питання, чи є приватизацією державного, комунального майна неправомочною особою діяння, за яким особа в порядку безоплатної приватизації, порушуючи норми земельного законодавства України, отримує право власності на земельні ділянки в розмірі, значно більшому, ніж норми безоплатної приватизації. Це питання є спірним, зважаючи також на наступне. Законом України «Про приватизацію державного та комунального майна», в чинній його редакції, дано визначення поняттю приватизації державного або комунального майна, як платного відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями [3]. Разом з тим, це визначення надано в межах спеціального Закону, що надає можливість вважати, що статтею 233 КК України криміналізоване більше коло суспільних відносин, оскільки критерій «платності» у визначені поняття «приватизації державного майна» з'явився у законодавстві України, зокрема в Законі України «Про приватизацію державного, комунального майна» лише з 2012 року.

Так, у випадку умисного приховання особою факту безоплатної приватизації земельної ділянки в розмірі, визначеному законодавством в минулому, ця особа є неправомочною на безоплатну приватизацію державного, комунального майна. Однак, якщо така особа використовує підроблені документи, наприклад щодо свого статусу, що надає цій особі додаткові пільги, таке діяння слід кваліфікувати, як приватизацію державного, комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів.

Таким чином, під приватизацією державного, комунального майна неправомочною особою слід розуміти умисні, винні, суспільно небезпечні протиправні дії особи, що полягають не лише у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна особі (фізичній чи юридичній), що не може бути покупцем такого майна, а й безоплатна приватизація фізичною особою земельних ділянок в розмірі, що перевищують норми безоплатної приватизації, встановлені земельним законодавством України.

Список використаних джерел

1. Крих Т.Я. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч. 1 ст. 233 КК України / Т.Я. Крих // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сері Юридична. Львів, 2008. Вип. 3. 459 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2012. 1316 с.

3. Про приватизацію державного та комунального майна: Закон України від 18.01.2018 р. № 2269-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19.

Шигоріна Д. О.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент ***Бабаніна В. В.***

КОЛІЗІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Сучасне законодавство України являє собою багатогалузеве та складне явище, що містить прогалини та неузгодженості щодо застосування тих чи інших норм права. Вирішення проблем пов'язаних з колізіями норм права є актуальною у наш час, перш за все тому, що в українському законодавстві є низка правових норм, які суперечать одна одній. Юридичні конфлікти, звичайно, заважають нормальній, злагодженій роботі правової системи, часто порушують права громадян, впливають на ефективність правового регулювання, стан правопорядку, правосвідомість та правову культуру суспільства. Вони створюють незручності в правозастосовчій практиці, ускладнюють використання законодавства пересічними громадянами та культивують правовий нігілізм. Питання щодо колізій у кримінальному законодавстві досліджували такі вчені як С. С. Алексєєв, В. С. Жеребін, А. П. Закалюка, М. А. Заніна, В. В. Кузнецов, М. І. Матузов, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Ю. А. Тихомиров, А. О. Тіллє, О. В. Ус, М. В. Цвіка та ін.

Термін «колізія» походить від лат. «collisio» – зіткнення протилежних сил, прагнень чи інтересів. У законі під конфліктом зазвичай розуміють такий взаємозв'язок двох або більше правових положень, коли вони спрямовані на регулювання одного і того ж питання, але вирішуються по-різному. Отже, застосування одного з них виключає застосування іншого, з кількох правових положень, що суперечать, слід застосовувати лише одне.

С. С. Алексєєв, говорячи про суперечності закону, стверджує, що право – це така система регулювання, внутрішня узгодженість якої може бути певною мірою порушена самим ходом економічного розвитку. Вивчаючи цю проблему, слід виходити з двох факторів: особливостей фактичних відносин, що підлягають законодавчому регулюванню, та специфіки законотворчості. У рамках першого чинника можна виділити три причини колізій у кримінальному

законодавстві: а) причини, пов'язані з динамікою правовідносин у часі (зіткнення в часі); б) причини, пов'язані з тривалістю правовідносин у просторі (просторові колізії); в) причини, пов'язані з диференціальним регулюванням правотворчих відносин (змістовні колізії) [1, с. 14].

Перший тип причин пов'язаний з динамікою правовідносин у часі (зіткнення в часі). Існування відносин неминуче пов'язане з їх розвитком, що обов'язково тягне за собою зміни норм, які їх опосередковують. Такі зміни не завжди відбуваються безболісно, оскільки старі правові норми можуть вступати в конфлікт з новими, коли старі норми права офіційно не були змінені або скасовані. Здається, ця колізія норм зумовлена змінами чи розвитком відносин з часом. Однак, не тільки названо особливість відносин, що регулюються правовими нормами, що може призвести до їх колізій. На відміну від цього випадку, правовідносини можуть бути стабільними, і хоча в деяких випадках їх нове регулювання з тих чи інших причин було б більш доцільним, цього не відбувається. У цьому випадку А. О. Тіллє зазначає, що причина колізій законів у часі полягає в тому, що не всі відносини можуть бути відновлені негайно [2, с. 39]. Цьому можуть запобігти економічні, політичні, правові та інші обставини. Зіткнення норм у часі може виникнути не лише у зв'язку зі зміною, розвитком або стабільністю відносин, але й з його припиненням. Це трапляється у тому випадку, коли існування відносин не вписується в дію норм права в часі. Виникає зіткнення між правовою нормою, що діяла на час існування суспільних відносин, і нормою, за якою приймається рішення.

Другий тип причин пов'язаний з протяжністю правових норм у просторі (просторові колізії). Правові норми можуть бути розширені не лише в часі, але і в просторі. Іншими словами, в деяких випадках відносини, що регулюють правові норми, набували б «витягнутої форми», наприклад, через проживання осіб на території різних адміністративно-територіальних одиниць. Об'єктивними причинами можуть бути не тільки динаміка відносин у часі та просторі, але і сама природа цих відносин, їх особливість та необхідність диференційованого регулювання. Іншими словами, самі відносини, їх характер в окремих ситуаціях призводять до їх регулювання одночасно різними правовими нормами – з різним обсягом регулювання.

Третій тип причин пов'язаний з особливостями самого процесу законотворчості. В. С. Жеребін вважає, що, як правило, формально-логічні суперечності неминучі через надзвичайну складність розуміння системи права і законодавства. У сучасному суспільстві спостерігається небувалий кількісний ріст законодавчих актів, що ускладнює їх змістовний перегляд, а отже ускладнює вирішення питання логічної узгодженості нещодавно прийнятого закону з уже існуючими правовими нормами [3, с. 61–62]. На нашу думку, причинами групи суперечностей, що аналізуються, може бути лише свідома діяльність суб'єкта законотворчості. Як би кардинально не змінювалися соціальні відносини, вони самі по собі не можуть призвести до виникнення законодавчих

колізій. Ні текст, ні значення самої правової норми не змінюються внаслідок змін у суспільних відносинах. Навіть суб'єкт офіційного тлумачення не має права, використовуючи історичну та політичну інтерпретації, «виправляти» значення застарілої норми для нових суспільних відносин. Її завдання – встановити значення, закладене в нормі на момент її прийняття суб'єктом законотворчості. У цьому випадку є всі підстави говорити про виникнення суперечностей між соціальними відносинами, що виникають, і застарілою нормою права. Формальні та логічні суперечності між нормами права можуть виникнути інакше, як результат законодавчої діяльності. Отже, як внутрішня суперечливість закону, так і його відсутність є наслідком діяльності законодавця.

Звичайно, поява колізій правових норм визначається не лише об'єктивними причинами, а й суб'єктивними. Суб'єктивні причини – це ті явища, які пов'язані з волею законодавця, політика чи чиновника. Традиційно до суб'єктивних факторів, що визначають виникнення законодавчих колізій, належать такі: 1) відсутність планування законодавчої діяльності; 2) недосконаліть організаційної роботи в процесі підготовки та прийняття законів; 3) відсутність юридичних знань; 4) нехтування правилами законодавчої техніки; та ін. М. І. Матузов називає наступні суб'єктивні причини низької якості законів: 1) необдумана та погана координація нормотворчої діяльності, 2) нормотворчої діяльності неврегульована нормативним матеріалом; 3) відсутність належної правової культури; 4) правовий нігілізм; 5) соціальна напруженістю [4, с. 469].

Розглядаючи все вищевказане, можна зробити висновок, що колізія у кримінальному законодавстві України є досить поширеним явищем. У правовій науці про колізії норм права прийнято говорити як про явища, небажані для правового регулювання. Класифікація колізії здійснюється для того, щоб законодавець міг підібрати відповідну правову норму для конкретної життєвої обставини.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. : Т. 2 М. : Юрид. лит., 1982. 360 с.

2. Тилле А. А. Время, пространство, закон. М. : Юрид. лит., 1965. 204 с.

3. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : конспект лекцій. Харків, 2018. 123 с.

4. Теория государства и права : курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М. : Юристъ, 2001. 776 с.

Шкурлей Ю. Ю.,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ В ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Торгівля наркотиками, зброєю, контрабанда, корупція, кіберзлочинність – глобальна мафія являє собою, з системної точки зору, потужний бізнес-проект, генеруючий кожен рік надвеликі прибутки. За допомогою заплутаних інвестиційних ланцюгів ці кошти вливаються в легальну економіку і набувають статусу легальних «чистих» активів.

Швейцарія була однією з перших країн, яка вжила заходи проти відмивання коштів. Запровадження Конвенції про належний контроль за діяльністю банків (CDB) у 1977 році, надало можливість ідентифікації договірної сторони та підтвердження особи бенефіціарного власника. В цілях попередження податкових злочинів, парламентом було прийнято закон про застосування рекомендацій FATF (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering), таким чином були внесені зміни в Кримінальний кодекс Швейцарії і Швейцарський федеральний закон про протидію відмивання коштів. Прийнято рішення зобов'язати банки збирати та, при необхідності, надавати інформацію щодо внутрішніх та іноземних клієнтів.

З моменту свого існування швейцарська система протидії відмивання коштів стрімко розвивається. Сьогодні вона включає, крім положень Кримінального кодексу (статті 305bis та 305ter CP), Федеральний закон про боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (LBA), Постанова Федерального органу нагляду за фінансовим ринком (FINMA) про боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму у фінансовому секторі (Постанова FINMA про відмивання коштів, OBA-FINMA), а також вищезгадана Конвенція про належний контроль за діяльністю банків CDB.

Відповідно до Швейцарського Кримінального Кодексу, під відмиванням коштів мається на увазі будь-яке діяння, яке може перешкоджати ідентифікації походження, виявленню або конфіскації активів, отриманих завідомо злочинним шляхом (ст. 305bis CP). Операції по відмиванню коштів повинні бути проведені таким чином, який позбавляє можливості їх конфіскувати. Згідно законодавству, виконавець злочину може бути «відмивачем» власних коштів. Якщо основний злочин було скоєно за межами країни, необхідним є обоюдне визнання вини (одночасно згідно швейцарського закону і закону країни, в якій було скоєно злочин). В той час як кваліфікація злочину в якості тяжкого здійснюється тільки згідно швейцарського законодавства. В статті 305ter встановлена відповідальність за непроявлення пильності щодо фінансових операцій, що посилює

відповідальність працівників банківської сфери, фінансових консультантів, нотаріусів та юристів.

Оновлені правила покладають на швейцарські банки та фінансових посередників додаткові обов'язки по проведенню перевірок і наданню звітів. В тому числі: обов'язкове залучення фінансових посередників та дотримання положень законодавства про протидію відмивання коштів при операціях з придбання рухомого та нерухомого майна на суму більше 100 000 швейцарських франків, розповсюдження поняття «політично значуща особа» (politically exposed person – PEP) на регіональних і місцевих чиновників та посадових осіб наднаціональних організацій, обов'язкова звітність, що надається в Швейцарську службу нагляду за відмиванням коштів (MROS), у випадках здійснення підозрілих фінансових операцій. З 1 червня 2015 року швейцарські компанії зобов'язані надавати інформацію щодо «контролюючих осіб», акціонери повинні подавати необхідні повідомлення, розкриваючи власні данні, а компанії – вести реєстр акціонерів, для забезпечення відкритості інформації. Таким чином, це унеможливлює приховування особи кінцевого бенефіціарного власника акцій. Внесено поправки в Федеральний закон «Про протидію відмиванню/легалізації злочинних активів і фінансування тероризму». Зокрема, посилюється відповідальність навіть тих, хто не на пряму допомогає засновувати офшорні компанії, надаючи консультативні послуги. Причиною таких рішучих кроків став скандал з «Панамськими паперами», оскільки з'ясувалось, що в створенні тисяч офшорних компаній і трастових фондів брала участь переважна більшість швейцарських адвокатських і юридичних контор.

Таким чином, вищевказане діяння має на меті замаскувати або приховати незаконне чи кримінальне походження майна, створення враження, що активи були придбані законним шляхом. А головне, система боротьби з відмиванням майна має на меті зберегти цілісність та репутацію швейцарського фінансового центру та гарантувати, що останній продовжує відігравати свою повну економічну роль (захист репутації та функціонування економічної системи), але не для захисту споживачів. Прогрес, якого досягла Швейцарія можна побачити в постійно зростаючій кількості «сигналів», які отримує від банків служба нагляду за відмиванням коштів MROS. Для прикладу, за 2019 рік даною структурою було зареєстровано близько 6 100 випадків можливого відмивання коштів, на суму в 17,5 млрд франків.

Список використаних джерел

1. Code pénal suisse du 21 décembre 1937 (Etat le 3 mars 2020) URL: https://business-swiss.ch/wp-content/uploads/2020/04/311.0-2.pdf.

2. BLANCHIMENT d'argent: Art. 305bis-305ter CPS et LBA Notes de cours du Prof. Nicolas QUELOZ URL: http://www.unifr.ch/sdp/Chaire2/enseignement/dps/dps-blanchiment.pdf.

3. SwissBanking «Lutte contre le blanchiment d'argent» URL : https://www.swissbanking.org/fr/themes/reglementation/lutte-contre-le-blanchiment-dargent.

Забуга Ю. Ю.,
асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук
Михайліченко Т. О.,
доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого старший науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук

ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Наразі Робочою групою з питань розвитку кримінального права, яка була створена 07.08.2019 р., активно розробляється проєкт нового Кримінального кодексу (далі – КК) України. Та які б нові підходи та ідеї не були втілені у приписах цього нормативно-правового акту, частина кримінально-правових заборон залишаться і навряд чи зазнають суттєвих змін. Це пов’язано насамперед із тим, що частина злочинів (кримінальних правопорушень) є конвенційними. Саме до таких кримінальних правопорушень належить і торгівля людьми (ст. 149 КК України). Водночас варто відмітити, що незважаючи на конвенційний характер цієї норми, законодавець неодноразово вносив до неї зміни, які кожного разу стосувалися, в тому числі й поняття "експлуатація людини", що виступає важливою криміноутвоюючою ознакою даного складу злочину. Отож, нині маємо аж 17 форм експлуатації людини за відсутності загального визначення чи, хоча б, єдиного розуміння того, що собою становить експлуатація людини, та за наявності відкритого переліку її форм.

Виходячи з цього стосовно поняття «експлуатація людини» відразу вбачається щонайменше 2 проблеми. Перша полягає в тому, що аналіз міжнародних актів та іноземного законодавства переконливо свідчить про відсутність єдиного підходу до тлумачення цього терміну. Так, у жодній міжнародній конвенції, присвяченій питанням

протидії торгівлі людьми, немає визначення цього поняття. Не розкривається воно і в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.).

По-різному трактується поняття «експлуатація людини» і в КК різних іноземних держав. Досить часто законодавці навіть не вживають це поняття у тексті відповідної статті КК, вказуючи натомість на мету дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми, яка розкривається через перелік типових форм використання людини (§ 22 ст. 115 Карного Кодексу Польщі, ст. 159А КК Болгарії, п. 1 ст. 388 КК Сербії, п. 1 Розділу 179 КК Словаччини, п. 1 ст. 106 КК Хорватії, п. 1 ст. 186 КК Боснії та Герцеговини, ст. 418-а КК Північної Македонії, ст. 113 КК Словенії, п. 1 ст. 444 КК Чорногорії, ч. 1 ст. 323А КК Греції, ст. 165 Карного Кодексу Молдови, ст. 100а Карного Кодексу Албанії, ч. 1 ст. 133 КК Естонії). Натомість кримінальні закони таких країн, як РФ (п. 2 примітки до ст. 127), Чехія (пп. 1 та 2 § 168) та Литва (ст. 147), хоча й використовують поняття «експлуатація» чи «експлуатація людини», але так само розкривають їх зміст через перелік типових форм такої експлуатації. Проте є й винятки із загального підходу. Так, у ст. 209 Карного Кодексу Румунії хоча і міститься вказівка на експлуатацію, як мету торгівлі людьми, утім визначення останньої відсутнє. У свою чергу у КК Білорусії (п. 1 примітки до ст. 181)[1] та КК Угорщини (п. 8 §192)[2] надається визначення поняттю експлуатації шляхом переліку найбільш типових ознак, які на думку законодавця, властиві цьому явищу.

При цьому, як свідчить аналіз згаданих кримінальних законів, найбільш типовими формами експлуатації людини є: 1) сексуальна експлуатація, куди відносять і зайняття проституцією, і порнографію; 2) експлуатація примусової праці (надання послуг); 3) рабство або використання звичаїв, подібних до рабства, 4) підневільний стан; 5) вилучення органів та/або тканин, клітин, рідини з тіла людини. Часто згадується і використання в збройному конфлікті (Боснія і Герцеговина, Молдова, Сербія, Чехія, Хорватія).

[1] Так, у примітці до ст. 181 КК Республіки Білорусь «під експлуатацією … розуміють *незаконний примус людини до роботи або надання послуг* (в т. ч. до дій сексуального характеру, сурогатного материнства, вилучення у людини органів та (або) тканин) *у випадку, якщо вона через причини, які від неї не залежать, не може відмовитися від виконання робіт (послуг)*, включаючи рабство або звичаї, подібні до рабства» [1].

[2] У п. 8 § 192 КК Угорщини під експлуатацією розуміється мета отримання переваги шляхом використання вразливого стану чи вразливої жертви [2].

Наступна проблема – перевантаження п. 1 примітки до ст. 149 КК новими формами. Такий підхід законодавця вбачається дещо дивним, особливо якщо брати до уваги узагальнення даних, отриманих на підставі аналізу іноземного кримінального законодавства. Лише Карний Кодекс Молдови передбачає 12 форм експлуатації зазначено[1]. У більшості ж випадків поняття експлуатації людини взагалі вичерпується вказівкою на 5 типових її форм, про які йшлося вище. У КК РФ та Греції лише 3 форми експлуатації.

Окрім цього, аналіз практики застосування ст. 149 КК дозволяє стверджувати, що й на практиці більшість форм експлуатації людини не зустрічається. Так, відповідно до статистичних даних Мінсоцполітики України в переважній більшості українці страждають від (1) трудової, (2) сексуальної експлуатації, (3) використання у злочинній діяльності або (4) у зайнятті жебрацтвом, (5) від незаконної трансплантації чи (6) від використання у збройних конфліктах [4]. Тобто найбільш поширеними є лише 6 форм експлуатації із 17, про які йдеться у п. 1 примітки до ст. 149 КК України.

Тому вбачається, що доцільним є скорочення відкритого переліку форм експлуатації людини. На нашу думку, одним із способів скорочення переліку форм експлуатації може виступати об'єднання деяких із тих, що названі в п. 1 примітки до ст. 149 КК України, у більш широкі поняття. Наприклад, варто віднести до сексуальної експлуатацію проституцію і використання людини у порнографії, як це зроблено у кримінальних законах Литви, Польщі, Чехії та Хорватії.

Під окремою, доволі самостійною групою, на нашу думку, слід можна об'єднати такі форми експлуатації людини як: примусова праця, примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан та залучення в боргову кабалу; назвавши більш широким поняттям – «трудова експлуатація», яке хоча й майже не зустрічається в міжнародних актах та іноземних кримінальних законах, однак набуло серед спеціалістів надзвичайно широкого поширення і нині є найуживанішим [5, с. 36].

Також видається невдалим визнання самостійною формою експлуатації людини примусове переривання вагітності, особливо

[1] Так, метою дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми відповідно до ст. 165 Карного Кодексу Молдови виступає: (1) комерційна або (2) некомерційна сексуальна експлуатація, (3) експлуатація примусової праці або послуг, (4) жебрацтва, (5) привласнення допомоги або соціальних виплат, (6) незаконного використання в медичних або наукових дослідах чи експериментах, (7) експлуатація у рабстві або (8) звичаях, схожих із рабством, (9) використання у військових конфліктах або (10) в злочинній діяльності, (11) вилучення людських органів, тканин та, або клітин, а також (12) використання жінки в якості сурогатної матері або в репродуктивних цілях [3].

якщо порівняти її із такою формою, як примусова вагітність, адже експлуатація людини здійснюється, насамперед, з метою отримання вигоди.

Отже, вбачається, що чинний відкритий перелік форм експлуатації людини є перевантаженим і, на нашу думку, при розробленні проєкту нового КК України він потребує критичного переосмислення.

Список використаних джерел

1. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900275#load_text_none_1_ (дата звертання: 25.10.2020).

2. 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről. URL: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv (дата звертання: 25.10.2020).

3. Codul Penal al Republicii Moldova. URL: http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2 (дата звертання: 25.10.2020).

4. Захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також надання таким особам матеріальної і медичної допомоги – це зобов'язання Мінсоцполітики, – С. Ніжинський. URL: https://www.msp.gov.ua/news/17728.html (дата звертання: 25.10.2020).

5. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Форми експлуатації людини. Частина І. *Форум права*. 2020. № 62(3). 29–43. URL: https://forumprava.pp.ua/files/029-043-2020-3-FP-Zabuha,Mykhailichenko_5.pdf
DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3883849 (дата звертання: 25.10.2020).

Грищенко О. В.,
заступник завідувача лабораторії дослідження, сертифікації зброї та обліку – завідувач відділу сертифікації зброї Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ БАЛІСТИЧНОГО ТА ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКІВ У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідно до вимог міжвідомчих нормативно-правових актів правоохоронних органів України, й зокрема – Інструкції з організації

функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року №390 [1], всі кулі та гільзи, вилучені за фактами вчинення злочинів із застосуванням вогнепальної зброї, направляються для перевірки та постановки на контроль до центральної кулегільзотеки Державного науково-дослідного експертного-криміналістичного центру МВС України (ДНДЕКЦ) МВС України.

Перед направленням в ДНДЕКЦ МВС України, вилучені кулі та гільзи досліджуються в спеціалізованих балістичних лабораторіях на предмет встановлення системи, типу, виду та моделі зброї, з якої вони могли бути відстріляні, а також перевіряються за масивами регіональних кулегільзотек. Разом з тим, перед проведенням балістичних досліджень гільзи досліджуються на предмет наявності на них слідів не балістичної природи. Так, на стріляних гільзах можуть залишитися сліди папілярних візерунків пальців рук; сліди мастила, котрим була змащена зброя; волокна тканини з одягу злочинця тощо. В цій публікації хотілося б звернути увагу саме на сліди пальців рук.

Процес спорядження магазину зброї або ручної постановки патрона в патронник вимагає від стріляючого або дослати патрон в магазин великим пальцем правої (або лівої) руки, або, взявши патрон великим та вказівним пальцями, вставити його у патронник. При цьому в більшості випадків на корпусах (в середній їх частині або ближче до фланця) гільз патронів залишаються сліди, в котрих відображаються центральний та (або) дистальний потоки папілярних ліній.

Сліди пальців рук на гільзах можуть залишатися і як сліди нашарування потожирової речовини на поверхню корпуса гільзи, або як сліди відшарування мастила, котрим був покритий патрон (якщо патрон новий). Корпуси гільз більшості патронів заводського виготовлення мають майже «ідеально» шліфовану поверхню, тому виявлені на них фрагменти папілярних візерунків в багатьох випадках придатні навіть для проведення пороеджископічного дослідження.

З метою якнайкращого збереження придатності слідів для пороеджиоскопічного дослідження, для їх виявлення слід вибирати дрібно-дисперсні дактилоскопічні порошки, котрі своїм кольором контрастують з кольором поверхні. Для підвищення ефективності застосування дактилоскопічних порошків при виявленні слідів пальців рук важливо встановити властивості матеріалу, з якого виготовлено гільзу та властивості її покриття (притягується магнітом чи ні, сухе чи вологе, чисте чи забруднене тощо).

На даний час на практиці широко застосовується метод виявлення слідів пальців рук на поверхнях корпусів гільз за допомогою парів ціаноакрилової кислоти. Одним із позитивних результатів застосування цього методу є те, що ціаноакрилова кислота не тільки виявляє сліди рук, а ще й фіксує їх.

Крім того, мають місце випадки, коли потожирова речовина сліду, під впливом високої температури горіння пороху під час пострілу, «запікається» на поверхні гільзи. Так, біля одного з будинків у Луганській області було виявлено труп гр. П. з численними вогнепальними пораненнями. Біля трупу було виявлено та вилучено 2 гулі та 13 гільз калібру 7,62 мм, стріляних із двох екземплярів пістолетів «ТТ». Під час дослідження однієї з гільз в косопадаючому освітленні було виявлено слід пальця руки, який запікся на її поверхні. В сліді відобразився фрагмент дистального потоку папілярних ліній. Для отримання зображення сліду було застосовано установку «Развертка», котра призначена для фотографування поверхні тіл обертання (куль та гільз). Після затримання підозрюваного у вчиненні цього злочину та отримання його дактилокарти в НДЕКЦ при УМВС України в Луганській області було проведено пороеджиоскопічну експертизу з категоричним позитивним висновком [2].

Крім проведення ідентифікаційних дактилоскопічних експертиз, виявлені на гільзах сліди найчастіше придатні для перевірки та поміщення в масиви дактилоскопічних обліків.

Так, на території Луганської області, по факту посягання на життя співробітників міліції був затриманий гр. А., в якого було вилучено два пістолети «ТТ». На одному з патронів, що був в магазині пістолету «ТТ» серії УА № 2222, 1945 року виготовлення, після обробки дактилоскопічним порошком «Малахіт» було виявлено слід пальця руки, в якому відобразився фрагмент центрального потоку завиткового папілярного візерунку. Дослідженням було встановлено, що цей слід був залишений на патроні не гр. А., після чого слід був направлений для вміщення у масив дактилоскопічного обліку. Пізніше, перевірка цього сліду по дактилокарті одного з затриманих при скоєнні злочину із застосуванням вогнепальної зброї дала позитивний результат [2].

Виявлення та вилучення на стріляних гільзах слідів дактилоскопічного походження, наряду із перевіркою самих гільз за масивами кулегільзотек, дозволяє проводити перевірку сліду пальця руки по масивах дактилоскопічних обліків. За допомогою кулегільзотек можна встановити факт скоєння іншого кримінального правопорушення із застосуванням цього ж екземпляру зброї або

конкретний екземпляр зброї, що застосовувався при скоєнні цього кримінального правопорушення, але якщо саму зброю було злочинцем знищено, то розкриття кримінального правопорушення силами балістичних обліків стає неможливим. В той же час, виявлений на гільзі слід руки, та вміщений до дактилоскопічного обліку буде постійно перевірятися по дактилокартах осіб, що підлягають постановці на дактилоскопічний облік, що значно підвищує шанси встановити особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року №390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text

2. Грищенко О.В. Поєднання можливостей криміналістичних балістичних та дактилоскопічних обліків у розкритті та розслідуванні злочинів. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. 2002. Випуск 3. С.90-93.

Романенко Т. В.,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток науково-технічного прогресу одночасно впливає на вдосконалення способів вчинення злочинів, пов'язаних із шахрайством, зокрема, з використанням нових високотехнологічних пристроїв, таких як радіоелектронні засоби стільникового зв'язку (мобільні телефони), комп'ютери та інші технічні пристрої. Разом з тим найбільшу небезпеку з точки зору приховування злочину, і відповідно складності його розслідування, є шахрайства, які вчиняються з використанням можливостей мережі Інтернет. Їх технологічна складова дає шахраєві можливість донести необхідну інформацію до потенційної жертви, забезпечити свою анонімність та безпеку, отримувати від жертви кошти, не вступаючи з нею в безпосередній контакт.

Саме тому важливою умовою ефективного розслідування таких видів шахрайств є використання спеціальних знань, зокрема під час пошуку, виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочину з метою отримання доказової інформації. Основними формами застосування цих знань є: 1) використання слідчим власних спеціальних знань; 2) участь спеціалістів у слідчих (розшукових) діях та надання слідчому консультативно-довідкової інформації; 3) проведення судової експертизи;

Розкриваючи першу форму застосування спеціальних знань, необхідно відмітити, що у більшості випадків виходячи із специфіки вчинення шахрайств з використанням високотехнологічних пристроїв, наявні у слідчого власні знання не завжди можуть виявитися достатніми для самостійного дослідження комп'ютерної техніки та не дають йому можливість без залучення спеціаліста провести ефективно та на належному рівні первинні процесуальні дії, пов'язані з оглядом місця вчинення злочину, виявлення, фіксації, упакування, вилучення речових доказів, а також процесуальне оформлення вказаних процесів. Навіть якщо слідчий володіє необхідними спеціальними знаннями, що може бути обумовлено його попередньою професією, наявністю відповідного диплома, сертифікатів і т.п., необхідно залучення експерта або спеціаліста для отримання висновку.

Саме тому, у більшості вчинення злочинів зазначеної категорії слідчим необхідно обов'язково залучати спеціалістів, зокрема для допомоги у ході проведення слідчих (розшукових) дій: обшуку житла чи іншого володіння особи, огляду, допиту, пред'явлення особи для впізнання, слідчого експерименту, який проводиться за участю спеціаліста згідно зі статтею 240 КПК України, освідування особи та в інших випадках, де спеціаліст може :

– надати технічну допомогу або проконсультувати слідчого, зокрема під час виявлення, дослідження, вилучення, упакування речових доказів, а також з інших надання довідкової інформації чи вирішення інших питань, що потребують спеціальних знань;

– попереднє дослідження речових доказів у рамках проведення слідчих (розшукових) дій;

– складати різні довідки за дорученням слідчого;

– в якості перекладача (сурдоперекладача) у кримінальному провадженні перекласти пояснення, показання або документи;

– перевірити за криміналістичними та іншими обліками отриману від слідчого інформацію;

– здійснити аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Наступна важлива форма застосування використання спеціальних знань – судова експертиза. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду. Із метою дослідження комп'ютерів, їх комплектуючих і тієї інформації, що в них знаходиться, призначається комп'ютерно-технічна експертиза – один із видів інженерно-технічних експертиз. Під час розслідування шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет актуальним є проведення й інших видів експертиз – трасологічна, фоноскопічна, фотопортретна, криміналістичні дослідження документів, авторознавчі, бухгалтерська тощо.

На основі вищевикладеного підводимо підсумок, що провідною формою використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, що вчиняються з використанням мережі Інтернет в процесуальній формі (призначення та проведення судової експертизи, яка дозволяє повним чином виявити «злочинні сліди», встановити осіб, причетних до злочинної діяльності, та забезпечити якісне розслідування і профілактику правопорушень цього типу) та в непроцесуальній формі (коли залучають спеціаліста для роз'яснень та консультацій). Під час розслідування даного злочину призначають комп'ютерно-технічні, криміналістичні, а в деяких випадках і бухгалтерські експертизи.

Жук А. А.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Аналіз судової практики, надає нам можливість визначити, що поширеною помилкою, яку слідчі судді допускають, застосовуючи до підозрюваних запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, є обґрунтування прийняття такого рішення виключно тяжкістю покарання, яке могло бути призначене підозрюваному у разі визнання його винуватим у вчиненні кримінального правопорушення без належного з'ясування наявності у кримінальному правопорушенні

хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України [2; 3, с. 136]. Також певні об'єктивні складнощі викликає клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, на практиці приклади їх порушень зустрічаються доволі часто. Зокрема, непоодинокими є випадки, коли у клопотаннях про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчим, прокурором не зазначається точна інформація щодо даних про особу, відносно якої подається таке клопотання (невірна адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові тощо), не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування до осіб запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; трапляються випадки, коли до клопотання не долучаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають істотне значення під час розгляду клопотання, можуть суттєво вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, всебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань [3, с. 137].

Окрему проблему становить клопотання слідчими та прокурорами про обрання запобіжного заходу, в якому чітко не зазначено дати затримання особи, оголошення у розшук або попереднього тримання такої особи під вартою/ застосування до особи іншого запобіжного заходу; не засвідчено копії доданих до клопотання документів; відсутній витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що стає суттєвою перешкодою у обчисленні строків та вирішенні питання щодо обґрунтованості підозри та оцінки наявних ризиків [4].

Під юридичними (правовими) гарантіями, як правило, розуміють систему закріплених правовими нормами юридичних засобів, яка здатна реально забезпечити реалізацію, охорону та захист суб'єктивних прав особи [5, с. 108]. З іншого боку, юридичні гарантії – це сукупність правових норм, що визначають обсяг прав, свобод та обов'язків громадян та встановлюють засоби їх реалізації і охорони від будь-яких порушень [1, с. 5; 7, с. 63].

Відповідно, перші з названих елементів встановлюють безпосереднє право людини, другі – регламентують загальні положення форми процесу, процедури забезпечення, реалізації, охорони і захисту права. Це дає підстави говорити про те, що основне своє вираження гарантії знаходять у безпосередній правореалізуючій діяльності людини та у правозастосовній діяльності держави. У будь-якому разі переважна більшість дослідників займає позицію, відповідно до якої юридичні гарантії поділяються на конституційні та галузеві – тобто гарантії, які функціонують у конкретних галузях права

(кримінально-правові, кримінальні процесуальні, цивільно-процесуальні тощо).

Що ж до питання про систему та структуру правових гарантій, то тут серед дослідників немає єдності. Наприклад, П. М. Рабінович розуміє під цим поняттям і певні норми права, і правозастосовну діяльність, що на них ґрунтується, й індивідуальні юридичні акти, якими ця діяльність фіксується [6, с. 237].

Л. М. Лобойко виділяє наступні компоненти системи кримінальних процесуальних гарантій: достатній ступінь урегульованості кримінальної процесуальної діяльності; кримінальна процесуальна форма; засади кримінального провадження; процесуальний статус учасників кримінального процесу; можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних та інших заходів); судовий контроль; прокурорський нагляд; відомчий контроль; обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них (про обшук у житлі особи, про взяття особи під варту тощо); право на оскарження дій і рішень органів і посадових осіб, які ведуть процес; юридична відповідальність [7, с. 18–19; 8, с. 30].

У цьому контексті варто наголосити, що у дійсності гарантії функціонують як сукупність будь-яких явищ або процесів, які включають як позитивний, так і негативний вплив на суспільні відносини, поступово наближаючись до сфери кримінальних процесуальних відносин. Приміром, Е. Ф. Куцова зазначає, що гарантіями прав та інтересів особи є ціла система різноманітних передбачених кримінальним процесуальним законом засобів, які реалізуються у діяльності суду, прокурора, слідчого, захисника, а також інших учасників кримінального процесу, завдяки чому у сукупності з іншими видами гарантій у процесі цієї діяльності забезпечуються права та інтереси особи у кримінальному провадженні [1, с. 7; 9, с. 10].

Вважаємо за необхідне, звернути увагу на системний характер гарантій, про що говорить, зокрема, той факт, що усі види гарантій, будучи цілком самостійними категоріями, водночас тісно взаємодіють між собою і багато в чому обумовлені одна одною. Саме тому, слід пам’ятати, що забезпечення прав учасників кримінального провадження здійснюється усією системою гарантій, які діють у кримінальному процесі (як юридичними, так і загальними).

Отже, окремі види гарантій, наприклад, навіть кримінальні процесуальні, можуть розглядатися лише статично. У динаміці або в реальності правозастосування всі вони існують як система, і лише

система гарантій може забезпечити дотримання прав і законних інтересів підозрюваного у кримінальному провадженні, а також досягнення його завдань.

Як слушно визнає О. П. Кучинська: «наявність цілої системи юридичних гарантій, навіть закріплених законодавчо, ще не є свідченням якісного забезпечення прав особи. Закон у своїх нормах закріплює елементи системи гарантій лише статично. Водночас, функціонування цієї системи тісно пов'язане та багато у чому зумовлене організаційною роботою органів державної влади, а також є невід'ємним від правосвідомості та правової культури населення й посадових осіб» [1, с. 7].

Ми спробуємо класифікувати юридичні гарантії, які у свою чергу, є різними за критеріями. Так, за поширеністю, юридичні гарантії прав і свобод підозрюваного при застосуванні запобіжного заходу тримання під вартою слід поділити на: 1) національні, передбачені кримінальним процесуальним законодавством України; 2) міжнародні, а також ті, що пов'язані з існуванням континентальних систем захисту прав і свобод особи під час застосування заходів забезпечення.

За рівнем юридичної сили нормативно-правових актів, у яких гарантії закріплено на: 1) гарантії, що містяться у міжнародних договорах (міжнародні стандарти прав і свобод особи під час застосування заходів забезпечення); 2) конституційні гарантії; 3) гарантії, що передбачені КПК України, Кримінальним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України; 4) гарантії, що передбачені іншими Законами України.

Підкреслюючи системний характер гарантій охорони прав і свобод людини, можемо зробити висновок про те, що всі вони перебувають у тісному і нерозривному зв'язку та є взаємозалежними і взаємопов'язаними. Зокрема, процесуальні гарантії є формою втілення в реальність матеріальних гарантій. Функціонування інституційно-організаційних гарантій спирається на матеріальні і процесуальні та цілком від них залежить. Внутрішньодержавні матеріальні й процесуальні гарантії засновуються на загальновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах, які стали частиною національного права держави. Щодо галузевих гарантій, то вони складаються з відповідних кожній галузі права матеріальних і процесуальних гарантій. У межах єдиної системи головне призначення кожного із зазначених видів гарантій та їх груп полягає у тому, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для реального захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 4–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_7_1.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 27 (3). С. 135–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27%283%29__35.

4. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07 лют. 2014 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/n0001740-14.

5. Аверченко А. К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе: дисс… канд. юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2001. 237 с.

6. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

7. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації змагального методу кримінально-процесуального права. Правничий вісник ун-ту «Крок». 2007. Вип. 2. С. 203–209.

8. Зеленська М. І. Класифікація гарантій прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 26–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_4_5.

9. Куцова Э. Ф. Уголовно-процессуальные гарантии прав и законных интересов личности (советский уголовный процесс): автореф. дисс … докт. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика». Москва, 1986. 46 с.

Монастирська В. Ю.
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України 2012 року визначає, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ч. 1 ст. 45) [1].

Варто зауважити, що адвокат при наданні правової допомоги, виконанні функцій захисту і представництва, має повноваження діяти на будь-якій стадії кримінального провадження. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні є його невід'ємною складовою і регламентується розділом IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України.

Законодавцем визначені такі форми міжнародного співробітництва:

1) Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій (глава 43 КПК України);

2) Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (глава 44 КПК України);

3) Кримінальне провадження у порядку перейняття (глава 45 КПК України);

4) Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб (глава 46 КПК України).

Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві обумовлене глобалізацією світових політичних, економічних, соціальних і правових відносин та необхідністю виявляти, розслідувати, запобігати злочинам транснаціонального характеру та таким, що посягають на інтереси кількох держав.

Відповідно до ст. 542 КПК України, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової

передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші форми співробітництва під час кримінального провадження [1].

При реалізації всіх вказаних форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні важливо забезпечити участь адвоката згідно положень міжнародного та національного законодавства.

У загальному, повноваження адвоката – це сукупність прав та обов'язків, що закріплені в законі, з метою створення належних умов для здійснення адвокатської діяльності.

Кримінальне процесуальне законодавство України визначає адвоката як учасника кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК України).

Поширеним є виконання адвокатом функції захисту у кримінальному провадженні. За даних умов він набуває статусу захисника (ч. 1 ст. 45 КПК України).

Адвокат може виконувати у кримінальному провадженні функцію представника. Таке право визначено у потерпілого (п. 8 ст. 56 КПК України), цивільного позивача, цивільного відповідача (ч. 1 ст. 63 КПК України), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1 КПК України), представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПК України). Свідок, згідно ч. 1 ст. 66 КПК України, має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката та ін.

При здійсненні міжнародного співробітництва участь адвоката як захисника і як представника має ряд особливостей.

Повноваження адвоката за даних умов можна розділити на дві групи:

1) загальні повноваження адвоката, які є невід'ємними від його правового статусу, який визначний міжнародно-правовими документами та національним законодавством, зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року;

2) спеціальні повноваження адвоката, які належать йому залежно від виду правової допомоги, стадії кримінального провадження, наявності особливих умов (застосування заходів міжнародного співробітництва). Наприклад, право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази передбачено на всіх стадіях кримінального провадження, а право мати побачення за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування з особою, стосовно

якої розглядається питання про видачу в іноземну державу – тільки під час міжнародного співробітництва.

Згідно ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року, під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги [2].

Слід додати, що про права адвоката зазначеного змісту свідчить аналіз КПК України, інших нормативно-правових актів щодо захисту прав та свобод учасників кримінального провадження. Відповідно, у адвоката є можливість звертатися з адвокатськими запитами; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань; представляти і захищати права, свободи та інтереси осіб у суді, перед службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами; збирати відомості про події факти, що мають значення для кримінального провадження; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами; складати скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку, на пряму пов'язані з процесуальними правами, такими як: збирати і подавати докази; застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення. Аналогічно, зазначені права поширюються на діяльність адвоката при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Дану точку зору підтвердили й емпіричні дослідження, зокрема 95,4% опитаних адвокатів.

Можна підсумувати, що при визначенні структури повноважень адвоката необхідно враховувати, що адвокат користується своїми правами на всіх стадіях кримінального процесу, причому слід виділити як професійні права адвоката, так і права, обумовлені гарантіями незалежності, забезпечення адвокатської таємниці й участі адвоката при здійсненні міжнародної правової допомоги.

Таким чином, класифікація повноважень адвоката під час кримінального провадження може бути розширена, зокрема: повноваження адвоката, обумовлені гарантіями його незалежності; повноваження адвоката, обумовлені діями, які він здійснює під час надання правової допомоги; повноваження адвоката, що належать йому на всіх стадіях кримінального процесу; повноваження адвоката

пов’язані із його участю під час міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

До однієї із форм адвокатської діяльності належить можливість представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб в суді, правоохоронних органах, органах державної влади, як вітчизняному кримінальному судочинстві, так і за умови міжнародного співробітництва.

Розглянувши особливості участі адвоката при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, необхідно підкреслити, що участь адвоката достатньою мірою різноманітна, але всі форми діяльності забезпечують прийняття законного, справедливого рішення відносно осіб, які знаходяться у сфері дії правосуддя, враховуючи дотримання процесуальної форми національного кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012р. №4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012.

Малюк В. В.,
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЗЛОЧИННІ СПІЛЬНОТИ»

На сьогодні одним із актуальних шляхів подолання негативної кримінологічної ситуації в нашій країні є протидія кримінальним правопорушенням, вчинюваним злочинними спільнотами. Оскільки термін «злочинні спільноти» порівняно новий, то їх визначення, поняття ми розглядаємо як один з елементів оперативно-розшукової характеристики таких кримінальних правопорушень. Для виокремлення чітких параметрів цього поняття необхідно визначити його змістове співвідношення із вже існуючим поняттям у цій сфері, для чого доцільним є розгляд підходів учених до цього феномену.

Відтак, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року визначає організовану злочинність як групову діяльність трьох чи більше осіб,

яка характеризується ієрархічними зв'язками чи особистими відносинами, що дають можливість їх керівникамдістати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні і зовнішні, за допомогою насильства, залякування чи корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [1, с.70]. Науковцями та практичними працівниками правоохоронних органів використовується багато різних термінів, зокрема злочинна група, зграя, змова, організація, спільнота, асоціація, антигромадське, злочинне, організоване, криміногенне угруповання, об'єднання, формування, співтовариство, кримінальні клани структури чи групи, мафіозні сім'ї або групи, сітьова структура організованоїзлочинності, співтовариство за типом мафії, банда, синдикат, бригада бойовиків, корпорація злочинців, організований криміналітет [2, с.43]. Але, не зважаючи на таке розмаїття, науковці сходились в одному: в структурі організованої злочинності існує вища ієрархія.

О.І. Гуров, використовуючи, здебільшого, кримінально-правову термінологію, пропонує виділяти організовані групи, організовані угруповання бандитські формування, злочинні організації та спільноту «злодіїв у законі», розглядаючи останній вид як форму злочинної організації [3, с.196]. Такий підхід, на нашу думку, більше підходить для кримінального права, оскільки запропонований поділ може стати цінним в межах кримінально-правової кваліфікації.

В.І. Куликов вважає, що в сфері організованої злочинності одночасно виявляються, взаємодіють і конкурують: організовані злочинні групи; організовані злочинні угруповання (як сукупність узгоджено діючих у дані сфері і на визначеній території організованих злочинних груп); злочини співтовариства (організації) (як системи об'єднаних у групи осіб), злочини клани (як сукупність активно діючих і зв'язаних родинними, довірливими тривалими службово-посадовими чи кримінальними зв'язками учасників злочинного формування та інших причетних до організованої злочинної діяльності, знаючих про неї осіб) [4, с. 128–129]. Цей підхід здається нам допустимим, оскільки вказана класифікація може достатньо комфортно співіснувати із суспільно небезпечними діяннями, які вчинюються злочинними спільнотами.

Про три рівні організованості у злочинності вела мову А.І. Долгова: перший, найнижчий, характеризується відсутністю складної структури, складної ієрархії, функції організаторів і виконавців чітко не розділені; другий, більш складний рівень, являє собою ієрархічну побудову певних груп, іноді їх конгломерат, який називають «злочинними об'єднаннями»; третій рівень має деяку

якісну відмінність від двох перших і передбачає організацію злочинного середовища, консолідацію його лідерів [5, с. 10–13]. Таким чином, вчена зробила спробу побудувати певну ієрархічність, відштовхуючись від якої можливо сформулювати найбільш повноцінну дефініцію «злочинна спільнота»

Тобто, більшість вчених дотримуються близьких позицій, які формулюють, виходячи з позицій ієрархічності, підлеглості та рольового розподілу в межах кримінально-протиправної діяльності.

На нашу думку, з врахуванням напрацювань практики та аналізу кримінально – правових норм, злочинна спільнота – це постійно діюче, централізовано сформоване організоване злочинне формування займаючих вищу ступінь злочинної ієрархії осіб – суб'єктів підвищеного злочинного впливу, що складається з двох і більше злочинних організацій, діючих самостійно в інтересах спільноти, члени яких об'єднані злочинною метою, підпорядковуються встановленим для цієї соціальної групи традиціям та нормам поведінки.

Список використаних джерел

1. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года. Под ред. Н.И. Мельник, Н.И. Хавронюка. К.: *Каннон; А.С.К.,* 2002.1216 с.

2. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії:дис….канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2004.187 с.

3.Гуров А.И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность. М., 1990. 269 с.

4.Куликов В.И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности. Ульяновск: Филиал МГУ, 1994. 256 с.

5.Организованная преступность – 4. Под ред. Долговой А.И. М.: *Криминологическая Ассоциация*, 1998. 280 с.

Воробйова О. Р.,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Право» ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, Національної академії внутрішніх справ кандидат юридичних наук **Павленко С.О.**

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Злочинна діяльність у сфері незаконного наркобізнесу є складною, структурованою, відрізняється вчиненням наркотичних злочинів з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, що проявляє себе у діяльності груп осіб за попередньою змовою, організованих груп і злочинних організацій стосовно наркозасобів у великих і особливо великих розмірах з міжнародними і транснаціональними зв'язками [1].

Фахівці відмічають, що сучасною тенденцією є поступовий відхід наркоторгівлі в мережу Інтернет, що викликає занепокоєння правоохоронних органів і суспільства загалом. Це означає, що зілля стає доступнішим, а ділки - майже невразливими. Анонімність, швидкість і безпека є головними китами, на яких виросла й стрімко поширюється торгівля наркотиками в Інтернеті.

До того ж така діяльність є надзвичайно прибутковою. Правоохоронці зазначають, що власники мереж, через які поширюються наркотики, заробляють колосальні суми. За тими банківськими картками, які вдалося відстежити, видно, що власники трафіку отримують від споживачів мільйони гривень щомісяця [2].

Використання Інтернету, як інструменту незаконного розповсюдження наркотичних засобів та сильнодіючих речовин, має свої особливості:

– для початку кримінального бізнесу можуть залучатися мінімальні грошові ресурси;

– продавець має змогу спілкуватися одночасно з великою кількістю потенційних покупців, що значно збільшує кримінальні прибутки, порівняно із традиційними способами збуту;

– реальний контакт продавця і покупця повністю виключений, відповідно, значно знижується небезпека викриття продавця і

притягнення його до кримінальної відповідальності; виключається можливість нападу на продавця з боку покупця з метою заволодіти наркотичними засобами безоплатно;

– організатори та координатори такого бізнесу можуть постійно перебувати поза межами України, що значно ускладнює їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності;

– організатори, координатори та продавці можуть не знати один одного особисто, що також значно ускладнює викриття всієї мережі збуту наркотичних засобів та сильнодіючих речовин [3, с. 115].

Характерною особливістю збуту наркотиків за допомогою мережі Інтернет є їх міжрегіональний характер: особа, яка замовляє наркотики, може перебувати в одному районі (міста чи регіону), особа, яка робить закладку або відправлення наркотиків – у другому районі (міста чи регіону), а процес легалізації отриманих від незаконного обігу наркотиків коштів – у іншому [4].

Отже, збут наркотиків з використанням мережі Інтернет є більш суспільно небезпечним, адже це дає змогу легше та швидше знаходити клієнтів і реалізовувати товар, отримувати значні прибутки, розвивати потужності такої діяльності, розширювати штат працівників. До того ж розкриття такої діяльності значно ускладнюється. У зв'язку слушно зазначають окремі науковці про те, що таку обставину, як збут наркотиків, психотропів або їх аналогів, учинений із використанням електронних мереж, потрібно закріпити в ч. 3 ст. 307 КК України як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність за цей злочин [2].

Список використаних джерел

1. Зимовець В.В., Смирнова І.Р., Чувирін Д.Е. Запобігання віртуальному наркобізнесу в Internet: перспективи для України.URL: file:///C:/Users/%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8C%202019/Downloads/boz_2007_16_5.pdf.

2. Мокляк С.В. Особливості збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими групами. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Юридичні науки. Вип. 1. Том. 2. 2018. С. 77 – 80.

3. Лапата С.П. Використання Інтернету як інструмента незаконного продажу наркотичних засобів і сильнодіючих речовин. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017. С. 114 – 116.

4. Протидія безконтактному способу розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів за допомогою мережі Інтернет: методичні рекомендації / С.В. Албул, Є.В. Поляков, Т.Г.Щурат. – Одеса : ОДУВС, 2018. – 21 с.

Зелькіна Т. Є.,
адвокат

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ НАКЛАДЕННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ

Кримінальним процесуальним законодавством України визначено заходи забезпечення кримінального провадження задля забезпечення належної поведінки суб'єктів кримінального провадження. Таким заходом є і накладення грошового стягнення.

Так, І.В. Гловюк відзначає, що грошове стягнення – це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується до учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків без поважних причин, пов'язаний із несприятливими наслідками у покладенні на особу обов'язку зазнати обмеження майнового характеру у розмірі, визначеному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Кримінально-процесуальна санкція у вигляді грошового стягнення може бути застосована лише за наявності кримінально-процесуального правопорушення, визначеного у КПК, об'єктивна сторона якого становить невиконання процесуальних обов'язків без поважних причин [2; 3; 5].

Тобто грошове стягнення як наслідок зазначених процесуальних правопорушень накладається на винних осіб як засіб покарання за вчинені правопорушення. Воно тягне за собою для винного певне обтяження, зокрема матеріальну, майнову втрату.

Слід зауважити, що у чинному КПК України відсутнє визначення поняття грошового стягнення. Тому науковці наводять різні позиції щодо його тлумачення. Зокрема, накладення грошового стягнення трактують як захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у грошовому стягненні, що накладається на учасника кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків, у випадках та розмірах, визначених КПК України [7, с. 198].

На слушну думку О. Ю. Татарова, накладення грошового стягнення є заходом забезпечення кримінального провадження, що полягає у застосуванні з підстав та в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, фінансової санкції до учасників кримінального провадження за невиконання покладених на них процесуальних обов'язків [6, с. 165].

Крім того, необхідно встановити підстави застосування накладення грошового стягнення. Так, підстава застосування грошового стягнення включає встановлені судом фактичні обставини неприбуття особи на виклик (фактична підстава) та здійснену правову кваліфікацію цих обставин в цілому, на основі яких суд прийшов до кінцевого висновку щодо накладення грошового стягнення або щодо відмови у цьому, а також обраного розміру стягнення (правова підстава). Проте навіть за наявності фактичної та правової підстави для прийняття відповідного судового рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження необхідною є процесуальна підстава.

Так, згідно ч. 2 ст. 144 КПК України, грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою [1]. Іншим учасникам кримінального провадження норми кримінального процесуального закону не надають права ініціювати розгляд і вирішення цього питання слідчим суддею, судом. Така позиція законодавця є обґрунтованою та послідовною, оскільки накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків пов'язане із виконанням одного із завдань кримінального провадження – швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування і судового розгляду. Виконання цього завдання нормами кримінального процесуального закону покладається на органи досудового розслідування, прокурора і суд, у зв'язку з чим ініціювання накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків повинно бути правом (а у випадках, визначених КПК України, – обов'язком) слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та не може покладатися на інших учасників кримінального провадження. Водночас, в юридичній літературі вказується, що відсутність в останніх права на звернення з таким клопотанням до слідчого судді чи суду не позбавляє їх права звертати увагу вказаних суб'єктів на можливість застосування грошового стягнення з метою забезпечення кримінального провадження [4, с. 393].

На нашу думку, на стадії досудового розслідування грошове стягнення може бути застосовано у наступних випадках: неприбуття на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 139 КПК); невиконання підозрюваним обов'язків, покладених на нього при особистому зобов'язанні (ч. 2 ст. 179 КПК); невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань

особистої поруки (ч. 5 ст. 180 КПК); порушення батьками, опікунами, піклувальниками зобов'язання по нагляду за неповнолітнім підозрюваним (ч. 5 ст. 493 КПК) [1].

Таким чином, законодавець не обмежується загальними правовими приписами про застосування грошового стягнення, а конкретизує їх, спеціально обумовлюючи випадки, коли і до кого саме може бути застосовано даний захід процесуального примусу.

Отже, можна зробити висновок, що грошове стягнення є важливою гарантією виконання інших заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді виклику слідчим, прокурором та судового виклику, а також залучення до процесу суб'єкта, який здійснює контроль під час заходів забезпечення кримінального провадження, слідчого судді.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В.Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. С. 368.

4. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; [За ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило]. Х.: Право, 2013. 824 с.

5. Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання : монографія / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюк. К. : КНТ, 2007. 216 с.

6. Татаров О. Ю. Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 165-169.

7. Удалова Л. Д. Кримінальний процес : підручник / Л. Д. Удалова ; за заг. ред. В. В. Коваленка, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013. 544 с.

Тихомиров Д. О.,
докторант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КЛАСИФІКАЦІЯ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

На сучасному етапі, коли проглядається тісний взаємозв'язок та взаємозалежність між державним розвитком та розвитком громадянського суспільства, забезпечення національної безпеки не можна розглядати як напрямок діяльності, що притаманна лише державі, водночас вона є функцією (певною мірою обов'язком, а також правом) кожного члена суспільства і, відповідно, кожен з них є суб'єктом її забезпечення. Звичайно, держава займає окреме місце в безпековій системі, оскільки, по-перше, реалізуючи свої безпосередні функції (у вузькому значенні обов'язки), володіє відповідним статусом – сукупністю, обов'язків, та, по-друге, відповідними можливостями (правами), що надають достатньо широкі управлінські та регулятивні можливості в цій сфері. Тому серед пріоритетних напрямків сучасних наукових досліджень повинні актуалізуватися питання концептуального визначення місця сучасної держави та громадянського суспільства в системі забезпечення національної безпеки, а також балансу інтересів особистості, суспільства і держави в безпековій сфері.

Забезпечення безпеки з позиції її розуміння як системної категорії дозволяє визначити її: 1) як складний, комплексний вид діяльності, що висуває певні вимоги до його структурної характеристики у взаємозв'язку з парними категоріями «структура» та «елементи» та із використанням таких загальноприйнятих нормативних конструкцій як «напрямки», «шляхи», «механізм»; 2) у контексті протидії окремих елементів нормативно-визначним загрозам, існуючим у сфери діяльності.

Закон України «Про національну безпеку», «Стратегія національної безпеки» затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, інші системні законодавчі акти закріплюють саме такий підхід. При цьому загрози розглядаються як певні чинники, що є факторами-причинами для виокремлення відповідних напрямків діяльності щодо забезпечення безпеки. Тому забезпечення безпеки слід розглядати у діалектичному взаємозв'язку із загрозами.

Забезпечення національної безпеки класифікують за:

– сферами суспільного (державного) життя: забезпечення національної безпеки в економічній, політичній, воєнній та інших сферах;

– об'єктами національної безпеки: суверенітету, території, національної грошової одиниці, незалежності національної влади та інших;

– за основними спрямуваннями діяльності стосовно забезпечення національної безпеки: діяльність, що спрямована на нормальне (безпечне) існування України (позитивний аспект) та діяльність щодо попередження та подолання загроз (небезпек) національній безпеці (негативний аспект);

– за формами забезпечення національної безпеки: безпосереднє створення умов для безпечного існування соціуму в різних сферах суспільного життя; управління безпосереднім безпечним існуванням України; регулювання безпосереднього безпечного існування України та інші;

– за територіальними межами забезпечення національної безпеки: міжнародна діяльність; загальнонаціональна діяльність; локальна (місцева) діяльність;

– за суб'єктами забезпечення національної безпеки: національна діяльність та ненаціональна діяльність, які у свою чергу можуть поділятися на діяльність органів держави (загальної, спеціальної компетенції та такі, що мають виключні повноваження, а також діяльність державних підприємств та установ, або діяльність різних інститутів громадянського суспільства – територіальних громад та їх органів, політичних партій, фондів, громадських об'єднань, соціальних мереж, незалежних ЗМІ, тощо).

Така класифікація забезпечення безпеки не є остаточною та абсолютно визначеною, однак, може мати як науково-методичне так і практико-прикладне значення у зв'язку з розробкою та реалізацією національної політики забезпечення безпеки загалом, та у контексті декларованих реформ органів влади зокрема.

Сухачова І. О.,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Елементом механізму реалізації прокурором функції обвинувачення є не лише положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), але й рішення ЄСПЛ, які визнаються національним законодавством джерелом права. Так, вважаємо, що забезпечення реалізації прокурором гарантій захисту прав, свобод та інтересів особи при реалізації функції обвинувачення має здійснюватися з урахуванням практики ЄСПЛ.

Теоретичні та практичні аспекти використання практики ЄСПЛ у кримінальних провадженнях ставали предметом наукових досліджень О. В. Бурлаки, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, М. А. Макарова, Т. О. Музиченко, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. С. Старенького, М. С. Туманянц, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. В. Шапутько, А. В. Чуба, О. Г. Яновської та інших фахівців. Водночас, у працях вчених не приділялася достатня увага реалізації прокурором функції обвинувачення у світлі практики Європейського суду з прав людини, що зумовлює необхідність подальшого наукового дослідження окресленого питання.

Основою для реалізації прокурором функції обвинувачення, зокрема застосування заходів примусу, є положення ст. 1 Загальної декларації прав людини, за яким всі люди є вільними та рівними в своїй гідності та правах, а також проголошена ст. 12 Загальної декларації прав людини вимога про те, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь та репутацію [1].

Результати проведеного аналізу практики ЄСПЛ дають змогу констатувати, що у своїх рішеннях Суд визначив мінімальні гарантії, які мають бути викладені в законі з метою уникнення порушення прав особи, передбачених Конвенцією. Узагальнюючи викладене, до таких гарантій можемо віднести наступні:

– Інформація отримується прокурором на підставі закону;

– положення закону відповідають вимогам доступності, чіткості та передбачуваності;

– прийняття рішень щодо застосування заходів примусу повинні бути предметом судового контролю;

– такий контроль повинен передбачати можливість особі навести свої аргументи;

– особа, інформація щодо якої передається, повинна володіти ефективними засобами захисту, що передбачали б можливість оскарження законності та обґрунтованості отримання доступу до такої інформації, а також отримання компенсації в разі виявлення порушення;

– доступ повинен надаватися лише до інформації, що необхідна для цілей розслідування;

– отримана інформація повинна належним чином фіксуватися, зберігатися та захищатися, щоб запобігати її модифікації, незаконному знищенню та поширенню (наприклад, рішенні у справі *«Roman Zakharov v. Russia»* (заява № 47143/06)).

Недотримання вказаних гарантій тягне за собою констатацію ЄСПЛ порушення прав особи, гарантованих статтями 6 та 8 Конвенції, а також ст.1 Протоколу Першого до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2; 3].

Також слід зазначити, що порушення гарантій, визначених у практиці ЄСПЛ, особливо щодо законності та обґрунтованості процесуальних рішень, безпосередньо впливатиме на можливість використання отриманої прокурором інформації як доказу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [4].

Відтак, недодержання прокурором вказаних вище гарантій, повинно тягти визнання отриманих доказів недопустимими.

З огляду на результати аналізу наукової літератури, матеріалів правозастосовної практики, нагальним видається розроблення такого механізму реалізації прокурором функції обвинувачення, за якого було б дотримано розумного балансу між інтересами держави в частині забезпечення справедливого правосуддя та інтересами осіб, яким завдається істотна шкода внаслідок незаконних дій прокурора при реалізації ним владних повноважень. Вказане може бути забезпечено

шляхом врахування гарантій дотримання прав, свобод та інтересів особи, визначених практикою ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. №995_015. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. №995_015. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

3. Протокол Перший до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. URL: https://zakon3.radакорс.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499.

Іскендеров Е.Ф.,
докторант кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Доказування є фундаментальною науковою правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування усіх його інститутів та впливає на організацію і діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, та водночас є головною кримінальною процесуальною гарантією та ефективним процесуальним засобом прийняття обґрунтованих, вмотивованих і справедливих кримінальних процесуальних рішень [5, с. 64]. Кримінально-процесуальне доказування здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів у визначеній законом формі та дає змогу виявити і обґрунтувати всю необхідну інформацію для підтвердження вини чи невинуватості особи.

Водночас, у сучасній теорії кримінального процесу відсутній єдиний підхід до розуміння доказування у кримінальному провадженні, що негативно позначається на правозастосовній

практиці, здійсненні всебічного, повного, об'єктивного з'ясування всіх обставин, які мають істотне значення у розслідувані злочинів, обумовлює неефективність реалізації функції обвинувачення у доказуванні на досудовому розслідуванні, що у свою чергу, може призводити до порушення прав людини в кримінальному процесі.

Результати аналізу наукових публікацій українських вчених-процесуалістів, а також зарубіжних фахівців, які присвячені проблемним питанням доказів і доказування у кримінальному провадженні, дають підстави вважати, що у кримінальній процесуальній доктрині є чотири основні наукові концепції доказування у кримінальному провадженні, які можна виокремити, виходячи із змістовно-функціонального розуміння кримінального процесуального доказування. Кожна з цих концепцій має свої переваги та недоліки, чим обумовлено їх подальший критичний аналіз в контексті розкриття впливу концепції на реалізацію функції обвинувачення у доказуванні на досудовому розслідуванні.

Так, перша концепція доказування у кримінальному процесі – пізнавальна – полягає в його розумінні як пізнавальної діяльності. Варто зазначити, що на різних етапах історичного розвитку кримінального процесу вказаній концепції були характерні різні аспекти, які визначали сутність такої пізнавальної доказової діяльності [1, с. 12]. Зокрема, раціонально-емпіричний аспект, що визначає сутність пізнавальної кримінальної процесуальної доказової діяльності, як регламентованої кримінальним процесуальним законом пізнавальної діяльності зі збирання, перевірки, оцінювання доказової інформації та оперування нею, знаходить своє відображення у багатьох наукових дослідженнях вчених-процесуалістів [2, с. 134]. Окрім цього, саме таке розуміння доказування знайшло своє законодавче закріплення і в чинному КПК України (ч. 2 ст. 91 КПК).

Друга концепція розуміння кримінального процесуального доказування – діяльнісна – характеризує доказування як діяльність її процесуальних носіїв. Засновником діяльнісної концепції кримінального процесуального доказування є український вчений-процесуаліст В. П. Гмирко. Системний аналіз наукових джерел, дає підстави для висновку, що діяльнісна концепція не розкриває в повній мірі сутність кримінального процесуального доказування як пізнавально-практичної правової й логічної діяльності, а визначене поняття кримінального процесуального доказування не відповідає сучасній змішаній моделі кримінально процесу України, визначеній КПК України 2012 р., де суб’єктами доказування є сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення (гл. 2 КПК

України) та сторона захисту (гл. 3 КПК України), а на суд покладається обов'язок забезпечення реалізації сторонами кримінального провадження своїх повноважень, у тому числі й щодо доказування [3, с. 12-20].

Наступною концепцією доказування у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині є концепція, розроблена професором М. А. Погорецьким, яка іменується у теорії кримінального процесуального доказування комплексною концепцією. Відповідно до вказаної концепції доказування пропонується розуміти як пізнавально-практичну правову й розумову (логіко-психологічну) діяльність, в якій доцільно виділяти зовнішню і внутрішню структуру. Зовнішня структура кримінального процесуального доказування представляє собою єдиний нерозривний процес, який складається з таких структурних елементів як: отримання й використання доказів. Внутрішніми системоутворюючими структурними елементами кримінального процесуального доказування є: об'єкт, предмет, суб'єкт, мета, завдання, засоби, результат. Їх сутність зумовлюється типом кримінального процесу та кримінальними процесуальними функціями, в основі яких лежить процесуальний інтерес суб'єктів (носіїв) цих функцій, що формується на основі відповідних потреб і мотивів суб'єктів кримінального процесуального доказування [4, с. 71].

Четверта концепція розуміння кримінального процесуального доказування, яка, з нашого погляду, має право на виокремлення як самостійної і така, що відрізняється від попередньої, – це так звана системна концепція, що запропонована українським вченим-процесуалістом В. В. Вапнярчуком. Так, на переконання автора системної концепції, кримінальне процесуальне доказування є системою, що складається з певних змістовних елементів, які перебувають між собою у взаємозв'язку, мають організованість і емерджентну (системоутворюючу) властивість [1, с. 40]. Автор системної концепції кримінального процесуального доказування зазначає, що при розгляді сутності кримінального процесуального доказування доцільно виділяти такі його елементи, як об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона й суб'єкт доказування.

Виходячи з комплексного, системного й критичного осмислення наукових концепцій кримінального процесуального доказування, вважаємо за необхідне прийняти за основу подальшого наукового дослідження концепцію М. А. Погорецького, адже вказана концепція кримінального процесуального доказування ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена

чинним КПК України, а також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях: обвинувачення; захист; судовий розгляд та вирішення справи (здійснення правосуддя), які лежать в основі кримінального процесу й, зокрема, кримінального процесуального доказування.

З огляду на зазначене, вважаємо, що кримінальне процесуальне доказування стороною обвинувачення на досудовому розслідуванні – це практична, пізнавальна, правова й розумова діяльність сторони обвинувачення, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні стороною обвинувачення доказами своєї правової позиції, та відповідних процесуальних рішень.

Реалізація комплексної концепції кримінального процесуального доказування, яка відповідає сутності цієї діяльності, у кримінальну процесуальну теорію, у практику та у навчальних процес сприятиме підвищенню ефективності кримінальної процесуальної діяльності у досягнені її мети та вирішенні її завдань, а також підвищенню соціальної цінності кримінального процесу. Реалізація цієї концепції кримінального процесуального доказування у навчальний процес та правозастосовну діяльність позитивно впливатиме на реалізацію функції обвинувачення при доказуванні кримінальних правопорушень на досудовому розслідуванні, оскільки формулюватиме розуміння у сторони обвинувачення про сутність кримінального процесуального доказування, його зміст та структурні елементи, що обумовлює ефективну реалізацію кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. С. 12

2. Костін М. І. Поняття "доказування" у кримінальному процесі України. Право України. 2004. № 1. С. 143–146.

3. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. Право України. 2014. № 10. С. 12–25

4. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. Вісник кримінального судочинства. № 3. 2015. С. 64.

5. Погорецький М. А. П’ять років чинності кримінального процесуального кодексу: уроки для правотворчої діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 3. С. 21

Савицький О.А.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОБ’ЄДНАННЯ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ

Суд у разі необхідності об’єднує в одне два і більше судових проваджень щодо кількох осіб, обвинувачених у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, обвинуваченої у вчиненні кількох кримінальних правопорушень. Не можуть бути об’єднані в одне провадження судові провадження щодо кримінального проступку та щодо злочинів (ч. 1, 2 ст. 217 КПК України). Об’єднання судових проваджень сприяє досягненню процесуальної економії та перешкоджає ухваленню судом різних рішень у подібних справах.

У теорії кримінального процесуального права цей правовий інститут фахівці обґрунтовано розглядають за допомогою положення процесуальної економії. Зокрема, О. Ю. Татаров зазначає, що вимога процесуальної економії знаходить свій вияв у нормах, які визначають часові межі здійснення відповідних процесуальних дій на всіх стадіях кримінального процесу, зокрема у порядку об’єднання й виділення кримінальних справ. Процесуальна економія у кримінальному судочинстві полягає у визначенні раціонального підходу до побудови й здійснення кримінального судочинства з метою швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних і притягнення їх до відповідальності з мінімальними затратами сил, засобів і часу учасників кримінальної процесуальної діяльності [1, с. 138].

Автори науково-практичного коментаря до КПК України щодо об’єднання матеріалів досудового розслідування, вказують на те, що прийняття такого процесуального рішення сприяє всебічності дослідження всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, які підлягають доказуванню, процесуальній економії та забезпеченню можливого примирення сторін і прийняття справедливого рішення [2, с. 276].

У свою чергу, С. О. Денисов вказує на те, що норми інституту об’єднання та виділення кримінальних проваджень обумовлені

об'єктивною необхідністю та потребами практики у правовому регулюванні суспільних відносин, які виникають під час вирішення питання щодо спільного або відокремленого дослідження обставин предмету доказування [3, с. 33].

Беззаперечно, що таке об'єднання матеріалів досудового розслідування можливе або в силу їх процесуального зв'язку, або в силу зв'язку матеріального, тобто побудованого на положеннях матеріального кримінального права і яке ґрунтується на об'єктивній (за співучастю) або суб'єктивній (за сукупністю злочинів) єдності.

Підсудність за зв'язком справ має забезпечити дію правил, згідно яких у випадку конкуренції за предметною підсудністю справа розглядається вищим судом; територіальною підсудністю – судом, у районі діяльності якого вчинено більш тяжкий злочин; спеціальною або персональною підсудністю – загальним, а не спеціалізованим (військовим чи ювенальним) судом. При цьому, підсудність справ загальному суду (звичайна підсудність) має пріоритет над підсудністю справ спеціалізованим судам [4, с. 15].

Разом з тим, якщо судові провадження, що належить об'єднати, перебувають у провадженні одного складу суду, то об'єднання здійснюється за його ухвалою, а якщо у провадженні різних складів суду, то один з них постановляє ухвалу про об'єднання судових проваджень і прийняття до свого провадження, а інший – ухвалу про об'єднання судових проваджень і передання провадження до відповідного складу суду. Якщо ж одне судове провадження здійснюється колегіальним складом суду, а інше – одноособовим, то об'єднане судове провадження має здійснювати колегіальний склад суду.

Так, у разі об'єднання в одному провадженні (за зв'язком справ) матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, серед яких є кримінальні провадження, підсудні Вищому антикорупційному суду, судове провадження здійснює даний суд, якщо виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження, які не віднесені до підсудності цьому суду, може негативно вплинути на повноту судового розгляду.

Розглядаючи правила підсудності за зв'язком справ в контексті об'єднання проваджень, необхідно звернути увагу на зміст правила про неподільність основного питання справи. Це правило, як пише Я.О. Мотовіловкер, полягає в тому, що на підставі всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи суд зобов'язаний винести

рішення, яке охоплює питання про кримінальну відповідальність обвинуваченого в повному об'ємі, включаючи як його фактичну, так і юридичну сторону. Фрагменти одного і того ж діяння, події, обвинувачення (в матеріальному розумінні) не можуть розглядатися в різних процесах. Вирок щодо частини діяння означає вирішення основного питання справи в цілому (res judicata); не вирішується двічі те, що входить до предмету основного питання справи (neb is in idem) [5, с. 22].

Науковцем робиться висновок, що правило про неподільність основного питання слід тлумачити широко. По-перше, основне питання справи неподільне, доки мова йде про єдине діяння як в його фізичному, так і в юридичному розумінні. По-друге, кількість основних питань справи не завжди співпадає з кількістю вчинених єдиним діянням злочинів. Тому при ідеальній сукупності злочинів потрібно виходити з того, що, оскільки діяння єдине, йдеться про єдине основне питання справи, хоч страждають від цього діяння різні групи суспільних відносин. По-третє, кількість основних питань справи може (в залежності від тих чи інших вказівок кримінального матеріального закону) не співпадати з кількістю не тільки однорідних (при продовжуваних злочинах), але і неоднорідних злочинних діянь [5, с. 23].

Таким чином, підсудність за зв'язком кримінальних проваджень відіграє важливу роль при упорядкуванні відношення «між справою і судом», вона має забезпечити дію правил, згідно яких у випадку конкуренції за предметною підсудністю справа розглядається вищим судом; територіальною підсудністю – судом, у районі діяльності якого вчинено більш тяжкий злочин; спеціальною або персональною підсудністю – загальним, а не спеціалізованим (військовим чи ювенальним) судом.

Список використаних джерел

1. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: Промінь, 2012. 640 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. У 2 т. Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

3. Денисов С. А. Законность и обоснованность соединения и выделения уголовных дел. Москва: Изд-во «Юрлитинформ», 2004. 192 с.

4. Оверчук С. В. Поняття та види підсудності в кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2005. 21 с.

5. Мотовиловкер Я. О. Основной вопрос уголовного дела и его компоненты: Вопрос факта и права. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. 152 с.

Комірчий П.О.,
професор кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРАВООХОРОННА СФЕРА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Сутність правоохоронної сфери як соціально-правового явища вчені розкривають як відносно самостійний елемент правової дійсності, правову форму руху соціальної матерії, а також як одну з найважливіших підсистем охоронної сфери життєдіяльності суспільства, де «за допомогою специфічних правових інститутів, форм і методів забезпечується функціонування держави та її інститутів, регулювання й захист суспільних відносин і соціальної якості – фізичної та духовної – особистості, соціальних груп і суспільства загалом від впливу на них небажаних з точки зору суспільства явищ і процесів» [1, с. 264; 2, с. 34].Саме тому слід погодитися з тим, що правоохоронна сфера є однією з найважливіших у функціонуванні суспільства та наближенні його до громадянського [3, с. 22].

Аналізуючи структуру правоохоронної сфери, М. А. Мушинський, вважає, що цю систему утворюють явища, процеси й інститути, долучені до реалізації правоохоронної функції держави та охоронної функції права. До неї вчений зараховує такі елементи: 1) правоохоронна система (статичний елемент); 2) діяльність державних органів, що має правоохоронний вектор (динамічний елемент); 3) інституційно-функціональна частина правоохоронної сфери [4, с. 9, 17–19].

Зазначений підхід є дещо дискусійним, адже в загальному контексті правоохоронна система – це складова правової системи, яка охоплює також систему державних органів, а безпосередньо правоохоронна система – систему правоохоронних органів та публічну

службу у відповідній сфері Водночас відповідний підхід можна вважати теоретично допустимим (якщо розглядати поділ компонентів як гранично умовний поділ), оскільки дозволяє розглянути різні аспекти (динамічні, статичні та інституційно-функціональні) правоохоронної сфери.

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що структура правоохоронної сфери юридичної дійсності складається з таких компонентів:

3. *Правоохоронна система*. Цей феномен слугує предметом прискіпливої уваги українських і зарубіжних учених, що є цілком закономірним, адже правоохоронна система є сукупністю державно-правових засобів, методів і гарантій, які забезпечують захищеність людини від протиправних порушень [5], охорону правопорядку (у межах держави, а також міжнародного правопорядку).

Правоохоронна система – це соціальна система, яка відображає єдність і взаємопов'язаність нормативно-правового регулювання в правоохоронній сфері, організації системи правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності та власне правоохоронної діяльності, спрямованої на охорону й захист основ конституційного ладу, зокрема прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, законності і правопорядку» [6, с. 147].

Правоохоронна система як структурний елемент правоохоронної сфери, на думку, є статичним елементом цієї структури та складається з таких компонентів: 1) визначена в програмних, концептуальних документах правоохоронна політика та стратегія політичного керівництва держави; 2) правоохоронні принципи, закріплені в законодавчих актах; 3) правотворчі органи, котрі визначають у створюваних ними нормативно-правових актах механізми охорони права; 4) нормативна основа правоохоронного механізму (система права, відображена в системі законодавства); 5) владно-організаційна основа правоохоронного механізму (система правоохоронних органів, а також відомств й органів, що виконують, серед іншого, правоохоронну функцію); 6) система недержавних установ і організацій, які створені на законодавчій основі й виконують у взаємодії з державою (іноді – у конструктивній опозиції) правоохоронну функцію; 7) система процедурно-процесуальних норм, правил, прийомів, а також напрацювань юридичної практики, утілених у процесуальному законодавстві, прецедентах і 326раво інтерпретаційна326 актах; 8) юридична наука, що розробляє різні аспекти 326раво інтерпр; 9) джерела й засоби впливу на правосвідомість і правове виховання населення [4, с. 17–18].

2. *Діяльність публічних органів влади, що має правоохоронний вектор*. Те, що діяльність відповідних органів означена так званим правоохоронним вектором, засвідчує виконання цими органами правоохоронної діяльності. Загалом правоохоронна діяльність є діяльністю, зміст якої «визначається правоохоронною функцією держави» [7, с. 188] та є формою активно-владного ставлення правової держави до злочинів, адміністративних правопорушень, їхніх причин і наслідків, а також інших негативних протиправних явищ з метою забезпечення виконання вимог правових норм, неухильного дотримання принципів законності [8, с. 45].

З огляду на це, досліджувана складова структури правоохоронної сфери юридичної дійсності є динамічним елементом, який об'єднує такі взаємопов'язані складові: 1) діяльність політичного керівництва держави щодо вироблення правової політики, розробки загальної правоохоронної концепції, стратегії боротьби з правопорушеннями тощо; 2) діяльність правотворчих органів зі створення охоронних, а також процедурно-процесуальних норм права; 3) діяльність правоохоронних органів та інших органів, організацій, що виконують правоохоронну функцію, зокрема здійснюють: охорону громадського порядку; забезпечення громадської безпеки; виявлення та розкриття злочинів; слідство; правосуддя; конституційний контроль; загальний та відомчий нагляд і контроль за дотриманням законодавства; правовий захист тощо; 4) 327раво інтерпретаційна діяльність; 5) юридична допомога громадянам; 6) будь-яка інша діяльність, спрямована на забезпечення прав і свобод людини, охорону особистих, корпоративних та загальнозначущих інтересів [4, с. 18].

3. *Інституційно-функціональна частина правоохоронної сфери*. Цей елемент структури правоохоронної сфери юридичної дійсності складається з таких компонентів: 1) правосвідомість і правова культура, що визначають як якість усіх без винятку видів правоохоронної діяльності, так і поведінку осіб – об'єктів управлінського правоохоронного впливу; 2) елементи й деталі механізму правового регулювання, котрі спрямовані на реалізацію охоронної функції та становлять наукові абстракції різного рівня: а) правозастосовні, зокрема правоохоронні, правовідносини, юридичні факти, фактичні склади та стани; б) прийоми і засоби доказування; в) засоби переведення нормативного правового регулювання в індивідуальне; г) акти застосування права; д) заходи захисту, припинення та інші державно-примусові заходи; е) юридична відповідальність тощо [4].

Отже, *правоохоронна сфера України* є особливим соціально-правовим феноменом, що становить окремий дійсний структурний елемент правової реальності, а також пріоритетну підсистему охоронної сфери життєдіяльності людини та громадянина, українського суспільства й держави, у якій за допомогою сукупності спеціальних засобів, форм і методів суб'єкти публічної адміністрації в результаті функціонування публічної служби, уповноваженої діяти у відповідній сфері, уможливлюють належне функціонування держави в межах встановленого правопорядку, легально запобігаючи та протидіючи різним суспільно шкідливим і суспільно небезпечним явищам.

Список використаних джерел:

1. Аврутин Ю. Е. Правоохранительная деятельность: сущность, социально-правовые основания институализации, объективные и субъективные факторы реализации. *Избранные труды. О государстве и государственной власти, законности и правопорядке, публичном управлении и административном праве* / вступ. ст. Ю. Н. Старилова. СПб. : Юрид. центр, 2017. С. 258–299.
2. Числов А. И. Профессиональная правоохранительная деятельность (теоретико-правовое исследование) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2000. 372 с.
3. Полярна В. Л., Рябець В. В. Європейські практики надання електронних послуг в правоохоронній діяльності та перспективи їх впровадження в Україні : наук.-дослід. робота / наук. кер. С. А. Чукут. Київ : КПІ, 2017. 36 с.
4. Мушинский М. А. Эффективность законодательства в правоохранительной сфере и механизм ее обеспечения: теоретико-правовой аспект : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2003. 25 с.
5. Братель С. Г. Функції правоохоронної сфери. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 63–66.
6. Соколенко О. Л. Система та види правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 3. С. 143–149.
7. Сенчук І. І. Роль правоохоронних органів у здійсненні функцій держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми :* тези доп. круглого столу (Харків, 27 жовт. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 187–189.
8. Ботвінов Р. Г. Здійснення правоохоронної діяльності органами державної влади: сутність та ознаки. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. № 4 (31). С. 44–50.

Ганзенко М. В.,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ
Стрельченко О.Г.,
Професор кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СВІТУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Міжнародні договори про правову допомогу створюються та укладаються не лише для підтримання та зміцнення дружніх відносин між країнами, а й для розвитку можливої співпраці у правовій та судовій сфері. Україна уклала чимало міжнародних договорів про правову допомогу і кожна країна, будучи учасником двостороннього або багатостороннього договору, реалізує адміністративно – правове забезпечення діяльності органів дипломатичної служби своє країни в рамках процедури правової та судової співпраці, яка прописується умовами цього договору.

Міжнародна правова допомога є одним із важливих напрямів міждержавного співробітництва. Це пов’язано з інтернаціоналізацією всього суспільного життя, відкритістю кордонів, відкритістю держав для проживання в них іноземців, пріоритетом захисту прав людини перед вузьконаціональними уявленнями про суверенну дію у просторі цивільного законодавства. Протягом ХХ ст. міжнародна правова допомога як напрям міждержавного співробітництва поширилась на всі країни світу. Традиційно двостороння, зараз вона нерідко ґрунтується на багатосторонніх міжнародних договорах, що є однією з ознак більш глибоких інтеграційних процесів (Рада Європи, СНД та ін.) або є наслідком входження держави до складних міждержавних фінансово-економічних зв’язків. Абсолютною новелою для міжнародних договорів про правову допомогу є можливість створення на їх підставі організаційно-правових засобів міжнародного контролю. На етапі існування переважно двосторонніх договорів про правову допомогу створення спеціальних органів міжнародного контролю дотримання норм договору просто не має сенсу. Поява відповідних норм у багатосторонніх договорах про правову допомогу в цивільних

справах виводить такий контроль із суто дипломатичної площини в сферу професійного експертного нагляду. Як свідчить міжнародний досвід, саме внаслідок такого міжнародного контролю відбувається максимальна уніфікація уявлень всіх учасників договору про зміст міжнародно-правових зобов'язань сторін.

Ємець І.О. зазначає, що що сутністю міжнародної правової допомоги в є юридичне закріплення складного комплексу міждержавних відносин, за допомогою яких держави забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції у сфері цивільних правовідносин та досягають максимального уникнення конфлікту юрисдикцій. Ці міждержавні відносини мають міжнародно-правовий та національно-правовий вимір. Міжнародна правова допомога реалізується на підставі міжнародних публічно-правових зобов'язань та значною мірою через публічно-правові механізми та інститути (інститут офіційного запиту, механізми національної імплементації міжнародно-правових норм тощо). В інституціональній сфері договори про міжнародну правову допомогу можуть створювати спеціальні міжнародні органи (спостережні, контролюючі, дорадчі) та визначати національні органи, що утворюють скоординовані внутрішньодержавні системи виконання цих договорів. Одночасно у договорах про правову допомогу містяться й приватно-правові норми (національно-правовий вимір). Передусім, це процедури, що запроваджують ці договори, а також застосування таких процедур відповідно до національних законів. Окрім того, це правові механізми розв'язання колізій цивільних юрисдикцій окремих держав. Загалом налічують декілька напрямів застосування міжнародних договорів про правову допомогу у цивільно-правових відносинах, що характеризує приватноправову складову договорів про правову допомогу. Відтак, реалізація міжнародних договорів про правову допомогу в цивільних справах можлива виключно на ґрунті поєднання дотримання міжнародних публічно-правових зобов'язань за цими договорами та виконання національних цивільно-правових процедур.

Складно не погодитись із думкою зазначеного науковця, оскільки велика кількість укладених міжнародних договорів про правову та судову допомогу між Україною та країнами світу свідчать про постійний розвиток адміністративно – правового забезпечення діяльності органів дипломатичної служби України та результату ефективної зовнішньополітичної діяльності нашої держави на міжнародній світовій арені.

Міжнародна правова та судова підтримка діє у всіх галузях права. Найбільш поширеними є використання вказаних договорів у цивільних, господарських та кримінальних справах. Щодо цивільних та господарських справ, ми можемо зробити висновок, що механізми і процедури виконання цих договорів виконують функції розв'язання юридичних колізій у тлумаченні та використанні норм цивільного та господарського права.

На думку Чорноус Ю.М. Міжнародна правова допомога є найбільш поширеною формою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Її зміст полягає у проведенні різних процесуальних дій на підставі запиту (клопотання, доручення) про надання міжнародної правової допомоги. Всі дії, які проводяться у межах міжнародної правової допомоги, можна умовно розділити на дві групи: а) процесуальні дії, передбачені КПК України; б) процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами України. За змістом статті формується їх перелік, наголошується на проблемних питаннях реалізації. А також, як відзначалося, новий КПК України максимально наближений до врахування актуальних потреб боротьби із сучасною злочинністю, спрямований на удосконалення реалізації заходів міжнародного співробітництва. Так, законодавцем обраний напрям розширення переліку процесуальних дій, які можуть проводитися під час розслідування, у тому числі й на підставі запиту про міжнародну правову допомогу. Вважаємо, що такі зміни позитивно вплинуть на узгодженість кримінального провадження України з кращим досвідом розвинених іноземних держав, підвищать ефективність співробітництва.

Ознайомившись із думками науковців, ми можемо зробити висновок, що міжнародні договори про правову та судову допомогу, учасником яких є Україна, слугують не тільки для належної реалізації норм державного і зовнішньополітичного законодавства для співпраці на міжнародній світовій арені, а й для максимально можливого розвитку адміністративно – правового забезпечення діяльності органів дипломатичної служби України, удосконалення та регулювання якого необхідно впроваджувати та контролювати першочергово на державному законодавчому рівні.

Коломійцев П. О.,
аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА ЗАКОНОДАВЧУ ПОЛІТИКУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ

Атрибутивні властивості КСУ як особливого державного юрисдикційного органу [2, с. 155, 159] визначають особливості юридичної природи його рішень як джерел права особливого роду і одночасно джерел формування нового конституціоналізму та фундаменту для розвитку законодавства на засадах верховенства права. Отже, вплив рішень КСУ на законодавство обумовлений особливостями правової природи конституційного контролю та

юридичних властивостей його рішень випливають, до числа яких належить: загальнообов'язковість, безпосередня дія, остаточність, нездоланність [3, с. 213].

Рішення КСУ є виразом владної діяльності конституційної юрисдикції по забезпеченню верховенства Конституції як найвищого джерела права України Тому на інтерпретаційні акти КСУ поширюються вимоги конституційної законності щодо порядку розгляду та ухвалення рішень у справі. Рішення КСУ ухвалюються ім'ям України особами, наділені Конституцією та Законом спеціальними повноваженнями по вирішенню конституційно-правового спору (органічна природа інтерпретаційних актів). У рішеннях Конституційного Суду України відображається державно-владне веління діяти певним визначеним чином. Також рішення КСУ як інтерпретаційні акти відображають функцію органу конституційної юстиції по забезпеченню одноманітного розуміння конституційних норм, стабільності національно правової системи, служать важливим чинником попередження зловживання конституційними права і свободами (повноваженнями та владними прерогативами). При винесенні рішень судді незалежні і підкоряються тільки Конституції України та Закону «Про Конституційний Суд України» (інституційна природа конституційних актів) [15, с. 269].

КСУ своєю діяльністю безпосередньо впливає на розвиток не тільки нормативної сфери, а права в цілому шляхом: а) скасування окремих законодавчих норми чи законів в цілому, які не відповідають Конституції України за зверненнями суб'єктів права конституційне подання (Омбудсмен, народні депутати та Верховний Суд) чи права конституційну скаргу (фізичні особи та юридичні особи приватного права); б) роз'яснення та інтерпретації норм Конституції в своїх рішеннях із зазначенням напрямів удосконалення законодавчої політики у конкретній сфері; в) прямої вказівки чи рекомендації в своїх рішеннях ВРУ на необхідність нормативного врегулювання того чи іншого питання шляхом приведення положень законодавства України у відповідність до рішень КСУ. І кожне рішення КСУ за вказаними напрямками створює правові наслідки, техніка впровадження яких залежить, в тому числі і від викладення власної резолютивної частини.

Наприклад, О. М. Теплюк у цьому контексті ставить собі питання доцільності чи заперечення практики прийняття парламентом актів про визнання нечинними положень законів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, і доходить такого висновку. Якщо Конституційний Суд прийняв рішення про

неконституційність закону повністю або в частині, то ніщо не заважає ВРУ прийняти закон, у якому зазначити про втрату чинності неконституційним законом з дати ухвалення рішення Конституційним Судом України (але не з іншого моменту, що справді може внести невизначеність у законодавство). Але коли закон визнано неконституційним тільки в частині, то тут виникає вже інша, на думку вченого, ситуація [17, с. 26]. Такий закон зберігає чинність як закон, однак припиняє діяти в частині положень, що визнані неконституційними, тобто такими, що втратили юридичну силу. У такому разі Верховна Рада України робить цілком слушно, коли в законі зазначає про втрату юридичної сили цими положеннями і припинення їхньої дії (так само, з дати ухвалення рішення Конституційним Судом України). Можливо, такий підхід видається зайвою формальністю. Про те якщо бути юридично послідовним, пише О. М. Теплюк, то в разі визнання неконституційним закону чи окремих його положень потрібно забезпечити врегулювання правовідносин, які виникли на підставі вказаного закону і продовжувалися на час ухвалення відповідно го рішення Конституційним Судом України. А це можна зроби ти шляхом прийняття відповідно го закону, з посиланням у цьому на рішення Конституційного Суду України, що є підставою для його прийняття. Жодних суперечностей із Конституцією України в такій практиці не має, це питання – проблема юридико-технічна, то му її розв'язання є виключно прерогативою єдиного органу законодавчої влади – Верховної Ради України [17, с. 26].

Здійснюючи наступний конституційний контроль, КСУ реагує на допущені нормотворцям помилки в формах, найбільш ефективно дозволяють забезпечити усунення наслідків «неякісних» норм на будь-якому етапі їх застосування. Вивчення 385 рішень КСУ дає підстави для висновку, що з моменту створення цей суд ухвалив 230 рішень, якими визнав ті чи інші положення (а інколи і цілі закони) законів неконституційними. Це стимулювало до підвищення в майбутньому відповідальності законодавця і рівня нормотворчості в цілому, а також сприяло конституціоналізації правозастосовної практики [16, с. 203].

Привертають увагу рішення КСУ, що ухвалені як за зверненнями фізичних та юридичних осіб щодо тлумачення положень законів (попереднє конституційне повноваження КСУ) так і за конституційними поданнями різних уповноважених суб'єктів. Окрему уваги заслуговують ті рішення КСУ, резолютивна частина яких містить прямі рекомендації чи вказівки ВРУ привести законодавство відповідно до ухваленого рішення. Вивчення рішень КСУ дає підстави

стверджувати про наявність щонайменше одинадцяти рішень із такими застереженнями у резолютивних частинах [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Визнання норми закону не конституційною свідчить про те, що до основних ризиків приховане дефектне конституційно-правове регулювання, неузгодженість і / або розбіжність в розумінні уповноваженими суб'єктами положень Конституції України та міжнародно-правових норм, ігнорування конституційних цінностей, верховенства Конституції України і порушення конституційної стабільності. Вельми серйозною загрозою є розбіжність в розумінні положень Конституції України органами державної влади, та міжнародними органами [1, с. 23–24]. У цьому контексті слід вказати на загальне збільшення останнім десятиріччям кількості рішень КСУ, якими визнавалися приписи різних законів неконституційним, зокрема: щодо соціальної політики держави, пенсійного забезпечення, втручання у право приватної власності, фонду гарантування вкладів фізичних осіб тощо.

Загальна небезпека неконституційного закону у тому, що до того моменту, як він був визнаний таким, законодавча норма багаторазово застосовувалася, будучи конституційно-дефектною за змістом. У цьому ми бачимо заподіяння латентної шкоди усьому правопорядку в цілому і конкретним особам зокрема. Зокрема, рішення КСУ про визнання закону неконституційним ухвалюється з метою забезпечення балансу конституційних цінностей, та неприпустимості порушення прав і свобод інших осіб, якщо негайне виконання рішення може зачіпати їх права і свободи, а також для підтримання стабільності відповідних галузевих правовідносин в інтересах суб'єктів права.

Якщо розмірковувати про загальний вплив рішень КСУ на законодавчу політику, слід вести мову про всі рішення КСУ, якими визнано ті чи інші норми або цілий закон неконституційним. Під час розгляду конституційних скарг КСУ не наділений повноваженням тлумачити норми Конституції України, водночас Сенати КСУ здійснюють аналіз конституційно-правового змісту норми, якому надається загальнообов'язковий характер, який фіксується у мотивувальній частині рішення, а в цілому рішення КСУ має загальнобов'язковий характер як цілісний юрисдикційний акт.

Досліджуючи деякі питання повноважень КСУ в сфері законотворчості зауважимо, що КСУ не наділений правом законодавчої ініціативи, а впливає на законотворчість виключно шляхом своєї конституційно-юрисдикційної діяльності. Слід вказати

на загальну пасивність ВРУ врахування рішень КСУ, з огляду на швидко змінювану повістку сучасної законотворчої діяльності.

Найбільш поширеною функцією КСУ є функція негативного законодавця під час дискваліфікації законодавчої норми, а також встановлення конституційно-правового змісту окремих законоположень, зокрема під час встановлення факту, що закон не суперечить Конституції України, однак суд витлумачив його у спосіб, що не відповідає Конституції України (ч. 3 ст. 89 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У своїх рішення КСУ не завжди вказує суб'єкта виконання своїх рішень, в тому числі якщо не наводить вказівку чи рекомендації ВРУ. Нагадаємо, що предметом конституційного контролю виступають не тільки закони, а й підзаконно-нормативні акти: Укази Президента, Постанови КМУ, інші правові акти Верховної Ради тощо (п. 1 ч. 1 ст. 150 Конституції України). А тому виконавцями волі КСУ можуть виступати усі центральні органи державної влади, не тільки ВРУ, зважаючи на предмет конституційного контролю та ухвалене рішення.

Список використаних джерел

1. Безруков А.В. Роль Конституционного суда России в обеспечении конституционного правопорядка. Росийское право. 2017. № 4. С. 22–28.

2. Берестова І. Е. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 154–159.

3. Брежнев О.В. Институт конституционного правосудия в субъектах Российской Федерации: основные тенденции и закономерности становления и развития. Известия Юго-Западного государствен-ного университета. 2011. № 6. Ч. 1. С. 213–217.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Вищу раду юстиції“ від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11#Text.

5. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення судді з адміністративної посади) від 16 травня 2007 року № 1-рп/2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-07#Text.

6. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного

тлумачення положень частини першої статті 141 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text.

7. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text.

8. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України "Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-13#Text.

9. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text.

10. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 14 Закону України „Про телебачення і радіомовлення“ від 15 вересня 2009 року № 21-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-09#Text.

11. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text.

12. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII, «Про внесення змін до Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ та

деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193–IX, „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798–VIII від 11 березня 2020 року № 4-р/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text.

13. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції У країни (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону У країни "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text.

14. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text.

15. Савчин Михайло. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку. 2005–2020 : монографія. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 384 с. (С. 268).

16. Синицына А.М. Роль Конституционного Суда Республики Беларусь в обеспечении конституционализации нормотворчества и правоприменения. *Вестник Полоцкого Государственного Университета. Серия D*. 2018. С. 202–206.

17. Теплюк Михайло. Питання чинності законів України в аспекті конституційної юрисдикції. *Віче*. № 4. 2012. С. 25–28.

Беленок В. П.,
здобувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Єдиною кваліфікуючою ознакою погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ч. 4 ст. 345 КК України), є вчинення таких дій організованою групою. Відповідно до ч. 3 ст. 28

КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Відтак, для кваліфікації погроз або насильства організованою групою необхідно встановити кримінально-правові ознаки цього злочинного об'єднання – «закріплені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права їхні риси, властивості та особливості, які застосовують під час кваліфікації злочинів» [1, с. 99]. На підставі аналізу ч. 3 ст. 28 КК України можна виділити такі обов'язкові кримінально-правові ознаки організованої групи: 1) участь декількох (трьох і більше) осіб; 2) попередня зорганізованість в об'єднання; 3) стійкість; 4) мета вчинення двох і більше кримінальних правопорушень; 5) об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи; 6) розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану.

Під час дослідження цієї кваліфікуючої ознаки не можна залишити поза увагою той факт, що законодавець, по-перше, визнав такою, що обтяжує відповідальність, лише одну обставину. По-друге, має місце порушення логіки побудови кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів, зокрема в контексті диференціації форм співучасті в кримінальному правопорушенні.

Як слушно зауважено в науковій літературі форми співучасті, закріпленні у ст. 28 КК України, а також статтях Особливої частини КК України, розміщені за ступенем суспільної небезпеки: від найменш до найбільш небезпечних. Якщо кваліфікуюча ознака певного злочину передбачає одну форму співучасті (наприклад вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою), то наступна особливо кваліфікуюча ознака повинна передбачати вчинення його у більш небезпечній на один ступінь формі співучасті (тобто організованою групою) [2, с. 167].

Це правило порушене у звязку з тим, що серед кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 345 КК України, встановлено його вчинення у складі найбільш небезпечної серед форм співучасті, які можуть визнаватися кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками певного злочину. Очевидно, що тут допущено помилку. Адже на практиці вчинення погроз або насильства у складі організованої групи трапляється рідко, так як це діяння має високий

рівень латентності. Його також дуже складно довести через труднощі встановлення усіх ознак організованої групи. Відтак у статистичних обліках ч. 4 ст. 345 КК України практично не фігурує. Не траплялася вона і у вивчених судових рішення.

Погрози або насильство щодо правоохоронців у складі групи осіб чи групи осіб за попередньою змовою також відбуваються рідко (наприклад, у 2020 р. лише у 2,4 % – кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 КК України, серед проваджень, направлених до суду (додаток А.5). Насправді таких групових посягань на працівників правоохоронних органів трохи більше, однак не завжди вдається довести спільну участь їх субєктів. Тому очевидно, що більш логічно було б у ст. 345 КК України передбачити вчинення погроз або насильства у складі групи осіб.

А. М. Удод запропонував доповнити ч. 3 ст. 345 КК України вчиненням цього злочину групою осіб за попередньою змовою (сприйняття такої пропозиції забезпечить послідовність та повноту кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів від групових форм злочинної поведінки, сприятиме ефективнішій реалізації принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності) та залишити чинну редакцію ч. 4 ст. 345 КК України, не зважаючи на відсутність судової практики (на його думку це обумовлено, по-перше, певним превентивним потенціалом цієї норми та, по-друге, виконання нею ролі додаткової кримінально-правова гарантії діяльності правоохоронних органів в умовах інтенсифікації протидії організованій злочинності в Україні) [3, с. 149; 4, с. 11].

Пропозиції А. М. Удода щодо доповнення ч. 3 ст. 345 КК України видаються не зовсім коректними, оскільки за таких обставин в межах одніє частини статті будуть поєднуватися основний та кваліфікований склад. А тому відповідальність за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу тяжкого тілесного ушкодження у складі групи осіб за попередньою змовою буде такою як і за вчинення зазначених дій одноособово. Відтак, більш логічною видається пропозиція замінити в ч. 4 ст. 345 КК України організовану групу на групу осіб за попередньою змовою.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

2. Вознюк А. А. Проблемні питання кваліфікації порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин

людини, учиненого у співучасті / А. А. Вознюк // Правові реформи в Україні [Текст] Ч. 1 : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 16 жовт. 2013 р. – К. : Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – С. 167–168.

3. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 220 с.

4. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 16 с.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 20 листопада 2020 року)

Відповідальні упорядники: *Л. О. Мостепанюк, В. В. Корольчук*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.
Підписано до друку 19.11.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 18,25. Ум. друк. арк. 16,97.
Тираж 25 прим.